

Minna Ylikännö

Sopivasti työtä ja vapaa-aikaa?

Tutkimuksia ajankäytöstä
eri elämäntilanteissa

Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 117

KELAN TUTKIMUSOSASTO | HELSINKI 2011

Minna Ylikännö

Sopivasti työtä ja vapaa-aikaa?

Tutkimuksia ajankäytöstä eri elämäntilanteissa

Summary

Proper balance between work and leisure?

Studies of time use in different life situations

Kirjoittaja

Minna Ylikännö, VTM, erikoistutkija
Kelan tutkimusosasto
etunimi.sukunimi@kela.fi

Sarjan julkaisut on hyväksytty
tieteellisessä arvioinnissa.

© Kirjoittaja ja Kelan tutkimusosasto

Graafinen suunnittelu: Pekka Loiri

ISBN 978-951-669-859-8 (nid.)

978-951-669-860-4 (pdf)

ISSN 1238-5050

Juvenes Print – Tampereen yliopistopaino Oy
Tampere 2011

Tiivistelmä

Ylikännö M. **Sopivasti työtä ja vapaa-aikaa? Tutkimuksia ajankäytöstä eri elämäntilanteissa.** Helsinki: Kela, Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 117, 2011. 165 s. ISBN 978-951-669-859-8 (nid.), 978-951-669-860-4 (pdf).

Tutkimuksessa tarkastellaan erilaisissa sosiaalipoliittisesti kiinnostavissa elämäntilanteissa olevien ihmisten ajankäyttöä ja siinä 1990-luvulla tapahtuneita muutoksia. Tutkimuksen neljästä erillisartikkelista kolmessa analysoidaan työttömien nuorten, perheenisien ja eläkeläisten ajankäyttöä Tilastokeskuksen vuosina 1979, 1987–1988 ja 1999–2000 keräämien ajankäyttöaineistojen pohjalta. Neljännessä artikkelissa tarkastellaan pohjoismaalaisten työntekijöiden tyytyväisyyttä ajankäytön jakautumiseen työn ja vapaa-ajan kesken *European Social Survey* -kyselyaineiston pohjalta. Tutkimuksen tulokset osoittavat, että osin eri, mutta osin myös samat tekijät vaikuttavat eri elämäntilanteissa olevien yksilöiden ajankäyttöön. Keskeisiä ajankäyttöön vaikuttavia tekijöitä ovat tulot ja perhetilanne: pienet tulot ja pienet lapset rajoittavat omalla tavallaan ajankäyttöä. Sosiaalipolitiikan rooli yksilöiden ja sitä kautta perheiden ja kokonaisten yhteisöjen ajankäytössä on suuri. Ajankäytön valintoihin vaikuttavat luonnollisesti yksilöiden omat preferenssit, mutta valinnat kuvastavat aina myös ympäröivän yhteiskunnan institutionaalisia rakenteita. Onpa kyse sitten työttömän, työssä käyvän, lapsiperheen tai eläkeläiskotitalouden ajankäytöstä, ajankäyttöä ohjaavat erinäiset lait ja normit. Ajankäytön näkökulmasta ei siten ole yhdentekevää, millaista perhe-, työvoima- ja tulonjakopolitiikkaa yhteiskunnassa toteutetaan.

Avainsanat: ajankäyttö, aikaköyhyys, työ, työelämä, perhe-elämä, vapaa-aika, yhteensovittaminen, elämäntilanne, työttömyys, työttömät, työlliset, vanhemmat, isyys, vanhuuseläkeläiset, sosiaalipolitiikka

Sammandrag

Ylikännö M. **Lämpligt arbete och fritid? Studier om tidsanvändning i olika livssituationer.** Helsingfors: FPA, Social trygghet och hälsa: undersökningar 117, 2011. 165 s. ISBN 978-951-669-859-8 (hft.), 978-951-669-860-4 (pdf).

I den här studien undersöks tidsanvändningen hos personer i olika livssituationer och vilka förändringar som skett inom tidsanvändningen under 1990-talet. I tre av de fyra artiklar som ingår i studien analyseras tidsanvändningen hos arbetslösa ungdomar, familjefäder och ålderspensionärer utgående från Statistikcentralens undersökningar om tidsanvändning från åren 1979, 1987–1988 och 1999–2000. I den fjärde artikeln undersöks å sin sida hur nöjda arbetstagare i de nordiska länderna är med fördelningen av tiden mellan arbete och fritid på basis av data från *European Social Survey*. Resultaten visar att dels olika, men dels samma faktorer påverkar tidsanvändningen hos personer i olika livssituationer. Centrala faktorer är inkomst och familjesituation: låg inkomstnivå och små barn begränsar tidsanvändningen på ett visst sätt. Som slutsats konstateras att socialpolitiken har stort inflytande på tidsanvändningen på individnivå och därmed också på tidsanvändningen hos familjer och samhället i stort. De egna preferenserna påverkar naturligtvis individernas val beträffande tidsanvändning, men valen reflekterar också alltid de omgivande institutionella strukturerna. Tidsanvändningen drivs av lagar och normer vare sig det är fråga om arbetslösa, arbetande, barnfamiljer eller pensionärshushåll. Av detta följer att det ur tidsanvändningsperspektiv inte är irrelevant hurdan familje-, arbetskrafts- och fördelningspolitik som bedrivs i samhället.

Nyckelord: tidsanvändning, tidsfattigdom, arbete, arbetsliv, familjeliv, fritid, sammanjämkning, livssituation, arbetslöshet, arbetslösa, sysselsatta, föräldrar, faderskap, ålderspensionärer, socialpolitik

Abstract

Ylikännö M. **Proper balance between work and leisure? Studies of time use in different life situations.** Helsinki: The Social Insurance Institution of Finland, Studies in social security and health 117, 2011. 165 pp. ISBN 978-951-669-859-8 (print), 978-951-669-860-4 (pdf).

The aim of this thesis is to examine time use and changes in it during the 1990s among individuals in different life situations. Three of the altogether four articles analyse time use among the young unemployed, among fathers with small children, and among old-age pensioners, respectively. The analysis is based on time use studies undertaken by Statistics Finland in 1979, 1987–1988 and 1999–2000. In the fourth article the level of satisfaction of employees in the Nordic countries with the time balance between work and other aspects of life is examined on the basis of the European Social Survey conducted in 2006. The results show that there are both common and unique factors explaining individual time use in different life situations. The salient attributes of the common factors are income and family situation. Both a low income level and small children restrict time use in a certain way. In conclusion, it can be stated that the role of social policy is essential when it comes to the time use of individuals and, more broadly, of families and even of whole nations. Naturally, individual preferences influence people's time use choices. Yet their choices also reflect the surrounding institutional structures. Existing laws and norms steer time use whether one is unemployed or employed, and both among families with children and pensioner households. Thus we can argue that when it comes to time use, the choice of particular family, employment and redistributive policies implemented should be at the focus of attention. – Summary pp. 71–74.

Keywords: time use, time poverty, work, working life, family life, leisure, reconciliation, situation in life, unemployment, unemployed, employed, parents, fatherhood, old-age pensioners, social policy

ALKUSANAT

Väitöskirjassani tarkastelen tutkijan ominaisuudessa eri ihmisryhmien ajankäyttöä ja siinä tapahtuneita muutoksia. Nyt, kun väitöskirjani on vihdoin valmis, voin siirtyä hetkeksi ulkopuolisesta havainnoitsijasta subjektiksi ja pohtia omaa ajankäyttöäni ja tekemiäni ajankäytön valintoja. On myös aika kiittää niitä ihmisiä, jotka ovat viisaudellaan ja hyvyydellään ohjanneet minua tekemään oikeita valintoja ja siten vaikuttaneet väitöskirjan valmistumiseen.

Aloitin opintoni Turun yliopiston taloustieteen laitoksella vuonna 1998. Löysin henkisen kotini kuitenkin sosiaalipolitiikan laitokselta, jonne myös sain mahdollisuuden jäädä töihin valmistumiseni jälkeen. Olisin voinut käyttää aikani toisinkin, mutta en ole katunut valintaani. Laitoksen silloisen johtajan, väitöskirjani toisen ohjaajan ja myös nykyisen esimieheni, tutkimusprofessori Olli Kankaan alaisuudessa ei aika ole koskaan tullut pitkäksi. Mahdollisuus jo nuorena, aloittelevana tutkijana osallistua erilaisiin kansainvälisiin tutkimushankkeisiin on antanut parhaan mahdollisen pohjan tutkijanuralleni. Haluan kiittää Ollia kaikesta siitä tuesta, jota olen matkani varrella saanut.

Väitöskirjani toinen ohjaaja oli professori Veli-Matti Ritakallio. Ilman häntä maailmassa olisi yksi ajankäyttötutkija vähemmän. Kiitän Veli-Mattia siitä, että hän sinnikkyydellään ohjasi minut tekemään väitöskirjani ajankäytöstä. Olen päässyt sisään lumoavaan ajankäyttötutkimuksen maailmaan ja tutustunut moniin alan tutkijoihin eri puolilta maailmaa. Yksi heistä on emeritusprofessori Timo Toivonen, joka toimi väitöskirjani toisena esitarkastajana. Kiitän häntä rakentavista kommentteista ja toivon saavani käydä hänen kanssaan vielä monta mielenkiintoista keskustelua ajankäytöstä.

Haluan kiittää myös väitöskirjani toista esitarkastajaa, professori Pertti Koistista. Hän haastoi minut ajattelemaan. Ehkä jonain päivänä pystyn vastaamaan haasteeseen.

Saatoin väitöskirjani loppuun Kelan tutkimusosastossa, jossa olen työskennellyt vuodesta 2008. Kiitän lämpimästi lähiesimiestäni, OTT Laura Kalliomaa-Puhaa sekä koko tutkimusosastoa sparrauksesta ja kannustuksesta. Erityisesti haluan kiittää VTL Päivi Tillmania ja VTM Sari Kehusmaata

Kelan tutkimusosastosta sekä VTT Johanna Kalliota Helsingin yliopistosta. Heidän kanssaan on ollut erityinen ilo tehdä työtä.

Väitöskirjatyön varrella olen saanut monia ystäviä sekä akateemisesta että sen ulkopuolisesta tutkimusmaailmasta. Ilman heitä matka olisi kestänyt paljon pidempään ja tie olisi ollut mutkaisempi. Kiitos ja kumarrus VTM Milla Salin, VTT Ilpo Airio, VTT Mikko Niemelä, professori Susan Kuivalainen, VTM Jarkko Rasinkangas, VTT Laura Saurama, FT Leena Koivusilta, VTT Mia Hakovirta, VTM Henna Isoniemi, VTM Hanna Erola, VTM Riitta Lehtonen, VTM, Tuula Kaitsaari, PhD Takis Venetoklis, YTM Minna Rantalaiho, VTT Riitta-Liisa Kokko, VTT Eva Österbacka ja VTT Anu-Hanna Anttila. Teitä en unohda koskaan.

Arjen aherruksen vastapainona on ollut monia hauskoja hetkiä. Lämmöllä muistelen maljojen kohotuksia sekä Turun yliopiston sosiaalipolitiikan laitoksen että Kelan tutkimusosaston henkilökunnan kanssa. Erityisesti mieleen ovat jääneet professori Leo Nyqvistin laulunlurautukset. Olen saanut kunnian kohottaa maljoja myös Tilastokeskuksen ajankäyttötutkimuksen uran-uurtajien Iiris Niemen ja Hannu Pääkkösen kanssa. Kiitos heille laadukkaista ajankäyttöaineistoista ja kiitos myös *Turku Center for Welfare Research* -tutkimuskeskukselle siitä, että sain nämä aineistot käyttööni.

Väitöskirjassa on käytetty myös *European Social Survey* -aineistoa, jonka ajankäyttöä säästävistä piirteistä, helposta saatavuudesta ja hyvistä ohjeistuksista kiitän Suomen kansallista koordinaattoria, professori Heikki Ervastia ja hänen kauttaan koko ESS-organisaatiota. Kiitokset kuuluvat myös *Janus*-, *Yhteiskuntapolitiikka*- ja *Research on Finnish Society* -lehtien toimituksille, Eläketurvakeskuksen tutkimusosastolle sekä niille anonyymeille refereille, jotka asiantuntijuudellaan ovat olleet parantamassa väitöskirjani osatutkimuksia.

Suuri kiitos kuuluu myös Tarja Hyväriselle, Maini Tulokkaalle ja Sirkka Vehaselle Kelan tutkimusosastosta asiantuntevasta työstä väitöskirjatyöni painokuntoon saattamisessa.

Aikani ei ole kulunut täysin akateemisen maailman lumoissa. Olen aina pyrkinyt löytämään tasapainon työn ja vapaa-ajan välille ja antamaan riittävästi aikaani perheelleni ja ystäväilleni. En ehkä aina ole onnistunut, sillä mieheni ja elämäni rakkaus Timo odottaa yhä, että jonain päivänä aikapulani hellittäisi.

Tyttäreni Anni, elämäni ilo ja onni, ei osaa vielä murehtia ikuisen opiskelun ajallisista haasteista. Hän on iloinen, kun saa työmatkoilta tuliaisiksi karkkia ja keksejä.

Haluan kiittää myös siskoani Sannaa ja hänen perhettään, veljeäni Kimmoa, äitiäni Arjaa, isääni Ristoa, muita sukulaisiani sekä hyviä ystäviäni Päivi Kankaanrantaa, Anne-Mari Jaakolaa ja Helena Opasta tuesta, kannustuksesta ja ystävydestä. Kunpa vain olisi enemmän aikaa viettää kanssanne.

Käytän aikaani erilaisten asioiden tutkimiseen. Se on minulle mieluista. Mutta teidän kanssanne, jotka jo mainitsin tai unohdin mainita, elämästä tulee kuitenkin vasta elämisen arvoista. Kiitos!

Liedossa kesäkuussa 2011

Minna Ylikännö

TAULUKOT JA KUVIO

Taulukko 1. Vuoden aikana tehdyt työtunnit työntekijää kohden vuosina 1970–2009 eräissä OECD-maissa	19
Taulukko 2. Työttömien ja työllisten ajankäytöstä Suomessa, Ruotsissa, Saksassa, Isossa-Britanniassa ja Espanjassa 1990-luvun lopussa ja 2000-luvun alussa	34
Taulukko 3. Työllisten ansiotyöhön, kotitöihin ja vapaa-aikaan käyttämä aika perhetyypeittäin ja sukupuolen mukaan normaalina työpäivänä.....	37
Taulukko 4. Työllisten ansiotyöhön, kotitöihin ja vapaa-aikaan käyttämä aika perhetyypeittäin ja sukupuolen mukaan viikonloppuna/vapaapäivänä	37
Taulukko 5. 65–79-vuotiaiden suomalaisten ajankäyttö terveydentilan mukaan.	43
Taulukko 6. Vapaa-ajan toimintojen ryhmittely eri osatutkimuksissa	46
Taulukko 7. Vapaa-ajan toimintojen luokittelu toiminnon luonteen mukaan.....	48
Taulukko 8. Tutkimuksen artikkelien tutkimuskysymykset, käytetyt aineistot ja analyysimenetelmät	52
Kuvio. Ajankäyttöön vaikuttavia rakenteellisia ja yksilöllisiä tekijöitä.....	49

SISÄLTÖ

LUETTELO ALKUPERÄISISTÄ ARTIKKELEISTA	11
1 JOHDANTO	13
2 AJANKÄYTTÖ TUTKIMUSKOhteena	17
2.1 Ajankäyttötutkimus yhteiskunnan kuvaajana	17
2.2 Ajankäyttötutkimuksen pitkä perinne.....	21
2.3 Ajankäyttötutkimus elää ajassa	24
3 AJANKÄYTTÖ SOSIAALIPOLIITTISENA KYSYMYKSENÄ.....	27
3.1 Yksilöiden ajankäytön ohjaus sosiaalipoliittisin keinoin	29
3.2 Työttömyys vs. aktiivinen kansalaisuus	32
3.3 Työn ja perheen yhteensovittaminen	35
3.4 Ajankäyttö ikääntyvässä yhteiskunnassa	41
4 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	45
4.1 Ajankäytön toimintojen luokittelusta	45
4.2 Ajankäyttöön vaikuttavia tekijöitä	48
4.3 Tutkimustehtävä.....	50
4.4 Aineistot ja tilastolliset menetelmät.....	52
4.5 Tutkimuksen artikkelit	56
5 JOHTOPÄÄTÖKSET	67
SUMMARY.....	71
LÄHTEET	75
ALKUPERÄISET ARTIKKELIT	89

LUETTELO ALKUPERÄISISTÄ ARTIKKELEISTA

- I** **Virtanen Minna.** Kaukosäädin vai lenkkitossut? Tutkimus nuorten työttömien ajankäytöstä. *Janus* 2006; 14 (2): 153–166.
- II** **Ylikännö Minna.** Isien ajankäytöstä: uuden isyyden hidas esiinmarssi. *Yhteiskuntapolitiikka* 2009; 74 (2): 121–131.
- III** **Ylikännö Minna.** Employees' satisfaction with the balance between work and leisure in Finland, Sweden, Norway and Denmark – time use perspective. *Research on Finnish Society* 2010; 3: 43–52.
- IV** **Ylikännö Minna.** Eläkeläisten ajankäyttö ja sen muutokset 1990-luvulla. Julkaisussa: Tuominen Eila, toim. Näkökulmia eläkeläisten hyvinvointiin – toimeentulosta kulutukseen ja ajankäyttöön. Helsinki: Eläketurvakeskus, Eläketurvakeskuksen raportteja 4, 2008: 65–95.

1 JOHDANTO

Puhuttaessa ajankäytöstä mieleen tulevat helposti ainainen kiire, tekemättä jääneet asiat ja arkiset askareet. Se, että ajankäyttö voisi olla tutkimuksellisesti kiinnostavaa, ei välttämättä tule heti mieleen. Ajankäytöllä on kuitenkin selkeä kytkös eri tieteenalojen keskeisimpiin tutkimuskysymyksiin. Taloustieteilijän näkökulmasta on kiinnostavaa, miten paljon aikaa käytetään tuottavaan työhön, vapaa-aikaan tai kotona tehtävään työhön. Viimeisintä näistä on siksi haastavaa tutkia, että niin sanotulle palkattomalle työlle on erittäin vaikea laskea arvoa. Sosiologia voisi kiinnostaa muun muassa, miten ajankäytön muutokset kertovat laajemmin yhteiskunnan muutoksesta. Onko esimerkiksi niin, että lisääntynyt television katselu tuhoaa, kuten Robert Putnam (2000) väittää, sitä sosiaalista pääomaa, joka saattoi Yhdysvallat aikoinaan taloudelliseen kukoistukseensa?

Sosiaalipoliitikkaa taas kiinnostaa ennen kaikkea ajankäytön yhteys hyvinvointiin. Keskeinen kysymys on, miten erilaiset ajankäytön valinnat vaikuttavat siihen, millainen yksilön hyvinvointi on tai millaiseksi hän sen kokee. Ajankäytön valintoihin vaikuttavat puolestaan monet yksilölliset ja institutionaaliset tekijät. Etenkin jälkimmäiset ovat sellaisia, joihin sosiaalipoliitikalla pystytään vaikuttamaan. Esimerkiksi perhepolitiikan yhtenä pitkäaikaisena tavoitteena on ollut hoivavastuun, toisin sanoen hoivaan käytetyn ajan, jakaminen pienten lasten perheissä äitien ja isien kesken nykyistä tasaisemmin. Tulonjakopolitiikassa puolestaan verotuksen ja tulonsiirtojen avulla tasoitetaan tuloeroja ja samalla tasataan myös ajankäytön mahdollisuuksia.

Muiden tekijöiden lisäksi ajankäyttöön vaikuttaa myös itse aika. Siirtyminen agraariyhteiskunnasta jälkiteolliseen yhteiskuntaan ja samalla elintason nousu ovat muokanneet ihmisten ajankäyttöä hyvinkin paljon. Esiteollisesta yhteiskunnasta on tultu pitkä matka, ja maailma näyttää monessa mielessä erilaiselta kuin vielä sata vuotta sitten. Teknologinen kehitys on tuonut mukanaan autot, pyykinpesukoneet, matkapuhelimet ja tietokoneet. Aikaa ei kulu enää yhtä paljon esimerkiksi pyykinpesuun tai kulkemiseen paikasta toiseen. Posti kulkee nopeammin kuin sata vuotta sitten, vaikka tiedonvälitykseen muutoin ehkä kuluukin aiempaa enemmän aikaa. Internet ja tietotekniikan kehitys ylipäättään ovat tuoneet sähköpostin, chatin ja Facebookin, jotka vievät monelta yhä enemmän aikaa. Sosiaalinen media määrittääkin enenevässä määrin ajankäyttöä.

Ajankäytöllinen muutos on ollut valtava ja myös melko nopea. Ajatellaan esimerkiksi työn ja vapaa-ajan suhdetta viimeisten vuosikymmenien aikana. Suomessa oli vielä 1960-luvulla kuusipäiväinen työviikko nykyisen viisipäiväisen sijaan. Ansiotyöhön käytettiin tuolloin paljon enemmän aikaa kuin tänä päivänä. Tosin lapsiperheissä usein vain toinen vanhemmista kävi töissä kodin ulkopuolella, sillä lastenhoito kuului perheiden vastuulle. Julkista päivähoitoa ei ollut, eikä esimerkiksi Pekka Kuusi maininnut lastenhoitoa *60-luvun sosiaalipoliitikka* -teoksessaan lainkaan (Välimäki ja Rauhala 2000, 393; Kuusi 1961). Toisin kuin tuolloin, tänä päivänä kaupat ovat

auki sunnuntaisin ja lasten päivähoitokin järjestyy viikonpäivästä ja kellonajasta riippumatta.

Edellä mainitut yhteiskunnalliset muutokset näkyvät yleisesti väestön ajankäytössä. Ne kertovat myös hyvinvoinnin muutoksista väestötasolla. Yksilöiden ja yhteiskuntaryhmien välillä on kuitenkin eroja siinä, miten aikaa käytetään ja millaisia valintoja ajankäytön suhteen tehdään. Sen lisäksi, että jokaisella on oma arvomaailmansa ja siten myös omat preferenssinsä ajankäytön suhteen, ajankäytön valintoja ohjaavat monet muut tekijät. Ajankäyttö on esimerkiksi vahvasti yhteydessä siihen, millaiset taloudelliset edellytykset yksilöillä on käyttää aikaa. Siinä mielessä aika on samanlainen hyödyke kuin mikä tahansa muukin hyödyke. Ajan on sanottu olevan rahaa ja näinhän se on, hyvässä ja pahassa. Esimerkiksi työmarkkinatuen tai toimeentulotuen varassa elävälle työttömälle ajankäyttö mieluisalla tavalla voi olla vaikeaa niukkojen taloudellisten resurssien vuoksi (ks. esim. Ritakallio 2007).

Tärkeä keino työttömyydestä selviytymisessä on kuitenkin juuri se, että löytää työstä vapautuneelle ajalle mielekästä tekemistä (ks. esim. Jahoda ym. 1971). Kun työn tilalle tulee paljon vapaa-aikaa, se voi aluksi tuntua vapauttavalta, mutta ajan mittaan joutilaana olosta voi tulla ahdistavaa. Mielekkään ajankäytön esteenä voivat olla myös pienet tulot. Sama koskee vanhuuseläkkeellä olevia. Eläkkeelle jäämistä usein odotetaan juuri sen vuoksi, että vapaa-ajan määrä lisääntyy ja työhön ei enää tarvitse käyttää aikaa. Työn tilalle voi kuitenkin olla vaikeaa löytää korvaavaa toimintaa, joka toisi elämään samanlaista sisältöä: ystäviä, merkityksellisyyttä ja itsensä toteuttamista (Jahoda 1982; ks. myös Feather 1989).

Sisältöä elämään voivat tuoda toki monet muutkin asiat kuin työ. Kotiäidille tai -isälle perhe tuo elämään merkityksellisyyttä ja samalla myös rytmittää ajankäyttöä. Työtä tehdään kotona, palkatta ja ilman kellokorttia, usein lasten aikataulujen mukaan. Elämäntilanteet määrittävät siten pitkälti ajankäytön preferenssejä. Jossain vaiheessa kotona oleminen voi tuntua hyvältä, mutta ei ehkä aina. Kuten Hochschild (2001, 44) havaitsi tutkiessaan erään Yhdysvaltalaisen yrityksen työntekijöiden ajankäyttöä, monille työn ja perheen yhteensovittaminen merkitsi sitä, että väsyneet vanhemmat pakenivat selvittämättömiä riitoja ja pyykkivuoria työpaikalleen, jossa vallitsi luotettava järjestys, harmonia ja työn ilo. Paluu vanhempain- tai hoitovapaan jälkeen töihin tuttuun työympäristöön muiden aikuisten seuraan on valinta, joka vaikuttaa merkittävästi myös ajankäyttöön. Työn ja vapaa-ajan yhteensovittaminen on erittäin haasteellista etenkin pienten lasten perheissä.

Mitä enemmän aikaa käytetään työn tekemiseen kodin ulkopuolella, sitä vähemmän aika jää perheelle ja itselle. Tänä päivänä puhutaankin paljon työn ja perheen yhteensovittamisen vaikeudesta (ks. esim. OECD 2007) eli toisin sanoen siitä, miten yhteensovittaa palkallinen ja palkaton työ. Keskeinen kysymys on, miten perheen sisäistä työnjakoa voitaisiin tasata nykyistä enemmän niin, että äideille ei kasaantuisi kohtuuttomasti työtä. Hochschild ja Machung (2003) puhuvat toisesta vuorosta (*second shift*), jolla he viittaavat naisten palkkatyön lisäksi tekemään työhön kotona. Naiset

ovat yhä päävastuussa kodin töistä ja lastenhoidosta, vaikka miehet osallistuvatkin niihin aiempaa enemmän. Todellisuudessa ollaan yhä kaukana ajankäytöllisesti tasarvoisesta yhteiskunnasta. Asenteet viittaisivat kuitenkin siihen, että tulevaisuudessa työt jakaantuisivat tasaisemmin. Ainakin enemmistö suomalaisista miehistä on sitä mieltä, että heidän kuuluisi ottaa enemmän vastuuta sekä lasten- että kodinhoidosta (Nieminen 2008, 23).

Ajankäyttötutkimuksessa kiinnostuksen kohteina ovat moninaiset asiat, ja tarpeet ajankäytön tutkimiselle kumpuavat erilaisista lähtökohdista hyvinkin erilaisissa yhteiskunnissa. Ajankäyttötutkimusta tehdään monissa maissa ympäri maailmaa ja kansallisia tutkimuksia on pyritty kehittämään ja yhtenäistämään. Suomessa valmistuu tämän vuoden (2011) aikana Tilastokeskuksen keräämä neljäs ajankäyttötutkimus. Se on suurelta osin vertailukelpoinen muiden sellaisten maiden ajankäyttötutkimusten kanssa, jotka ovat keränneet aineistonsa Eurostatin suositusten mukaisesti. Yksittäiset ajankäyttötutkimukset ovat tärkeitä niin kansallisessa kuin kansainvälisessä kontekstissa, sillä millään muilla aineistoilla ei ole mahdollista yhtä kattavasti selvittää ihmisten ajankäytön yhteyttä hyvinvointiin. On toki olemassa muitakin aineistoja, joissa sivutaan ajankäyttöä erilaisten kysymyksenasettelujen kautta. Esimerkiksi *European Social Survey* (ESS) ja *World Values Survey* (WVS) -kyselyaineistoissa on mukana kysymyksiä, joiden avulla päästään kiinni ajankäyttöön ja siihen liittyviin preferensseihin sekä yksilö- että ryhmätasolla.

Käsillä oleva väitöskirja koostuu neljästä artikkelista, joissa jokaisessa tutkimuskohteenä on erityyppinen joukko ihmisiä. Kantava teema on ajankäyttö ja keskiössä sosiaalipolitiikan näkökulmasta relevantti asia, työn ja vapaa-ajan suhde. Koska aika on rajallinen, joudutaan ajankäytön suhteen tekemään monenlaisia valintoja. Näitä valintoja ohjaavat monet tekijät, eikä ajankäyttö muotoudu aina yksilön omien preferenssien mukaisesti. Työn ympärille kiteytyvät monet ajankäyttöön liittyvät, mahdollisesti vaikeatkin kysymykset. Keskeisiä kysymyksiä ovat, mihin ja kenelle aikaa halutaan jakaa ja missä määrin ihmiset voivat elää halujensa mukaan.

Artikkeleissa I, II ja IV tarkastelun kohteena ovat suomalaiset, heidän ajankäyttönsä ja sen muutokset 1990-luvulla. Ensimmäisessä artikkelissa tarkastellaan nuorten työttömien, toisessa perheenisien ja neljännessä vanhuuseläkeläisten ajankäyttöä. Aineistona käytetään Suomen Tilastokeskuksen vuosina 1979, 1987–1988 ja 1999–2000 keräämiä, koko väestön kattavia ajankäyttöaineistoja. Kolmannessa artikkelissa näkökulmaa laajennetaan muihin Pohjoismaihin. *European Social Survey* -aineiston avulla selvitetään suomalaisten, ruotsalaisten, norjalaisten ja tanskalaisten työntekijöiden tyytyväisyyttä työn ja vapaa-ajan jakautumiseen elämässä. Tarkemmin artikkelit ja niiden keskeiset tulokset on kuvattu luvussa 4.3.

Lisäksi väitöskirjassa on yhteenveto-osuus, jossa tarkastellaan laajemmin kuin itse artikkeleissa ajankäyttöä ja sen muutoksia sekä historiallisesti että yhteiskunnan keskeisenä hyvinvointikysymyksenä. Tämän tarkastelun kautta artikkelien yksittäiset, vaikkakin tematiikaltaan yhteneväiset tutkimukset sidotaan aikaansa ja paikkaan-

sa. Tutkimusten keskeisimmät tulokset ja niissä käytetyt aineistot sekä menetelmät esitellään kootusti ja kriittisesti arvioiden. Viimeisenä yhteenveto-osuuden lopussa keskustellaan tulosten sosiaalipoliittisesta ja laajemminkin yhteiskuntapoliittisesta merkityksestä. Väitöskirja kuuluu sosiaalipoliitiikan alaan. Aihepiiriltään väitöskirja luo uusia näkökulmia ennen kaikkea suomalaiseen, mutta myös kansainväliseen ajankäyttötutkimukseen ja on tärkeä lisä ajan jakautumisesta ja sen hyvinvointivaikutuksista käytävään keskusteluun sekä tiedeyhteisössä että yhteiskunnassa laajemminkin.

2 AJANKÄYTTÖ TUTKIMUSKOHTENA

Ihmisillä on kautta aikojen ollut tarve hahmottaa ajan kulku. Jo muinaiset egyptiläiset jakoivat ajan tunteihin, aluksi kahteentoista ja myöhemmin kahteenkymmeneen neljään tuntiin, kun myös yöllistä, valoisan ajan välissä olevaa aikaa alettiin mitata. Egyptiläisillä oli kuitenkin eräs merkittävä ero tämän päivän ajan mittaukseen. Jopa niinkin pitkälle kuin 1300–1400-luvuille asti tuntien pituudet vaihtelivat sen mukaan, kuinka pitkään valoisa aika kesti. Kesällä tunnit olivat pidempiä, kun taas talven tunnit olivat lyhyempiä. (Oja 2010, 72.) Suhtautuminen ajan mittaamiseen oli näin ollen joustavampaa ja lähempänä luonnon omaa rytmiä kuin tänä päivänä. Ajan mittaaminen perustui tiettyihin säännönmukaisuuksiin, jotka liittyivät erilaisiin vastakohtiin: valoisa ja pimeä, päivä ja yö, kesä ja talvi, kuuma ja kylmä, kuiva ja märkä, elämä ja kuolema (Adam 2006, 121). Vasta kellon keksiminen muutti ”luonnolliset” tunnit yhtä pitkiksi ”tasaustunneiksi” (Oja 2010, 73).

Itse asiassa kellokaan ei vielä tuonut elämään nykyajan säntillisyyttä. Ensimmäiset kellot kulkivat omaa luonnonmukaista tahtiaan. Tiimalaseissa tietyn ajanjakson pituus riippui siitä, miten kostea ilma oli. Aurinkokellosta ajan näki vain, jos aurinko sattui paistamaan. Vesikello eli klepsydra kertoi ajan, jos vesi ei sattunut jäätymään. Erilaisista ajan mittaamiseen kehitetyistä laitteista huolimatta ihmiset elivät elämäänsä pitkälti luonnon ehdoilla. Valoisaan aikaan tehtiin ne työt, joihin tarvittiin valoa. Pimeään aikaan lähinnä nukuttiin. Kellot kävivät omaa aikaansa ja ihmiset omaansa.

Aika sai uuden ulottuvuuden, kun rautateitä alettiin rakentaa 1800-luvun alkupuolella. Junien piti kulkea aikataulussa, joten jokaisella asemalla kellojen piti olla samassa ajassa. Kelloja ei voitu laittaa enää aikaan auringon aseman mukaan. Aika oli irrotettu luonnollisesta rytmistään ja pakotettu ihmisen luomaan muottiin. Ajasta tuli kaikille sama riippumatta siitä, missä eli ja asui. Kesän pituus tai pimeän aika eivät enää määrittäneet aikaa, vaan tilalle tuli muuttumaton aika, jota mitattiin kellolla. Tämän jälkeen tunti on ollut kaikille täsmälleen yhtä pitkä ja jos näin ei ole, ei syynä ole luonnon kulku, vaan se, että kello on rikki. (Adam 2006, 123.)

2.1 Ajankäyttötutkimus yhteiskunnan kuvaajana

Ajankäyttö on siinä mielessä rajaton tutkimuskohde, että sitä voidaan lähestyä hyvin monesta tieteenalasta käsin. Näin ollen ajankäyttötutkimukseen ei rajoitu yhteiskuntatieteisiin, vaan edustettuna ovat monet tieteenalat. Ajankäyttö kiinnostaa muun muassa maankäytön suunnitteluun perehtyneitä insinöörejä ja humanisteista esimerkiksi antropologeja ja luonnontieteilijöitä. Ensin mainitusta esimerkkinä on kaupunkisuunnittelu (ks. esim. Bromley ym. 2003). Kaupungeissa on erilaisia ajankäytön kerrostumia, joiden hahmottaminen auttaa suunnittelemaan toiminnallisesti parempia alueita. Keskeistä on esimerkiksi se, millaisia palveluja on saatavilla mihinkin aikaan vuorokaudesta, ja miten esimerkiksi kauppojen aukioloajat suhteutuvat potentiaalisten asiakkaiden työaikoihin. Luonnontieteiden alalla ajankäyttötutkimuksia

voidaan hyödyntää esimerkiksi mallinnettaessa yksilön altistumista ilmansaasteille (Gerharz ym. 2009).

Ajankäyttötutkimusten avulla voidaan tarkastella yksilöiden ja yhteisöjen käyttäytymismalleja ja niiden muutoksia hyvinkin moninaisesti. Esimerkiksi teknologinen kehitys on muuttanut ajankäyttöä, mutta ilman tutkimusta muutoksia on vaikea paikantaa. Glenn Lyons ja John Urry (2005) havaitsivat, että työmatkoihin käytetty aika voi olla tuottavuutta ja hyvinvointia lisäävää, mutta se edellyttää, että ajankäyttö pitää ottaa yhtenä ulottuvuutena huomioon kehitettäessä julkista liikennettä. Kansainväliset ajankäyttötutkimuksen seminaarit ja konferenssit ovat hyvä osoitus siitä, miten laajasti ajankäyttöä tutkitaan yli tieteenalojen. Esimerkiksi kansainvälisen ajankäyttötutkimusverkoston International Association of Time Use Researchin (IATUR) vuosittain järjestettävissä kansainvälisissä konferensseissa kuullaan niin sosiaalitieteellisiä, taloustieteellisiä, tilastotieteellisiä kuin humanistisia ja matemaattis-luonnontieteellisiäkin esityksiä.

Koska ajankäyttöä voidaan tarkastella hyvin monesta eri näkökulmasta, päästään sen avulla kiinni moninaisiin yhteiskunnallisiin muutoksiin. Esimerkiksi teollisen vallankumouksen aiheuttamat muutokset näkyvät vahvasti siinä, miten ja missä ihmiset tänä päivänä käyttävät aikaansa. Voidaan väittää, että teollistuminen ja kaupungistuminen muuttivat ajankäytön rakenteen hyvin erilaiseksi ja että muutos jatkuu yhä. Agraariyhteiskunnassa elämää elettiin ja työtä tehtiin pääasiassa kotona. Ajankäyttö oli vahvasti sukupuolittain eriytynyt: naiset hoitivat kodin ja lastenkasvatuksen, kun taas miehet vastasivat perheen elatuksesta. Tänä päivänä on tyypillistä, että sekä miehet että naiset käyvät töissä kodin ulkopuolella. Perheiden lapsiluku on pienentynyt, eikä äiti välttämättä hoida heitä pitkään kotona vaan palaa usein jossain vaiheessa lapsen syntymän jälkeen takaisin työelämäänsä. Näin on etenkin Pohjoismaissa, joissa erilaisten sosiaaliturvaetuksien ja vanhempainvapaaajärjestelyjen avulla on pyritty edistämään perheen ja työn yhteensovittamista.

Edellä kuvatuista muutoksista huolimatta ajankäytössä on myös paljon pysyvää. Eriyisesti arki seuraa usein samaa kaavaa: ihmiset heräävät aamulla, menevät töihin, palaavat sieltä ja jossain vaiheessa menevät nukkumaan herätäkseen taas aamulla. (Gershuny 2000, 16.) Myös vapaa-ajalla monia asioita tehdään vanhasta tottumuksesta. Suomessa saunassa käydään yhä perinteisesti lauantaisin, vaikka käytössä ovat nopeasti lämpiävät sähkösaunat, jotka mahdollistavat saunomisen myös arki-iltaisina. Yhteiskunnan muuttuessa jotkin tottumukset kuitenkin muuttuvat: kauppojen aukioloaikojen vapauduttua osa perheistä on siirtynyt tekemään viikonlopun ostokset sunnuntaisin lauantain sijasta (Tilastokeskus 2011, 5).

Aikaa ei voi kuitenkaan käyttää täysin tottumusten ja mielihalujen mukaan. On asioita, joita ihmisen pitää tehdä selviytyäkseen päivästä toiseen. On syötävä, nukuttava, huolehdittava jälkeläisistä ja mahdollisesti myös vanhemmista sukulaisista. Nämä asiat eivät ole paljoakaan muuttuneet ajan kuluessa. Myöskään työn keskeinen asema ajankäyttöä määrittävänä tekijänä ei ole muuttunut paljon sitten teollistumisen.

Työssä käyväillä aika jakaantuu yhtäältä työaikaan ja toisaalta vapaa-aikaan, joka mielletään työstä vapaaksi ajaksi. Näiden kategorioiden sisällä on kuitenkin tapahtunut suuria muutoksia. On säädetty useita työaikaan liittyviä lakeja, joilla on yleensä lyhennetty työaikaa. Lisäksi lailla on määriteltä lomien ja vanhempainvapaiden kesto. Tavoitteena on ollut työntekijöiden työkyvyn turvaaminen, mutta myös vapaa-ajan lisääminen.

Ainakin vapaa-ajan osalta tavoitteisiin on päästy. Esimerkiksi Yhdysvalloissa vapaa-ajan määrä lisääntyi vuodesta 1965 vuoteen 1985 lähes viisi tuntia viikossa (Robinson ja Godbey 2000, 126–128). Taulukon 1 mukaan myös muualla kuin Yhdysvalloissa työtä tehdään vähemmän kuin joitakin vuosikymmeniä sitten, ja joissain maissa muutos on ollut jopa Yhdysvaltoja suurempaa. Vuositasolla erot ovat jopa 500 tuntia, kuten on Saksassa, Ranskassa ja Japanissa. Pohjoismaissa vuosittain tehtävän työn määrä on vähentynyt tasaisesti ja esimerkiksi Suomessa ja Tanskassa pudotus on ollut yli 300 tuntia. Viikkoa kohden se tekee yli kuusi tuntia¹. Tilastojen valossa vapaa-aikaa on siis selvästi enemmän kuin vielä muutama vuosikymmen sitten.

Vapaa-ajan lisääntymisestä huolimatta etenkin viimeaikaisissa tutkimuksissa on nostettu esiin kiireen kokemusten lisääntyminen. Nämä yhdistetään usein jälkiteollisen yhteiskunnan työelämän piirteisiin. Puhutaan 24 tunnin yhteiskunnasta, jossa työntekijöiden tulee olla työnantajensa käytössä lähestulkoon jatkuvasti (ks. esim. Epstein ja Kalleberg 2001). Varsinaisen työajan ulkopuolellakin työntekijä voi kokea,

Taulukko 1. Vuoden aikana tehdyt työtunnit työntekijää kohden vuosina 1970–2009 eräissä OECD-maissa.

	1970	1980	1990	2000	2009	Muutos 1970–2009
Suomi	1 981,8	1 849,2	1 769,1	1 750,6	1 652,2	–329,6
Ruotsi	1 729,8	1 516,8	1 560,9	1 642,0	1 610,0	–119,8
Tanska	1 884,2	1 658,7	1 538,7	1 581,4	1 563,3	–320,9
Saksa ^a	1 966,4	1 751,0	1 577,6	1 473,0	1 386,7	–579,7
Ranska	2 048,4	1 860,11	1 704,6	1 591,4	1 553,9	–494,5
Iso-Britannia	1 943,0	1 773,0	1 771,0	1 712,0	1 645,6	–297,4
Espanja	2 040,0	1 912,0	1 741,0	1 730,6	1 653,8	–386,2
Yhdysvallat	1 902,5	1 812,9	1 830,6	1 836,4	1 768,4	–134,1
Kanada	1 915,2	1 812,2	1 776,4	1 767,8	1 699,0	–216,2
Japani	2 243,0	2 121,0	2 031,0	1 821,3	1 713,5	–529,5

^aVuoteen 1990 asti Länsi-Saksa.

Lähde: OECD 2010a, omat laskelmat.

1 Vuosilomia ei tässä ole otettu huomioon, vaan vuosien 1970–2009 työtuntien määrien erotus on jaettu koko vuoden viikkojen määrällä eli luvulla 52.

että hänen pitää olla jatkuvassa valmiudessa vastata työnantajan tarpeisiin. Vapaa-aika ei tällöin ole rentouttava vastapaino työlle.

Työajoista sopiminen ei siten sulje pois sitä, etteikö työtä tehtäisi varsinaisen työajan ulkopuolella. Garhammerin (2002) mukaan harvan kohdalla toteutuu enää perinteinen 35–40 tunnin työviikko. Osa on ylityöllistettyjä ja tekee jopa 60 tai 70 tuntia töitä viikossa. Jälkitekollisen yhteiskunnan piirre on myös suureksi noussut rakennetyöttömyys. Yhtäältä on siis niitä, joiden vapaa-aika jää muutama tuntiin viikossa, ja toisaalta paljon myös niitä, joilla ei ole työtä lainkaan. Keskiarvot työhön käytetyn ajan suhteen piilottavatkin taakseen työn aiempaa epätasaisemman jakautumisen (Garhammer 2002, 229).

Muutokset työelämässä heijastuvat elämän muille osa-alueille. Yksi keskeinen tutkimuskohde ajankäyttötutkimuksessa on ollut työssäkäynnin ja perhe-elämän yhteensovittamisen problematiikka. Usein lähtökohtana on se, miten naisen rooli on muuttunut ajassa ja millaisia odotuksia äitiyteen liittyy (ks. esim. Esping-Andersen 2009). Myös työttömyys ja eläkkeelle siirtyminen ovat ajankäytön näkökulmasta kiinnostaneet tutkijoita. Yhteistä näille on se, että ajankäyttöä normitetaan vahvasti ulkoa päin. Esimerkiksi äitiyteen liittyy hyvinkin moninaisia odotuksia, samoin isyyteen (ks. esim. Huttunen 1993 ja 2000; Berg 2008). Poikkeamat normitetuista ajankäytön malleista tuottavat temporaalisia anomaliaita (Epstein ja Kalleberg 2001, 9). Toisin sanoen on poikkeavaa ja jopa leimaavaa, jos aikaa käytetään eri tavalla kuin mitä yleisesti pidetään oikeana ja hyvänä. Ajankäyttöön kohdistuvat odotukset heijastavat vallalla olevaa kulttuuria, niitä normeja, jotka liittyvät esimerkiksi koulutukseen, työntekoon, perheen perustamiseen ja eläköitymiseen. Näistä normeista poikkeaminen aiheuttaa sen, että valintoja joudutaan selittämään ja jopa puolustamaan, mikä voi puolestaan aiheuttaa huolta, stressiä, epämukavuutta ja jopa vihaa.

Politiikkojen avulla voidaan muuttaa yhteiskunnan rakenteita, vaikuttaa vallalla oleviin normeihin ja sitä kautta ohjata yksilöiden ajankäyttöä. Ajankäytön normit eivät siten ole samanlaiset maasta riippumatta. Esimerkiksi perheen ja työn yhteensovittamisessa eri maissa on toteutettu jossain määrin erilaista kansallisen tason politiikkaa, mikä näkyy suurinakin eroina naisten työllisyysasteissa. Pohjoismaissa naisten työssäkäyntiaste on ollut perinteisesti korkea perheen ja työn yhteensovittamista edistävän poliittisen ilmapiirin vuoksi. Lukujen takaa onkin löydettävissä erilaisia asenneilmapiirejä, jotka koskevat naisten työssäkäyntiä ja heidän rooliaan yhteiskunnassa (Cooke 2006; Hakovirta 2006; Kangas ja Rostgaard 2007). Ne kertovat samalla myös siitä, millaisia odotuksia eri yhteiskunnissa on miesten ajankäytöstä.

Ajankäyttötutkimuksen avulla on mahdollista nostaa esille esimerkiksi juuri työn ja perheen yhteensovittamiseen liittyviä ongelmakohtia ja paikantaa niitä kulloinkin vallitseviin yhteiskunnallisiin olosuhteisiin. Ajankäytön näkökulmasta keskeistä on tällöin, miten aikaa halutaan kohdentaa missäkin elämänvaiheessa. Kyse on siis ennen kaikkea yksilöiden preferensseistä. Kiinnostus voi toisaalta kohdistua kokonaisten yhteisöjen ajankäyttöön. Yksi esimerkki tästä on sosiaalisen pääoman tutkimus. Siinä

tarkastellaan jopa kokonaisten kansakuntien ajankäyttöä, järjestöaktiivisuutta, poliittista aktiivisuutta, osallistumista vapaaehtoistyöhön ja sosiaalista kanssakäymistä sekä analysoidaan sen yhteyttä muun muassa taloudelliseen kasvuun (Knack ja Keefer 1997; Hjerpe 1998; Putnam 2000; Whiteley 2000; sosiaalisen pääoman osatekijöistä ks. Iisakka 2006).

Robert Putnam julkaisi vuonna 2000 teoksen *Bowling Alone*, jossa hän lukuisten aineistojen valossa tuli siihen tulokseen, että Yhdysvalloissa sosiaalinen pääoma on vähentynyt viimeisten vuosikymmenien aikana merkittävästi. Hän pitää tätä erittäin huolestuttavana piirteenä ja löytää keskeiseksi syyksi television katselun lisääntymisen (Putnam 2000, 221–246). Putnamin (2000) mukaan television katsominen vie aikaa sosiaaliselta aktiivisuudelta ja sitä kautta pohjan sosiaalisen pääoman rakentumiselta. Televisio sekä myöhemmin tietokone ja internet ovat hyviä esimerkkejä siitä, miten yksittäinen tekninen innovaatio voi nopeastikin muuttaa yksilöiden ajankäyttöä (ks. Robinson ja Martin 2010). Tämä on haaste ajankäyttötutkimukselle, jonka tavoitteena on kuvata mahdollisimman todenmukaisesti ihmisten ajankäyttöä. Tutkimuksen painoarvo jää heikoksi, jos erilaisten teknisten innovaatioiden ja yhteiskunnallisten muutosten vaikutuksista ajankäyttöön ei ole selkeää kuvaa.

2.2 Ajankäyttötutkimuksen pitkä perinne

Varsinaisen ajankäyttötutkimuksen, tai aikabudjettitutkimuksen kuten sitä aluksi kutsuttiin, voidaan katsoa alkaneen 1900-luvun alussa, jolloin sekä Venäjällä että Isossa-Britanniassa alettiin toteuttaa päiväkirjamerkintöihin perustuvaa ajankäyttötietojen keräämistä (Gershuny 2000, 106; Pääkkönen 2010, 25). Etenkin Neuvostoliitossa tehtiin 1920- ja 1930-luvuilla paljon ajankäyttötutkimusta, joissa tarkasteltiin muun muassa tehdastyöläisten, virkamiesten, maataloustyöläisten ja työttömien sekä näiden perheiden ajankäyttöä (Pääkkönen 2010, 26). Neuvostoliitossa kehitetty aikabudjettitutkimuksen perinne levisi sekä Yhdysvaltoihin että moniin Euroopan maihin, ja tätä nykyä päiväkirjamerkintöihin perustuvaa ajankäyttötutkimusta tehdään laajalti ympäri maailmaa (Gershuny 2000, 106).

Neuvostoliiton lisäksi Yhdysvalloissa tutkittiin ajankäyttöä jo 1900-luvun alun vuosikymmeninä. Yhdysvaltain maatalousministeriö tutki 1920-luvulla maatalojen naisten ajankäyttöä viidessä perättäisessä tutkimuksessa (Szalai 1966). Myös menetelmiin kiinnitettiin huomiota. Vuonna 1939 Sorokin ja Berger julkaisivat ajankäyttötutkimuksia koskevan menetelmäkirjan (Sorokin ja Berger 1939 teoksessa Pääkkönen 2010, 26). Systemaattisemman ajankäyttötutkimuksen voidaan katsoa alkaneen joitakin vuosikymmeniä myöhemmin, kun kansallisten ajankäyttöaineistojen keruu alkoi. Ensimmäiset ajankäyttöaineistot kerättiin 1960-luvun alussa ja puolivälissä. Tuolloin omat aineistonsa keräsivät Iso-Britannia (1961), Tanska (1964), Belgia (1965), Bulgaria (1965), Jugoslavia (1965), Puola (1965), Saksa (1965), Tšekkoslovakia (1965), Unkari (1965), Yhdysvallat (1966–1967), Peru (1966) ja Ranska (1966). Alkuinnostuksen jälkeen kansallisia ajankäyttöaineistoja on kerätty eri tahtiin. Aineistojen määrä on

voinut jäädä muutama tai niitä voi olla useita, kuten on esimerkiksi Yhdysvalloissa, Japanissa, Kanadassa, Australiassa, Isossa-Britanniassa ja Hollannissa².

Ehkä merkittävin kansallisista ajankäyttötutkimuksista on American Time Use Survey eli ATUS. Sillä on pitkät perinteet ja taustavoimina merkittäviä tutkijoita ympäri Yhdysvaltoja. ATUS-tutkimusta ovat hyödyntäneet muun muassa sosiologit John P. Robinson, Suzanne Bianchi ja Liana C. Sayer (ks. esim. Robinson 1969; Robinson ym. 1977; Robinson 1981; Robinson ja Godbey 2000; Bianchi ym. 2000; Sayer ym. 2004a.) ATUS-tutkimuksen lisäksi on olemassa AHTUS eli American Heritage Time Use Study -tutkimus, jossa ATUS-tietokantaan on yhdistetty neljä varhaisempaa ajankäyttötutkimusta (ks. esim. Fisher ym. 2007; Robinson ja Martin 2009). AHTUS ulottuu vuoteen 1965, ja siten sen avulla pystytään tarkastelemaan ajankäytön muutoksia lähes viidenkymmenen vuoden ajalta.

Suomessa ajankäyttöaineistoja on tähän mennessä kerätty neljä: vuosina 1979, 1987–1988, 1999–2000 ja 2009–2010. Uusin aineisto ei ole vielä Tilastokeskuksen ulkopuolisten tutkijoiden käytössä, joten sitä ei ole voitu hyödyntää tässä tutkimuksessa. Suomen aineistoista kaksi viimeisintä (1999–2000, 2009–2010) on kerätty siten, että myös vertailevan tutkimuksen teko eri maiden aineistoilla onnistuu. Nämä ajankäyttötutkimukset toteutettiin osana EU:n tilastotoimiston Eurostatin johdolla harmonisoitua eurooppalaista ajankäyttötutkimusta ja aikaisemmasta poiketen kotitalouspohjaisesti. Aikaisemmissa, vuosien 1979 ja 1987–1988 tutkimuksissa oli mukana vain yksi jäsen kustakin kotitaloudesta. (Pääkkönen 2010, 28.) Tilastokeskuksen ajankäyttöaineistoista kerrotaan tarkemmin luvussa 4.4.

Kansallisten ajankäyttöaineistojen harmonisoinnilla on pyritty laajentamaan ajankäyttötutkimuksen kenttää mahdollistamalla kansainvälinen vertaileva ajankäyttötutkimus. Kansallisista ajankäyttöaineistoista on kerätty yhteinen tietokanta, Multinational Time Use Study (MTUS), jota hallinnoi Oxfordin yliopisto. Sen perusti vuonna 1985 Jonathan Gershuny Euroopan Unionin alaisen Dublinin säätiön alku-rahoituksella. Hän ja monet muut tutkijat ovat hyödyntäneet tätä yhteistä tietokantaa omissa tutkimuksissaan (ks. esim. Gershuny ja Sullivan 2003; Gauthier ja Smeeding 2003; Craig 2006a; Gershuny 2009). Tällä hetkellä tietokannassa on yhteensä 22 maan ajankäyttöaineistot ja kokoisuudessaan yli 60 poikkileikkausaineistoa. (Pääkkönen 2010, 30.) Tavoitteena on, että eri maiden kansalliset aineistot olisivat tulevaisuudessa mahdollisimman yhtenevät.

Toinen tietokanta, jossa on yhdistetty eri maiden aineistoja, on Harmonised European Time Use Survey (HETUS). Vuosina 1998–2005 kaksikymmentä Euroopan maata teki ajankäyttötutkimuksen Eurostatin yhtenäisten ohjeiden mukaisesti (Pääkkönen 2010, 46). Tavoitteena oli saada yhdistettyä maakohtaiset aineistot yhdeksi suureksi meta-aineistoksi. Kansallisten aineistojen valmistuttua Suomen tilastokeskus ja Ruotsin tilastovirasto (SCB) valmistivat harmonisoidun ajankäyttötietokannan ja

2 Eri maiden aineistoista löytyy tietoa *Centre for Time Use Research* -kotisivuilta <http://www.timeuse.org>.

taulukointisovelluksen. Tällä hetkellä HETUS sisältää viidentoista maan ajankäyttöaineistot³. (Pääkkönen 2010, 46.) Pohjoismaista tietokannassa mukana ovat Suomi, Ruotsi ja Norja.

MTUS ja HETUS eroavat toisistaan siinä, että jälkimmäisessä tutkijalla ei ole pääsyä alkuperäisiin mikrodatoihin, vaan aineistojen käyttö tapahtuu Internet-pohjaisen valikko-ohjelman avulla. MTUS on tässä mielessä monikäyttöisempi. MTUS on myös HETUS-tietokantaa laajempi, sillä se sisältää ajankäyttöaineistoja eri vuosilta 1960-luvulta asti, kun taas HETUS sisältää vain eri maiden aineistoja 2000-luvun vaihteesta. Yhtäläistä tietokannoissa on puolestaan se, että molemmissa ajankäyttömuuttujat on harmonisoitu siten, että vertailevan tutkimuksen tekeminen mukana olevien maiden välillä on mahdollista.

Ajankäyttötutkimusten harmonisoinnista huolimatta kansainvälinen vertailu on osin haasteellista. Yksi syy tähän on se, että kansalliset ajankäyttöaineistot on kerätty eri ajankohtina. Esimerkiksi taloudellisten suhdanteiden muutokset voivat vaikuttaa ajankäyttöön nopeastikin, jolloin muutamankin vuoden poikkeama aineistojen keruussa voi aiheuttaa ongelman vertailtavuuden näkökulmasta. Tästä huolimatta vertailevia tutkimuksia on tuotettu kohtuullinen määrä. Esimerkkeinä näistä voidaan mainita mm. Mahmud Ricen ym. (2006) tutkimus hyvinvointivaltioiden temporaalisista eroista, Alfonso Sousa-Pozan ja Fred Hennebergin (2002) tutkimus työaika-preferensseistä sekä Lyn Craigin (2007) tutkimus äitiyden ja ajankäytön kytköksistä.

Ajankäyttötutkimusta on tehty myös kehittyvissä maissa, joskaan niissä ajankäytön tutkimusperinne ei ole yhtä pitkä kuin teollistuneissa maissa. Myös haasteet ovat moninaisemmat kuin kehittyneissä maissa, joissa eletään pitkälti kellon mukaan. Esimerkiksi ajankäyttöaineiston keruutapana yleistynyttä päiväkirjaa ei voida käyttää silloin, jos kirjoitus- ja lukutaito ovat heikkoja eikä kelloa tunneta tai käytetä ajan mittaamiseen. Vaihtoehtona on tällöin joko havainnoida yksilöiden tai yhteisöjen ajankäyttöä tai kerätä ajankäyttötietoja haastattelujen avulla. Jälkimmäisenkin kohdalla haasteena on se, että ajan kulumista ei voi sitoa kellonaikoihin. Aineiston luotettavuutta heikentää tällöin se, että vastenmielisempiin toimintoihin käytettyä aikaa usein liioitellaan ja vastaavasti mukavampiin asioihin käytettyä aikaa tavataan vähätellä. (Grossman 1984, 445.)

Ajankäyttötutkimusta hyödynnetään kehittyvissä maissa erityisesti elinolojen kehittämisessä. Kiinnostuksen kohteena on muun muassa lasten koulunkäyntiin käyttämä aika. Kun köyhyys on absoluuttista ja koulutus ainoa tie kestävään vaurauteen, on olennaista selvittää, kuinka moni lapsi käy koulua, miten paljon siihen käytetään aikaa ja kuinka paljon aikaa käytetään kotitehtävien tekemiseen koti- ja maataloustöiden sijaan. Elinolojen kehittämisen keskiössä ovat myös sukupuolten väliset erot ajankäytössä. Kehittyvissä maissa naiset hoitavat yhä perinteisesti kodin ja lapset eivät kouluttaudu tai tee palkkatyötä. Tarkastelemalla nuorten naisten opiskeluun

3 Tarkemmin HETUS-tietokannasta: <http://www.h2.scb.se/tus>.

käyttämää aikaa on saatu todennettua koulutuksen keskeinen merkitys perinteisten sukupuoliroolimallien murtumisessa maissa, joissa naisten koulutukseen ei ole halettu panostaa taloudellisesti. (Lloyd ym. 2008.)

Täsmällisten ajankäyttötietojen keruu on haasteellista, olipa kyse sitten kehittyneistä tai kehittyvistä alueista. Kaikkia toimintoja ei välttämättä haluta kirjata ylös edes tutkimuskäyttöön, ja vastaajien oma näkemys meneillään olevasta toiminnasta voi näyttää toisen silmissä aivan erilaiselta. Päiväkirjamerkintöihin perustuva aineistonkeruumenetelmä on tästä syystä saanut osakseen kritiikkiä, vaikka yleensä ottaen sitä pidetäänkin hyvänä tapana kerätä ajankäyttötietoa. Miten luotettava aineisto on, jos päiväkirjat perustuvat vastaajien omiin merkintöihin? Esimerkiksi kotityön osalta voidaan ajatella, että miehillä voi olla tarvetta yliarvioida omaa kotitöihin käyttämänsä aikaa, kun taas samassa kotitaloudessa asuva puoliso ehkä vastaavasti aliarvioi sitä. (Gershuny 2000, 106.) Tällaista pohdintaa aineiston luotettavuudesta on aina syytä tehdä. Ottaen kuitenkin huomioon ajankäyttötutkimuksen pitkän perinteen on luotettavuus ajan myötä parantunut, eikä se ole esteenä ajankäyttöaineistojen laajemmalle hyödyntämiselle.

2.3 Ajankäyttötutkimus elää ajassa

Kuten monet tutkimuskohteet, myös ajankäyttö tuottaa tutkijoille erilaisia kysymyksiä eri aikoina. Teollistumisen alkuaikoina ihmisten piti sopeutua elämään tiettyjen työaikojen mukaan, sillä tehtaan pillit soivat sääntillisesti työpäivän aluksi ja päätteeksi. Työ- ja vapaa-aika eivät enää lomittuneet toisiinsa luonnollisesti, vaan ne muodostivat kaksi vuorottelevaa ajankäytön kategoriaa. Naisten siirtyessä töihin kodin ulkopuolelle suuri kysymys oli, miten he pystyvät sovittamaan yhteen palkkatyön ja kotona tehtävän työn. Monien epäilijöiden mielestä perheellisen naisen työtä oli ensisijaisesti lasten- ja kodinhoito. (Ks. esim. Myrdal ja Klein 1956.) 1930-luvun lamavuosina pohdittiin, miten työttömän aika kuluu, kun hän ei voikaan käyttää aikaa hyödyllisesti ja tuottavasti työtä tekemällä (ks. esim. Jahoda ym. 1971). Yhteiskunnalliset muutokset muuttavat sekä ajankäyttöä että luovat uusia normeja sille, miten aikaa tulisi käyttää. Ne määrittävät myös ajankäyttötutkimuksen keskeisen tutkimuskentän.

Ajankäytön ja hyvinvoinnin problematiikkaan kohdistuva tieteellinen kiinnostus alkoi jo 1800-luvun puolella, joskin vasta viime vuosikymmeninä sen suosio on selvästi kasvanut. Lisääntynyt kiinnostus ajankäytön merkitykseen ihmisten elämässä on tuottanut mm. sellaisia mielenkiintoisia tutkimuksia kuin John P. Robinsonin ja Geoffrey Godbeyn *Time for life* (2000), Robert E. Goodinin ym. (2008) *Discretionary time* sekä Arlie Russell Hochschildin tutkielmat työn ja vapaa-ajan yhteensovittamisesta (ks. esim. Hochschild 2001; Hochschild ja Machung 2003). Ajankäyttötutkimusta on edistänyt se, että eri maissa on alettu kerätä väestötason kattavia ajankäyttöaineistoja ja niiden vertailukelpoisuutta keskenään on pyritty parantamaan erityisin standardein.

Viime vuosina kiinnostusta ajankäytön tutkimiseksi on lisännyt se, että yhä yleisemmin nousee esille ajan rajallisuus yhteiskunnassa, jossa suorittamisesta on tullut ihanne. Kaupat ovat auki ympäri vuorokauden, kaikkea on saatavilla mihin aikaan tahansa eivätkä aukioaloajat tai mahdollisuuksien puute ole rajoittamassa tavaroiden tai palveluiden kuluttamista (Bryson 2007, 19). Suorittaminen ja kuluttaminen ovatkin lisääntyneet vieden jo niin paljon aikaa, että niitä voi jo verrata työhön (ks. Gershuny 2000, 51). Jos kahden työssä käyvän vanhemman perheessä on omakotitalo, mökki, vene ja asuntovaunu, aika voi yksinkertaisesti loppua kesken. Kuluttamiseen tarvitaan rahaa, ja elintason noustessa sitä tarvitaan aina vain enemmän. Etenkin, kun kaiken hankkimiseksi ja ylläpitämiseksi työtä pitää tehdä vähintään yhtä paljon kuin aikaisemmin. (Ks. Gershuny 2000; Glorieux ym. 2010.)

Erityisesti työssä käyvillä ajankäyttöön liittyy yhä vahvemmin tunne ajan riittämättömydestä. Siinä missä työnantajat vaativat rajatonta joustamista ajan suhteen (*timelessness*), perheen ajalliset tarpeet ovat hyvinkin aikatauluun sidottuja (*timeliness*) (Bunting 2004, 215–216). Erityisen riittämättömäksi ajan kokevat ruuhkavuosia elävät pienten lasten perheet, joiden molemmat vanhemmat käyvät töissä (esim. Bittman ja Wajcman 2000; ks. myös Hiilamo 2003). Työ- ja vapaa-ajan välistä suhdetta on tutkittu paljon juuri työn ja perheen yhteensovittamisen näkökulmasta. Sitä kautta myös perheiden ajankäyttö on lisännyt tutkijoiden kiinnostusta (ks. esim. Hallberg ja Klevmarken 2003; Hochschild ja Machung 2003; Sayer ym. 2004a; Salmi ja Lammi-Taskula 2004a; Craig 2006b; Österbacka ja Mattila-Wiro 2009). On tietenkin ryhmiä, joilla työ ei sido ajankäyttöä. Se ei kuitenkaan merkitse, että ajankäyttöön ei liittyisi odotuksia ja paineita. Tänä päivänä ihanteena on aktiivinen ihminen, olipa sitten kyse työssä käyvästä, työttömästä, kotiäidistä tai eläkeläisestä.

Ei siis ole ihme, että sellaisia käsitteitä kuin aikaköyhyys (*time poverty*), aikapulaillusio (*time-pressure illusion*) ja aikarasite⁴ (*time bind*) on nostettu esille. (Garhammer 1998; Hochschild 2001; Warren 2003; Goodin ym. 2005). Viimeisin käsite tarkoittaa sitä, miten työn ja kodin merkitykset ajankäytön näkökulmasta ovat muuttumassa (Hochschild 2001). Työn sijasta koti koetaan stressaavaksi paikaksi, jossa pitää vähässä ajassa tehdä paljon. Töihin mennään puolestaan viihtymään ja viettämään sosiaalista elämää. Ajankäytön valintojen kannalta merkittävää on se, kumpi koetaan vähemmän rasittavana, perhe- vai työelämä. (Hochschild 2001; ks. myös Maume ja Bellas 2001; Tausig ja Fenwick 2001.)

Perinteisesti ajankäyttötutkimuksessa on tarkasteltu ajan jakautumista eri toimintoihin ottamatta kantaa siihen, mitä nämä toiminnot ihmisille merkitsevät. Yksilöiden hyvinvoinnin näkökulmasta on kuitenkin paljon merkitystä sillä, miten paljon ihminen pitää esimerkiksi tekemästään työstä ja kuinka paljon arvoa hän antaa perheen parissa vietetylle ajalle. Perinteinen ajan jakautumista eri toimintoihin tarkasteleva tutkimus ei kerro paljoakaan siitä, kuinka myönteisinä tai kielteisinä erilaiset toiminnot koetaan. Tämän rinnalle onkin nostettu subjektiivisiin kokemuksiin perustuvia

4 Kirjoittajan käännös.

tutkimuksia, jotta hyvinvoinnin ulottuvuus saataisiin paremmin esiin (ks. esim. Robinson ja Godbey 2000; Kahneman ym. 2004; Krueger ym. 2009). Esimerkiksi työssäkäynnistä saa aivan eri kuvan silloin, kun tarkastellaan työhön käytettyä aikaa ja toisaalta niitä kokemuksia, joita työssäkäyntiin liittyy. Arki voi olla työssä käyväälle kiireistä, mutta hän voi silti nauttia enemmän työssä olosta kuin kotona olosta (Toshiyuki 2009.) Tarkastelemalla määrän lisäksi laatua, saadaan ajankäytöstä paljon monipuolisempi kuva.

Koska yksilöt voivat kokea samaan toimintoon käytetyn ajan joko hyvin mielekkäänä tai erittäin epämiellyttävänä, ajallisen ulottuvuuden mittaamisella ei yksin pystytä kertomaan paljoakaan ajankäytön hyvinvointivaikutuksista. Myöskään tulotaso ei ennusta luotettavasti sitä, miten ajankäyttö on yhteydessä yksilön hyvinvointiin. Aika, jota rahalla saa tai ei saa, koetaan hyvin eri tavoin. Ajankäytön kokemuksellisuus tuokin ajankäyttötutkimukseen uuden tärkeän ulottuvuuden. Ajankäyttötutkimus elää siten ajassa, kuten muukin tutkimus, ja pyrkii löytämään uusia avauksia ja näkökulmia. Tutkimusaineistojen osalta kehittämistä on kuitenkin vielä paljon (ks. esim. Pääkkönen 2010). Mielenkiintoista mutta erittäin haastavaa olisi seurata samojen ihmisten ajankäyttöä eri aikoina ja eri elämänvaiheissa. Myös subjektiivisten kokemusten kerääminen yhdessä ajankäyttötietojen kanssa siten, että niiden pohjalta voitaisiin tehdä kansainvälisesti vertailevaa tutkimusta, olisi askel eteenpäin ajankäyttötutkimuksessa.

3 AJANKÄYTTÖ SOSIAALIPOLIITTISENA KYSYMYKSENÄ

Sosiaalipoliittisin järjestelyin on sekä Suomessa että muualla maailmassa pyritty tasaamaan taloudellisia eroja ihmisten ja eri väestöryhmien välillä. Yksi keskeinen väline tässä on tulonsiirtojärjestelmä, jonka tavoite on vähentää markkinoiden aiheuttamaa taloudellista eriarvoisuutta. Tulonsiirtoja ohjataan niille, joiden tulot muutoin olisivat riittämättömät yhteisesti hyvänä pidetyn elämisen tasoon. Tulot voivat jäädä liian pieniksi esimerkiksi työttömyyden, raskauden tai ikääntymisen vuoksi. Tällaisten sosiaalisten riskien varalle on kehitetty erilaisia rahallisia etuuksia ja palveluita, jotta kaikille voitaisiin taata tietty hyvinvoinnin taso. Nämä sosiaalipoliittiset järjestelyt ovat toimineet myös ajankäyttöä ohjaavina tekijöinä. Esimerkiksi erilaisilla vapaajärjestelyillä on pyritty vaikuttamaan siihen, miten äidit ja isät jakavat aikaansa työn ja perheen välillä. Toisaalta työttömille suunnattujen aktivointitoimenpiteiden tavoitteena on ainakin osittain ollut mielekkään tekemisen löytäminen: jotain, jolla täyttää ennen työn täyttämät päivät.

Sekä kansainvälisessä että kotimaisessa ajankäyttötutkimuksessa sosiaalipoliittisesti keskeisiä tutkimuskysymyksiä ovat olleet 1) perheen ja työssäkäynnin yhteensovittaminen (Greenhaus ja Beutell 1985; Hochschild 2001; Tausig ja Fenwick 2001; Salmi ja Lammi-Taskula 2004a; Kröger ja Sipilä 2005; Antila 2006; Kangas ja Rosgaard 2007; Hayman 2009; Tammelin 2009), 2) perheiden ajankäyttö (Ross 1987; Bittman 1999; Bianchi ym. 2000; Jacobs ja Gerson 2001; Raijas ja Varjonen 2007; Miettinen 2010; Pääkkönen 2010) sekä 3) aikapula tai aikaköyhyys (Warren 2003; Sullivan ja Gershuny 2004; Harvey ja Mukhopadhyay 2007; Nätti ym. 2007; Anttila ym. 2009; Merz ja Rathjen 2009). Ennen kaikkea aikaköyhyys on ollut viime vuosina kovasti pinnalla sekä julkisessa että tieteellisessä keskustelussa. Tutkimuksen avulla on pyritty löytämään syitä muun muassa lisääntyville kiireen ja aikapulan kokemuksille. Keskeisiä kysymyksiä ovat seuraavat: miksi ihmiset ovat niin kiireisiä ja stressaantuneita ja miten aikapula näkyy heidän hyvinvoinnissaan.

Jonathan Gershuny (2000) kysyy teoksessaan *Changing times*, loppuuko meiltä aika⁵? Hän tarkastelee työn ja vapaa-ajan suhdetta kahdesta vastakkaisesta näkökulmasta. Ensiksikin on esitetty, että mitä rikkaampi yhteiskunta on, sitä vähemmän on mahdollisuuksia rentoutua ja viettää omaa aikaa. Tämä johtuu ennen kaikkea siitä, että vapaa-aika täyttyy yhä kulutuskeskeisemmillä toiminnoilla, jolloin työtä pitää tehdä entistä enemmän. (Gershuny 2000, 50–51.) Tämä näkemys ei saa kovinkaan vahvaa tukea työajan kehitystä kuvaavista tilastoista, mutta toisaalta kiireen kokemukset tuntuvat lisääntyneen viime vuosien aikana. Toisekseen on väitetty, että mitä vauraampia yhteiskunnat ovat, sitä enemmän vapaa-aikaa niiden jäsenillä on (Gershuny 2000, 58–61). Tilastot tukevat tätä näkemystä, mikä on ristiriidassa yksilöiden lisääntyneiden kiireen kokemusten kanssa. Keskeinen kysymys on, miten lisääntynyt vapaa-aika jakaantuu yksilöiden välillä.

5 Teoksen luku 3 on otsikoitu *Are we running out of time?*

Ignace Glorieux ym. (2010) pohtivat samaa problematiikkaa. Kysymykseen, mitkä työnteossa, kulutuksessa ja vapaa-ajassa tapahtuneet muutokset ovat aiheuttaneet paradoksaalisen aikapulan tunteen, voi vastata, että kiire ei koske kaikkia. Sekä sosiaaliset, kulttuuriset että taloudelliset tekijät vaikuttavat siihen, kuinka kiireisiä yksilöt ovat tai kuinka kiireisiksi he itsensä kokevat. Toisin sanoen, mitä enemmän on sosiaalisia suhteita ja mitä enemmän on kulttuurista ja taloudellista pääomaa, sitä enemmän valintoja pitää tehdä ajankäytön suhteen. Kun mahdollisuuksia käyttää aikaa eri tavoin on paljon, voi syystäkin tuntua siltä, että aika ei riitä kaikkeen. Yksi ratkaisu tähän on se, että yritetään tehdä monta asiaa yhtä aikaa eli monisuoritetaan (*multitasking*). Ajankäyttöä tehostetaan, jotta vuorokauden tunnit riittävät kaiken tarvittavan ja halutun suorittamiseen. Lapsia hoidetaan samalla kun tehdään muita kodin töitä, ja työpuheluita soitetaan samalla, kun ajetaan lähikauppaan ostoksille. Etenkin perheellisillä naisilla monisuorittaminen on yleistä, sillä lastenhoito yhdistyy usein johonkin toiseen toimintoon, kuten ruoanlaittoon tai siivoamiseen (Kaufman ym. 1991; Ironmonger 2004; Craig 2006b). Toinen vaihtoehto on ostaa aikaa. Ne, joilla on varaa, hankkivat palveluita helpottaakseen arkeaan. Monisuorittaminen onkin yleisempää alemmissa tuloluokissa. (Hungerford ja Floro 2004, 303.)

Kiireen kokemusten taustalla olevat syytkään eivät aina ole yksiselitteisiä. Tunteuksiin kiireestä ja ajan riittämättömyydestä vaikuttaa osaltaan se, että elintason noustessa ja kulutusmahdollisuuksien lisääntyessä elämänrytmi nopeutuu (*acceleration of the 'speed of life'*) (Rosa 2003). Aiempaa nopeamman elämänrytmin vuoksi tuntuu siltä, että aika kuluu nopeammin kuin ennen ja kaikki tapahtuu liian nopeasti. Toisaalta kiire voi johtua myös yksinkertaisesti siitä syystä, etteivät ihmiset hallitse ajankäyttöään. Voidaan kysyä, käytetäänkö esimerkiksi kotitöihin enemmän aikaa kuin olisi tarpeellista tai olisiko taloudellisesti mahdollista tehdä vähemmän ansiotyötä? Goodin ym. (2005) väittävät, että kahden aikuisen perhe voi käyttää ansiotyöhön, kotitöihin ja henkilökohtaiseen hyvinvointiin (nukkuminen, syöminen, peseytyminen jne.) jopa yli 60 tuntia enemmän aikaa viikossa kuin olisi tarpeellista⁶. Viime aikoina julkisuudessa on keskusteltu paljonkin siitä, miten rajallinen aika saataisiin riittämään paremmin. On puhuttu *downshiftaamisesta* ja hyppäämisestä pois oravanpyörästä. Tällainen keskustelu viittaa osaltaan siihen, että kaikki eivät ole tyytyväisiä oman aikansa jakaantumiseen eri toimintojen välillä.

Riippumatta siitä, onko kiire itse aiheutettua vai ei, vaikuttaa se hyvinvointiin. Moneltakin kannalta on yhteiskuntapoliittisesti relevanttia, jos ajan puutteesta tai liiasta ajasta tulee yksilölle ongelma. Esimerkiksi työttömällä aikaa on runsaasti, mutta toisaalta tulot ovat pienet ja siten myös resurssit käyttää aikaa haluamallaan tavalla heikot. Työssä käyvällä voi puolestaan olla suuret tulot, mutta työ vie niin paljon aikaa, että vapaa-aikaa ja aikaa rahan kuluttamiseen on niukasti (ks. esim. Sullivan ja Gershuny 2004; Merz ja Rathjen 2009). Kun köyhällä aika menee pienillä tuloilla arjesta selviytymiseen, aikaköyhällä arkeen pitää ostaa aikaa. Tänä päivänä kodin työt

6 Pakollisiin toimintoihin kuluvan ajan määrittelemisestä (ansiotyö, kotityöt ja henkilökohtaiset tarpeet) ks. Goodin ym. 2005, 55–59.

lastenhoidosta ikkunanpesuun ja koirien ulkoilutukseen voi ulkoistaa. Ruokaakaan ei tarvitse valmistaa itse, jos on varaa käydä ulkona syömässä tai tilata ruokaa kotiin. Eli mitä suuremmat ovat tulot, sitä enemmän aikaa itselleen voi ostaa. Ja mitä suuremmat ovat tulot, sitä enemmän aikaa pitää yleensä käyttää rahan ansaitsemiseen. Eniten palveluja ulkoistavatkin perheet, joiden molemmat puoliset käyvät työssä kodin ulkopuolella. (Ven der Lippe ym. 2004; ks. myös Bittman ym. 1999; Varjonen ym. 2005.)

Ajankäytössä näkyy siten se eriarvoisuus ja elämänmuotojen eriytyminen, jota erot taloudellisissa resursseissa aiheuttavat. Kun tulot kasvavat, myös vapaa-ajanvietto-mahdollisuudet lisääntyvät. Vapaa-ajan menojen onkin havaittu kasvavan ja myös rakenteen muuttuvan, kun tulotaso nousee. Muun muassa matkustusmenot ja urheilu- ja vapaa-ajan palvelumenot korostuvat siirryttäessä ylimpiin tulokvintiileihin. (Niemelä ja Raijas 2010, 129.) On selvää, että sellaiset vapaa-ajan toiminnot, jotka vaativat suurta taloudellista panostusta, kuten matkustelu, eivät ole kaikkien ulottuvilla. Esimerkiksi viikon lomaa vuodessa kodin ulkopuolella pidetään kehittyneissä maissa osana vallitsevaa elämäntyyliä. Harvalla pienituloisella on siihen kuitenkaan varaa. Osin tästä syystä sitä käytetään myös suhteellisen deprivaaation yhtenä mittarina (Smith ja Hughes 1999; Whelan ym. 2001 ja 2003). Köyhyys ei näyttäyty siten ainoastaan tavaroiden ja palveluiden vaan myös ajan kulutuksessa.

Ajankäyttö on sosiaalipoliittisesti erittäin relevantti tutkimuskohde, ja sen toivoisi herättävän enemmänkin kiinnostusta sosiaalipoliitiikan tutkijoissa, etenkin kun potentiaalisten tutkimusaiheiden kirjo on hyvin laaja. Ajankäyttöä voidaan tarkastella niin lapsuus- ja nuoruusiän, hoivan, työelämän, perhe-elämän, vanhuusiän, vapaa-ajan, terveyden, kotityön, vanhemmuuden kuin aikaköyhyydenkin näkökulmista. Ajankohtaisessa sosiaalipoliittisessa ajankäyttötutkimuksessa voitaisiin yhdistää esimerkiksi kestävä kehitys ja elämänrytmi. Keskeinen kysymys on, miten tulevaisuudessa aikaa jaetaan niin, että se parhaiten turvaa kaikkien hyvinvoinnin yksilön hyvinvoinnin sijasta (ks. esim. Garhammer 2002).

3.1 Yksilöiden ajankäytön ohjaus sosiaalipoliittisin keinoin

Valtio pyrkii ohjaamaan kansalaistensa käyttäytymistä muun muassa lainsäädännön sekä erilaisten säännösten ja suositusten avulla. Näin pystytään sekä rajoittamaan että mahdollistamaan tietynlaista käyttäytymistä. (Hodgson 2006, 2.) Valtio ei ajankäytön näkökulmasta ole suhteessa kansalaisiinsa ”näkömätön käsi”⁷, vaan monessa suhteessa erittäin näkyvä. Erilaiset institutionaaliset järjestelyt vaikuttavat siihen, miten aikaa käytetään. Otetaan esimerkiksi lastenhoito. Eri maissa naisten työssäkäyntiä tuetaan eri tavoin ja perhepolitiikan painotukset vaihtelevat. Lastenhoitojärjestelmät voivat siten poiketa toisistaan paljonkin. Esimerkiksi Saksassa useimmat päiväkodit ja koulut ovat auki vain puoli päivää, mikä vaikeuttaa etenkin naisilla perheen ja uran

7 ”Näkömätön käsi” on taloustieteilijä Adam Smithin *Kansojen varallisuus* -teoksessaan (1776) luoma käsite vapaan markkinatalouden yhteiskunnasta, jossa valtio puuttuu mahdollisimman vähän markkinoiden toimintaan.

yhteensovittamista (Hagemann 2006, 218). Suomessa puolestaan päivähoitopalvelut ja peruskoulu iltapäiväkerhoineen on pyritty järjestämään niin, että äiditkin voivat tehdä kokopäivätyötä.

Politiikan keinoin päätetään monista muistakin ajankäyttöön vaikuttavista asioista: milloin lapset aloittavat koulunkäynnin, milloin he ovat täysi-ikäisiä, miten pitkiä työviikkoja tehdään, milloin siirrytään eläkkeelle ja aletaan saada eläkettä. Lisäksi politiikan avulla säädelään julkista elämää: laissa määrätään muun muassa kauppojen ja ravintoloiden aukioloajoista. Myös sukupuolirooleja uusinnetaan politiikan avulla. Perhepolitiikan keinoin voidaan vaikuttaa esimerkiksi siihen, miten perheissä puoliset jakavat aikaansa ansiotyön ja kotitöiden välillä. (Ks. esim Bryson 2007, 39.) Politiikan ja ajankäytön välistä yhteyttä voidaan lähestyä näkökulmasta, joka tunnetaan *Politics of time*- eli aikapolitiikka-käsitteenä. Ajankäyttötutkimuksissa aikapolitiikka nousee käsitteenä harvoin esille, vaikka monissa tutkimuksissa tarkastelun kohteena ovat juuri kansalliset politiikat ja niiden vaikutus ajankäyttöön. Esimerkiksi työn ja perheen yhteensovittamisen problematiikkaa tarkastelevissa tutkimuksissa institutionaaliset tekijät ovat usein keskiössä, ja niiden muotoutumisessa politiikoilla on suuri merkitys.

Suomessa aikapolitiikan käsitettä on käytetty lähinnä yhdyskuntasuunnittelussa (ks. Horelli 2008). Muualla Euroopassa aikapolitiikasta puhutaan muun muassa Saksassa. Sielläkin se paikantuu kaupunki- ja aluesuunnittelun alueelle⁸. Vahvimmin ajankäytön ohjaaminen poliittisin keinoin näkyy Italiassa. Siellä 1980-luvulla saatiin naisliikkeen aloitteesta aikalaki, joka velvoitti kaupunkien pormestarit harmonisoimaan yhteistä aikaa sovittamalla yhteen kauppojen, koulujen, julkisten tilojen ja urheiluhallien aukioloajat. Aikalaki uusittiin vuonna 2000. Sen mukaan yleiskaavan yhteydessä pitää aina tehdä palvelu-, aika- ja liikkumissuunnitelma. Saksan ja Italian lisäksi Hollannissa on tehty erilaisia ajanhallintakokeiluja, joissa päivittäisiä toimintaketjuja tuetaan osallistuvalla yhdyskuntasuunnittelulla ja palvelutuotannolla. (Horelli 2008, 20.)

Aikapoliitiikan ajatus on ollut se, että alueiden suunnittelussa otettaisiin huomioon, missä ja miten alueen asukkaat käyttävät aikaansa. Horellin (2008, 20) mukaan aikapolitiikalla tarkoitetaan tällöin työelämän ja yhdyskunnan rakenteisiin vaikuttamista erilaisin politiikoin, kuten työ-, perhe- ja liikennepoliitiikan keinoin sekä aिकासuunnittelun avulla. Tavoitteena on työn ja muun elämän parempi yhteensovittaminen (Horelli 2008, 20), mikä on myös sosiaalipoliittisesta näkökulmasta erittäin keskeinen kysymys. On selvää, että perheiden hyvinvointiin vaikuttaa se, miten paljon vanhemmat käyttävät aikaansa työmatkoihin tai kuinka kauas pitää ajaa ruokaostoksille ja lasten harrastuksiin. Ja tärkeää on myös se, milloin tämä kaikki tapahtuu. Kun työpaikat, palvelut ja asuminen on keskitetty samalle alueelle, aikaa jää muuhunkin kuin paikasta toiseen siirtymiseen. Aikapoliitiikalla voidaan pyrkiä ohjaamaan ihmisten ajankäyttöä siten, että halutut hyvinvointitavoitteet toteutuvat. Aikapoliitiikka ei näin

8 Lisää aikapolitiikasta Saksassa ks. <http://www.zeitpolitik.de>.

määriteltynä ole irrallaan sosiaalipolitiikasta vaan ennemminkin sen sisällä tarkastellen ihmisten hyvinvointia ajankäytön näkökulmasta.

Yksi keskeinen sosiaalipoliittinen ja laajemminkin yhteiskuntapoliittinen tavoite, jossa institutionaalisten valintojen merkitys ajankäytön kannalta korostuu, on sukupuolten välinen tasa-arvo. Pohjoismaissa sosiaalipolitiikan avulla on pystytty pienentämään naisten ja miesten välistä epätasa-arvoa selvästi paremmin kuin muualla, mikä näkyy myös ajankäytössä. Pohjoismaille tyypilliset pitkät vanhempainvapaat, korkealaatuinen päivähoido ja perheystävälliset työajat ovat helpottaneet työn ja perheen yhteensovittamista ja vähentäneet siltä osin sukupuolten välistä epätasa-arvoa. (Bittman 1999, 40.) Ei ole kuitenkaan niin, että vaikutussuhde institutionaalisten valintojen ja yksilöiden ajankäytön välillä olisi yksisuuntainen. Instituutioiden olemassaolo riippuu aina yksilöistä ja heidän yhdessä jakamistaan ajatusmalleista (Hodgson 2006, 7). Ihmiset muovaavat instituutioita, ja instituutiot muovaavat ihmisten käyttäytymistä. Suhde on siis kaksisuuntainen.

Yksi esimerkki siitä, miten mielipiteet ja asenteet vaikuttavat instituutioiden syntyyn ja muutokseen ja samalla yksilöiden ajankäyttöön, on kotihoidontuki. Suomessa otettiin vuonna 1985 käyttöön kotihoidontuen järjestelmä. Alle 3-vuotaiden lasten vanhemmille maksetaan kotihoidontuen muodossa rahallinen korvaus siitä, että he hoitavat lapsensa kotona. Tuen käyttöönottoa edelsi keskustelu, jossa keskeisenä argumenttina oli valinnanvapaus. Ajatuksena oli, että tuki mahdollistaa naisille valinnanvapauden työssäkäynnin ja lasten kotihoidon välillä. Naapurimaassa Ruotsissa keskusteltiin samasta temasta, mutta siellä kotihoidontuesta puhuttiin ”naisansana”. Se nähtiin järjestelmänä, joka pakottaa naiset takaisin hellan ääreen. (Hiilamo ja Kangas 2006, 9; ks. myös Hiilamo ja Kangas 2009.) Kysymys oli siitä, että todellisuudessa nainen ei olisikaan vapaa valitsemaan eri ajankäytön muodoista, vaan institutionaaliset valinnat ohjaisivat naisia jäämään kotiin lasten kanssa. Valinnanvapaus voi siten olla näennäistä, jos aikapolitiikalla on tavoitteita, joilla tosiasiallisesti ohjataan yksilöiden ajankäyttöä.

Koska kotihoidontukeen suhtauduttiin Ruotsissa negatiivisesti, se ei siellä ole saanut sellaista asemaa kuin Suomessa. Ainakin osin tästä syystä näiden maiden välillä on selvä ero pienten lasten äitien työllisyysasteissa. Niistä suomalaisista äideistä, joilla on alle 3-vuotiaita lapsia, oli vuonna 2008 töissä 52 prosenttia. Ruotsissa vastaava luku oli 72 prosenttia. Erot tasoittuvat, kun katsotaan perheitä, joissa nuorin lapsi on 3–6-vuotias. Vuonna 2008 näiden perheiden äideistä oli Suomessa töissä 76 ja Ruotsissa 81 prosenttia. (OECD 2010b.) Kotihoidontuki on hyvä esimerkki siitä, miten politiikka luo instituutioita ja instituutiot puolestaan vaikuttavat yksilöiden valintoihin ja sitä kautta myös ajankäyttöön. Taustalla vaikuttavat ajatukset siitä, mikä on oikeanlaista ja tavoiteltavaa ajankäyttöä. Se, miten hyväksyttävänä tietynlaista ajankäyttöä pidetään, riippuu pitkälti arvoista, asenteista, normeista ja poliittisista valinnoista, jotka kaikki ovat kulttuurisidonnaisia. Ajankäyttöä ohjaavat siten todellisuudessa monet ”näkyvät kädet”.

3.2 Työttömyys vs. aktiivinen kansalaisuus

Työttömyyteen liittyy ajankäytön näkökulmasta monia mielenkiintoisia kysymyksiä. Mitä tapahtuu ajankäytölle, kun ihminen jää työttömäksi? Miten se muuttuu ja mitkä tekijät siihen vaikuttavat? Miten esimerkiksi pienentyneet tulot näkyvät ajankäytössä? Kun ihminen jää työttömäksi, lisääntyy hänen vapaa-aikansa keskimäärin kahdeksalla tunnilla. Siinä missä vapaa-aika vastapainona työlle on niukka hyödyke, työttömällä sitä on runsaasti. Samanaikaisesti tulot pienenevät. Rahaa voi olla hyvinkin niukasti, mikä luonnollisesti rajoittaa vapaa-ajanviettomahdollisuuksia. Samalla työttömien ajankäyttöön kohdistuu erityisen paljon odotuksia. Heidän odotetaan hakevan aktiivisesti työtä ja edistävän omia työnsaantimahdollisuuksiaan.

Ensimmäinen laajempaa julkisuutta saanut työttömyystutkimus oli 1930-luvulla tehty Marienthal-tutkimus (ks. Jahoda ym. 1971; Jahoda 1982). Pienessä itävaltalaiskylässä monet olivat jääneet työttömäksi paikallisen tehtaan suljettua ovensa. Tutkimuksen avulla pyrittiin muun muassa vastaamaan siihen, miten työttömyys vaikuttaa ajankäyttöön. Työttömyyden havaittiin muuttavan ajankäytön rakennetta, ja muutokset olivat erilaisia miehillä ja naisilla. Miesten aika kului lähinnä portinpieleen nojaten ja paikallisessa pubissa istuen. Naiset puolestaan käyttivät lisääntyneen vapaa-ajan pääasiassa kodin töihin. Aika kului, jos ei muuten, niin pesemällä lähes puhtaita pyykkejä. Jahoda kehitti havaintojensa pohjalta deprivatioteoriasensa. Sen mukaan työttömyys aiheuttaa psykososiaalisia ja psyykkisiä ongelmia, koska työtön ei pääse nauttimaan työn latenteista funktioista ja ominaisuuksista. (Jahoda ym. 1971.) Toisin sanoen ongelmat kärjistyvät, koska työ ei tarjoa työttömälle mahdollisuutta järjestää ajankäyttöä, säännöllisiä yhteisiä kokemuksia ja pyrkimyksiä työkavereiden kanssa, eikä henkilökohtaisen identiteetin rakennuspalikoita. (Waters ja Moore 2002, 26; Ervasti 2004, 298.)

Erityisesti pitkittyessään työttömyys voi tuoda mukanaan mielenterveydellisiä ongelmia. Riski on kuitenkin pienempi, jos vapautuneelle vapaa-ajalle löytää mielekästä tekemistä. Etenkin sosiaalinen kanssakäyminen on psyykkisen hyvinvoinnin kannalta tärkeää. (Water ja Moore 2002, 28.) Mielekkään tekemisen löytäminen voi kuitenkin olla vaikeaa, kun työ ei ole tuomassa elämään rakennetta, sisältöä, toimeentuloa ja sosiaalisia suhteita, ja toimeentulokin on niukka. Työttömän pitäisi siis olla aktiivinen, vaikka edellytykset sille olisivatkin heikot. Kun tänä päivänä puhutaan työttömyydestä, lähes väistämättä törmätään aktiivinen–passiivinen-vastakkainasetteluun. Työttömien aktivoinnilla halutaan estää työttömän passivoituminen, joka pahimmillaan johtaa täydelliseen yhteiskunnasta syrjäytymiseen. On laskettu, että yhden nuoren syrjäytyminen maksaa yhteiskunnalle vähintään 700 000 euroa (Kajanoja 2000). Ei siis ole ihme, että työttömiä halutaan aktivoida ja etenkin nuorten syrjäytymisen ehkäisemiseen halutaan panostaa.

Aktivointi nykyisessä merkityksessään ulottuu 1980-luvun Yhdysvaltoihin, jossa Reaganin hallinto halusi rivakampia otteita työttömyyden hoitoon. Aktivoinnin idea levisi pian Eurooppaan ja myös Suomeen, jossa se omaksuttiin osaksi aktiivista

työvoimapolitiikkaa. Aktivoinnin ajatuksena on pitää työttömän työkykyä yllä työttömyyden aikana ja olla osaltaan ehkäisemässä työttömyyden pitkittymistä. Kun työttömyys pääsee pitkittymään, se aiheuttaa valtavia hyvinvointitappioita sekä yksilöille ja perheille että yhteiskunnalle. Lisäksi se nakertaa sitä inhimillistä pääomaa, jonka avulla työttömällä olisi mahdollisuus päästä uudelleen osalliseksi työelämään. (Hiilamo 2010, 232.) Pitkäaikaistyöttömyyteen liittyy usein myös se, että tulevaisuudelta ei työn saannin suhteen osata odottaa mitään myönteistä. Tämä lannistaa entisestään. Tällöin myös motivaatio mielekkääseen ajankäyttöön vähenee.

Työhallinnolla on käytettävissään laaja valikoima erilaisia työvoimapoliittisia toimenpiteitä, joilla työttömiä voidaan aktivoida. Yhdessä työttömän kanssa tehdään työnhakusuunnitelma, jossa sovitaan niistä toimenpiteistä, joihin työtön osallistuu edistääkseen työllistymismahdollisuuksiaan. Työttömän aikaa rytmitetään erilaisilla kursseilla, työkokeiluilla ja tukitöillä. Erityisesti nuorten kohdalla tavoitteena on, että mahdollisimman varhaisessa vaiheessa työttömyyttä heille voitaisiin osoittaa joko koulutus- tai työharjoittelupaikka. Ajankäytön hallintaan annetaan palikoita ja pyritään siihen, että passiivisuus ei ottaisi työttömän ajasta yliotetta.

Mielekkään tekemisen keksiminen runsaalle vapaa-ajalle voi olla vaikeaa myös, kun tulot eivät riitä samalla tavalla kuluttamiseen kuin palkkatyössä oltaessa. Monen työttömän on selviydyttävä elämässään pienen työmarkkinatuen varassa. Veli-Matti Ritakallio (2007) on laskenut, että ruoka- ja asumismenojen jälkeen työmarkkinatuella elävällä pitkäaikaistyöttömällä on käytössään rahaa 5,50 euroa päivää kohti. Jos arvioidaan, että jo henkilökohtaiseen hygieniaan, viestintään ja kulkemiseen kuluu noin 3 euroa päivässä, jäljelle jää 2,50 euroa. Kuten Ritakallio (2007, 137) toteaa: ”Tällä summalla pitäisi varsinaisesti elää nykyaikaista elämää: harrastaa ja nauttia vapaa-ajasta sekä sisustaa kotia, juhlistaa suurempia merkkipäiviä, kuten syntymäpäiviä ja joulua, tai kutsua vieraita kylään ja kestitä heitä.” Välttämättömyysmenojen jälkeen rahaa ei jää huvituksiin, ja ajankäyttöäkin ohjaa enemmän pakko kuin valinnanvapaus. Kun köyhyys on osa arkea, ”mielikuvituksen sijaan mielen saattaa ajoittain valloittaa pettymys ja katkeruus sekä suru” (Ritakallio 2007, 137).

Taulukon 2 (s. 34) mukaan työttömät sekä Suomessa että muualla Euroopassa käyttävät selvästi enemmän aikaa kuin työssä käyvät sellaisiin toimintoihin, jotka eivät vaadi huomattavaa taloudellista panostusta. Työttömät nukkuvat enemmän ja käyttävät ajastaan suuremman osan leppäämiseen kuin työssä käyvät. He käyttävät myös enemmän aikaa ruoan valmistamiseen, siivoamiseen ja ostoksilla käymiseen. Televisiotakin katsotaan selvästi enemmän silloin, kun ollaan työttöminä. Kun vapaa-aikaa on enemmän, mutta rahaa vähemmän, arjen rutiineja venytetään. Toisaalta ajankulua ei määritä alituinen kiire ja pakko monisuurittamiseen. Kotityöt ehtii hoitaa ja aikaa jää muuhunkin, toisin kuin monilla työllisillä.

Taulukko 2. Työttömien ja työllisten ajankäytöstä Suomessa, Ruotsissa, Saksassa, Isossa-Britanniassa ja Espanjassa 1990-luvun lopussa ja 2000-luvun alussa (h.min/vrk).

Työtön/ työllinen	Nukkuminen	Lepääminen	Ruuan valmistaminen	Siivoaminen	Ostokset ja asiointi	Television katselu
Suomi	8.46/8.09	0.31/0.14	0.54/0.28	0.22/0.13	0.37/0.24	3.18/1.49
Ruotsi	8.44/7.56	0.36/0.19	0.40/0.30	0.30/0.19	0.30/0.22	2.21/1.38
Saksa	8.32/7.55	0.18/0.12	0.40/0.18	0.28/0.14	0.48/0.26	2.34/1.35
Iso-Britannia	8.47/8.10	0.14/0.14	0.45/0.26	0.24/0.13	0.35/0.24	3.20/2.02
Espanja	8.54/8.11	0.24/0.21	0.57/0.29	0.36/0.15	0.36/0.19	2.24/1.28

Lähde: HETUS.

On selvää, että vapaa-ajan viettäminen on erilaista silloin, kun käytössä on 2,50, 25, 250 tai 2 500 euroa. Köyhän ajankäyttö on erilaista kuin rikkaan, sillä jo lähtökohdaisesti ajankäytön resurssit ovat epätasaisesti jakaantuneet (Fitzpatrik 2004, 210). Jos muutoin pystyisikin elämään vaatimattomasti ja sopeuttamaan menonsa pieniin tuloihin, voivat yllättävät menoerät, kuten kodinkoneiden korjaus tai suuret sairaalalaskut, olla liikaa. Tilannetta ei helpota se, että vapaa-aika on muuttunut viime vuosikymmenien aikana selvästi aiempaa kulutuskeskeisemmäksi: koettu hyvinvointi riippuu yhä selvemmin kyvystä ostaa ja kuluttaa (Wilska 2003, 229). Työttömällä ei välttämättä ole varaa nauttia kulutusyhteiskunnan tarjonnasta, vaikka aikaa siihen olisikin.

Kuluttamista pidetään keskeisenä yhteiskunnallisena toimintana ja yksilöiden identiteetin muodostajana (Kangas ja Ritakallio 2008, 17). Pienituloisuudessa ei siten ole kyse ainoastaan taloudellisten resurssien puutteesta vaan syrjäytymisestä yhteiskunnan vallitsevasta elämäntyylistä (Townsend 1979, 59). Pienillä tuloilla pitää selviytyä arjesta, eikä rahaa useinkaan jää mihinkään ylimääräiseen. Köyhä on pakotettu luopumaan monista asioista, joita hyväosaiset pitävät itsestäänselvyyksinä. Yksi yksilön perustarpeista on autonomia suhteessa omaan elämään. Autonomia puolestaan edellyttää, että yksilöllä on vapaus ja todellinen mahdollisuus (*opportunities*) tehdä jokapäiväistä elämää koskevia valintoja. Köyhällä näin ei ole, sillä hän joutuu tekemään valinnat kituuttaen toimeentulon rajoilla yrittäen säilyttää itsekunnioituksensa alistuessaan asemaansa yhteiskunnan heikompiosaisena. (Doyal ja Cough 1991, 66–67, 190.)

Kun tulot työttömyyden myötä pienenevät, joudutaan usein tinkimään harrastuksista ja muista vapaa-ajan toiminnoista. Jokaisen euron kohdalla pitää miettiä, mikä on ensisijaisesti hankittavien tavaroiden tai palveluiden listalla. Monet tärkeät sosiaaliset suhteet katkeavat joko siihen, että yhteiset harrastukset jäävät, tai siihen, että häpeä työttömäksi jäämisestä ja tulotason alenemisesta on liian suuri. Taloudellisten ongelmien on havaittu yhdistyvän työttömällä ennen kaikkea heikentyneeseen itsetuntoon ja häpeän kokemuksiin (Ervasti 2003, 128–131). Työttömäksi joutuminen ja siihen

liittyvät taloudelliset vaikeudet koetaan usein osoituksena omasta kyvyttömyydestä ja avuttomuudesta silloinkin, kun työttömyys ei ole itsestä johtuvaa. (Kortteinen ja Tuomikoski 1998, 165). Mitä kulutuskeskeisemmäksi yhteiskunta muuttuu, sitä suurempi riski työttömällä on syrjäytyä. Ja mitä kalliimpaa ajasta tulee, sitä heikompi on pienituloisen työttömän osa. Arjesta selviytyminen on helpompaa, kun siihen on taloudelliset edellytykset.

3.3 Työn ja perheen yhteensovittaminen

Aikaa on kaikilla käytössä aina yhtä paljon – tai yhtä niukasti, kuten monesti kuulee kritisoidavan. Aikaa tuntuu olevan liian vähän, varsinkin jos asiaa kysytään esimerkiksi tämän päivän tietotyöläisiltä (ks. Julkunen ym. 2004). Teollistumisen alkuajoista lähtien työläisten asemaa on pyritty parantamaan lyhentämällä työaikaa, mikä on merkinnyt vapaa-ajan lisääntymistä. Saavutetut edut eivät tämän päivän työmaailmassa ole kuitenkaan kaikille samanlaisia. Kun yksi työntekijä leimaa työpäivän päättyessä kellokorttinsa ja vaihtaa niin sanotusti vapaalle, pakkaa toinen laukkuunsa tekemättömät työt ja tekee ne palkatta kotona.

On vaikeaa sanoa, kummalla asiat ovat paremmin. Kaksitoistatuntisia työpäiviä tekevä ansaitsee todennäköisesti enemmän ja uralla etenemisen mahdollisuudet voivat olla paremmat. Toisaalta hänellä on niukasti aikaa kuluttaa keräämäänsä varallisuutta, kun vapaa-aikaa ei käytännössä ole. Vähemmän työtunteja tekevä ei välttämättä pääse samalle tulotasolle, mutta hänellä aikaa jää enemmän perheelle ja omille harrastuksille. Avain hyvinvointiin ei tässä tapauksessa olekaan ensisijaisesti raha tai kertynyt varallisuus, vaan sen määrittelee aika ja ajan rajallisuus. Kuitenkin ajan eriarvoisuuteen on kiinnitetty paljon vähemmän huomiota kuin taloudelliseen eriarvoisuuteen.

Kuten Andrew S. Harvey ja Arun K. Mukhopadhyay (2007, 57–58) toteavat, rahalla saa paljon, mutta ei kaikkea. Siksi köyhyyttäkin tulisi mitata taloudellisten mittareiden lisäksi muunlaisilla mittareilla. Perinteisillä tuloköyhyysmittareilla saadaan kyllä todennettua se köyhyys, mikä syntyy pienistä tuloista. Todentamatta jää kuitenkin se, mikä köyhyyttä syventävä vaikutus on sillä, että myös ajasta on pulaa. Jos perheen vanhempien pitää tehdä pitkää päivää tai kahta tai useampaa työtä selviytyäkseen taloudellisesti, tarkoittaa se samalla sitä, että suurempi osa ansaituista rahoista kuluu tavaroiden ja palvelujen hankkimiseen kodin ulkopuolelta kuin silloin, kun aikaa olisi tuottaa niitä kotona. Etenkin pienten lasten perheissä aika voi olla kortilla. Usein samaan aikaan rakennetaan uraa ja kotia ja hoidetaan pieniä lapsia. Harveyn ja Mukhopadhyayn (2007, 72–73) tutkimuksessa kanadalaisista työssä käyvistä kahden huoltajan perheistä neljäsosa ja yksinhuoltajaperheistä jopa yhdeksän kymmenestä kärsi aikaköyhyydestä⁹.

⁹ Aikaköyhyys on määritelty Harveyn ja Mukhopadhyayn tutkimuksessa seuraavasti: Laskennallisesti käytettävissä olevasta ajasta (aika, joka jää jäljelle nukkumisen ja muiden henkilökohtaisten tarpeiden jälkeen) T_m vähennetään

Perheiden sisälläkin kiireen kokemisessa on eroja. Naiset ovat selvästi kiireisempiä kuin miehet (Robinson ja Godbey 2000, 236; Gimenez-Nadal ja Sevilla-Sanz 2010). Tämä johtuu siitä, että työt – sekä ansiotyö että kotona tehtävä työ – jakaantuvat edelleenkin epätasaisesti naisten ja miesten välillä. Perinteisten roolimallien murumisesta huolimatta naisten vastuulla ovat yhä kodin- ja lastenhoito, kun taas mies käyttää enemmän aikaa kodin ulkopuoliseen työhön. (Bianchi ym. 2000; Sayer 2005; Ylikännö 2009.) Sukupuolten väliset erot ajankäytössä ovat kuitenkin kaventuneet ja itse asiassa, jos katsotaan kokonaistyöaikaa eli lasketaan yhteen sekä ansiotyöhön että kotitöihin käytetty aika, on ero melko pieni (Bittman ja Wajcman 2000, 184). Kokonaistyöajan tarkastelu peittää kuitenkin alleen sukupuolten välisen epätasaa- arvon laskemalla yhteen palkattoman kotityön ja palkallisen ansiotyön. Puolisoiden taloudellisen itsenäisyyden ja perheen sisäisen neuvotteluvoiman näkökulmasta on merkitystä sillä, miten ansiotyöhön ja kotitöihin käytetty aika jakaantuu perheissä. Jos nainen on riippuvainen miehen tuloista, hän ei välttämättä pysty neuvottelemaan kotitöiden tasaisemman jakautumisen puolesta.

Taulukoiden 3 ja 4 mukaan kokoaikatyössä käyvien naisten ja miesten välillä on eroa ajankäytössä, olipa kyse sitten tasa-arvon mallimaista Suomesta ja Ruotsista tai konservatiivisemmista maista, kuten Saksasta, Isosta-Britanniasta ja Espanjasta. Sekä ansiotyöhön että kotitöihin käytetty aika jakaantuu epätasaisesti sekä naisten ja miesten että erilaisten perhetyyppien välillä. Taulukossa 3 on kuvattu ajankäyttö normaalina työpäivänä ja taulukossa 4 joko viikonlopun päivänä tai muuna vapaapäivänä. Perhetyypistä ja maasta riippumatta miehet käyttävät enemmän aikaa ansiotyöhön ja vähemmän aikaa kotitöihin kuin naiset. Miehillä on myös enemmän vapaa-aikaa kuin naisilla. Sukupuolten väliset erot ovat selvästi pienemmät silloin, kun perheessä ei ole lapsia. Suurimmat erot ovat puolestaan silloin, kun lapset ovat pieniä. Sukupuolten välinen ero korostuu Saksassa ja Espanjassa, joissa naiset lapsen saatuaan vähentävät selvästi ansiotyöhön ja lisäävät kotitöihin käyttämäänsä aikaa. Miehillä ei näissä maissa vastaavanlaista muutosta voida havaita.

Mielenkiintoista on, että viikonloppuina ja vapaapäivinäkin sukupuolten väliset erot eivät tasoitu. Naiset tekevät vapaapäivinänsä selvästi enemmän kotitöitä kuin työpäivinänsä, mikä selittyy sillä, että ruoanlaittoon menee enemmän aikaa ja kodin siivouskin jätetään usein viikonloppuun tai vapaapäivään. Nämä ovat perinteisesti olleet naisten töitä, eikä ainakaan näiden lukujen valossa voida sanoa, että tilanne olisi dramaattisesti muuttunut tullessa 2000-luvulle. Tosin Pohjoismaissa, joissa sukupuolten välinen tasa-arvo on keskeinen arvo ja tavoite, sukupuolten väliset erot ajankäytössä ovat pienimmät, mikä osaltaan osoittaa institutionaalisten valintojen merkityksen ajankäytön tasa-arvon näkökulmasta.

välttämättömään kodin ja lasten hoitoon käytetty aika T_1 . Jäljelle jää työhön ja vapaa-aikaan käytettävissä oleva aika T_A . Jos todellinen työhön käytetty aika $> T_A$, kärsii perhe määritelmän mukaisesti aikapulasta.

Taulukko 3. Työllisten ansiotyöhön, kotitöihin ja vapaa-aikaan käyttämä aika perhetyypeittäin ja sukupuolen mukaan normaalina työpäivänä (h.min/vrk).

Nainen/ mies	Alle 45-vuotias, avo/avioliitossa, ei lapsia			Avo/avioliitossa, nuorin lapsi 0–6-vuotias			Avo/avioliitossa, nuorin lapsi 7–17-vuotias		
	Ansio- työ	Kotityöt	Vapaa- aika	Ansio- työ	Kotityöt	Vapaa- aika	Ansio- työ	Kotityöt	Vapaa- aika
Suomi	7.40/ 8.32	1.41/ 0.59	3.33/ 3.44	7.24/ 8.20	3.24/ 2.01	2.16/ 3.03	7.24/ 8.16	2.45/ 1.31	3.08/ 3.30
Ruotsi	8.33/ 9.05	1.25/ 0.59	2.52/ 3.18	7.24/ 8.47	3.12/ 2.11	2.28/ 2.44	8.04/ 8.46	2.45/ 1.47	2.31/ 3.03
Saksa	6.20/ 6.25	1.57/ 1.43	3.44/ 4.21	4.35/ 6.19	4.44/ 2.24	3.25/ 3.55	5.36/ 6.37	3.15/ 1.47	3.32/ 4.12
Iso- Britannia	7.56/ 8.44	1.39/ 1.09	2.54/ 3.07	7.14/ 8.45	3.05/ 1.32	2.16/ 2.48	7.37/ 8.34	2.21/ 1.17	2.57/ 3.14
Espanja	7.50/ 8.38	2.21/ 1.03	2.13/ 2.51	6.46/ 8.50	4.25/ 1.33	1.39/ 2.23	6.56/ 8.59	3.51/ 0.54	2.11/ 2.47

Lähde: HETUS.

Taulukko 4. Työllisten ansiotyöhön, kotitöihin ja vapaa-aikaan käyttämä aika perhetyypeittäin ja sukupuolen mukaan viikonloppuna/vapaapäivänä (h.min/vrk).

Nainen/ mies	Alle 45-vuotias, avo/avioliitossa, ei lapsia			Avo/avioliitossa, nuorin lapsi 0–6-vuotias			Avo/avioliitossa, nuorin lapsi 7–17-vuotias		
	Ansio- työ	Kotityöt	Vapaa- aika	Ansio- työ	Kotityöt	Vapaa- aika	Ansio- työ	Kotityöt	Vapaa- aika
Suomi	0.13/ 0.11	3.33/ 2.25	6.04/ 7.03	0.08/ 0.17	5.57/ 4.25	4.52/ 6.26	0.11/ 0.21	4.52/ 3.10	5.52/ 7.35
Ruotsi	0.20/ 0.26	3.22/ 2.38	6.40/ 6.57	0.25/ 0.20	5.31/ 4.37	4.49/ 6.02	0.27/ 0.39	4.52/ 3.57	5.16/ 6.10
Saksa	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.
Iso- Britannia	0.15/ 0.17	3.47/ 3.05	6.05/ 6.46	0.03/ 0.13	6.53/ 4.44	4.25/ 5.56	0.14/ 0.26	5.00/ 3.50	5.35/ 6.38
Espanja	0.40/ 0.22	3.23/ 2.11	5.40/ 7.03	0.14/ 0.42	6.08/ 3.22	4.25/ 6.01	0.45/ 0.45	4.59/ 2.25	4.59/ 7.02

Lähde: HETUS.

Tarkasteltaessa miesten ja naisten ajankäyttöä yksilötasolla jää usein havaitsematta, miten ajankäyttö perheiden sisällä lopulta jakaantuu. Onko niin, että mitä enemmän naiset tekevät kotitöitä, sen vähemmän heidän puolisonsa osallistuvat niihin? Tällainen ajatus perustuu siihen, että perheissä olisi kiinteä määrä kotitöitä jaettavaksi puolisoitten kesken. Näin ei kuitenkaan näyttäisi todellisuudessa olevan. Puolisoiden ajankäyttö on hyvinkin samankaltaista kotitöiden suhteen. Esimerkiksi Suomessa

toisissa perheissä tehdään yksinkertaisesti enemmän kotitöitä ja toisissa vähemmän. (Oinas 2010, 116–117.) Tomi Oinaan (2010) mukaan tällainen tulos viittaa ennemminkin kotitalouden sisäisiin samankaltaistaviin prosesseihin kuin siihen, että naisten ja miesten välillä olisi kotitöihin käytetyn ajan suhteen aina negatiivinen korrelaatio.

Riippumatta siitä, tarkastellaanko ajankäyttöä yksilö- vai kotitaloustasolla, yhteistä naisille ja miehille on se, että edellä mainittu kokonaistyöaika on molemmilla lisääntynyt. Naiset käyttävät aiempaa enemmän aikaa ansiotyöhön, mutta he eivät silti ole vähentäneet dramaattisessa määrin kotitöihin ja lastenhoitoon käyttämäänsä aikaa. Tämän vuoksi naisten todellisen vapaa-ajan määrä on vähentynyt. Myös miehet tekevät aiempaa enemmän työtä kodin ulkopuolella, joskaan heidän osallistumisensa kotitöihin ei ole lisääntynyt merkittävässä määrin. Miehillä vapaa-ajan määrä on vähentynyt, mutta ei samassa määrin kuin naisilla. (Sayer 2005, 196; Ylikännö 2009, 126.) Jos ollaankin todistamassa jonkinlaista vallankumousta kotitöiden jakautumisessa, on se suhteellisen hidas (Takala 2005, 84; ks. myös Esping-Andersen 2009).

Vapaa-aikaa on siis sekä naisilla että miehillä aiempaa vähemmän, tosin miehillä se on ”puhtaampaa”. Kun mies viettää ns. omaa aikaa, se on yhtäjaksoista ja häiriötöntä. Naisilla vapaa-aika on puolestaan pirstoutunutta: vapaa-aikaa kyllä on, mutta vain kotitöiden ohessa lyhyempinä jaksoina. (Bittman ja Wajcman 2000, 181–182, 185.) Myös lomallaan naiset harvoin nauttivat katkeamattomasta vapaasta ajasta ilman velvoitteita. Perheensä kanssa matkalle lähtevät äidit huolehtivat, että muu perhe nauttii vapaa-ajastaan. Itse he pitävät yllä hoivaajan ja siivoajan rooliaan ja usein vielä alkeellisemmissä ja stressaavammissa olosuhteissa kuin kotona. (Mattingly ja Bianchi 2003, 1001.) Ei siten ole mikään ihme, että osa naisista kokee työn rentouttavana vastapainona arjen kotielämälle (ks. Hochschild 2001).

Työn ja perheen yhteensovittamisen ongelmista puhutaan usein juuri naisten kohdalla. Perinteisen hoivaajan roolin yhdistäminen kodin ulkopuolella tehtävään työhön on haasteellista etenkin maissa, joissa vallalla on yhä vahva patriarkaalinen malli. Myöskään Pohjoismaissa, joissa institutionaalisiin järjestelyihin on pyritty edistämään työn ja perheen yhteensovittamista, ei äitiyden yhdistäminen palkkatyöhön ole aina helppoa (ks. esim. Leira 2009). Vaikka miesten ja naisten perinteiset roolit ovat alkaneet murtua, törmäävät naiset yhä odotuksiin hyvästä (koti)äitiydestä, ei ainoastaan puolisoidensa, perheensä, ystäviensä ja työkavereidensa vaan myös median taholta (ks. esim. Green ym. 1990; Berg 2008). Naiseus yhdistetään yhä vahvasti hoivaan ja esimerkiksi Suomessa näkemykset pienten lasten äitien työssäkäynnistä ovat osin hyvinkin kielteisiä (ks. Hakovirta 2006).

Työn ja perheen yhteensovittaminen on monissa maissa keskeisessä asemassa poliittisella agendalla. Erilaisin perhepoliittisin keinoin on pyritty helpottamaan perheissä tehtäviä valintoja työn ja perheen välillä. OECD (2005, 11) määrittelee ns. perheystävälliset politiikat sellaisiksi, joiden avulla turvataan perheen resurssit, tuetaan lasten kehitystä, edistetään niin vanhempien valintoja perheen ja työn välillä kuin sukupuolten välistä tasa-arvoakin työhön osallistumisessa. Tällaiset politiikat sisältävät

mahdollisuuden laadukkaaseen mutta kohtuuhintaiseen päivähoitoon, taloudellisen tuen lapsille, erilaisia vanhempainvapaajärjestelyjä sekä perheen ja työn yhteensovittamista helpottavia joustoja työpaikoilla.

Etenkin Pohjoismaissa on pidetty tärkeänä turvata äideille mahdollisuus osallistua ansiotyöhön. Tätä varten on olemassa julkisesti järjestetty päivähoito, vanhempainvapaajärjestelmät ja taloudellinen tuki pienten lasten vanhemmille. (Ks. esim. Haataja 2006 ja 2007; Leira 2006; Jolkkonen 2009.) Nykyään myös isiä kannustetaan ottamaan yhä enemmän osaa pienten lasten hoitoon jäämällä ainakin joksikin aikaa kotiin lapsen synnyttyä. Erilaisin perhepoliittisin keinoin, kuten isyysvapailta, on pyritty tukemaan kahden hoivaajan ja kahden työssä käyvän perhemallia (Haataja 2004; ks. myös Lammi-Taskula 2003; Takala 2005).

Työn ja perheen yhteensovittamisessa on pitkälti kyse ajankäytöstä. Yhtäältä työ vaatii aikaa: työnantajalla on tiettyjä odotuksia työntekijänsä ajankäytöstä. Toisaalta perheellä on ajallisia tarpeita, jotka eivät välttämättä mene yksiin työnantajan ajallisten tarpeiden kanssa. Työnantajalla voi olla melko erilainen käsitys työntekijän mahdollisuuksista joustaa työn vaatimusten mukaan kuin työntekijällä ja tämän perheellä. Vaatimukset voivat olla jopa kohtuuttomat, tulevatpa ne sitten ulkopuolelta tai ovat itse asetettuja. Tämä voi johtaa siihen, että aika ei tunnu riittävän mihinkään.

Mitä ihmiset sitten tekisivät, jos aikaa olisi enemmän? Suomessa Elinkeinoelämän Valtuuskunta (EVA) on raportoinut ihmisten ajankäyttöpreferensseistä (Haavisto 2010, 28). Noin puolet (46 %) suomalaisista haluaisi käyttää nykyistä enemmän aikaa omiin vapaa-ajan harrastuksiinsa. Lähes yhtä suuri osa (43 %) haluaisi panostaa lisää aikaa yhdessäoloon ystävien ja tuttujen kanssa ja reilu kolmannes (36 %) perheen parissa toimimiseen. Aikaa näihin otettaisiin työltä. Lähes joka neljäs (23 %) suomalainen haluaisi käyttää vähemmän aikaa ansiotyöhön. Toisaalta kuusi kymmenestä (56 %) haluaisi pitää työhön käyttämänsä ajan samana. Aikaa haluttaisiin siis yksinkertaisesti enemmän kuin vuorokaudessa on tunteja.

Minna Salmi ja Johanna Lammi-Taskula (2004b, 35) ovat tutkineet työn ja perheen yhteensovittamisen problematiikkaa Suomessa. Heidän mukaansa on melko yleistä, että koetaan, että aikaa perheelle on liian vähän. Etenkin ylemmät toimihenkilönaiset ja johtajat kokevat työstä johtuvaa ajanpuutetta ja haluaisivat viettää enemmän aikaa perheen kanssa. Toisaalta työnantajan tarjoamia tai lakiin perustuvia vaihtoehtoja viettää enemmän aikaa perheen kanssa ei välttämättä käytetä hyväksi (ks. esim. Hochschild 2001; Takala 2005). Ihmisillä on siis toiveita ja unelmia, joita ei todellisuudessa kuitenkaan lähdetä toteuttamaan. Tähän voi olla monia syitä, mutta yksi on pelko tulotason laskusta. Jos kotitalouden tulot riittävät juuri ja juuri pakollisiin menoihin, ei todellisia vaihtoehtoja työajan lyhentämiselle välttämättä ole.

Ainoa vaihtoehto työn ja perheen yhteensovittamiselle ei toki ole työajan lyhentäminen. Monilla työpaikoilla on käytössä liukuva työaika ja muita työajan joustoja ilman, että työaika itsessään lyhenee. Jeremy R. Haymanin (2009) tutkimuksessa

australialaiset toimistotyöntekijät kokivat perheen ja työn yhteensovittamisen selvästi helpommaksi, kun käytössä oli ns. *flexitime*-järjestelmä kuin jos työtä olisi tehty ilman työajan joustoja. Toisaalta *flexiplace*-järjestelmää eli esimerkiksi työn osittaista tekemistä kotoa käsin käyttäneet työntekijät eivät kokeneet työn ja perhe-elämän yhteensovittamisen helpottuneen. Tämä voi osittain johtua siitä, että etättyötä tehtäessä työajat helposti pidentyvät, kun niitä ei valvota eikä niille ole asetettu selkeitä rajoja. Työntekijä voi pahimmillaan olla koko ajan henkisesti ja jopa aktuaalisesti valmiudessa työn suorittamiseen. (Pekkola 2002, 53.)

Parhaiten työn ja perheen yhteensovittaminen onnistuu niiltä, jotka työskentelevät säännöllisesti maanantaista perjantaihin kahdeksasta neljään. Se antaa mahdollisuuden suunnitella ja ennakoida perhe-elämää paremmin kuin epäsäännöllinen työ. (Tausig ja Fenwick 2001, 116.) Perheen ja työn yhteensovittamista helpottaa myös se, että työntekijä pystyy vaikuttamaan työaikoihinsa (joustavat työajat, osa-aikatyö). Tällöin työn koetaan häiritsevän perhe-elämää vähemmän. Uusille työntekijöille työajan joustavuus voi kuitenkin tarkoittaa sitä, että työntekijät joustavat tekemällä säännöllisesti ylityötä. Tämä voi puolestaan aiheuttaa sen, että työn ja perhe-elämän yhteensovittaminen vaikeutuu entisestään. (Peters ym. 2009, 292–293.) Työajan joustojen lisäksi on siis tärkeää se, että työntekijällä on kontrolli omaan arjen elämään. Tämä näkyy myös Suomessa: palkansaajat kaipaavat lisää työaika-autonomiaa, vaikka työaikoihin ollaan muutoin tyytyväisiä. Näin on etenkin pienten lasten perheissä. (Antila 2006, 64.)

Työaikajärjestelyt ovat yksi osa työn ja perheen yhteensovittamisen problematiikkaa. Ne eivät kuitenkaan ole relevantteja niille äideille, joiden on pakko jäädä hoitamaan lastaan kotiin. Laaja julkinen päivähoito on pohjoismainen erikoisuus, johon ei törmää muualla maailmassa. Samoin pitkät äitiys- ja vanhempainlomat ovat tulosta pohjoismaisesta perhepolitiikasta, jossa keskiössä on sukupuolten välinen tasa-arvo ja siten naisten työssäkäynnin mahdollistaminen silloinkin, kun perheessä on pieniä lapsia. (Ks. esim. Haataja 2006 ja 2007; Leira 2006.) Erilaisilla perhevapaa- ja lastenhoitojärjestelyillä on selvä vaikutus naisten työssäkäyntiin: mitä anteliaampia järjestelmät ovat, sitä todennäköisemmin naiset työskentelevät kokopäiväisesti (Kangas ja Rostgaard 2007, 248). Pohjoismaissa onkin yleisempää se, että naiset ovat koko- kuin osa-aikatyössä. Esimerkiksi Hollannissa naisten osa-aikatyö on selvästi yleisempää kuin koko-aikatyö, ja tämä johtuu pitkälti siitä, että julkista päivähoitoa ei ole ja palkallinen tai ansiosidonnainen vanhempainvapaa on Euroopan lyhyimpiä, vain 16 viikkoa (Ray ym. 2008, 6; OECD 2010a).

Ajan jakaantumiseen perheen ja työn välillä vaikuttavat monet seikat, ja harvoin yksilö pystyy käyttämään aikaansa täysin omien toiveidensa mukaisesti. Työajan lyhentäminen voi olla monenkin toiveena, mutta todellisuudessa se ei välttämättä ole mahdollista. Perheen kanssa haluttaisiin ehkä viettää enemmän aikaa, mutta samalla se merkitsisi luopumista saavutetuista eduista työelämässä. Erilaisin sosiaalipoliittisin järjestelmin pystytään vaikuttamaan siihen, miten työn ja perheen yhteensovittaminen onnistuu. Sosiaalipoliitikalla tai laajemmin aikapolitiikalla voidaan luoda mah-

dollisuuksia tehdä valintoja erilaisten ajankäyttömallien välillä ja löytää tasapaino ajan jakamiselle työn, perheen ja elämän muiden osa-alueiden kesken.

3.4 Ajankäyttö ikääntyvässä yhteiskunnassa

Ajankäytön näkökulmasta mielenkiintoista ei ole yksin se, miten yksilöt käyttävät aikaansa, vaan myös se, miten erilaiset yhteiskunnalliset muutokset vaikuttavat kokonaisten yhteisöjen ajankäyttöön. Väestön ikääntymistä pidetään yhtenä suurimmista tulevaisuuden haasteista, eikä vähiten sosiaaliturvan rahoituksen näkökulmasta. Huoltosuhteen muuttuessa epäterveemmäksi yhä pienempi joukko joutuu ylläpitämään niitä palveluja, joita vanheneva väestönosa tarvitsee (Piekkola 2003, 8). Etenkin terveydenhuollon kustannukset tulevat kasvamaan, vaikka tämän päivän vanhuuseläkeläisellä pysyykin kirves ja kynä kädessä toisin kuin Pekka Kuusen (1960) kirjoittaessa 60-luvun sosiaalipoliittika -teostaan.

Ikääntymisen haasteet ovat olleet keskiössä sekä poliittisessa päätöksenteossa että julkisessa keskustelussa. Väestön ikääntyminen nähdään ennen kaikkea taloudellisena rasitteena jättäen vähemmälle huomiolle sen tosiasialliset vaikutukset jokapäiväiseen elämään. Esimerkiksi kulutuksen on havaittu olevan rakenteeltaan erilaista ikääntyneempien kuin nuorempien ikäluokkien keskuudessa: eläkkeelle siirryttäessä rahaa käytetään suhteellisesti enemmän asumiseen, elintarvikkeisiin ja terveydenhuoltoon ja vähemmän matkustamiseen ja vaatteisiin kuin vielä työssä ollessa (Niemelä 2008). Ikääntyminen näkyy myös ajankäytössä: aikaa käytetään enemmän kotitöihin ja television katseluun (Ylikännö 2008). Kun esimerkiksi palvelurakennetta lähdetään muuttamaan vastaamaan muuttunutta kysyntää, vaikuttaa se muidenkin kuin ikääntyneiden kulutukseen ja ajankäyttöön.

Ikääntyvän yhteiskunnan vaikutukset ajankäyttöön havaitaan vasta, kun suuret ikäluokat ovat eläköityneet. He siirtyvät eläkkeelle selvästi terveimpinä ja varakkaampina kuin aiemman sukupolvet, jolloin ajankäytön voi olettaa olevan jossain määrin erilaista esimerkiksi matkustelun ja harrastusten osalta. Yhteistä eri sukupolville on kuitenkin suuri ajankäytöllinen muutos ihmisen jäädessä eläkkeelle. Aiemmin noin kolmasosa vuorokaudesta ja puolet hereilläoloajasta on mennyt työn tekemiseen ja työmatkoihin. Eläkkeellä olevilla vapaa-aikaa on runsaasti, ja eläkkeelle jäämistä odotetaankin usein juuri vapaa-ajan lisääntymisen vuoksi. Esimerkiksi Pia Niemisen ja Pauli Forman (2005, 129) tutkimuksessa osa-aikaeläkkeelle siirtyneet kertoivat suurimman ja voittopuolisesti positiivisen muutoksen olleen juuri vapaa-ajan lisääntymisen. Eläkepäivien varalle on voitu varata paljon sellaista tekemistä, johon ei työssä ollessa ole ollut aikaa. Joillekin se tarkoittaa uutta vapaa-ajan harrastusta, toisille kotitöiden tekemistä tai vain lepäilyä (Niemi 2005, 105).

Eläkkeelle siirryttäessä työ ei ole enää sitomassa ajankäyttöä, mutta toisaalta elämästä poistuu tärkeä ajankäytön muoto ja rytmittäjä. Aikansa voi käyttää haluamallaan tavalla, mutta ainakin aluksi mielekkään tekemisen löytäminen voi olla vaikeaa.

Vaikka eläkkeelle siirtyminen olisi odotettu tapahtuma, muutoksen suuruus voi yllättää. Työhön on liittynyt erilaisia identiteettejä ja rooleja, jotka murtuvat eläkkeelle siirryttäessä (Nieminen ja Forma 2005, 129). Uusien roolien omaksuminen ei välttämättä ole helppoa ja voi viedä aikaa. Eläkkeelle siirtyminen merkitsee myös sosiaalisten suhteiden muuttumista. Eläkkeelle jäänyt ei enää muodosta entisten työ-kaverien kanssa samanlaista sosiaalista verkostoa, jota yhdistävät päivittäiset rutiinit työpaikalla. Työpaikan ihmissuhteita pidetään tärkeinä (Sousa-Poza ja Sousa-Poza 2000; Tuominen ja Pelkonen 2004) ja niistä luopuminen ei ole välttämättä helppoa. Ajankäytön näkökulmasta siirtyminen vanhuuseläkkeelle lieneekin helpompaa niille, joilla työ on vähemmän hallitseva osa elämää ja tärkeämmällä sijalla ovat muut ihmissuhteet ja elämän osa-alueet.

Sopeutuminen eläkkeellä olemiseen ja sen mukanaan tuomiin ajankäytön muutoksiin riippuu myös siitä, kuinka paljon kodin ulkopuolella tehtävä työ on vienyt aikaa. On selvää, että ajankäyttö muuttuu enemmän niillä, jotka ovat olleet ennen eläkkeelle siirtymistään kokopäivätyössä, kuin niillä, jotka ovat tehneet osa-aikatyötä, hoitaneet omaa kotia tai olleet työttömänä. Mitä enemmän työnteolta vapautuu aikaa, sitä enemmän vaatii sopeutuminen ”ylimääräiseen” vapaa-aikaan. On eläkeläisiä, jotka helpottavat sopeutumistaan jatkamalla työntekoa esimerkiksi sijaistamalla sairaus- ja kesälomia, tekemällä muutoin satunnaisia töitä esimerkiksi tuntiperusteisesti tai perustamalla jopa oman toiminimen. Tavallisesti vanhuuseläkkeellä ei kuitenkaan käytetä aikaa työn tekemiseen kodin ulkopuolella. Työhön käytetty aika vähenee jo 55 ikävuoden jälkeen, ja tultaessa 75 vuoden ikään työnteoko on kansainvälisestikin tarkasteltuna jo erittäin harvinaista (Gauthier ja Smeeding 2003, 260).

Suuri osa työltä vapautuvasta ajasta käytetään passiiviseen toimintaan, kuten television katseluun, radion kuunteluun, nukkumiseen ja syömiseen. Useamman maan vertailussa¹⁰ miehet käyttivät ansiotyöltä vapautuneesta noin kuudesta tunnista 3,5 tuntia passiivisiin toimintoihin ja 2,5 tuntia aktiivisempaan toimintaan, kuten kotitöihin, harrastuksiin ja vapaaehtoistyöhön. Keskeinen ero naisten ja miesten ajankäytön välillä oli se, että naisten kotitöihin käyttämä aika väheni iän myötä, kun taas miehillä se lisääntyi. Television katselu lisääntyi selvästi sukupuolesta riippumatta, kun ikää tuli enemmän. (Gauthier ja Smeeding 2003, 257, 266.) On melko luonnollista, että passiivisuus ajankäytössä lisääntyy, mitä ikääntyneemmästä henkilöstä on kyse. Fyysinen terveys väistämättä heikkenee jossain vaiheessa vanhuutta, mikä vaikeuttaa osallistumista erilaisiin liikunnallisiin aktiviteetteihin tai jopa lähtemistä pois kodin seinien sisäpuolelta. Etenkin yksin asuvalle, heikkotoimintakykyiselle vanhukselle televisio voi olla ainoa ajankulu.

Taulukon 5 mukaan ikääntyneiden ajankäyttö vaihtelee riippuen koetusta terveydentilasta. Liikunnan harrastamiseen ja järjestötoimintaan käytetään vähemmän aikaa, kun terveydentila on heikompi. Tämä ei ole mikään ihme, sillä heikko terveys rajoittaa

10 Mukana Gauthierin ja Smeedingin (2003) tutkimuksessa oli yhdeksän maata: Itävalta, Kanada, Suomi, Saksa, Italia, Hollanti, Ruotsi, Iso-Britannia ja Yhdysvallat.

usein säännöllistä liikkumista ja osallistumista. Selkeä ero ryhmien välillä on myös television katselussa. Ne, joilla terveys on vähintään hyvä, käyttävät enemmän aikaa aktiivisempaan toimintaan television katselun sijasta. Tilastollisesti merkitsevästi ryhmät eroavat toisistaan vain liikunnan määrän ja television katseluun käytetyn ajan suhteen. Esimerkiksi lukemisessa ei ryhmien välillä ole suurtakaan eroa.

Hyvinvoinnin näkökulmasta ei voida sanoa, että eläkeläisten tulisi olla fyysisesti aktiivisia, etenkin, jos siihen ei ole toiminnallisia edellytyksiä. Ikääntyneille tärkeämpää on sosiaalinen kanssakäyminen: hyvinvointia edistävät parhaiten toiminnot, joissa on mukana sosiaalinen ja emotionaalinen aspekti. (Everard 1999, 337.) Sosiaalisen kanssakäymisen merkitys kasvaa sen mukaan, mitä vanhemmista eläkeläisistä puhutaan, sillä ikääntyminen lisää yksinäisyyden kokemuksia. Suurinta yksinäisyyttä aiheuttaa puolison kuolema, kun elämän tärkein sosiaalinen suhde katkeaa (Dykstra ym. 2005, 742). Eläkeläisen ikääntyessä ei myöskään hyvä fyysinen kunto estä yksinäisyyden tunnetta, mikä tukee havaintoja siitä, että sosiaalisen aktiivisuuden merkitys vanhemmalla iällä on suuri (ks. esim. Everard 1999).

Ajankäyttöä tarkasteltaessa on houkuttelevaa luokitella toimintoja niiden vaatiman aktiivisuuden perusteella. Kuitenkin esimerkiksi ikääntyneillä ajankäytön muuttuminen passiivisemmaksi on täysin ymmärrettävää, ja myöskään hyvinvoinnin ei oleteta lisääntyvän iän karttuessa. Ajankäyttöä normitettaessa olisikin hyvä olla olemassa tutkittua tietoa siitä, millaiset toiminnot lisäävät tai ylläpitävät hyvinvointia. Tällaista tietoa saadaan ennen kaikkea subjektiivisten kokemusten kautta. Ajankäyttötutkimuksessa lisääntynyt subjektiivisten kokemusten ja objektiivisten havaintojen yhdistäminen avannee uusia näkökulmia myös ikääntyviä ja vanhuksia koskevaan sosiaalipoliittiseen päätöksentekoon.

Taulukko 5. 65–79-vuotiaiden suomalaisten ajankäyttö terveydentilan mukaan (h.min/vrk).

Terveydentila	Liikunta	Lukeminen	Television katselu	Sosiaalinen kanssakäyminen	Järjestötoiminta
Erittäin hyvä tai hyvä (n = 220)	1.00	1.19	2.47	1.02	0.09
Keskinkertainen (n = 357)	0.43	1.14	3.12	0.56	0.10
Huono tai erittäin huono (n = 100)	0.26	1.08	3.09	1.05	0.02
F-arvo	10.51***	.80	3.36*	.75	.47

Lähde: Tilastokeskus 1999–2000.

* p < 0,05, ** p < 0,01, *** p < 0,001.

Väestön ikääntymiseen liittyy monia päättäjien huomiota vaativia kysymyksiä. Ajankäyttöönkin vahvasti liittyvä kysymys on eläkkeellesiirtymisikä. Eläkkeelle siirtymisen halukkuuteen vaikuttavat terveyden ja työn rasittavuuden rinnalla vapaa-ajan käyttöön liittyvät preferenssit (Saurama 2004, 132; Tuominen ym. 2010, 120). Työurien pidentämistä ajatellen keskeisiä asioita ovat työntekijöiden hyvinvoinnin ja jaksamisen turvaaminen, mutta toisaalta täysin tervekin ihminen voi arvostaa vapaa-aikaa niin paljon, että haluaa pois työelämästä ennen virallista eläkeikää. Esimerkiksi osa-aikaeläkkeelle siirtyminen ei edellytä heikentynyttä työkykyä, mutta se yleistyi silti nopeasti vuosituhannen taitteessa (Nieminen ja Forma 2005, 118). Syynä osa-aikaeläkkeelle siirtymiseen voi tietenkin olla se, että työssä ei jakseta enää samalla lailla kuin aiemmin. Työntekijä voi kokea, ettei kykene suoriutumaan työstään, vaikka työkyvyn heikkenemistä ei olisikaan diagnosoitu. Osalla osa-aikaeläkkeelle siirtymisen taustalla ovat kuitenkin varmasti myös vähemmän pakottavat syyt, kuten lisääntyvä vapaa-aika. Keskustelua voidaanakin käydä siitä, siirtyykö osa-aikaeläkkeelle ”oikeita” vai ”väriä” työntekijöitä. Käytetäänkö osa-aikaeläkettä työssä jatkamisen tukemiseen vai onko osa-aikaeläke ”golfaajien ja purjehtijoiden varhaiseläkemuoto”? (Nieminen ja Forma 2005, 118.) Keskustelussa tiivistyy myös se, millaista on oikea ja millaista väärä ajankäyttö.

Pasi Huovinen ja Hannu Piekkola (2002, 13) ennustavat, että suurten ikäluokkien lähestyessä eläkeikää monilla varteenotettava vaihtoehto on siirtyä eläkkeelle varhennetusti. Suuret ikäluokat ovat selvästi varakkaampia kuin aiemmat sukupolvet, ja myös heidän odotetut työeläkkeensä ovat parempia, mikä lisää todennäköisyyttä siirtyä aikaisiin eläkkeelle (Järnefelt 2010, 163). Kun vanhuuseläkkeelle siirrytään terveinä ja hyvää työeläkettä saaden, ovat ajankäytön mahdollisuudet aivan erilaiset kuin pienituloisilla, yleensä vanhemmilla kansaneläkeläisillä. Ei siten ole mikään ihme, että nuoremmat, hyvätuloiset vanhuuseläkeläiset käyttävät aikaa mm. matkustamiseen enemmän kuin pienellä eläkkeellä elävät (Ylikännö 2008, 91).

Halu siirtyä kokoaikaiselle tai osa-aikaiselle vanhuuseläkkeelle heti kun se mahdollista on ymmärrettävää, kun otetaan huomioon se, että useimmat kokevat työhön ja työmatkoihin käytetyn ajan vähemmän miellyttävänä kuin monet vapaa-ajan toimintoihin käytetyn tai perheen kanssa vietetyn ajan (Knabe ym. 2010). Ihmiset antavat arvoa erilaisille asioille eri elämänvaiheissa. Työuran loppuvaiheissa vapaa-ajan arvostus nousee entisestään, kun työhön ei enää kohdistu samanlaisia ambitioita kuin nuorempana. Kun vapaa-ajan arvostus nousee, merkitsee se sitä, että yksilö ei halua tarjota työvoimaansa enää samassa määrin. Hän haluaa nauttia siitä aktiivisesta vapaa-ajasta, joka vääjäämättä vähenee elämän loppua kohden. (Ks. esim. Saurama 2004.)

4 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

Käsillä oleva väitöskirjatutkimus on toteutettu vuosina 2004–2010, ja se koostuu neljästä erillisartikkelista ja johdantoluvusta. Artikkeleista kaksi on julkaistu sosiaali- ja yhteiskuntapolitiikan alan kansallisissa aikakauslehdissä ja yksi kansainvälisessä, suomalaisen yhteiskunnan kysymyksiä tarkastelevassa aikakauslehdessä. Yksi artikkeleista on ilmestynyt kokoomateoksessa. Artikkelien keskeinen teema on ajankäyttö. Ajankäyttöä, sen muutoksia ja yhteyttä yksilöiden hyvinvointiin on tarkasteltu eri väestöryhmissä, joista jokaisella on sosiaalipoliittisesti erityinen asema yhteiskunnassa.

Tässä luvussa esitellään aluksi eri osatutkimuksissa käytetyt ajankäytön luokitukset. Tämän jälkeen käydään läpi eri osatutkimusten kannalta keskeiset tutkimuskysymykset, esitellään aineistot ja menetelmät sekä pohditaan ajankäyttöön vaikuttavia tekijöitä. Ajankäyttötutkimuksissa on käytetty erilaisia luokituksia riippuen siitä, millaisiin kysymyksiin on haluttu vastauksia. Yksinkertaisimmillaan aika tai ajankäytön muodot luokitellaan sen mukaan, liittyykö toiminta ansiotyöhön vai tehdäänkö sitä vapaa-ajalla. Vapaa-aika jaetaan usein lisäksi eri luokkiin sen mukaan, onko kyse niin sanotusta palkattomasta kotityöstä vai ”puhtaasta” vapaa-ajasta, jolloin yksilö on vapaa erilaisista sitoumuksista. Ajankäyttöä voidaan luokitella myös sen mukaan, kuinka aktiivista tai passiivista se on. Tällöin ajankäyttöä arvioidaan sen perusteella, millaisia kulttuurisia ja yhteiskunnallisia odotuksia siihen kohdistuu.

4.1 Ajankäytön toimintojen luokittelusta

Ajankäyttöaineistoissa, joita ajankäyttötutkimuksissa usein hyödynnetään, ajankäytön muodot luokitellaan yleensä sen mukaan, liittyytkö ne ansiotyöhön, kotitöihin vai muuhun vapaa-ajalla tapahtuvaan toimintaan. Esimerkiksi Suomen Tilastokeskuksen vuosina 1999–2000 keräämässä ajankäyttöaineistossa on 82 luokkaa, jotka muodostavat edelleen 26 luokkaa. Näistä 26 luokasta on muodostettu edelleen viisi pääluokkaa: ansiotyö, kotityö, henkilökohtaiset tarpeet, opiskelu, vapaa-aika. Lisäksi on erittelemätön vapaa-aika. (Niemi ja Pääkkönen 2001.) Ajankäyttöä voidaan siten tarkastella melko karkeasti tai toisaalta hyvinkin yksityiskohtaisesti.

Usein tutkimuksissa tarkastellaan johonkin tiettyyn toimintoon käytettää aikaa, kuten ansio- tai kotityötä. Toisaalta voidaan tarkastella kokonaisajan jakautumista eri toimintoihin. Tällöin eri toimintoja ei ole tarpeen lähteä luokittelemaan uudelleen vaan pitäydytään jo olemassa olevissa luokituksissa. Aina tämä ei kuitenkaan riitä, vaan tutkimuskysymyksen vastatakseen tutkijan on jollain tapaa arvioidettava ajankäytön eri muotoja. Näin on tehty tämän väitöskirjatutkimuksen kahdessa osatutkimuksessa. Niissä vapaa-ajan toiminnot on jaettu passiivisiin ja aktiivisiin toimintoihin ja aktiiviset toiminnot edelleen ilmaisiin ja taloudellista panostusta vaativiin toimintoihin. Tarkasteltaessa nuorten työttömien ajankäyttöä haluttiin vastaus muun muassa siihen, ovatko nämä vapaa-ajallaan passiivisempia kuin samanikäiset työlliset ja

opiskelevat nuoret. Vastaavasti tarkasteltaessa vanhuuseläkeläisten ajankäyttöä haettiin tietää, miten eri-ikäiset eläkeläiset eroavat ajankäytön aktiivisuuden suhteen. Taulukossa 6 näiden kahden osatutkimuksen luokitukset on esitetty yhdessä. Ne ovat pääosin samanlaiset, joskin osatutkimuksissa käytetyt ajankäytön muodot on valittu kohderyhmän mukaan.

Luokiteltaessa ajankäytön muotoja normatiivisesti pitää ottaa huomioon se, mikä kullekin kohderyhmälle on yhtäältä ominaista toimintaa, ja toisaalta missä määrin eri toimintojen voidaan ajatella olevan aktiivisia ottaen huomioon kohderyhmän erityispiirteet. Tässä tutkimuksessa nuorilla lukeminen on määritelty aktiiviseksi toiminnaksi, kun taas eläkeläisillä sen on katsottu olevan passiivista toimintaa. Lukeminen voidaan siten määritellä yhtäältä aktiiviseksi ja toisaalta passiiviseksi toiminnaksi. Toiminnallisesti ja sosiaalisesti lukeminen ei ole kovinkaan aktiivista toimintaa. Ajatus sen aktiivisuudesta juontunee siitä, että lukeminen yhdistyy vahvasti henkiseen vireyteen ja inhimillisen pääoman rakentamiseen. Etenkin kirjojen lukemista pidetään yhtenä korkeakulttuurin kuluttamisen muotona. Se on ollut perinteisesti yleisempää korkeammin koulutettujen parissa. Lukemisen harrastaminen myös periytyy. Kodeissa, joissa vanhemmat lukevat kirjoja, myös lapset lukevat enemmän (ks. esim. Toivonen 2006).

Taulukko 6. Vapaa-ajan toimintojen ryhmittely eri osatutkimuksissa.

	Toiminnallisesti ja sosiaalisesti passiiviset toiminnot	Aktiivisuutta edellyttävät ilmaistoiminnot	Kaupallis-vihteelliset toiminnot
Artikkeli I: Kaukosäädin vai lenkkittosut? Tutkimus nuorten työttömien ajankäytöstä	<ul style="list-style-type: none"> – Lepäily ja passiivinen oleilu – Television katselu 	<ul style="list-style-type: none"> – Liikunta – Harrastukset – Lukeminen ja kirjastossa käynti – Sosiaalinen kanssakäyminen (sekä kotona että kodin ulkopuolella) – Osallistuva toiminta (järjestötoiminta ja uskonnollinen toiminta) 	<ul style="list-style-type: none"> – Ravintolassa tai kahvilassa istuminen – Kulttuuri- ja huvitilaisuudet (urheilutapahtumissa, elokuvissa, teatterissa, konserteissa, museossa käynnit)
Artikkeli IV: Eläkeläisten ajankäyttö ja sen muutokset 1990-luvulla	<ul style="list-style-type: none"> – Television katselu – Lukeminen 	<ul style="list-style-type: none"> – Ruoan valmistaminen – Asunnon siivous ja järjestely – Puutarhan hoito – Sosiaalinen kanssakäyminen kotona – Vapaa-ajan opiskelu – Järjestötoiminta – Sosiaalinen kanssakäyminen kodin ulkopuolella – Liikunta 	<ul style="list-style-type: none"> – Ostokset ja asiointi – Elokuvat – Teatterissa, konserteissa, museossa käynnit – Urheilutapahtumat – Matkustaminen

Nuoruudessa inhimillisen pääoman rakentaminen on ajankohtaista, ja siksi julkisessa keskustelussa lukemisen tärkeyttä usein painotetaan. Nuorilla lukeminen on kuitenkin ajankäyttötutkimusten mukaan vähentynyt. Sen sijaan he käyttävät aiempaa enemmän aikaa television ja tietokoneen parissa (Niemi ja Pääkkönen 2001). Kirjaan tarttumisen voidaan ajatella vaativan nuorelta enemmän aktiivisuutta kuin tietokoneella pelaamisen. Se ei tee lukemisesta kuitenkaan sosiaalisesti tai toiminnallisesti aktiivista toimintaa. Näin ollen se voisi yhtä hyvin olla passiivista toimintaa. Tähän ratkaisuun on päädytty vanhuuseläkeläisten kohdalla. Korkeasta iästä ja sen mukanaan tuomista haasteista johtuen toiminnallinen aktiivisuus korostuu. Tässä tutkimuksessa vanhuuseläkeläisten kohdalla ajankäytön toimintojen ryhmittelyä on ohjannut enemmän todellinen toiminnallinen tai sosiaalinen aktiivisuus kuin henkisen vireyden ylläpitäminen, vaikka sekin on ikääntyneillä toki tärkeää.

Ajankäytön toimintojen luokittelusta tekee ongelmallisen se, ettei ole olemassa mitään yleisesti hyväksyttyä luokittelujärjestelmää. Lisäksi sama toiminta voi olla sekä passiivista että aktiivista riippuen siitä, mitä toiminto pitää sisällään. (Ruuskanen 2004, 156.) Esimerkiksi lukeminen sisältää sekä aikakauslehtien että tieteellisten julkaisujen lukemisen, mitkä ehkä toiminnallisesti vaativat yhtä paljon panostusta, mutta jälkimmäisen voidaan nähdä olevan kulttuurista pääomaa enemmän kasvattavaa ja siten myös aktiivisempaa (vrt. Bourdieu 1984). Ruuskanen (2004) on omassa tutkimuksessaan luokitellut sekä lukemisen että tietokoneella pelaamisen aktiivisiksi toiminnoiksi, vaikka myös jälkimmäisestä voidaan kysyä, miten aktiivista toimintaa se todellisuudessa on.

Myös ilmaisten ja taloudellista panostusta vaativien toimintojen välinen raja on häilyvä, ja voidaan perustellusti kysyä, miksi jokin toiminto on luokiteltu esimerkiksi juuri kaupallis-viihteellisiin toimintoihin. Vanhuuseläkeläisillä esimerkiksi ostoksilla käyminen on luokiteltu tähän kolmanteen ryhmään, vaikka se useimmiten tarkoittaa välttämättömien kotitalouden hyödykkeiden hankintaa lähikaupasta. Vastaavasti nuorilla kahvilassa istuskeluun ei välttämättä kulu paljoakaan rahaa, eikä kaikkiin kulttuuritapahtumiin ole pääsymaksua. Tässä tapauksessa valinta on tehty sen perusteella, että kyse on aktiivisista toiminnoista, jotka yleensä vaativat taloudellisia resursseja. Ajankäyttöaineistossa ei ole mahdollista erottaa toimintoja sen mukaan, miten paljon niihin on todellisuudessa panostettu taloudellisesti. Tässäkin tapauksessa tutkijan pitää käyttää harkintaa siinä, miten eri toiminnot luokitellaan.

Kahdessa muussa osatutkimuksessa ajankäyttöä on tarkasteltu työn ja vapaa-ajan suhteen kautta. Eri toimintoja ei ole luokiteltu aktiivisiin tai passiivisiin, vaan on pitäydytty olemassa olevissa ajankäytön luokituksissa. Toisessa osatutkimuksessa ajankäyttö on jaettu ansiotyöhön, kotityöhön, lastenhoitoon, henkilökohtaisten tarpeiden tyydyttämiseen ja vapaa-aikaan. Kolmannessa osatutkimuksessa puolestaan on tarkasteltu tyytyväisyyttä ajankäytön jakautumiseen, eikä ajankäyttöä itsessään. Tarkastelun kohteena on ansiotyön ja vapaa-ajan välinen suhde. Tarkemmin ajankäytön eri muotoja ei aineiston pohjalta ole mahdollista tarkasteluun sisällyttää. Lähtökohtana molemmissa osatutkimuksissa on se, että ansiotyöhön käytetty aika on

pois kotitöihin, lastenhoitoon ja omiin harrastuksiin käytetystä ajasta ja päinvastoin. Aika jakautuu yhtäältä kahteen luokkaan, ansiotyöhön ja vapaa-aikaan. Toisaalta vapaa-aika voidaan jakaa edelleen useampaan luokkaan. Taulukossa 7 on esitetty kaksi englanninkielistä ajankäytön luokitusta. Käytännössä ne ovat samat, vaikka eroavatkin terminologiaaltaan.

Molemmissa taulukon 7 luokituksissa keskeistä on jako ansiotyön, palkattoman työn, henkilökohtaisten tarpeiden ja ”puhtaan” vapaa-ajan välillä. Vapaa-ajalla ei siten käsitetä kaikkea sitä aikaa, joka jää yli ansiotyöhön käytetystä ajasta, vaan aikaa, jolloin henkilö on vapaa erilaisista velvoitteista toisia tai itseä kohtaan. Goodin ym. (2008) ovat kehitelleet luokitustaan pidemmälle. He eivät tarkastele ainoastaan todellisuudessa käytettyä aikaa, vaan laskevat tietyn kaavan mukaan välttämättömän ajan näille neljälle eri muuttujien luokalle. On taas tutkijan valinnoista kiinni, miten välttämätön aika laskennallisesti todennetaan. Ajankäyttöä voidaan siten arvottaa, normittaa ja luokitella eri tavoin. Mitään yhtä vakiintunutta tapaa arvottaa tai luokitella ajankäyttöä ei ole, eikä se olisi mahdollistakaan, sillä ajankäyttö on aina sidottu aikaansa ja paikkaansa.

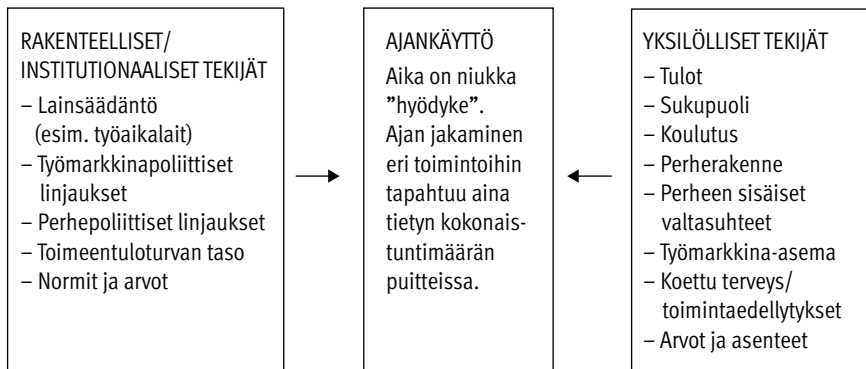
Taulukko 7. *Vapaa-ajan toimintojen luokittelu toiminnon luonteen mukaan.*

	Ansiotyö	Vapaa-aika		
Robinson ja Godbey (2000)	Contracted time	Committed time	Personal time	Free time
Goodin ym. (2008)	Time in paid labour	Time in unpaid household labour	Time in personal care	Spare time

4.2 Ajankäyttöön vaikuttavia tekijöitä

Aiemmissä luvuissa ajankäyttöön vaikuttavia tekijöitä on tarkasteltu johdannon eri luvuissa eri teemojen alla. Tässä luvussa ne kootaan yhteen, jotta saadaan tarkempi kuva ajankäytön ja siihen vaikuttavien tekijöiden yhteyksistä. Kuviossa tuodaan kootusti esille sekä yksilöllisiä että rakenteellisia ajankäyttöön vaikuttavia tekijöitä. Kuten jo aiemmin luvussa 3.2 todettiin, kulutuskeskeisessä yhteiskunnassa tuloilla on yhä suurempi merkitys ajankäytön kannalta. Tulojen merkitys ajankäytön ja hyvinvoinnin kannalta nousee esille etenkin köyhyys- ja työttömyystutkimuksessa (Townsend 1979; Ervasti 2003; Ritakallio 2007). Työttömät joutuvat elämään usein erittäin pienillä tuloilla, jolloin ajankäyttö näyttää sisällöllisesti köyhältä (ks. esim. Ritakallio 2007). Toisaalta tulojen merkitys on osoitettu olemassa olevassa aikaköyhyystutkimuksessa: hyvätkään tulot ja niiden taustalla usein oleva korkea koulutus eivät takaa mielekästä ja etenkin kiireetöntä elämää (Jacobs ja Gerson 2001; Sullivan ja Gershuny 2004; Julkunen ym. 2004).

Kuvio. Ajankäyttöön vaikuttavia rakenteellisia ja yksilöllisiä tekijöitä.

Hyvätuloisilla, jotka ovat usein korkeasti koulutettuja, työviikot ovat usein pidempiä kuin niillä, joilla on alempi koulutus- ja tulotaso ja siten heillä myös vapaa-aikaa on vähemmän (Robinson ja Godbey 2000; Anttila ym. 2009). Tämä luo paineita ajankäytön valinnoissa etenkin perheellisille, uraansa panostaville naisille, sillä useimmissa perheissä naisilla on yhä päävastuu lasten ja kodin hoidosta (Bianchi ym. 2000; Sayer 2005; Hill ym. 2006). Riippuen siitä, miten hyvin perheen ja työn yhteensovittamista on erilaisilla institutionaalisilla valinnoilla edistetty, mahdollisuudet valita perheen ja työn välillä vaihtelevat (Bittman 1999; Kay 2000; Gershuny ja Sullivan 2003; Pylkkänen 2007). Ajankäytön valinnat tehdään pitkälti perheen sisällä, ja näissä valinnoissa koulutuksella ja etenkin sukupuolella on suuri merkitys (Sayer ym. 2004b; Craig 2006c; Österbacka ja Mattila-Wiro 2009). Myös yhteiskunnassa vallitsevat normit äitiydestä näkyvät siinä, miten ajankäyttö perheissä jakaantuu (Bittman ja Wajcman 2000; Hochschild ja Machung 2003; Mattingly ja Bianchi 2003; Gimenez-Nadal ja Sevilla-Sanz 2010).

Ajan jakaminen työn ja vapaa-ajan välillä on keskeinen kysymys etenkin silloin, kun lapset ovat pieniä. Perherakenteesta riippuen joudutaan tekemään vaikeitakin valintoja työn ja perheen välillä. Ajankäyttöön vaikuttaa tällöin yhtäältä se, miten nautinnolliseksi työn tekeminen koetaan (Brook ja Brook 1989; Sousa-Poza ja Sousa-Poza 2000), ja toisaalta se, miten vastuu lasten ja kodin hoidosta jaetaan (Deutsch ym. 1993; Huttunen 2000; Takala 2005; Nieminen 2008). Erityisesti jälkimmäisen kohdalla korostuvat yksilölliset arvot ja asenteet, mutta myös perheen sisäiset valtasuhteet. Myös perhepoliittisilla valinnoilla on merkitystä, kun tehdään valintoja perheen ja työn välillä (Bittman 1999; Gershuny ja Sullivan 2003; Kangas ja Rostgaard 2007) Työ ei suinkaan määritä ainoastaan lapsiperheiden ajankäyttöä, vaan jokainen työssä käyvä tekee valintoja työn ja vapaa-ajan välillä. Näihin valintoihin vaikuttavat sekä rakenteelliset (työaikalainsäädäntö, työmarkkinapolitiikka, toimeentuloturvan taso) että yksilölliset tekijät. (Deutsch ym. 1993; Huttunen 2000; Evans ym. 2001; Takala 2005; Anttila 2006; Lammi-Taskula 2007; Hayman 2009; Peters ym. 2009.)

Ikääntyminen tuo tullessaan lisää vapaa-aikaa siirryttäessä vanhuuseläkkeelle, mutta toisaalta myös ajankäyttöä rajoittavia tekijöitä. Fyysinen toimintakyky heikkenee useimmilla jossain vaiheessa, jolloin sosiaalisten toimintojen merkitys korostuu (Everard 1999). Siinä missä vanhus voisi tulojensa ja vapaa-ajan määrän puolesta käyttää aikaansa pitkälti toiveidensa mukaan, se ei välttämättä olekaan mahdollista. Se ajan niukkuus, mikä konkretisoituu elämän ruuhkavuosina, muuttuu ajan yltykyläisyydeksi.

Käsillä olevassa väitöskirjatutkimuksessa rakenteelliset tekijä ovat osa teoreettista viitekehystä. Näitä ei ole otettu mukaan tilastollisiin malleihin, mutta niiden merkitystä ajankäytön valintoihin pohditaan eri yhteyksissä. Tutkimuksessa pystytään empiirisesti vastaamaan kysymyksiin siitä, kuinka vahva yhteys kuviossa esiin nostettujen yksilöllisten tekijöiden ja ajankäytön välillä on. Malleissa käytettyjä muuttujia ovat muun muassa ikä, sukupuoli, koulutusaste, tulot, työmarkkina-asema, perhevaihe, lasten lukumäärä, koettu terveys sekä työn mielekkyys eri mittarein mitattuna. Näiden lisäksi on käytetty muita, elämänvaihekohtaisempia muuttujia, joiden yhteyttä ajankäyttöön pohditaan tarkemmin yksittäisissä artikkeleissa.

4.3 Tutkimustehtävä

Tämän tutkimuksen keskiössä on ihmisten ajankäyttö ja tarkemmin työn ja vapaa-ajan suhde. Tätä suhdetta tarkastellaan eri näkökulmista. Palkkatyön yhteiskunnassa oletetaan kaikkien kynnelle kykenevien tekevän työtä ansaitakseen elantonsa. Työn kautta määritellään yhteiskunnan jäsenyys. Jos ei syystä tai toisesta pysty tekemään palkattua työtä, on jollain lailla erityinen ja erityisen huomion kohteena. Ajankäytön näkökulmasta työikäisen ja -kykyisen on normaalia käyttää osa ajasta ansiotyön tekemiseen. Työssä käyvän ajankäyttöä normittaa yhtäältä työ ja toisaalta sen vastapainona vapaa-aika. Tällöin vapaa-aika on niukka hyödyke, joka pyritään käyttämään mahdollisimman tehokkaasti.

Työn ja vapaa-ajan suhde vaihtelee yksilöiden elämänkaaren varrella. Lapsena työ on lähinnä leikkiä, eikä vapaa-ajasta yleensä ole pulaa. Nuorista osa tekee töitä koulujen loma-aikoina tai opintojen ohessa. Parhaassa työiässä noin kolmasosa vuorokaudesta menee työn tekemiseen ja työmatkoihin. Ikääntyttäessä työn tekemistä voidaan vähentää, ja siirryttäessä kokoaikaiselle eläkkeelle työtä ei yleensä tehdä enää lainkaan. Samalla tavoin työn ja vapaa-ajan suhde vaihtelee elämänvaiheiden mukaan. Nuori ei maltaisi odottaa, että pääsee työelämään ansaitsemaan omaa rahaa. Perhettä perustettaessa ja etenkin sen kasvaessa voi kuitenkin huomata työn vievän suuren osan ajasta ja kiireen vaivaavan. Lasten kasvaessa oma aika vihdoin lisääntyy, kun aikaa menee vähemmän kodin töihin. Eläkkeelle siirryttäessä vapaa-aikaa on taas yllin kyllin, kun työelämä jää taakse.

Elämän varrella voi sattua kaikenlaista, eikä työtä aina ole tai sitä ei pysty tekemään. Työttömäksi jääminen tai työkyvyn menettäminen on monelle suuri henkilökohtai-

nen kriisi, mikä ei voi olla vaikuttamatta ajankäyttöön sekä suoraan että epäsuorasti. Myös vanhuuseläkkeelle jääminen voi joillekin olla vaikeaa, kun yhtäkkiä ei olekaan työtä tuomassa rytmiä ja sisältöä elämään. Mitä enemmän työhön on panostanut ajallisesti, sitä suurempi on se vapaa-ajan määrä, jolle pitää keksiä mielekästä tekemistä. Tässä tutkimuksessa pureudutaan erilaisissa elämäntilanteissa olevien ihmisten työn ja vapaa-ajan suhteeseen: siihen, miten aikaa käytetään ja miten sitä haluttaisiin käyttää.

Tutkimuksessa puhutaan ajasta, ajankäytöstä ja eri ajankäytön muodoista tai toimintoista. Ajankäytöllä tarkoitetaan ajan jakautumista eri toimintoihin yleensä yhden vuorokauden aikana. Ajankäytön muodot eli toiminnot määrittyvät pitkälti käytettyjen aineistojen mukaan. Ne kertovat yksinkertaisuudessaan sen, mihin aikaa on käytetty tai mihin sitä haluttaisiin käyttää. Toimintoja voidaan kuvata joko hyvin yksityiskohtaisesti tai ryhmittelemällä erilaisia toimintoja yhteen. Ajankäytön luokittelusta on kerrottu enemmän luvussa 4.1. Käsillä olevan väitöstutkimuksen tehtävä on vastata siihen tiedontarpeeseen, joka on olemassa suomalaisessa ja osin myös kansainvälisessä sosiaalitieteellisessä ajankäyttötutkimuksessa. Tavoitteena on empiirisen analyysin avulla löytää vastauksia siihen, miten eri tekijät – sekä yksilölliset että institutionaaliset – ovat yhteydessä yksilöiden ajankäyttöön ja millaisena ajankäyttö näyttääytyy erilaisten ihmisryhmien elämässä. Keskiössä on työn ja vapaa-ajan suhde ja tätä suhdetta tutkitaan tietyissä kriittisissä elämänvaiheissa. Jokaisessa osatutkimuksessa korostuu työn merkitys ajankäyttöä ohjaavana tekijänä.

Tutkimuksen artikkeleissa I, II ja IV tavoitteena oli Tilastokeskuksen vuosina 1979, 1987–1988 ja 1999–2000 keräämien ajankäyttöaineistojen avulla selvittää, miten sosiaalipoliittisesti keskeiset eri ryhmät käyttävät aikaansa, millaisia muutoksia ajankäytössä on ollut ja mitkä tekijät näitä selittävät. Artikkelissa I ”Kaukosäädin vai lenkkitosut? Tutkimus nuorten työttömien ajankäytöstä” kysytään, millaista suomalaisten nuorten työttömien ajankäyttö on ja miten se muuttui 1990-luvulla. Lisäksi kysytään, miten nuorten työttömien ajankäyttö eroaa samanikäisten opiskelevien ja työssä käyvien ajankäytöstä. Artikkelissa II ”Isien ajankäytöstä: uuden isyyden hidas esiinmarssi” tarkastellaan puolestaan työssä käyvien perheenisien ajankäyttöä ja siinä tapahtuneita muutoksia samalla aikavälillä. Tutkimuksessa kysytään, miten isien ajankäyttö eroaa äitien ajankäytöstä ja kokevatko isät aikapulaa tasapainoillessaan työn ja perheen välissä. Artikkelissa IV ”Eläkeläisten ajankäyttö ja sen muutokset 1990-luvulla” pohditaan suomalaisten vanhuuseläkeläisten ajankäyttöä ja kysytään, millaisia muutoksia siinä tapahtui 1990-luvulla. Erityisesti haluttiin tietää, poikkeako eläkeläisten ajankäyttö iän, tulojen tai syntymävuoden mukaan.

Artikkelissa III tarkastellaan puolestaan pohjoismaalaisten työntekijöiden tyytyväisyyttä ajan jakautumiseen työn ja vapaa-ajan välillä perustuen *European Social Survey* -kyselytutkimukseen ja sen kolmannen aallon aineistoon vuodelta 2006. Toisin kuin kolmessa muussa artikkelissa, kysymys ei kuulu niinkään, miten aikaa käytetään vaan miten sitä haluttaisiin käyttää. Tutkimuksessa kysytään, miten suomalaisten,

ruotsalaisten, norjalaisten ja tanskalaisten tyytyväisyys ajan jakautumiseen työn ja vapaa-ajan välillä eroaa toisistaan ja mitkä tekijät mahdollisia eroja selittävät.

Taulukossa 8 esitellään tutkimuksen artikkelien pää- ja alatutkimuskysymykset, käytetyt aineistot ja analyysimenetelmät. Laajemmin aineistot ja menetelmät esitellään luvussa 4.4. Artikkelien laajempi kuvaus keskeisine tuloksineen löytyy luvusta 4.5.

Taulukko 8. Tutkimuksen artikkelien tutkimuskysymykset, käytetyt aineistot ja analyysimenetelmät.

Artikkelin päätutkimuskysymykset	Artikkelin alatutkimuskysymykset	Käytetyt aineistot	Käytetyt analyysimenetelmät
I Millaista on nuorten työttömien ajankäyttö ja miten se muuttui 1990-luvulla?	<ul style="list-style-type: none"> – Mitkä tekijät vaikuttavat nuorten työttömien ajankäyttöön? – Kuinka aktiiviselta nuorten työttömien ajankäyttö näyttää verrattaessa sitä opiskelevien ja työssä käyvien nuorten ajankäyttöön? 	– Tilastokeskuksen ajankäyttötutkimukset vuosilta 1987–1988 ja 1999–2000	<ul style="list-style-type: none"> – Keskiarvotarkastelut – Varianssianalyysi
II Millaista on isien ajankäyttö pienten lasten perheissä ja miten se muuttui 1990-luvulla?	<ul style="list-style-type: none"> – Mitkä tekijät vaikuttavat perheenisien ajankäyttöön? – Miten ajankäyttö eroaa äitien ja isien välillä? – Kokevatko perheenisät aikapulaa ja mitä he tekisivät, jos heillä olisi enemmän vapaa-aikaa? 	– Tilastokeskuksen ajankäyttötutkimukset vuosilta 1987–1988 ja 1999–2000	<ul style="list-style-type: none"> – Suorat jakaumat – Keskiarvotarkastelut – Varianssianalyysi
III Miten tyytyväisiä ovat pohjoismaalaiset työntekijät siihen, miten heidän aikansa jakautuu työn ja elämän muiden osa-alueiden välillä?	<ul style="list-style-type: none"> – Miten tyytyväisiä pohjoismaalaiset työssä käyvät ovat verrattuna muihin eurooppalaisiin? – Miten Pohjoismaat eroavat toisistaan tyytyväisyyden suhteen ja mitkä tekijät määrittävät eroja? 	<ul style="list-style-type: none"> – European Social Survey Round III – Aineisto vuodelta 2006 	<ul style="list-style-type: none"> – Suorat jakaumat – Keskiarvotarkastelut – Lineaarinen regressioanalyysi
IV Millaista on vanhuuseläkeläisten ajankäyttö ja miten se muuttui 1990-luvulla?	<ul style="list-style-type: none"> – Mitkä tekijät vaikuttavat vanhuuseläkeläisten ajankäyttöön? – Miten aktiivista on vanhuuseläkeläisten ajankäyttö? – Miten ajankäyttö eroaa iän ja tulotason suhteen sekä kohorteittain? 	– Tilastokeskuksen ajankäyttötutkimukset vuosilta 1979, 1987–1988 ja 1999–2000	<ul style="list-style-type: none"> – Suorat jakaumat – Keskiarvotarkastelut

4.4 Aineistot ja tilastolliset menetelmät

Aineistona väitöskirjan tutkimuksissa käytetään Suomen Tilastokeskuksen ajankäyttötutkimuksen ajankäyttöaineistoja vuosilta 1979, 1987–1988 ja 1999–2000 (artikkelit I, II ja IV) sekä *European Social Survey* -kyselyaineistoa vuodelta 2006 (artikkeli III). Ajankäyttöaineistot olen saanut käyttööni *Turku Center for Welfare Research* (TCWR)

-tutkimuskeskuksen kautta¹¹. *European Social Survey* -aineisto puolestaan on saatavissa tutkimuskäyttöön vapaasti internetistä¹².

Tilastokeskuksen ajankäyttötutkimus on osin haastattelu- ja osin päiväkirjamerkintöihin perustuva tutkimus, jolla kerätään tietoa suomalaisten ajankäytön rakenteesta. Tavoitteena on selvittää, paljonko suomalaisilta kuluu vuorokaudessa aikaa ansiotyöhön, kotitöihin, opiskeluun, erilaisiin vapaa-ajan harrastuksiin ja muihin toimintoihin¹³. Eri vuosina kerätyt aineistot sisältävät lukuisia ajankäyttömuuttujia ja lisäksi runsaasti taustamuuttujia. Ajankäyttömuuttujat muodostavat eri tasoja samantyyppisten toimintojen muodostaessa yhdessä yhden pääluokan. Esimerkiksi ansiotyöhön käytetty aika (päätyö ja sivutyö) ja ansiotyöhön liittyvät matkat muodostavat pääluokan ansiotyö. Näin on mahdollista tarkastella ajankäyttöä sekä aggregoidulla tasolla että yksityiskohtaisemmin aina tietotarpeen mukaan.

Ajankäyttötutkimus perustuu tutkimukseen valittujen henkilöiden haastatteluihin ja heidän tekemiinsä päiväkirjamerkintöihin ajankäytöstään. Jokainen tutkimukseen osallistuva merkitsee päiväkirjaan toimintonsa kahden vuorokauden ajalta kymmenen minuutin tarkkuudella. Aiemmin, vuosien 1979 ja 1987–1988 tutkimuksissa, päivät olivat peräkkäisiä riippumatta viikonpäivästä. Viimeisimmässä, vuoden 1999–2000 aineistossa, toinen päiväkirjavuorokausista on arkipäivä ja toinen viikonlopun päivä. (Pääkkönen 2010, 44.) Lisäksi uusimman aineiston keruu on suoritettu Eurostatin ohjeistuksen mukaisesti (Pääkkönen 2010, 44), joten se on vertailukelpoinen usean muun eurooppalaisen ajankäyttötutkimuksen kanssa. Eri maiden ajankäyttöaineistojen harmonisointi näkyy Suomen aineistossa lähinnä ajankäyttömuuttujien luokitusten muutoksina. Tilastokeskuksen laatimien luokitusavainten avulla eri ajankohtien aineistojen analysointi onnistuu melko vaivattomasti.

Ensimmäinen ajankäyttöaineisto vuodelta 1979 kerättiin ainoastaan kolmen kuukauden ajalta syys–marraskuussa ja se toteutettiin työvoimatutkimuksen ohessa. Tutkimuspäiviä aineistossa on yhteensä 12 057. Kaksi myöhempää aineistoa on kerätty koko vuoden ajalta ja ne olivat erillisiä tutkimuksia. Vuoden 1987–1988 aineistossa tutkimuspäiviä on 15 352 ja vuoden 1999–2000 aineistossa 10 561. Valtaosalta vastaajista päiväkirjatiedot on saatu molemmilta päiviltä. (Pääkkönen 2010, 44–45.) Ajankäyttötutkimusta koettelee sama ongelma kuin monia kyselytutkimuksia. Vastausprosentti jäi viimeisessä tutkimuksessa melko pieneksi, vaikka se olikin 56 prosenttia (Pääkkönen 2010, 45). Päiväkirjojen täyttäminen vaatii ihmisiltä viitseliäisyyttä ja myös aikaa. Paradoksaalisesti kiireen kokeminen on lisääntynyt samalla, kun ajankäyttötutkimuksiin osallistuminen on vähentynyt.

11 *Turku Center for Welfare Research* on hyvinvointitutkimusta ja siihen liittyvää opetusta edistävä tutkimuskeskus, jonka ovat perustaneet vuonna 1997 Turun yliopisto, Turun Kauppakorkeakoulu ja Åbo Akademi.

12 Ks. <http://ess.nsd.uib.no>.

13 Tarkemmin Tilastokeskuksen ajankäyttötutkimuksesta löytyy Tilastokeskuksen kotisivuilta <http://www.stat.fi> sekä julkaisuista Niemi ym. 1981; Niemi ja Pääkkönen 1989, 1992 ja 2001.

Ajankäyttöaineistojen keruussa on tapahtunut joitakin muutoksia vuosien varrella. Ajankäyttötutkimuksissa vuosina 1979 ja 1987–1988 otoksena käytettiin yksilötosta, mutta vuoden 1999–2000 aineistossa siirryttiin Eurostatin ohjeistusten mukaisesti kotitalousotokseen. Lisäksi tutkimuksen kohderyhmä on muuttunut. Jokaisessa tutkimuksessa otokseen kuuluvat kaikki kotitalouden 10 vuotta täyttäneet jäsenet, mutta ensimmäisessä ajankäyttötutkimuksessa yläikäraja oli 64 vuotta. Myöhemmissä tutkimuksissa myös tätä vanhemmat on otettu mukaan. Kotitalouden määritelmä on pysynyt samana. Tilastokeskuksen kotitaloustutkimuksen mukaan ne henkilöt, jotka asuvat ja ruokailevat yhdessä tai jotka muuten käyttävät tulojaan yhdessä, muodostavat kotitalouden (ks. Varjonen ja Pääkkönen 2005). Siirtyminen kotitalouskohtaiseen aineistonkeruuseen mahdollistaa ajankäytön tarkastelun yksilötason lisäksi kotitalouksittain. Näin saadaan tärkeää tietoa esimerkiksi perheiden ajankäytöstä (ks. Pääkkönen 2005 ja 2008).

Laajuuteensa ja monimuotoisuuteensa nähden Tilastokeskuksen ajankäyttöaineistot ovat olleet selvästi alikäytössä. Esimerkkeinä tutkimuksista, joissa on hyödynnetty ajankäyttöaineistoja, voidaan mainita muun muassa Olli-Pekka Ruuskasen (2004) ja Hannu Pääkkösen (2010) väitöskirjat, Iris Niemen ja Hannu Pääkkösen (1989 ja 2001) tutkimukset ajankäytön muutoksista 1980- ja 1990-luvuilla, Hannu Pääkkösen (2005) toimittama teos perheiden ajankäytöstä, Eva Österbackan (2010) tutkimus perheiden ajankäytöstä, Timo Toivosen tutkimukset vapaa-ajan muutoksista (2004 ja 2006), Hannu Saastamoisen (2005) tutkimus ajankäytön trendeistä 1990-luvulla, Visa Heinosen (2008) katsaus suomalaisten vapaa-ajan vieton muutoksiin, Hannu Piekkolan ja Olli-Pekka Ruuskasen (2006) tutkimus äitien ja ikääntyvien ajankäytöstä sekä Piekkolan ja Liisa Leijolan (2007) tutkimus ikääntyneiden ajankäytöstä ja eläköitymispäätöksistä. Viimeisessä on hyödynnetty eurooppalaisten ajankäyttötutkimusten aineistopankkia MTUS:ta (Multinational Time Use Study). Muista suomalaisista ajankäyttötutkimuksista mainittakoon muun muassa Julkusen ym. tutkimus keskiluokasta työn puristuksessa (2004), Nätin ym. sekä Anttilan ym. tutkimukset työssä käyvien ajankäytöstä ja aikapulasta (2007 ja 2009) sekä Minna Salmen ja Johanna Lammi-Taskulan toimittama (2004a) tutkimus työn ja perheen yhtensovittamisen arjesta.

Väitöskirjan kolmannessa artikkelissa hyödynnetään hieman uudempaa aineistoa, *European Social Survey*n kolmannen kierroksen aineistoa vuodelta 2006 ja siinä olevaa kysymystä tyytyväisyydestä ajan jakautumiseen työn ja muiden elämän osa-alueiden välillä. *European Social Survey* (ESS) on useassa Euroopan ja myös muutamassa Euroopan ulkopuolisessa maassa toteutettava kyselytutkimus. Ensimmäinen ESS-kyselytutkimus toteutettiin vuonna 2002 yhteensä 23 maassa. Tämän jälkeen kyselytutkimus on toteutettu vuosina 2004 ja 2006 ja viimeisimpänä 2008. Vuoden 2006 aineistossa mukana on 25 maata¹⁴, kaikki Euroopasta. Tässä tutkimuksessa näistä maista mukaan valittiin kaikki Pohjoismaat: Suomi, Ruotsi, Norja ja Tanska.

14 Belgia, Bulgaria, Espanja, Hollanti, Irlanti, Iso-Britannia, Itävalta, Kypros, Latvia, Norja, Portugali, Puola, Ranska, Romania, Ruotsi, Saksa, Slovakia, Slovenia, Suomi, Sveitsi, Tanska, Ukraina, Unkari, Venäjä ja Viro.

ESS-aineistojen pääasiallinen keruumenetelmä on käyntikysely. Tutkimukseen saattunaisotannalla valittuja kotitalouksia lähestytään kirjeellä, jonka jälkeen sovitaan puhelimitse sopiva käyntiaika. Jokaisesta kotitaloudesta valitaan tutkimukseen yksi aikuisjäsen. Tällä menetelmällä on pyritty ennen kaikkea mahdollisimman suureen vastausprosenttiin. Kaikissa tutkimuksissa mukana olevissa neljässä Pohjoismaassa aineistonkeruu ESS-kyselytutkimuksen kolmanteen aaltoon alkoi syksyllä 2006 ja päättyi noin puoli vuotta myöhemmin, Tanskassa viimeisenä, toukokuussa 2007.

European Social Survey -kyselytutkimuksen tavoitteena on selvittää ja tulkita muuttuvia arvoja ja asenteita Euroopassa. Lisäksi tavoitteena on selvittää, miten nämä muuttuvat arvot ja asenteet ovat yhteydessä Euroopan muuttuviin instituutioihin. Tavoitteena on myös kehittää kansainvälisten kyselyaineistojen ja erityisesti kansalaisten asenteita kuvaavia mittaristoja¹⁵. Eri vuosien aineistoissa on erilaisia kiertäviä moduuleja, joiden pohjalta pyritään tulkitsemaan kansalaisten arvoja ja asenteita ja niissä tapahtuneita muutoksia (Jowell 2007).

ESS:n kolmannella kierroksella vuonna 2006 oli mukana kaksi kiertävää moduulia: *Timing of life* ja *Personal and social well-being*. Näistä ensimmäinen liittyy selkeästi ajankäyttöön. Tavoitteena on modulin avulla lisätä ymmärrystä siitä, millaisena Euroopan kansalaiset näkevät elämänsä ja millaisin strategioin he pyrkivät vaikuttamaan siihen (Jowell 2007). Tutkimukseen osallistuneilta on kysytty muuan muassa sitä, kuinka suuri osa perheen kanssa vietetystä ajasta on yhtäältä miellyttävää ja toisaalta stressaavaa, ja kokevatko he esimerkiksi katselevansa liikaa televisiota. Lisäksi osallistuneilta on kysytty sitä, kuinka tyytyväisiä he ovat siihen, miten heidän aikansa jakautuu työn ja vapaa-ajan välillä. Viimeksi mainitun kysymyksen vastaus-ten pohjalta muodostettua muuttujaa käytetään tämän väitöskirjan artikkelissa III.

ESS-aineisto on vapaasti ladattavissa tutkimuksen kotisivuilta¹⁶, joten sen käyttö on vaivatonta. Myös aineiston selkeys ja kotisivuilta löytyvä informaatio tutkimuksesta edistävät aineiston laajamittaista hyödyntämistä. Kyselytutkimukseksi ESS on hyvin toteutettu, ja vaikka maakohtaiset otokset eivät ole kovin suuria, voidaan aineistoja silti pitää edustavina (Lynn ym. 2004). Aineistoja käytettäessä tulee käyttää painokertoimia, joilla aineistoa korjataan sekä väestörakenteen että -määrän mukaan. Eri maiden kansallisia aineistoja voidaan siten pitää luotettavina ja myös keskenään vertailukelpoisina.

Metodologisesti väitöskirja on puhtaasti kvantitatiivinen. Kaikki käytetyt aineistot ovat määrällisiä, eikä tutkimuksessa pyritä vastaamaan tutkimuskysymyksiin laadullisin menetelmin. Ajankäyttöä voidaan tuki tutkia myös laadullisten aineistojen avulla. Yksi tapa on kerätä aineistoja haastattelemalla. Toinen tapa on havainnointi, jota Marie Jahoda ym. (1971) käyttivät tarkastellessaan 1930-luvun Marienthalissa

15 Tarkemmin *European Social Survey* -kyselytutkimuksesta löytyy ESS:n kotisivuilta <http://ess.nsd.uib.no> tai <http://www.europeansocialsurvey.org>.

16 Ks. <http://ess.nsd.uib.no>.

työttömyyden vaikutuksia. Ajankäytön laadullista puolta voidaan tarkastella myös analysoimalla ajankäyttötutkimuksissa kerättyjä päiväkirja-aineistoja laadullisin menetelmin, kuten tekee sosiologi Anu-Hanna Anttila Turun yliopistosta meneillään olevassa tutkimuksessaan.

Menetelminä väitöskirjan tutkimuksissa on käytetty sekä kuvailevia että selittäviä menetelmiä. Kuvailevien menetelmien osalta on käytetty jakaumia ja tunnuslukuja, selittävien osalta kahta monimuuttujamenetelmää: (ko)variانسianalyysia ja lineaarista regressionanalyysia. Variانسianalyysia on menetelmänä käytetty artikkeleissa I ja II. Lineaarista regressioanalyysia käytetään puolestaan artikkelissa III. Artikkelissa IV käytetään ainoastaan kuvailevia menetelmiä. Artikkelien I ja II osalta variانسianalyysin käyttöä monimuuttujamenetelmänä puolustaa se, että selitettävä muuttuja on jatkuva ja selitettävät muuttujat pääasiassa luokittelu- ja järjestysasteikollisia. Artikkelissa III menetelmäksi on valittu lineaarinen regressioanalyysi, koska selitettävää muuttujaa voidaan pitää jatkuvana¹⁷ ja myös osa selittäivistä muuttujista on jatkuvia.

4.5 Tutkimuksen artikkelit

Väitöskirjan artikkelit perustuvat itsenäisiin tutkimuksiin, jotka ovat ilmestyneet noin vuoden välein. Artikkelit eivät ole ja toisaalta ovat kronologisessa järjestyksessä. Ne eivät seuraa kirjoitustyön aikajanaa vaan yksilön elämänkaarta. Liikkeelle lähdetään nuoruudesta (I artikkeli), jota seuraa perhe-elämä (II artikkeli), työelämä (III artikkeli) ja eläkkeelle siirtyminen (IV artikkeli). Seuraavassa artikkelit esitellään kuitenkin kirjoitusjärjestyksessä.

Ensimmäinen artikkeli on kirjoitettu vuosina 2004–2005. Yhdistin ensimmäisessä väitöskirjan osatutkimuksessani kiinnostukseni työttömyyteen ja ajankäyttöön tarkastelemalla nuorten työttömien ajankäyttöä. Nuorten työttömyys oli tuolloin ajankohtainen tema, ja vielä ajankohtaisempi se on nyt, kun maa on taas ajautunut taloudelliseen lamaan. Tutkimuksen tulokset kertovat siitä, miten nuoren työttömän elämää rajoittavat tulevaisuudenodotusten puute ja heikko taloudellinen tilanne. Onkin tärkeää panostaa nuoriin mahdollisimman pian työttömyyden alkaessa passivoitumisen ja syrjäytymisen kierteen välttämiseksi.

Toisessa julkaistussa artikkelissani tarkastelen vanhuuseläkeläisten ajankäyttöä. Ikääntymiseen ja eläkkeelle siirtymiseen liittyvät kysymykset ovat erittäin ajankohtaisia väestön ikääntyessä ja siksikin kiinnostavia. Tulokset todentavat sen, mikä voidaan havaita ilman tutkimustakin. Tämän päivän vanhuuseläkeläiset ovat paremmassa fyysisessä kunnossa kuin aikaisemmat eläkeläissukupolvet, mikä näkyy myös ajankäytössä. Tulevat ajankäyttötutkimukset osoittavat, eroaako suurten ikäluokkien

17 Muuttuja kuvaa asteikolla 0–10 tyytyväisyyttä siihen, miten aika jakaantuu työn ja vapaa-ajan välillä. Tarkempi kuvaus menetelmän valinnan perusteista löytyy artikkelista III: Employees' satisfaction with the balance between work and leisure in Finland, Sweden, Norway and Denmark – Time use perspective.

ajankäyttö heitä edeltävien ikäluokkien ajankäytöstä eläkkeellä ollessa. Näkyykö ajankäytössä esimerkiksi parempien työeläkkeiden vaikutus?

Kolmas ajankäyttötutkimukseni (II artikkeli) tarkastelee perheenisien ajankäyttöä. Äitien työssäkäyntiä ja perheen ja työn yhteensovittamisen problematiikkaa on tutkittu paljon, mutta isiin kohdistunutta tutkimusta on selvästi vähemmän. Tutkimukseni tavoitteena oli selvittää, millaista on suomalaisten perheenisien ajankäyttö ja miten se on muuttunut sinä aikana, jolloin miehiin kohdistuu aiempaa enemmän odotuksia ajankäytön suhteen. Tulosten mukaan isät viettävät perheen kanssa aiempaa enemmän aikaa, mutta myös kiirettä koettiin enemmän. Omaa aikaa on vähän, sillä samaan aikaan palkkatyöhön käytetty aika oli lisääntynyt. Muutosta kuvaa ehkä parhaiten se, että ylimääräinen aika haluttaisiin käyttää auton kunnostamisen sijasta perheen kanssa.

Viimeisin valmis ajankäyttötutkimukseni (III artikkeli) on kansainvälinen vertailu, eikä se perustu Tilastokeskuksen ajankäyttötutkimukseen, kuten aiemmat artikkelit. Ajankäyttötutkimuksen sijasta käytin tutkimuksessani *European Social Survey* (ESS)-kyselyaineistoa vuodelta 2006. Se sisältää useiden mielenkiintoisten aiheiden lisäksi myös joukon ajankäyttöön liittyviä muuttujia. Koska työn yhteensovittaminen muihin elämän osa-alueisiin on ajankäytön näkökulmasta erityisen kiinnostava kysymys, päätin viimeisessä väitöskirjan osatutkimuksessani tarkastella tähän liittyen pohjoismaalaisten työssä käyvien tyytyväisyyttä ajan jakautumiseen työn ja vapaa-ajan välillä. Pohjoismaat valikoituivat vertailtaviksi maiksi samankaltaisuutensa vuoksi. Maat ovat yhteiskunnallisilta rakenteiltaan hyvin samanlaisia, minkä vuoksi vertailuja eivät vaikeuta esimerkiksi erilaiset kulttuuriset taustat (ks. esim. Kangas 1991). Työelämää tutkittaessa vertailuja helpottaa se, että työkuulttuurit eivät Pohjoismaiden välillä poikkea paljoakaan ja esimerkiksi työaikalainsäädännöt ovat yhteneviä.

Väitöskirjan artikkelit muodostavat kokonaisuuden, jossa ajankäyttö kytkeytyy sosiaalipoliittisesti relevantteihin aiheisiin: työttömyyteen, perheen ja työn yhteensovittamiseen ja eläköitymiseen. Kaikki teemat kytkeytyvät myös palkkatyöhön ja sen merkitykseen yksilöiden ajankäytössä. Ajankäyttöä on sosiaalipolitiikassa tutkittu melko vähän, vaikka näiden kahden välillä on tiivis kytkentä. Kuten Tess Kay (2000, 248) toteaa, sosiaalipolitiikka on voimakas väline viestittämään kulloinkin vallitsevaa ideologista konsensusta sosiaalisista instituutioista, vanhemmuudesta, vanhuudesta tai työttömyydestä. Ajankäyttötutkimuksen rooli on kertoa siitä temporaalisesta todellisuudesta, joka vallitsee näiden sosiaalisten instituutioiden muokkaamassa maailmassa.

Artikkeli I

Väitöskirjan ensimmäisessä artikkelissa *Kaukosäädin vai lenkkitosut? Tutkimus nuorten työttömien ajankäytöstä* tarkastellaan suomalaisten nuorten työttömien ajankäyttöä ja siinä tapahtuneita muutoksia 1990-luvulla. Nuoruus on elämänvai-

he, jolloin ollaan suuren elämänmuutoksen edessä siirryttäessä opintojen jälkeen työelämään. Monet kokevat lyhyitä työttömyysjaksoja ennen oman aseman vakiinnuttamista työmarkkinoilla. Joillekin työn saanti on kuitenkin vaikeaa ja riskinä on työttömyyden pitkittyminen ja pahimmillaan täydellinen syrjäytyminen työmarkkinoilta (Furlong ja Cartmel 2003, 29). Nuorten työttömyyttä on Suomessa tutkittu esimerkiksi aktivoinnin ja syrjäytymisen näkökulmista (Aho ja Vehviläinen 1997; Aho 1999; Furlong ja Cartmel 2003; Hämäläinen 2005) sekä etsitty työttömyyden taustalla vaikuttavia tekijöitä (Sipilä ym. 2011). Ajankäyttö on kuitenkin jäänyt takalalle tutkimuksessa. Tutkimuksen tavoitteena oli Tilastokeskuksen ajankäyttötutkimusten avulla selvittää, millaista on työttömien nuorten ajankäyttö ja miten sen muuttui 1990-luvulla, ja samalla täyttää tutkimuksessa tältä osin olevaa aukkoa.

Aiempien työttömyystutkimusten tulosten valossa voidaan olettaa, että työttömyydellä on passivoiva vaikutus nuorten ajankäyttöön (ks. esim. Vähätalo 1998; Julkunen 2002). Ajankulun hallinta heikkenee ja päivästä katoaa rytmi, kun työ tai opinnot eivät ole sitä aikatauluttamassa (Vuori ja Tervahartiala 1995). Aktiivisuus voi muuttua passiivisuudeksi etenkin, jos työttömyys pääsee pitkittymään ja tulevaisuuden odotukset ovat pessimistiset. Myös taloudellisten resurssien heikkeneminen vaikuttaa ajankäyttöön. Ajankäytössä pitää tehdä valintoja, jotka eivät merkittävästi lisää päivittäisiä menoja, sillä usein työmarkkinatuen tai toimeentulotuen varassa elävällä nuorella ei ole montakaan euroa käytössään pakollisten menojen jälkeen.

Ajankäyttö on työttömyyden kannalta keskeinen kysymys, vaikka joutilaisuus ja laiskuus eivät kuulu tämän päivän työttömyysdiskurssiin yhtä vahvasti kuin vielä muutama vuosikymmen sitten. Tosin poliittisen päätöksenteon taustalla vaikuttaa yhä ajatus työttömyyden passivoivasta vaikutuksesta, mikä näkyy etenkin nuorten kohdalla panostuksena varhaiseen aktivointiin. Työttömiä nuoria pyritään jo työttömyyden varhaisessa vaiheessa ohjaamaan koulutukseen ja työhönvalmennukseen, jotta pitkäaikaisen passiivisuuden haitat jäisivät mahdollisimman vähäisiksi (Norden 2000, 51–53, 80).

Nuorten työttömien ajankäytön kannalta ongelmallista on myös vapaa-ajan muuttuminen aiempaa kulutuskeskeisemmäksi: yksilöiden hyvinvointi riippuu yhä selvemmin kyvystä ostaa ja kuluttaa (Wilska 2003, 229). Kun rahaa ei ole, ovat ajankäytön mahdollisuudet heikot. Jo pelkästään matkustaminen paikasta toiseen voi olla liian kallista. Harva nuori työtön täyttää ansiosidonnaisen työttömyysturvan ehdot ja he elävät siten työmarkkinatuen ja toimeentulotuen varassa (Julkunen ja Malmberg-Heimonen 1998, 70). Kaikilla ei myöskään ole ympärillään sellaista sosiaalista verkostoa, johon voi turvautua taloudellisten ongelmien kohdatessa (ks. Saarinen 2004; Niemelä 2005).

Työttömät nuoret olivat tulosten mukaan vuosituhannen vaihteessa muita nuoria passiivisempia vapaa-ajallaan. Ottaen huomioon, että heillä on käytettävänä enemmän vapaa-aikaa kuin opiskelevilla tai työssä käyvillä nuorilla, on nuorten työttömien passiivisuus suhteessa suurempaa kuin muiden nuorten. Tilanne on muuttunut

kymmenessä vuodessa, sillä vielä 1980-luvun lopussa työttömät nuoret käyttivät muita nuoria enemmän aikaa aktiivisiin toimintoihin. Yhteistä kaikille nuorille on ajankäytön passivoituminen, se ei siten koske ainoastaan työttömiä nuoria. Taustalla vaikuttaa ainakin osin television katselun runsas lisääntyminen. Työttömien nuorten muita passiivisempaan ja myös aiempaa passiivisempaan ajankäyttöön voidaan löytää muitakin selityksiä television katselun suosion lisääntymisen lisäksi. Marie Jahoda ym. (1971) ja David Fryer (1986) ovat painottaneet tulevaisuudenodotusten merkitystä työttömän selviytymisessä työttömyystilanteessa. Vielä 1980-luvun lopussa työmarkkinatilanne näytti hyvältä ja työttömyys oli vähäistä. Seuraavan ajankäyttöaineiston keruu-aikaan 1990-luvun lopussa elettiin laman jälkeistä aikaa. Vaikka talous oli lähtenyt nousuun, pysyi työttömyys suurena ja etenkin nuorten tulevaisuus ei näyttänyt hyvältä.

Työttömien nuorten miesten ajankäyttö on selvästi naisia passiivisempaa. Ero sukupuolten välillä ajankäytön aktiivisuudessa on muuttunut tilastollisesti merkitseväksi kymmenessä vuodessa, eli nuorten työttömien miesten ajankäyttö oli muuttunut aiempaa passiivisemmaksi verrattuna naisiin. Perhevaiheella tai tuloilla ei ollut yhteyttä ajankäytön eroihin, eikä myöskään työttömyyden kestolla, mikä on hieman yllättävää ottaen huomioon, että työttömyyden pitkittyessä ajankäytön voisi olettaa passivoituvan selvästikin. Ero ajankäytön aktiivisuudessa työttömien ja muiden nuorten välillä on kuitenkin selkeä, ja vaikka tulot eivät eroja nuorten ajankäytössä selitäkään, työttömyys yhdistettynä pieniin tuloihin on varmasti osasy työttömien nuorten passiivisempaan ajankäyttöön. Esimerkiksi opiskelijalla tulot voivat jäädä hyvinkin pieniksi, mutta tällöin köyhyyttä pidetään ohimenevänä ja siksi hyväksyttävänä elämänvaiheena.

Kulutuskeskeisessä yhteiskunnassa on vaikea elää täysipainoista elämää pelkän työmarkkinatuen tai toimeentulotuen varassa. Nuorta työtöntä ei tämän päivän yhteiskunnassa leimata sosiaalisesti samalla tavalla kuin vielä 1970-luvulla. Silti vaarana on sosiaalisista suhteista syrjäytyminen, kun ei ole rahaa osallistua kulutuskeskeiseen sosiaaliseen elämään. Jos ajankäytön suunta pysyy tulevaisuudessa samana, nuoret työttömät tulevat entisestään passivoitumaan. Paljon riippuu yleisestä työllisyystilanteesta eli siitä, millaiset tulevaisuudenodotukset nuorilla on. Myös työttömyysturvan taso ja se, millaiset edellytykset nuorilla on osallistua yleisen elämäntyylin mukaiseen elämään, vaikuttavat ajankäytön muutoksiin.

Kun vapaa-aikaa on paljon, on selvää, että koko aikaa ei ole mahdollista olla toiminnallisesti ja sosiaalisesti aktiivinen. Työttömän nuoren olisikin erittäin tärkeää löytää vapaa-ajalleen mielekästä aktiivista tekemistä, sillä passivoituminen voi pahimmillaan johtaa täydelliseen yhteiskunnasta syrjäytymiseen. Tässä työvoimapolitiikalla on suuri merkitys. Erityisesti nuoriin tulisi kohdentaa erilaisia työvoimapolitiittisia toimenpiteitä, sillä siten heidät pidetään kiinni yhteiskunnassa ja taataan mahdollisuus itsenäiseen ja taloudellisesti turvattuun elämään.

Artikkeli II

Väitöskirjan toisessa artikkelissa *Isien ajankäytöstä: uuden isyyden hidas esiinmarssi* tarkastellaan suomalaisten perheenisien ajankäyttöä ja sen muutoksia 1990-luvulla. Lähtökohtana artikkelissa on isyys ja sen ilmeneminen vapaa-ajan ajankäytössä. Lapsiperheiden ajankäyttöä on tutkittu, mutta usein niissä tarkastelun kohteeksi valitaan äidit tai ne muutoin kulminoituvat äitiyteen ja sen mukaan tuomiin ajallisiin sidoksiin. Lopputulemana näissä tutkimuksissa on yleensä se, että kotona tehtävä palkaton työ jakaantuu epätasaisesti: äidit käyttävät selvästi enemmän aikaa kodin ja lasten hoitoon kuin isät (Leslie ym. 1991; Peterson ja Gerson 1992; McBride ja Mills 1993; Pleck 1997; Huttunen 2000). Tasa-arvobarometri osoittaa asian olevan näin myös Suomessa. Yksin miesten vastuulla lastenhoito on vain kolmessa prosentissa perheistä, kun taas yksin naisten vastuulla lastenhoito on 39 prosentissa perheistä. (Nieminen 2008, 46.)

Isien ajankäyttöä sivuava tutkimus on Suomessa pitkälti sosiaaliturvalähtöistä eli keskittyy lähinnä perhevapaiden pitämiseen ja siihen vaikuttaviin tekijöihin. Näissä tutkimuksissa miesten on havaittu käyttävän enenevässä määrin hyväkseen heille suotuja perhevapaaetuja (Lammi-Taskula 2003 ja 2007; Takala 2005; Hämäläinen ja Takala 2007). Myös isyyttä ja siinä tapahtuneita muutoksia on tutkittu. Puhutaan erilaisista isyyden tyypeistä, joista uusin on ”uusi isyys”. Uusi, moderni isä ottaa yhtäläisesti vastuun äidin rinnalla kodin- ja lastenhoidosta (Huttunen 1993; ks. myös Harris ja Morgan 1991; Vuori 2004; Takala 2005). Nämä aiemmat tutkimustulokset antavat olettaa, että suomalaiset miehet käyttäisivät tänä päivänä aiempaa enemmän aikaa lasten- ja kodinhoitoon.

Uuden isyyden esiinmarssi olisi varmasti toivottavaa monestakin näkökulmasta. Ensinnäkin naisten kokema stressi vähenisi, kun miehet ottaisivat enemmän osaa kodin ja lasten hoitoon (ks. esim. Lundberg ym. 1994; Lundberg ja Frankenhaeuser 1999). Sen sijaan, että miehet tulevat töiden jälkeen kotiin lepäämään ja keräämään voimia, he jakaisivat perinteisesti naisille jääneen ”toisen työpäivän” (*second shift*, ks. Hochschild ja Machung 2003). Keskeinen kysymys on, miksi miesten ja naisten roolit ovat niin syvään juurtuneita tasa-arvoisimmassakin yhteiskunnissa. Tähän voidaan löytää erilaisia syitä. Joidenkin miesten voi olla vaikeaa löytää isyys äiti-keskeisessä kulttuurissa (Huttunen 1993). Institutionaalisia rakenteita tulisi tällöin muuttaa aiempaa tasa-arvoisemmiksi. Myös asenteiden tulisi muuttua, sillä vallitsevat mieskäsitukset pitävät yhä yllä maskuliinisuuden traditiota, johon ei kuulu lasten hoivaaminen (Huttunen 2000).

Tulokset osoittavat, että ”uusi isyys” on marssimassa hitaasti esiin, vaikka vastuu kodin ja lastenhoidosta jakaantuukin yhä epätasa-arvoisesti naisten ja miesten välillä. Perheenisät käyttävät aiempaa enemmän aikaa lastenhoitoon, mutta samanaikaisesti he ovat lisänneet myös ansiotyöhön käyttämänsä aikaa. Oman ajan osuus on siten vähentynyt, mikä näkyy yhä useamman isän kokemana aikapulana. Merkittävää on kuitenkin, että kun 1980-luvun lopussa aikaa haluttiin lisää erilaisiin kodin huolto-

töihin ja esimerkiksi auton korjaukseen, kymmenen vuotta myöhemmin lisäaika olisi käytetty mieluummin lastenhoitoon ja perheen kanssa seurustelemiseen.

Eniten aikaa lastenhoitoon käyttävät korkeammin koulutetut. ”Uuden isyyden” tulo näyttäisi siten olevan ainakin jossain määrin yhteydessä yleiseen koulutustason nousuun. Ristiriidassa tämän kanssa on se, että työntekijätasolla aikaa lastenhoitoon käytetään enemmän kuin toimihenkilötasolla, jolla kuitenkin keskimääräinen koulutustaso on korkeampi. Yksittäistarkastelussa sosioekonominen asema ei selitä tilastollisesti merkitsevällä tasolla eroja lastenhoitoon käytetyssä ajassa. Se nousee merkitseväksi tekijäksi vasta sitten, kun koulutus tai tulot vakioidaan. Erityisesti koulutuksen vaikutus on havaittava. Tämä vahvistaa ennemminkin koulutuksen kuin sosioekonomisen aseman merkitystä lastenhoitoon käytetyn ajan kannalta.

Nuorimman lapsen ikä näyttää olevan ratkaiseva tekijä siinä, miten paljon isät käyttävät aikaa lastenhoitoon, samoin alaikäisten lasten lukumäärä. Mitä vähemmän perheessä on lapsia ja mitä nuorempi on nuorin lapsi, sitä enemmän lastenhoitoon käytetään aikaa. Kun lapset kasvavat ja saavat seuraa sisaruksista, aikaa lastenhoitoon käytetään vähemmän, joskin myös tarve sille on pienempi. Luonnollisesti lastenhoitoon käytetään vähemmän aikaa myös silloin, kun ansiotyö vie paljon aikaa. Valitettavan usein näin on pienten lasten perheissä, joissa muutoin olisi suurin ajallinen tarve lastenhoidolle ja jolloin myös lasten tarve vanhempien huolenpidolle ja läsnäololle on suurinta.

Tulosten perusteella suuntaus suomalaisten perheenisien ajankäytössä on sellainen, mihin tehdyillä hyvinvointipoliittisilla linjauksilla on pyritty. Isien vastuuta kodin ja lasten hoidosta on haluttu lisätä, ja ainakin vielä 1990-luvun lopussa näytti ajankäyttöaineiston tulosten valossa siltä, että tasa-arvo ajankäytössä olisi lisääntymässä. Suomen kohdalla on kuitenkin viime vuosina puhuttu uusfamiliaristisesta käänteestä perhepolitiikassa. Etenkin kotihoidontukijärjestelmän on nähty heikentävän äitien työmarkkina-asemaa ja vahvistavan perinteistä työnjakoa perheissä. Esimerkiksi pitkään lapsen kanssa kotona olleiden äitien tulokehityksen on havaittu olevan muita heikompi (Johansson ym. 2007, 59). Myös OECD (2005 ja 2007) on kiinnittänyt huomiota Suomen tilanteeseen ja nykyisen perhe-etuusjärjestelmän epätasa-arvoa lisääviin piirteisiin.

Artikkeli III

Väitöskirjan kolmannessa artikkelissa *Employees' satisfaction with the balance between work and leisure in Finland, Sweden, Norway and Denmark – time use perspective* tarkastellaan työn ja vapaa-ajan välistä suhdetta ajankäytön näkökulmasta ja tarkemmin ottaen sitä, kuinka tyytyväisiä tai tyytymättömiä pohjoismaalaiset työntekijät ovat ajan jakautumiseen työn ja vapaa-ajan välillä. Pitkän aikavälin tilastojen valossa työntekijöiden voisi olettaa olevan melko tyytyväisiä; työaika on lyhentynyt ja samalla vapaa-ajan määrä on lisääntynyt (OECD 2010a). Teollistumisen alkuaikoina työtä

saatettiin tehdä kymmenestä jopa kuuteentoista tuntiin päivässä ja vapaa-ajasta suurin osa meni nukkumiseen. Toisen maailmansodan jälkeen monissa Euroopan maissa siirryttiin kahdeksan tunnin työpäivään ja lailla säädettiin työviikon pituudeksi noin 40 tuntia. Viime aikoina on kuitenkin herännyt keskustelua siitä, onko 40 tunnin työviikko todellisuutta kaikille kokopäivätyötä tekeville vai ovatko ylityöt, sekä palkalliset että erityisesti palkattomat, yleistymässä. Michael Bittmanin ja Judy Wajcmanin (2000) mukaan kahdeksan tunnin työpäivä ei enää ole normi ja 40 tunnin viikkotuntimäärä on vain jotain, joka on kirjoitettu sopimuksiin. Osa työntekijöistä on ylityöllistettyjä tehden jopa 60 tai 70 tuntia töitä viikossa. Osa taas työskentelee selvästi vähemmän joko omasta tahdostaan tai vastentahtoisesti. (Ks. Garhammer 2002.)

Aiemmissä tutkimuksissa on havaittu, että työntekoa haluavat vähentää ne, jotka tekevät pitkiä työpäiviä, ja toisaalta työntekoa haluavat lisätä ne, jotka tekevät työtä esimerkiksi osa-aikaisesti (ks. esim. Jacobs ja Gerson 2001). Etenkin silloin, kun osa-aikaisuus ei ole vapaaehtoinen valinta, työtä haluttaisiin tehdä enemmän. Tällöin työnteon lisäämiseen motiivina on useimmiten raha, sillä osa-aikaisuus näkyy myös pienempänä palkkana (ks. Nätti 1995). Vaikka tuloilla on vaikutusta siihen, miten paljon työtä ollaan valmiita tarjoamaan, se ei ole ainoa vaikutin. Työn sisällöllä on myös merkitystä. Harva jaksaisi tehdä 60 tuntia viikossa töitä, jollei pitäisi työstään.

Osa työntekijöistä pitää työstään niin paljon, että he ovat valmiita käyttämään viikonloppunsa ja lomiansakin töitä tehdessä. He eivät koe uhrautuvansa työn puolesta vaan tekevät työtä, koska nauttivat siitä. Valtaosalla kannustimena pitkille työpäiville lienevät kuitenkin lisätulot tai urakehityksen turvaaminen. Palkatta ylityötä kannattaa kuitenkin tehdä vain miesten, sillä naisilla palkaton ylityö ei näy tulevaisuudessa esimerkiksi suurempana palkkana (ks. Pannenberg 2005). Etenkin perheellisille naisille ylityöiden tekeminen myös on miehiä vaikeampaa, sillä heillä on yhä suurempi vastuu kodin töistä ja lastenhoidosta (Gershuny ym. 1994; Bianchi ym. 2000; Gershuny 2000; Sayer ym. 2004a). Ylipäätään työn ja perheen yhteensovittaminen on naisille miehiä vaikeampaa, sillä ansiotyön lisäksi heille lankeaa perinteinen hoivaajan rooli.

Sosiaali- tai perhepoliittisessa tutkimuksessa työn ja vapaa-ajan suhdetta on lähestytty muun muassa perheen sisäisen työnjaon ja erilaisten hoivaroolien kautta (ks. esim. Ross 1987; McBride ja Mills 1993; Hochschild ja Machung 2003; Lammi-Taskula 2007). Myös aikaköyhyyden (*time poverty*) kokemuksia ja aikapaineen (*time pressure*) ilmenemistä on tarkasteltu laajasti (Warren 2003; Goodin ym. 2005 ja 2008; Nätti ym. 2007). Kaikki nämä teemat liittyvät läheisesti siihen, miten aikaa jaetaan ja miten sitä haluttaisiin jakaa työn ja muun elämän kesken. Keskeinen kysymys on, ovatko ihmiset tyytyväisiä siihen, miten aika jakaantuu eri elämän osa-alueiden välillä. Perheen sisäinen työnjako voi olla hyvinkin epätasainen, mutta puoliset voivat silti olla tyytyväisiä siihen, miten he käyttävät aikaansa. Jollakin voi olla jatkuva aikapulan tunne, mutta hän ei silti välttämättä koe olevansa tyytymätön tilanteeseensa. Ajankäytön ja hyvinvoinnin yhteyttä voidaan lähestyä monesta eri näkökulmasta, mutta keskeisen tärkeää on, miten ihminen kokee ajankäyttönsä.

Artikkelissa tarkastellaan tyytyväisyyttä ajan jakautumiseen työn ja elämän muiden osa-alueiden kesken Pohjoismaissa. Aineiston rajaaminen vain muutamaan, institutionaalisilta rakenteiltaan hyvin samankaltaiseen maahan antaa mahdollisuuden tarkastella tarkemmin niitä syitä, joita mahdollisen tyytyväisyyden tai tyytymättömyyden taustalla on. Kansainvälisessä vertailussa jäädään usein kovin yleiselle tasolle sen vuoksi, että mukaan tarkasteluun otetaan huomattava määrä maita. Tällöin maiden moninaisuus ja hyvin erilaiset yhteiskunnat vaikeuttavat täsmällisten vertailujen tekoa. Esimerkiksi tässä tapauksessa, tarkasteltaessa ainoastaan Pohjoismaita, voi niiden keskinäinen vertailu tuoda esiin sellaista tietoa, josta on hyötyä kansallisia ongelmakohtia paikannettaessa ja yhteiskunnan rakenteita kehitettäessä.

Tulokset osoittavat, että keskimäärin ajan jakautumiseen työn ja muiden elämän osa-alueiden kesken ollaan Pohjoismaissa tyytyväisiä. Tyytyväisimpiä ovat tanskalaiset työntekijät ja vähiten tyytyväisiä heidän ruotsalaiset kollegansa. Norja ja Suomi sijoittuvat näiden maiden väliin eron ollessa Tanskaan jonkin verran pienempi kuin Ruotsiin. Tyytyväisyyteen vaikuttivat ennen kaikkea työhön liittyvät tekijät: viikkotyötuntien määrä, yleinen tyytyväisyys työhön, työn stressaavuus ja saatu arvostus tehdystä työstä. Taloudelliset tai perhetekijät eivät nousseet tilastollisesti merkitseviksi eroja selittäviksi tekijöiksi koko mallissa eivätkä myöskään erikseen tarkasteltuna, mikä on ehkä hieman yllättävää ottaen huomioon, että usein puhutaan juuri työn ja perheen yhteensovittamisen vaikeudesta ja siihen liittyvistä taloudellisista tekijöistä.

Pohjoismaalaisen työntekijän on melko helppo siirtyä Pohjoismaiden sisällä maasta toiseen töihin, sillä työkuulttuurit ovat jokseenkin samanlaiset ja ruotsin kieli antaa hyvän pohjan työskentelylle. Pohjoismaista Tanska vaikuttaisi tulosten perusteella olevan paras vaihtoehto, jos työskentelymaan vaihto olisi ajankohtainen. Työntekijät ovat siellä tyytyväisimpiä, mikä on varmasti ainakin osittain seurausta muista Pohjoismaita paremmasta palkkatasosta. Lisäksi keskimääräinen viikkotyöaika on Tanskassa lyhin, työ aiheuttaa siellä vähemmän stressiä ja työntekijät saavat muita pohjoismaalaisia useammin arvostusta hyvin tehdystä työstä.

Tutkimuksessa tarkasteltiin Pohjoismaita, joissa esimerkiksi lasten päivähoitopalvelut on järjestetty niin, että äiditkin voivat tehdä kokopäivätyötä lasten ollessa pieniä. Työn ja perheen yhteensovittamista on edistetty erilaisin institutionaalisin järjestelyin, mikä osaltaan selittää sen, miksi perhetekijät eivät ole näissä maissa niin vahvasti yhteydessä työntekijöiden tyytyväisyyteen kuin työhön liittyvät tekijät. Tällöin työn merkitys korostuu ja työn sisältö ja laatu ovat vahvemmin yhteydessä siihen, onko työntekijä tyytyväinen ajan jakautumiseen työn ja muun elämän välillä. Tutkimuksen tuloksia ei voida yleistää maihin, joissa institutionaaliset rakenteet ovat työn ja perheen yhteensovittamisen osalta hyvin erilaiset. Tämä ei ollut myöskään tutkimuksen tavoite, vaan tarkoituksena oli tuoda esille niitä tekijöitä, joilla voidaan selittää eroja juuri Pohjoismaissa. Keskiöön nousivat työn sisällölliset tekijät, työn stressaavuus ja siitä saatava arvostus. Nämä ovat tärkeitä tekijöitä keskusteltaessa työurien pidentämisestä ja eläkeiän nostamisesta. Erityisesti stressin kokeminen työssä vähentää tyy-

tyväisyyttä ajan jakautumiseen ja sitä kautta vaikuttaa myös yksilöllisiin valintoihin työn ja vapaa-ajan välillä.

Artikkeli IV

Väitöskirjan neljännessä artikkelissa *Eläkeläisten ajankäyttö ja sen muutokset 1990-luvulla* tarkastellaan suomalaisten vanhuuseläkeläisten ajankäyttöä ja sen muutoksia 1990-luvulla. Lähtökohtana artikkelissa on muuttunut vanhuus ja sen vaikutukset ajankäyttöön. Vielä puoli vuosisataa sitten työnteko lopetettiin silloin, kun siihen ei enää kyetty. Vanhuus ja raihnaisuus tulivat aiemmassa elämänvaiheessa kuin nykyään ja kun ”kirves herposi kädestä”, jäätiin eläkkeelle (ks. Kuusi 1961). Tänä päivänä eläkkeelle jäädään usein terveinä ja työkykyisinä (Parjanne 2004; Vaarama ym. 2006) ja siten eläkkeelle siirtyminen ei merkitse muiden avun varassa elämistä vaan uutta ja aktiivista vaihetta elämässä. Monet odottavat eläkkeelle pääsyä, jotta ehtivät sitten tekemään kaikkea, mihin työelämässä vielä mukana ollessa ei tunnu löytyvän aikaa (Karisto ja Konttinen 2004). Työeläkkeiden parantuessa myös rahaa ja siten vaihtoehtoja ajan käyttämiseen on aiempaa enemmän (ks. esim. Uusitalo 2006).

Tutkimusaineisto on rajattu vanhuuseläkkeellä oleviin 65–79-vuotiaisiin henkilöihin, joiden Peter Laslettin (1987, 1994) määritelmän mukaan voidaan katsoa edustavan kolmatta ikää, itsenäistä ja aktiivista eläkeläisaikaa. Työn ja perheen velvollisuuksien väistyttyä tilalle on tullut runsaasti vapaa-aikaa, josta voidaan nauttia hyväkuntoisina ja vireinä. Nuoremmat vanhuuseläkeläiset eivät koe tänä päivänä olevansa vanhuksia, vaan ennen kaikkea eläkeläisiä, sillä vanhuuteen liitetään usein fyysisen toimintakyvyn heikkenemistä ja siirtymistä pois yhteiskunnan täysivaltaisesta jäsenyydestä (Vaarama ym. 1999, 4–5). Vanhuuden katsotaankin alkavan vasta ns. kolmannen iän jälkeen, kun joudutaan turvautumaan läheisten, yhteiskunnan ja muiden tahojen apuun (Laslett 1987, 1994; ks. myös Jyrkämä 2001; Karisto 2002).

Eläkeläisten ajankäyttöä on tutkittu verrattain vähän, vaikka sen tiedetään muuttuneen paljon ja muuttuvan myös tulevaisuudessa eliniän pidentyessä ja tulotason noustessa. Eläkkeellä ehditään tänä päivänä olla 15 vuotta tai ylikin. Silti tietoa on kovin vähän siitä, miten eläkeläiset viettävät aikaansa. Kuitenkin sillä, miten sosiaalisesti tai aktiivisesti he aikaansa käyttävät, on merkitystä onnistuneen ikääntymisen (*successful aging*) kannalta. (Gauthier ja Smeeding 2003, 248.) Tosin hyvinvointia ei välttämättä lisää se, että eläkeläinen täyttää lisääntyneen vapaa-aikansa monenlaisella toiminnalla vain siksi, että olisi jotain tekemistä (Everard 1999, 338). Ajankäytön pitää siis olla mielekästä, jotta sillä on hyvinvointia lisäävä vaikutus. Yksinäisyyden pelko voi kuitenkin ajaa ikääntyneen osallistumaan monenlaiseen sosiaaliseen toimintaan, mikä ei välttämättä lisää hyvinvointia vaan ennen pitkää uuvuttaa hänet.

Kuten muidenkin, myös eläkeläisten ajankäyttöön voidaan vaikuttaa instituutio-naalisin keinoin. Riippuen muun muassa siitä, mikä on virallinen eläköitymisikä, millaisia eläke-etuja on saatavilla, millaisia kannustimia on olemassa varhaiseen

eläkkeelle jäämiseen ja miten eläkeläisten vapaa-ajan harrastuksia tuetaan, ajankäyttö voi vaihdella paljon eri maissa. Esimerkiksi television katseluun, radion kuunteluun ja leppäämiseen käytetty aika vaihtelee maittain, vaikka tarkastelun kohteena olisivat kaikkein vanhimmat, yli 75-vuotiaat eläkeläiset. Esimerkiksi Yhdysvalloissa passiivisiin toimintoihin käytettiin aika yli viisi tuntia, kun vastaava aika oli Hollannissa noin kaksi ja puoli tuntia (Gauthier ja Smeeding 2003).

Kun suuret ikäluokat jäävät eläkkeelle, on sekä kansantalouden että hyvinvoinnin näkökulmasta varsin suuri merkitys sillä, millaisia ajankäytön valintoja eläkeläiset tekevät. Vapaa-ajan merkitys eläkkeelle siirryttäessä kasvaa, kun eläkkeelle siirrytään yhä aikaisemmassa vaiheessa, elinikä pitenee ja ikääntynyt väestö on aiempaa terveempää (ks. esim. Settersten 2006). Näin ollen ei ole yhdentekevää, millaisia esimerkiksi eläkkeellesiirtymisikä tai eläkkeiden suuruutta koskevia poliittisia päätöksiä tehdään. Eivät ainoastaan nuoret, vaan myös ikääntyneemmät elävät yhä kulutuskeskeisessä yhteiskunnassa, jolloin tulot vaikuttavat enenevästi ajankäyttöön (vrt. Wilska 2003). Varakkaammilla eläkeläisillä on mahdollisuus matkustella, nauttia kulttuurista ja myös ostaa itselleen lisää vapaa-aikaa hankkimalla esimerkiksi siivouspalveluja. Eläkeläisten keskuudessa hyvät tulot eivät myöskään merkitse vähempää vapaa-aikaa, sillä rahan eteen ei enää tarvitse tehdä työtä. Ei siten ole ihme, että eläkkeelle halutaan siirtyä viimeistään 65-vuotiaana. Haluun siirtyä eläkkeelle ja pois työelämästä vaikuttavat toki muutkin asiat, kuten työolosuhteet ja asenteet ikääntyviä työntekijöitä kohtaan (Tuominen 2004, 23; ks. myös Saurama 2004; Järnefelt 2010).

Tulokset osoittavat, että ajankäyttö oli aktivoitunut nuorimpien, 65–69-vuotiaiden vanhuuseläkeläisten keskuudessa. Tämä näkyi muuan muassa päivittäisen liikunnan harrastamisen lisääntymisenä. Yli 70-vuotiaiden eläkeläisten ajankäyttö oli sitä vastoin passivoitunut, vaikka heilläkin voisi fyysisen toimintakyvyn ja samalla edellytysten aktiivisemmalle ajankäytölle olettaa parantuneen kymmenessä vuodessa. Sosiaaliseen kanssakäymiseen käytettiin aiempaa vähemmän aikaa iästä riippumatta. Sen sijaan aikaa käytetään iästä riippumatta aiempaa enemmän television katseluun. Ikääntyneet eivät ole kuitenkaan tässä suhteessa mikään poikkeus, sillä kaikissa ikäryhmissä nuorista vanhuksiin televisiota katsellaan selvästi enemmän kuin aiemmin.

Tarkasteltaessa eri vuosina syntyneitä kohortteja ei havaita selvää eroa siinä, miten eri sukupolvet käyttävät aikaansa. Tosin kaikki kolme tutkimuksen kohorttia ovat syntyneet 15 vuoden sisällä, joten sinänsä mistään sukupolvien välisistä muutoksista ei voida puhua. Koska nuorin kohortti on ollut vuosien 1987–1988 ajankäyttöaineistossa vielä työssä, voidaan nähdä myös muutos ajankäytössä siirryttäessä työstä eläkkeelle. Muutos ajankäytössä näyttääkin kytkeytyvän ennen kaikkea eläkkeelle siirtymiseen. Aika, joka vapautuu työltä, käytetään pitkälti kotitöihin, television katseluun, liikunnan harrastamiseen ja järjestötoimintaan.

Ikä ei yksin määritä eläkeläisten ajankäytön aktiivisuutta, sillä myös tuloilla on vaikutusta siihen, miten aktiivisia eläkeläiset ovat. Kun tarkastellaan nuorimpia ja hyvätuloisimpia vanhuuseläkeläisiä, erityisesti aktiivisuus korostuu. Nämä käyttävät

selvästi enemmän aikaa viihde- ja kulttuuritilaisuuksiin sekä matkustamiseen kuin ikääntyneemmät eläkeläiset. Tulevaisuudessa vanhuuseläkeläisten voidaan olettaa olevan aiempaa aktiivisempia muun muassa parantuneen toimintakyvyn vuoksi. Aktiivisuus ei kuitenkaan ole kiinni yksin toimintakyvystä tai tuloista. Ajankäytön aktiivisuuteen vaikuttaa myös kunnan ja muiden tahojen tahtotila esimerkiksi vanhusten liikunnan harrastamisen edistämässä. Keskeistä on se, miten tärkeänä kunnissa pidetään vanhenevan väestön toimintaedellytysten parantamista ja millaiset resurssit niillä on siihen.

Tutkimuksessa hyödynnettiin pääosin kahta poikkileikkausaineistoa, joten pitkälle menevien johtopäätösten tekeminen ajankäytön mahdollisista muutoksista tulevaisuudessa on vaikea tehdä. Voidaan kuitenkin väittää, että Laslettin (1987, 1994) määritelmä kolmannesta, aktiivisesta ja itsenäisestä iästä näkyy myös tässä tutkimuksessa. Nuorimmat vanhuuseläkeläiset ja etenkin heistä varakkaimmat käyttivät enemmän aikaa liikuntaan ja matkusteluun kuin kymmenen vuotta aiemmin. Heillä ei myöskään passiivisiin toimintoihin, kuten television katseluun, käytetty aika ollut lisääntynyt siinä määrin kuin vanhuuseläkeläisillä keskimäärin. Myös sosiaalisen kanssakäymisen vähenemistä voidaan pitää merkinä itsenäisemmästä ja muista riippumattomammasta elämästä, eikä se ainakaan vielä näy yksinäisyyden kokemusten lisääntymisenä (Moisio ja Rämö 2007, 394), vaikka julkisuudessa keskustellaankin paljon vanhusten yksinäisyydestä.

5 JOHTOPÄÄTÖKSET

Ajankäyttö kertoo paljon ihmisten elämästä osana perhettä, työyhteisöä ja yhteiskuntaa. Muutokset ajankäytössä puolestaan kertovat siitä, miten yhteiskunta on muuttunut ja miten ajankäyttöä arvotetaan eri elämäntilanteissa. Ajankäytön valintoja ohjaavat sekä arvot ja asenteet että erilaiset yksilölliset ja institutionaaliset tekijät. Nämä tekijät eivät ole pysyviä vaan esimerkiksi eri elämänvaiheissa preferenssit ja edellytykset käyttää aikaa ovat erilaiset. Tämän tutkimuksen tulokset osoittavat, että ajankäyttö on erilaista riippuen elämänvaiheesta. Tarkastelun kohteena oli neljä elämänvaihetta, joista jokainen on omalla tavallaan kriittinen ajatellen ajankäytön merkitystä yksilön hyvinvoinnin kannalta. Työttömäksi jääminen, lapsen saaminen ja vanhuuseläkkeelle siirtyminen ovat elämänmuutoksia, joiden kohdalla joudutaan pohtimaan suhdetta aikaan ja arvottamaan ajankäyttöä uudella tavalla. Neljäs tutkimuksessa tarkasteltu elämänvaihe on myös hyvin keskeinen hyvinvoinnin näkökulmasta. Työn ja vapaa-ajan suhdetta joudutaan punnitsemaan monesti työuran aikana, eivätkä valinnat omien preferenssien, taloudellisten velvoitteiden ja työnantajan ja perheen odotusten välillä ole aina helppoja.

Tutkimuksen neljästä artikkelista ensimmäisessä tarkastellaan nuorten työttömien, toisessa perheenisien ja neljännessä vanhuuseläkeläisten ajankäyttöä ja siinä tapahtuneita muutoksia. Kolmannessa artikkelissa puolestaan tarkastellaan pohjoismaalaisten työntekijöiden tyytyväisyyttä ajankäytön jakautumiseen työn ja muiden elämän osa-alueiden välillä. Vaikka osatutkimusten kohteena ovat osin eri väestöryhmät, voidaan tuloksista löytää ajankäyttöä yhteisesti määrittäviä tekijöitä. Yksi keskeinen tekijä ovat tulot. On selvää, että pienituloisen ajankäyttö on erilaista kuin suurituloisen, sillä edellytykset ajankäytölle ovat erilaiset. Tämä näkyy erityisesti nuorten ja vanhuuseläkeläisten ajankäytössä (artikkelit I ja IV). Työttömän työmarkkinatuki on pieni verrattuna työstä saatavaan tuloon, eikä pakollisten menojen jälkeen jää käytettäväksi montakaan euroa (ks. Ritakallio 2007). Myös eläkeläisten keskuudessa on paljon pienituloisia (Kautto ym. 2009), joilla ajankäytön mahdollisuudet ovat rajatummalla kuin hyvätuloisilla ikätovereillaan.

Osatutkimusten tuloksista nousee esille myös se, että ajankäytössä on havaittavissa paljon vastakkainasetteluja. Yhtäältä tehdään pitkiä työpäiviä ja kärsitään aikapulasta, toisaalta toivotaan enemmän vapaa-aikaa ja haaveillaan hyppäämisestä pois oravanpyörästä. Puhutaan *downshiftaamisesta*, jolla tarkoitetaan elämänmenon hidastamista ja kulutuskeskeisyydestä luopumista (Junio 2000). Tämän tutkimuksen perheenisät (artikkeli II) haaveilevat saavansa lisää vapaa-aikaa, jotta aikaa perheelle olisi enemmän. Yhtälö on vaikea, sillä samaan aikaan sekä isät että äidit työskentelevät aiempaa enemmän kodin ulkopuolella. Yhtälön mahdottomuudesta seuraa se, että erityisesti pienten lasten vanhemmat kärsivät yhä useammin kiireestä ja suoranaisestä aikapulasta.

Downshiftaus voi olla joillekin unelma, mutta toisille elämän realiteetti. On monia, joilla olisi aikaa, eikä työtä sitomassa niukkoja vuorokauden tunteja. Heillä ei kuiten-

kaan ole useinkaan taloudellisia resursseja käyttäen aikaa mielekkäästi. Esimerkiksi työttömänä aika voi tuntua pitkältä, sillä runsaasta vapaa-ajasta on vaikea nauttia, jos kukkarossa on *mastercardin* sijasta matti. (Ks. esim. Ritakallio 2007; Niemelä ja Raijas 2010.) Etenkin nuorille on tärkeää, että he pystyvät osallistumaan muiden nuorten tavoin erilaisiin vapaa-ajan toimintoihin. Edellytykset tähän voivat olla heikot, jos työtä ei opintojenkaan jälkeen löydy. Vaarana on nuoren täydellinen syrjäytyminen työmarkkinoilta. Kuten käsillä olevan tutkimuksen tulokset osoittavat, nuorilla työttömällä on riski passivoitua (artikkeli I) ja sitä kautta myös syrjäytyä. Nuorille olisikin tärkeää, että heillä olisi edes toiveita työpaikan saannista ja että heitä aktiivisesti tuettaisiin matkalla työelämään.

Mitä tulee äitiyteen ja isyyteen, vastakkainasettelu on usein jyrkkää. Yhtäältä peräänkuulutetaan palkkatyöhön osallistumista, vaikka toisaalta pienen lapsen nähdään tarvitsevan runsain mitoin vanhempiensa hoivaa ja läheisyyttä. Keskeinen kysymys on, kenen toiveet viime kädessä työn ja perheen yhteensovittamisessa ohjaavat äitien ja isien valintoja. Työ ja koti asettuvat ajankäytön suhteen vastakkain myös muilla kuin perheellisillä. Joillekin koti on elämän keskipiste ja työ välttämätön pakko, toisille taas työ tuo elämään sisältöä ja paikan paeta kodin velvollisuuksia (ks. esim. Hochschild 2001). Vastakkain asettuvat tällöin(kin) yksilölliset ajankäytön tavoitteet ja yhteiskunnassa vallitsevat näkemykset siitä, millainen ajankäyttö on kulloinkin hyväksyttävää.

Tämän väitöstutkimuksen pohjoismaalaiset työntekijät ovat melko tyytyväisiä siihen, miten aika jakaantuu työn ja muun elämän välillä (artikkeli III). He ovat siis halukkaita tarjoamaan työtään, mutta toisaalta lievä tyytymättömyys voitaisiin tulkita niin, että työaikaa oltaisiin halukkaita myös vähentämään, jos se olisi mahdollista. Maiden välillä on eroja, vaikka Pohjoismaat mielletäänkin usein hyvin samanlaisiksi institutionaalisilta rakenteiltaan. Tanskalaisten muita pohjoismaalaisia suuremman tyytyväisyyden takana on korkeampi palkkataso, työstä saatava suurempi arvostuksen määrä sekä vähemmän stressaava työ. Nämä kaikki ovat sellaisia asioita, joihin pystytään vaikuttamaan poliittisin keinoin. Myös sosiaalipolitiikan rooli on tärkeä, kun pyritään parantamaan työntekijöiden asemaa ja sitä kautta työssä viihtymistä ja työn tekemisen motivaatiota.

Sosiaalipolitiikan ja ajankäytön suhde on kaksijakoinen. Ensinnäkin sosiaalipolitiikalla voidaan ohjata yksilöiden ja ryhmien ajankäyttöä niin haluttaessa. Tämänkin tutkimuksen sosiaalipoliittisesti keskeisten ryhmien ajankäyttöön vaikuttaa se, millaisia institutionaalisia valintoja tehdään ja mihin suuntaan niillä halutaan ihmisten käyttäytymistä suunnata. Ajankäytön ohjaamista politiikan avulla kutsutaan aikapolitiikaksi. Parhaimmillaan siinä yhdistyvät niin sosiaalipoliittiset kuin muutkin yhteiskuntapoliittiset ja miksei myös laajemmin yhdyskuntapoliittiset keinot hyvinvointitavoitteiden saavuttamiseksi. Aikapolitiikan avulla pystytään lisäämään ihmisten hyvinvointia esimerkiksi vähentämällä työmatkoihin ja asiointiin kuluva aikaa ja lisäämällä perheiden yhteistä aikaa. Tällöin voitaisiin olettaa myös tässäkin tutkimuksessa esille nousseiden kiireen ja stressin vähenevän.

Aikapoliitiikan avulla voidaan edistää mielekästä ajankäyttöä myös sellaisilla ryhmillä, joilla vapaa-aikaa on runsaasti mutta esimerkiksi taloudelliset resurssit tai terveydentila vaikeuttavat mielekkään tekemisen löytämistä. Erilaiset tuetut harrastamisen muodot, kuten sosiaaliset lomamatkat, ovat omiaan edistämään tällaisten ryhmien hyvinvointia. Tämän päivän maailmassa, jossa matkustaminen on helpompaa kuin koskaan, on ihmisryhmiä, joille se ei ole mahdollista. Eläkeläiset kuvataan usein meidän ja matkustelejien kolmannen iän edustajina, vaikka monille pienen eläkkeen varassa eläville rahaa ei pakollisten menojen jälkeen jää mihinkään ylimääräiseen. Esimerkiksi Suomessa *European Social Survey* -aineiston¹⁸ mukaan vain vajaa viidesosa yli 64-vuotiaista eläkeläisistä elää eläkkeensä varassa mukavasti. Selvä enemmistö joko tulee eläkkeensä varassa toimeen kohtuullisesti tai ei pärjää eläkkeellään. Tämänkin tutkimuksen mukaan suurin osa vanhuuseläkeläisen päivästä kuluu joko televisiota katsellen tai kotitöitä tehden (artikkeli IV). Liikuntaa harrastetaan kohtuullisesti, mutta esimerkiksi sosiaaliseen kanssakäymiseen käytetty aika väheni 1990-luvulla selvästi. Eräs keskeinen kysymys onkin, miten vanhusten yksinäisyyttä voitaisiin vähentää sosiaali- ja aikapoliittisin keinoin.

Toisekseen sosiaalipoliitiikan avulla voidaan tasoittaa ajankäyttöön liittyvää eriarvoisuutta. Robert E. Goodin ym. (2004) ovat tarkastelleet valtion vaikutusta suomalaisten perheiden ajankäyttöön. Heidän mukaansa yksinhuoltajaperheillä olisi käytössään paljon vähemmän vapaa-aikaa, jos ne eivät saisi nykyisentasoisia valtion tukia. Heidän pitäisi työskennellä kodin ulkopuolella paljon nykyistä enemmän pystyäkseen huolehtimaan lasten päivähoidosta ja toimeentulosta. Sama koskee kahden elättäjän perheitä, mutta vähemmässä määrin. Valtion väliintulon johdosta erot perheiden ajankäytössä eivät ole siten läheskään niin suuret kuin ne olisivat, jos erilaisia perhepoliittisia etuuksia ei olisi. Voidaan tietenkin kysyä, miten tärkeää on pyrkiä vähentämään ajankäytössä ilmenevää eriarvoisuutta. Eriarvoisuus merkitsee sitä, että toiset voivat käyttää aikaansa vapaammin kuin toiset ja että kaikilla ei ole todellisia vaihtoehtoja sen suhteen, miten he aikaansa käyttävät. Hyvinvoinnin kannalta on oleellista, että yksilön kaikki aika ei kulu arjesta selviytymiseen, vaan että vapaa-ajasta voi myös nauttia.

Monet perhepoliittiset valinnat koskettavat perheissä tehtäviä ajankäytön valintoja, vaikka se ei tavoite olisikaan. Jos esimerkiksi äiti käyttää koko vanhempainvapaan, on isällä vähemmän aikaa olla pienten lastensa kanssa. Äidillä puolestaan on aikaa lapsilleen, mutta kotona vietetty aika on pois palkkatyöstä ja myös palkkapussista. Tällaiset ajankäytölliset valinnat vaikuttavat pitkälle tulevaisuuteen ja niillä on myös yhteiskunnallisia vaikutuksia. Siksi valtiovalta pitää ajankäytön ohjaamista lakien ja ohjeistusten avulla tärkeänä. Ei ole kuitenkaan yhdentekevää, millaisia keinoja päämäärien saavuttamiseksi käytetään. Kannustetaanko esimerkiksiisiä jäämään kotiin pienten lasten kanssa jakamalla nykyinen reilun puolen vuoden mittainen vanhempainvapaa puoliksi isän ja äidin kesken vai pidentämällä sitä erityisellä isäkiintiöllä?

18 *European Social Survey* -kyselyn neljännen kierroksen aineisto vuodelta 2008. Tarkempi aineiston kuvaus löytyy luvusta 4.4.

Ajankäyttötutkimus voi, kuten muukin tutkimus, parhaimmillaan sekä antaa eväitä poliittiseen päätöksentekoon että tehdä uusia avauksia julkiseen keskusteluun. Jatkuvasti kehittyvien aineistojen ja kansainvälisen yhteistyön avulla saadaan tulevaisuudessa nykyistä täsmällisempää ja ajantasaisempaa tietoa ihmisten ajankäytöstä ja siten pystytään nykyistä paremmin ymmärtämään esimerkiksi ajankäytön ja hyvinvoinnin välisiä yhteyksiä. Erityisesti kokemuksellisen tiedon keräämistä pidetään tärkeänä. Siinä missä yksi voi kokea oman työnsä tylsänä ja palkitsevamattomana, toinen voi nähdä saman työn kiinnostavana ja mahdollisuuksia tarjoavana. Vastaavasti ensimmäinen henkilö voi saada toista henkilöä enemmän tyydytystä erilaisista vapaa-ajan toiminnoista ja esimerkiksi perheen kanssa yhdessä vietetystä ajasta. Kummankin henkilön ajankäyttö näyttää kellolla mitattuna samanlaiselta, mutta kokemukset toiminnoista ovat jokseenkin erilaiset. Voidaan kysyä, mistä tällöin koostuu hyvinvointi: yhdelle se koostuu työstä, mutta toiselle aivan muista asioista.

Tässä väitöskirjatutkimuksessa keskeisenä teemana on ajankäyttö ja sitä määrittävät tekijät eri sosiaalipoliittisesti merkittävissä väestöryhmissä. Väitöskirjassa pohditaan yhtäältä sitä, miksi ajankäyttöä tulisi tutkia, ja toisaalta sitä, miten sitä tähän mennessä on tutkittu ja millaisia tuloksia on saatu. Erillisartikkeleissa on tarkasteltu lähemmin eri sosiaalipoliittisesti tärkeiden ryhmien ajankäyttöä ja siinä tapahtuneita muutoksia. Tutkimuksella on omat rajoituksensa. Ensinnäkin ajankäytön muutoksia tarkastellaan pääosin vain kahden poikkileikkausaineiston pohjalta. Tällöin voidaan kyllä todentaa, miten ajankäyttö jälkimmäisenä ajankohtana poikkeaa aiemmasta, mutta mitään varmaa ei pystytä sanomaan siitä, millaista ajankäyttö on ollut näiden ajankohtien välillä. Myöskään tulevia ajankäytön muutoksia ei pystytä varmuudella ennustamaan, vaan niitä voidaan vain arvailla.

Toinen tutkimuksen rajoite koskee tulosten yleistettävyyttä. Kolmessa tutkimuksen artikkelissa rajoitutaan tarkastelemaan ainoastaan suomalaisten ajankäyttöä ja siinä tapahtuneita muutoksia. Saatuja tuloksia ei voida suoraan yleistää koskemaan muita maita, vaikka voidaankin todeta, että esimerkiksi tulot hyvin todennäköisesti vaikuttavat ajankäyttöön maasta riippumatta. Ajankäyttötutkimuksissa ajankäytön ilmiöitä tarkastellaan usein kansallisessa kontekstissa. Tulevaisuudessa tarvitaankin enemmän kansainvälistä vertailevaa tutkimusta, jotta ajankäyttötutkimuksen teoria-pohjaa pystytään vahvistamaan.

SUMMARY

Ylikännö M. **Proper balance between work and leisure? Studies of time use in different life situations.** Helsinki: The Social Insurance Institution of Finland, Studies in social security and health 117, 2011. 165 pp. ISBN 978-951-669-859-8 (print), 978-951-669-860-4 (pdf).

The time use of individuals has been examined from many angles. Its many facets have attracted the interest of researchers from the field of sociology, economics and several other disciplines. By examining the changing time use of individuals, families and whole nations, researchers have been able to say much about the societal changes connected to institutional settings and about the policy making behind them. Time use also reflects the changing normative surroundings where people make their time use choices. The prerequisites for time use depend on many factors, and not least on the values and attitudes prevailing in society.

In social politics the focus is on the institutional settings that provide security against a number of major life risks. Unemployment, childbirth, and old age can be regarded as such life risks. Without institutions providing a reasonable income level in the case of losing one's job, having a child or retiring, there would be many individuals and households living in circumstances of absolute poverty and social exclusion. Also, without proper institutions, the return to the labour market after even a short period of unemployment or after childbirth would be difficult. From the time use perspective, a question of interest is the impact these institutions have on individuals' time use. Every day, individuals make numerous decisions concerning their time use. These may not have such a huge impact on life as a whole. However, some decisions can affect people's lives for the long term. For example, it is clear that the decisions that families make concerning child care and non-paid work after childbirth have a major impact on women's future labour market participation and future earnings. These decisions are not made in a vacuum; the existing societal institutions and prevailing norms steer the time allocation decisions of the families.

In order to be able to examine time use, proper data are needed. In many countries, data about time use have been collected, or there are plans to do so in the future. In some countries time use research dates back to the end of 19th century, but the golden age of national time use studies began in the 1960s. These data have enabled researchers from various scientific fields to analyse time use in different contexts. However, other data, too, lend themselves to time use research. In this thesis, the data used derive mainly from Statistics Finland's time use research, but one of the articles draws upon the European Social Survey, a biennial survey including some time use related questions.

The aim of this thesis is to examine the time use of individuals in different life situations. These life situations reflect the major life risks mentioned above. The first article examines the time use of the young unemployed; the second, the time use of fathers of small children; and the fourth, the time use of old age pensioners. In the third ar-

ticle the viewpoint is somewhat different. It examines the level of satisfaction among employees in the Nordic countries with the time balance between work and other aspects of life. Hence we are not dealing with a traditional risk such as unemployment or childbirth. However, employees today face many challenges concerning time allocation and are thus an interesting group for analysis. Even in the Nordic countries, where institutional settings allow women to engage in full-time paid employment and encourage men to participate in non-paid work at home, problems do arise in regard to work-life integration. Although employment statistics show the average working week to be shorter than two or three decades ago, male and female employees are increasingly experiencing time crunch and even time poverty.

The first article examines time use and changes in it among the young unemployed in Finland. The data used are derived from the time use data collected by Statistics Finland in the years 1987–1988 and 1999–2000. The results indicate that unemployment has a more negative impact on the time use of young adults than before, insofar as we regard a less active and more passive pattern of time use as a negative change. When compared to employees and students of the same age, the young unemployed spend more time in passive activities such as watching television or sleeping. Even taking into account that they have more leisure time on their hands than employees or students, the unemployed are more passive. Up until the end of the 1980s, the young unemployed did not differ from their employed or student peers in terms of their activities. Further, unlike in the end of the 1990s, those unemployed for a shorter period of time were now more passive than the long-term unemployed young. In conclusion, it can be stated that to the extent that more passive time use indicates a greater risk for social exclusion, the situation of the young unemployed has worsened.

The second article examines time use and changes in it among Finnish fathers with small children. As in the first article, the data used are derived from the time use data collected by Statistics Finland in 1987–1988 and 1999–2000. The results indicate that fatherhood changed in Finland during the 1990s, with fathers beginning to spend more time in child care and household chores. However, they also spend more time in paid work, leaving them less time for the family and for themselves. As a consequence, fathers are more likely to experience being poor in time. As a sign of the coming of a “new fatherhood”, instead of wishing to have more time for home improvement and other traditional male activities, as was the case in the end of 1980s, by the end of 1990s fathers would rather use any extra time they had for family social activities.

The third article concerns the satisfaction of Nordic employees with the time balance between work and leisure. The data used are derived from the European Social Survey of 2006. Respondents were asked how satisfied they are with the allocation of time between work and other aspects of life. The majority of Nordic employees were satisfied with the work-life integration in their lives. However there were also those seemingly unsatisfied with the present situation. The results show that work-related factors have the greatest impact on the level of satisfaction. Long working hours, a stressful job and lack of recognition for work well done all explain a lower level of

satisfaction. Somewhat unexpectedly family or income related factors did not gain statistical significance. This may at least partly result from the family-friendly institutional policies in place in the Nordic countries. The inability to combine family and work life is not as much of a problem as a poor working atmosphere, when experienced by an individual employee.

The fourth article examines time use and changes in it among old-age pensioners in Finland. The data used are derived from the time use data collected by Statistics Finland in the years 1979, 1987–1988 and 1999–2000. The aim was to see whether the changing nature of ageing can already be seen in the time use of the pensioners. People retire in better health and at a higher income level than earlier generations, which indicates that the time use of pensioners may be expected to have changed in a more active direction. The results show that among the youngest pensioners time use is indeed more active than a decade earlier. However, the older pensioners between 70 and 79 years have not become more active, but rather the opposite. More time is spent watching television and less in such activities as socializing with friends and family members. The increase in television watching, however, is a trend visible not only among the elderly but among people of all ages. Based on the results we could expect to see more active pensioners in the future as the income level rises further and the life expectancy increases.

This thesis provides some new insight into the time use of individuals in different life situations. The results indicate that the prerequisites for time use differ depending on labour market status, income level, family situation, and health. Moreover, they highlight the interconnectedness of time use and social politics. From the time use perspective it is highly relevant what kind of choices are made concerning activation of the unemployed, reconciliation of family and work, or enhancement of working abilities. Consequently, time use should not be examined separately from the policy context. While there are some very good multinational comparative time use studies, there is still a need for further research on the impact of institutional settings on individual time use.

There are certain limitations in the study that should be mentioned. The first is that the time use changes are examined mainly on the basis of two cross-sectional time use studies from the years 1987–1988 and 1999–2000. Although we can tell how individual time use at the end of the 1990s differs from the situation at the end of the 1980s, we cannot say much about the course of the change. Also we cannot make any assumptions about possible time use changes in the future. No trends can be established nor can we make any reliable predictions concerning future trends in time use.

The second limitation concerns the generalization of the results. In three of the articles the focus is solely on individuals living in Finland and thus the results as such cannot be generalized to other countries. However, some inferences can be made about the factors affecting time use and their relevance. For example income most certainly has an impact on time use irrespective of the country in question. They, then, are the

institutional settings that make some factors more relevant than others. All things considered, the limitations are not serious and the study contributes to both the academic and the political discussion by examining time use and ways it has changed within the context of different life situations relevant to social policy.

LÄHTEET

Adam Barbara. Time. Theory, culture and society 2006; 23 (2–3): 119–126.

Aho Simo. Nuoret ja aktiivinen työvoimapolitiikka. Julkaisussa: Kuorelahti Martti, Virtanen Reijo, toim. Holtittomasta hortoilusta hallittuun harhailuun. Nuorten syrjäytymisen riskit ja selviytymiskeinot. Helsinki: Mannerheimin lastensuojeluliitto ja Nuorisosiain neuvottelukunta, 1999: 163–178.

Aho Simo, Vehviläinen Jukka. Keppi ja porkkana. Tutkimus alle 20-vuotiaita aktivoivan työvoimapolitiittisen uudistuksen vaikutuksista ja koulutuksen ulkopuolelle jäävistä nuorista. Helsinki: Työministeriö, 1997.

Antila Juha. Veteen piirretty viiva? Työn ja yksityiselämän välisen rajapinnan tarkastelua. Helsinki: Työministeriö, Työpoliittinen tutkimus nro 272, 2006.

Anttila Timo, Oinas Tomi, Nätti Jouko. Predictors of time famine among Finnish employees. Work, family or leisure? Electronic International Journal of Time Use Research 2009; 6 (1): 73–91.

Berg Kristiina. Äitiys kulttuurisina odotuksina. Väestöliitto, Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 48, Helsinki: 2008.

Bianchi Suzanne M, Milkie Melissa A, Sayer Liana C, Robinson John P. Is anyone doing the housework? Trends in the gender division of household labor. Social Forces 2000; 79 (1): 191–228.

Bittman Michael. Parenthood without penalty. Time use and public policy in Australia and Finland. Feminist Economics 1999; 5 (3): 27–42.

Bittman Michael, Wajcman Judy. The rush hour. The character of leisure time and gender equity. Social Forces 2000; 79 (1): 165–195.

Bittman Michael, Matheson George, Meagher Gabrielle. The changing boundary between home and market. Australian trends in outsourcing domestic labour. Work, Employment and Society 1999; 13 (2): 249–273.

Bourdieu Pierre. Distinction. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1984.

Bromley Rosemary DF, Tallon Andrew R, Thomas Colin J. Disaggregating the space-time layers of city-centre activities and their users. Environment and Planning A 2003; 35 (10): 1831–1852.

Brook Judith A, Brooks Richard J. Exploring the meaning of work and nonwork. Journal of Organizational Behavior 1989; 10 (2): 169–178.

Bryson Valerie. Gender and the politics of time. Bristol: Policy Press, 2007.

Bunting Madeleine. Willing slaves. How the overwork culture is ruling our lives. London: Harper Collins, 2004.

Cook Lynn P. Policy, preferences, and patriarchy. The division of domestic labor in East Germany, West Germany, and the United States. Social Politics 2006; 13 (1): 117–143.

- Craig Lyn. Do time use patterns influence fertility decisions? A cross-national inquiry. *Electronic International Journal of Time Use Research* 2006a; 3 (1): 60–87.
- Craig Lyn. Does father care mean fathers share? A comparison of how mothers and fathers in intact families spend time with children. *Gender and Society* 2006b; 20 (2): 259–281.
- Craig Lyn. Parental education, time in paid work and time with children. An Australian time-diary analysis. *The British Journal of Sociology* 2006c; 57 (4): 553–575.
- Craig Lyn. *Contemporary motherhood. The impact of children on adult time*. Aldershot: Ashgate, 2007.
- Deutsch Francine, Lussier Julianne B, Servis Laura J. Husbands at home. Predictors of paternal participation in childcare and housework. *Journal of Personality and Social Psychology* 1993; 65 (6): 1154–1166.
- Doyal Len, Cough Ian. *A theory of human need*. New York, NY: Guilford Press, 1991.
- Dykstra Pearl A, Tilburg Theo G van, Jong Gierveld Jenny de. Changes in older adult loneliness. Results from a seven-year longitudinal study. *Research on Aging* 2005; 27 (6): 725–747.
- Epstein Cynthia F, Kalleberg Arne L. Time and the sociology of work. Issues and implications. *Work and Occupations* 2001; 28 (1): 5–16.
- Ervasti Heikki. Kuka haluaa töihin? Aktiivisten ja passiivisten työttömien profiilit. Julkaisussa: Ritakallio Veli-Matti, toim. Riskit, instituutiot ja tuotokset. Juhlakirja Olli Kankaan täyttäessä 50 vuotta. Turku: Turun yliopisto, Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia 59, TCWR tutkimuksia 1, 2003: 115–131.
- Ervasti Heikki. Työttömyys ja koettu hyvinvointi. Depriovaatioteorian, insentiiviteorian ja selviytymisnäkökulman vertailua. *Janus* 2004; 12 (3): 298–318.
- Esping-Andersen Gøsta. *The incomplete revolution. Adapting to women's new roles*. Cambridge: Polity Press, 2009.
- Evans John M, Lippoldt Douglas C, Pascal Marianna. Trends in working hours in OECD countries. Paris: OECD, OECD Labour Market and Social Policy Occasional Papers No. 45, 2001.
- Everard Kelly M. The relationship between reasons for activity and older adult well-being. *Journal of Applied Gerontology* 1999; 18 (3): 325–340.
- Feather Norman T. *The psychological impact of unemployment*. London: Springer, 1989.
- Fisher Kimberly, Egerton Muriel, Gershuny Jonathan I, Robinson John P. Gender convergence in the American heritage time use study (AHTUS). *Social Indicators Research* 2007; 82 (1): 1–33.
- Fitzpatrick Tony. Social policy and time. *Time and Society* 2004; 13 (2–3): 197–219.
- Fryer David. Employment deprivation and personal agency during unemployment. A critical discussion of Jahoda's explanation of the psychological effects of unemployment. *Social Behaviour* 1986; 1 (1): 3–23.

Furlong Andy, Cartmel Fred. Unemployment, integration and marginalization. A comparative perspective on 18- to 24-year olds in Finland, Sweden, Scotland and Spain. Julkaisussa: Hammer Torild, toim. Youth unemployment and social exclusion in Europe. A comparative study. Bristol: Policy Press, 2003: 29–44.

Garhammer Manfred. Time poverty in modern Germany. *Society and Leisure* 1998; 21 (2): 327–352.

Garhammer Manfred. Pace of life and enjoyment of life. *Journal of Happiness Studies* 2002; 3(3): 217–256.

Gauthier Anne H, Smeeding Timothy M. Time use at older ages. Cross-national differences. *Research on Aging* 2003; 25 (3): 247–274.

Gerharz Lydia E, Loh Miranda, Yang Aileen, Kuhn Alexandra. Using European time use data for modelling individual exposure to air pollution. The 31st IATUR conference, Lüneburg, Germany, 23.–25.9.2009.

Gershuny Jonathan. Changing times. Work and leisure in postindustrial society. New York, NY: Oxford University Press, 2000.

Gershuny Jonathan. Veblen in reverse. Evidence from the multinational time-use archive. *Social Indicators Research* 2009; 93 (1): 37–45.

Gershuny Jonathan, Sullivan Oriol. Time use, gender, and public policy regimes. *Social Politics: International Studies in Gender, State and Society* 2003; 10 (2): 205–228.

Gershuny Jonathan, Godwin Michael, Jones Sally. The domestic labour revolution. A process of lagged adaptation. Julkaisussa: Anderson Michael, Bechhofer Frank, Gershuny Jonathan, toim. The social and political economy of the household. Oxford: Oxford University Press, 1994: 151–197.

Gimenez-Nadal Jose I, Sevilla-Sanz Almudena. The time-crunch paradox. *Social Indicators Research* 2011; 102: 181–196.

Glorieux Ignace, Laurijssen Ilse, Minnen Joeri, Tienoven Theun Peter van. In search of the harried leisure class in contemporary society. Time-use surveys and patterns of leisure time consumption. *Journal of Consumer Policy* 2010; 33 (2): 163–181.

Goodin Robert E, Parpo Antti, Kangas Olli. The temporal welfare state. The case of Finland. *Journal of Social Policy* 2004; 33 (4): 531–552.

Goodin Robert E, Rice James Mahmud, Bittman Michael, Saunders Peter. The time-pressure illusion. Discretionary time vs. free time. *Social Indicators Research* 2005; 73 (1): 43–70.

Goodin Robert E, Rice James Mahmud, Parpo Antti, Eriksson Lina. Discretionary time. A new measure of freedom. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.

Green Eileen, Hebron Sandra, Woodward Diana. Women's leisure, what leisure. New York, NY: New York University Press, 1990.

Greenhaus Jeffrey H, Beutell Nicholas J. Sources of conflict between work and family roles. *Academy of management review* 1985; 10 (1): 76–88.

Grossman Lawrence S. Collecting time-use data in third world rural communities. *The Professional Geographer* 1984; 36 (4): 444–454.

Haataja Anita. Pohjoismaiset vanhempainvapaat kahden lasta hoitavan vanhemman tukena. *Janus* 2004; 12 (1): 25–48.

Haataja Anita. Pohjoismainen ansaitsija-hoivaajamalli. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 43, 2006.

Haataja Anita. Parental leaves, child care policies and mothers' employment in Finland and Sweden. A comparison. Julkaisussa: Myhrman Rolf, Sääntti Riitta, toim. Opportunities to reconcile family and work. Helsinki: Ministry of Social Affairs and Health, Reports 16, 2007: 99–111.

Haavisto Ilkka. Työelämän kulttuurivallankumous. EVAn arvo- ja asennetutkimus 2010. Helsinki: Taloustieto, 2010.

Hagemann Karen. Between ideology and economy. The “time politics” of child care and public education in the two Germanys. *Social Politics: International Studies in Gender, State and Society* 2006; 13 (2): 217–260.

Hakovirta Mia. Yksinhuoltajaäitien työllisyys, toimeentulo ja työmarkkinavalinnat. Helsinki: Väestöliitto, Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 45, 2006.

Hallberg Daniel, Klevmarken Anders. Time for children. A study of parent's time allocation. *Journal of Population Economics* 2003; 16 (2): 205–226.

Harris Kathleen M, Morgan S Philip. Fathers, sons, and daughters. Differential paternal involvement in parenting. *Journal of Marriage and Family* 1991; 53 (3): 531–544.

Harvey Andrew S, Mukhopadhyay Arun K. When twenty-four hours is not enough. Time poverty of working parents. *Social Indicators Research* 2007; 82 (1): 57–77.

Hayman Jeremy R. Flexible work arrangements. Exploring the linkages between perceived usability of flexible work schedules and work/life balance. *Community, Work and Family* 2009; 12 (3): 327–338.

Heinonen Visa. Muutoksia suomalaisten vapaa-ajan vietossa – kotisohvalla, yhteisöissä ja matkailuelämyksissä. *Kulutustutkimus. Nyt* 2008 (1): 2–23.

HETUS. Harmonised European Time Use Survey. Saatavissa: <<https://www.h2.scb.se/tus/tus/>>.

Hiilamo Heikki. Sosiaaliset mahdollisuudet. Julkaisussa: Saari Juho, toim. Tulevaisuuden voittajat. Hyvinvointivaltion mahdollisuudet Suomessa. Helsinki: Eduskunta, Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan julkaisu 5, 2010: 211–236.

Hiilamo Heikki, Kangas Olli. Trap for women or freedom to choose? Political frames in the making of child home care allowance in Finland and Sweden. *Turku: University of Turku, Publications of the Department of Social Policy A:18*, 2006.

Hiilamo Heikki, Kangas Olli. Trap for women or freedom to choose? The struggle over cash for child care schemes in Finland and Sweden. *Journal of Social Policy* 2009; 38 (3): 457–475.

- Hiilamo Kirsi, toim. Elämän ruuhkavuodet. Kertomuksia vanhemmuudesta. Helsinki: Kirjapaja, 2003.
- Hill E Jeffrey, Mead Nicole Timmons, Dean Lukas Ray, ym. Researching the 60-hour dual-earner work-week. An alternative to the “opt-out revolution”. *American Behavioral Scientist* 2006; 49 (9): 1184–1203.
- Hjerppe Reino. Social capital and economic growth. VATT-Discussion Papers 183. Helsinki: Government Institute for Economic Research, 1998.
- Hochschild Arlie Russell. *The time bind. When work becomes home and home becomes work.* New York, NY: Henry Holt, 2001.
- Hochschild Arlie Russell, Machung Anne. *The second shift.* New York, NY: Penguin Books, 2003.
- Hodgson Geoffrey M. What are institutions? *Journal of Economic Issues* 2006; 40 (1): 1–25.
- Horelli Liisa. Aikapoliitiikasta voimavaroja. *Sosiaaliturva* 2008; 96 (8): 20–21.
- Hungerford Thomas L, Floro Maria S. Time intensity and well-being. What can we learn from time-use data? Julkaisussa: Wolff Edward N, toim. *What has happened to the quality of life in the advanced industrialized nations?* Cheltenham: Edward Elgar, 2004.
- Huovinen Pasi, Piekkola Hannu. Early retirement and use of time by older Finns. Helsinki: ETLA, Elinkeinoelämän tutkimuskeskuksen keskustelunaiheita no. 787, 2002.
- Huttunen Jouko. Isä perheessä. *Sosiaalinen aikakauskirja* 1993; 87 (6): 6–10.
- Huttunen Jouko. Isästäkö äidin kaltainen vanhempi? Julkaisussa: Laurinen Leena, toim. *Koti kasvattajana, elämä opettajana. Kasvatus ja oppimiskulttuurit tutkimuskohteina.* Jyväskylä: Atena, 2000: 36–66.
- Hämäläinen Ulla. Aktivoivatko työmarkkinatuen rajaukset? Kokemuksia nuorten työmarkkinatuen rajoituksista. Julkaisussa: Hämäläinen Kari, Taimio Heikki, Uusitalo Roope, toim. *Työttömyys. Taloustieteellisiä puheenvuoroja.* Helsinki: Palkansaajien tutkimuslaitos, 2005: 132–151.
- Hämäläinen Ulla, Takala Pentti. Isien perhevapaat ja tasa-arvo. Julkaisussa: Lilja Reija, Asplund Rita, Kauppinen Kaisa, toim. *Perhevapaavalinnat ja perhevapaiden kustannukset sukupuolten välisen tasa-arvon jarruina työelämässä.* Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 69, 2007: 22–45.
- Iisakka Laura. International models of social capital measurement. Julkaisussa: Iisakka Laura, toim. *Social capital in Finland. Statistical review.* Helsinki: Tilastokeskus, 2006: 15–22.
- Ironmonger Duncan. Bringing up Betty and Bobby. The inputs and outputs of childcare time. Julkaisussa: Folbre Nancy, Bittman Michael, toim. *Family time. The social organization of care.* London: Routledge, 2004: 93–109.
- Jacobs Jerry A, Gerson Kathleen. Overworked individuals or overworked families? Explaining trends in work, leisure, and family time. *Work and Occupations* 2001; 28 (1): 40–63.
- Jahoda Marie. *Employment and unemployment. A socio-psychological analysis.* Cambridge: Cambridge University Press, 1982.

Jahoda Marie, Lazarsfeld Paul F, Zeisel Hans. Marienthal. The sociography of an unemployed community. Chicago, IL: Aldine-Atherton, 1971/1932.

Johansson Edvard, Kellokumpu Jenni, Maliranta Mika, Napari Sami. Lasku lapsensaannista. Julkaisussa: Lilja Reija, Asplund Rita, Kauppinen Kaisa, toim. Perhevapaavalinnat ja perhevapaiden kustannukset sukupuolten välisen tasa-arvon jarruina työelämässä? Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, 2007: 46–67.

Jolkkonen Arja, Kilpeläinen Riitta, Koistinen Pertti. Formal and informal work in the work-welfare arrangement of Finland. Julkaisussa: Pfau-Effinger Birgit, Flaquer Lluís, Jensen Per H, toim. Formal and informal work. The hidden work regime in Europe. New York, NY: Routledge, 2009: 62–88.

Jowell Roger. European Social Survey 2006–2007. Technical Report. London: Centre for Comparative Social Surveys, City University London, 2007.

Julkunen Ilse. Being young and unemployed. Reactions and actions in Northern Europe. Helsinki: The Research Institute, Swedish School of Social Science, 2002.

Julkunen Ilse, Malmberg-Heimonen Ira. The encounter of high unemployment among youth. A Nordic perspective. Helsinki: Työministeriö, Työministeriön työpoliittinen tutkimus nro 188, 1998.

Julkunen Raija, Nätti Jouko, Anttila Timo. Aikanyrjähdys. Keskiluokka työn puristuksessa. Tampere: Vastapaino, 2004.

Juniu Susana. Downshifting. Regaining the essence of leisure. *Journal of Leisure Research* 2000; 32 (1): 69–73.

Jyrkämä Jyrki. Vanheneminen ja vanhuus. Julkaisussa: Sankari Anne, Jyrkämä Jyrki, toim. Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa. Tampere: Vastapaino, 2001: 267–312.

Järnefelt Noora. Education and longer working lives. A longitudinal study on education differences in the late exit from working life of older employees in Finland. Helsinki: Finnish Centre for Pensions, Studies 1, 2010.

Kahneman Daniel, Krueger Alan B, Schkade David, Schwarz Norbert, Stone Arthur. Toward national well-being accounts. *American Economic Review* 2004; 94 (2): 429–434.

Kajanoja Jouko. Syrjäytymisen hinta. Julkaisussa: Heikkilä Matti, Karjalainen Jouko, toim. Köyhyys ja hyvinvointivaltion murros. Helsinki: Gaudeamus, 2000: 233–249.

Kangas Olli. The politics of social rights. Studies on the dimensions of sickness insurance in OECD countries. Stockholm: Stockholms Universitet, Swedish Institute for Social Research Dissertation Series 19, 1991.

Kangas Olli, Ritakallio Veli-Matti. Köyhyyden mittaustavat, sosiaaliturvan riittävyys ja köyhyyden yleisyys Suomessa. Helsinki: Kela, Sosiaali- ja terveysturvan selosteita 61, 2008.

Kangas Olli, Rostgaard Tine. Preferences or institutions? Work family life opportunities in seven European countries. *Journal of European Social Policy* 2007; 17 (3): 240–256.

Karisto Antti, Konttinen Riikka. Kotiruokaa, kotikatua, kaukomatkailua. Tutkimus ikääntyvien elämäntyyleistä. Helsinki: Yliopistopaino, 2004.

Karisto Antti. Kolmannen iän käsitteestä ja käytöstä. *Gerontologia* 2002; 16 (3): 138–142.

Kaufman Carol F, Lane Paul M, Lindquist Jay D. Exploring more than 24 hours a day. A preliminary investigation of polychronic time use. *Journal of Consumer Research* 1991; 8 (3): 392–401.

Kautto Mikko, Palomäki Liisa-Maria, Rantala Juha, Tuominen Eila. Eläkeläisten tulot ja kokemukset toimeentulosta. *Yhteiskuntapolitiikka* 2009; 74 (3): 290–302.

Kay Tess. Leisure, gender and family. The influence of social policy. *Leisure studies* 2000; 19 (4): 247–265.

Knabe Andreas, Rätzel Steffen, Schöb Ronnie, Weimann Joachim. Dissatisfied with life but having a good day. Time-use and well-being of the unemployed. *The Economic Journal* 2010; 120 (547): 867–889.

Knack Stephen, Keefer Philip. Does social capital have an economic payoff? A cross-country investigation. *The Quarterly Journal of Economics* 1997; 112 (4): 1251–1288.

Kortteinen Matti, Tuomikoski Hannu. Työtön. Tutkimus pitkäaikaistyöttömien selviytymisestä. Helsinki: Tammi, 1998.

Krueger Alan B, Kahneman Daniel, Schkade David, Schwarz Norbert, Stone Arthur A. National time accounting. The currency of life. Princeton, NJ: Princeton University, Princeton University Working Paper Nr. 523, 2009.

Kröger Teppo, Sipilä Jorma. Overstretched. European families up against the demands of work and care. Oxford: Blackwell, 2005.

Kuusi Pekka. 60-luvun sosiaalipolitiikka. Porvoo: WSOY, 1961.

Lammi-Taskula Johanna. Isät vapaalla. Ketkä pitävät isyys- ja vanhempainvapaita ja miksi? *Yhteiskuntapolitiikka* 2003; 68 (3): 293–298.

Lammi-Taskula Johanna. Parental leave for fathers? Gendered conceptions and practices in families with young children in Finland. Helsinki: Stakes, Stakes Research Reports 166, 2007.

Laslett Peter. The emergence of third age. *Ageing and Society* 1987; 7 (2): 133–160.

Laslett Peter. The third age, the fourth age and the future. *Ageing and Society* 1994; 14 (3): 436–447.

Leira Arnlaug. Parenthood change and policy reform in Scandinavia, 1970s–2000s. Julkaisussa: Ellingsæter Anne Lise, Leira Arnlaug, toim. Politicising parenthood in Scandinavia. Gender relations in welfare state. Bristol: Policy Press, 2006: 27–52.

Leira Arnlaug. Welfare states and working mothers. The Scandinavian experience. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.

Leslie Leigh A, Anderson Elaine A, Branson Meredith P. Responsibility for children. The role of gender and employment. *Journal of Family Issues* 1991; 12 (2): 197–210.

Lippe Tanja van der, Tijdens Kea, Ruitter Esther de. Outsourcing of domestic tasks and time-saving effects. *Journal of Family Issues* 2004; 25 (2): 216–240.

Lloyd Cynthia B, Grant Monica, Ritchie Amanda. Gender differences in time use among adolescents in developing countries. Implications of rising school enrollment rates. *Journal of Research on Adolescence* 2008; 18 (1): 99–120.

Lundberg Ulf, Frankenhaeuser Marianne. Stress and workload of men and women in high-ranking positions. *Journal of Occupational Health Psychology* 1999; 4 (2): 142–151.

Lundberg Ulf, Mårdberg Bertil, Frankenhaeuser Marianne. The total workload of male and female white collar workers as related to occupational level, number of children and age. *Scandinavian Journal of Psychology* 1994; 35 (4): 315–327.

Lynn Peter, Häder Sabine, Gabler Siegfried, Laaksonen Seppo. Methods for achieving equivalence of samples in cross-national surveys. The European Social Survey experience. Colchester: Institute for Social and Economic Research, ISER Working Papers 2004–09, 2004.

Lyons Glenn, Urry John. Travel time use in the information age. Transportation research part A: Policy and practice 2005; 39 (2–3): 257–276.

Mattingly Marybeth J, Bianchi Suzanne M. Gender differences in the quantity and quality of free time. The US experience. *Social Forces* 2003; 81 (3): 999–1030.

Maume David J Jr, Bellas Marcia L. The overworked American or the time bind? Assessing competing explanations for time spent in paid labor. *American Behavioral Scientist* 2001; 44 (7): 1137–1156.

McBride Brent, Mills Gail. A comparison of mother and father involvement with their preschool age children. *Early Childhood Research Quarterly* 1993; 8 (4): 457–477.

Merz Joachim, Rathjen Tim. Time and income poverty. An interdependent multidimensional poverty approach with German time use diary data. ECINEQ Working Paper 126, 2009. Saatavissa: <<http://www.politiqnessociales.net/IMG/pdf/ECINEQ2009-126.pdf>>. Viitattu 23.6.2010.

Miettinen Anneli. Tasapainossa vai ei? Suomalaisten naisten ja miesten käsityksiä kotitöiden jakaantumisesta perheessään. *Yhteiskuntapolitiikka* 2010; 75 (2): 121–130.

Moisio Pasi, Rämö Tuomas. Koettu yksinäisyys demografisten ja sosioekonomisten taustatekijöiden mukaan Suomessa vuosina 1994–2006. *Yhteiskuntapolitiikka* 2007; 72 (4): 392–401.

Myrdal Alva, Klein Viola. Women's two roles. Home and work. London: Routledge and Kegan Paul, 1956.

Niemelä Mikko. Sukulaisten ja ystävien taloudellinen apu – tärkeä osa huono-osaisten toimeentuloa? *Yhteiskuntapolitiikka* 2005; 70 (4): 417–420.

- Niemelä Mikko. Ikääntyvän väestön kulutustapojen muutokset vuosina 1966–2001. Julkaisussa: Tuominen Eila, toim. Näkökulmia eläkeläisten hyvinvointiin – toimeentulosta kulutukseen ja ajankäyttöön. Helsinki: Eläketurvakeskus, Eläketurvakeskuksen raportteja 4, 2008: 65–95.
- Niemelä Mikko, Raijas Anu. Lapsiperheiden kulutus ja perheen sisäinen päätöksenteko. Julkaisussa: Hämäläinen Ulla, Kangas Olli, toim. Perhepiirissä. Helsinki: Kela, 2010: 118–143.
- Niemi Iiris. Iäkkäiden perheiden ajankäyttö. Julkaisussa: Pääkkönen Hannu, toim. Perheiden ajankäyttö. Helsinki: Tilastokeskus, 2005: 103–122.
- Niemi Iiris, Pääkkönen Hannu. Ajankäytön muutokset 1980-luvulla. Helsinki: Tilastokeskus, Tutkimuksia 153, 1989.
- Niemi Iiris, Pääkkönen Hannu. Vuotuinen ajankäyttö. Helsinki: Tilastokeskus, Tilastokeskuksen tutkimuksia 183, 1992.
- Niemi Iiris, Pääkkönen Hannu. Ajankäytön muutokset 1990-luvulla. Helsinki: Tilastokeskus, Kulttuuri ja viestintä 6, 2001.
- Niemi Iiris, Kiiski Salme, Liikkanen Mirja. Suomalaisten ajankäyttö 1979. Helsinki: Tilastokeskus, Tutkimuksia n:o 65, 1981.
- Nieminen Pia, Forma Pauli. ”Nyt on varaa tuhlata aikaa” – Osa-aikaeläkkeelle siirtyminen haastatteluaineiston valossa. Janus 2005; 13 (2): 117–136.
- Nieminen Tarja. Tasa-arvobarometri 2008. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 24, 2008.
- Norden. Työvoiman tarjonta Pohjolassa. Kokemuksia, kehitystä ja poliittisia pohdintoja. Helsinki: Työministeriö, Pohjoismaiden ministeriöneuvoston raportteja 22, 2000.
- Nätti Jouko. Part-time work in the Nordic countries. A trap for women? Labour 1995; 9 (2): 343–357.
- Nätti Jouko, Anttila Timo, Oinas Tomi. Työ, perhe ja aikapulan hallinta. Janus 2007; 15 (3): 245–260.
- OECD. Babies and bosses. Reconciling work and family life. Volume 4: Canada, Finland, Sweden and the United Kingdom. Paris: OECD, 2005.
- OECD. Babies and bosses. Reconciling work and family life. Synthesis of findings for OECD countries. Paris: OECD, 2007.
- OECD. Online Employment Database. Paris: OECD, 2010a. Saatavissa: <www.oecd.org/els/employment/database>. Viitattu 16.9.2010.
- OECD. Online Family Database. Paris: OECD, 2010b. Saatavissa: <http://www.oecd.org/document/4/0,3746,en_2649_34819_37836996_1_1_1_1,00.html>. Viitattu 26.1.2011.
- Oinas Tomi. Sukupuolten välinen kotityönjako kahden ansaitsijan perheissä. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 402, 2010.

- Oja Heikki. Aikakirja 2010. Helsinki: Helsingin yliopiston almanakkatoimisto, 2010. Saatavissa: <<http://almanakka.helsinki.fi/aikakirja/Aikakirja2010kokonaan.pdf>>. Viitattu 22.6.2010.
- Pannenberg Markus. Long-term effects of unpaid overtime. *Scottish Journal of Political Economy* 2005; 52 (2): 177–193.
- Parjanne Marja-Liisa. Lisää terveyttä ja toimintakykyä – vähemmän sosiaalimenoja. *Socius* 2004; 10 (2): 7–8.
- Pekkola Juhani. Etätö Suomessa: fyysiset, virtuaaliset, sosiaaliset ja henkiset työtilat etätöympäristöinä. *Työpoliittinen aikakauskirja* 2002; 45 (2): 49–55.
- Peters Pascale, Dulk Laura den, Lippe Tanja van der. The effects of time-spatial flexibility and new working conditions on employees' work–life balance. the Dutch case. *Community, Work and Family* 2009; 12 (3): 279–297.
- Peterson Richard R, Gerson Kathleen. Determinants of responsibility for child care arrangements among dual-earner couples. *Journal of Marriage and Family* 1992; 54 (3): 527–536.
- Piekkola Hannu. Työssä jaksaminen kiireiden ja vapaa-ajan puristuksissa. Tutkimus ikääntyvien ajankäytöstä. Työssä jaksamisen ohjelma 2003. Helsinki: Työministeriö, 2003.
- Piekkola Hannu, Leijola Liisa. Time use and options for retirement in Europe. *Electronic International Journal of Time Use Research* 2007; 4 (1): 1–29.
- Piekkola Hannu, Ruuskanen Olli. Työtä eri elämänvaiheissa ja ajankäyttö. Äidit ja ikääntyvät. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö ja Elinkeinoelämän tutkimuslaitos, Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 73, 2006.
- Pleck Joseph H. Paternal involvement. Levels, sources, and consequences. Julkaisussa: Lamb Michael E, toim. *The role of father in child development*. New York, NY: Wiley, 1997: 66–103.
- Putnam Robert D. *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. New York, NY: Simon and Schuster, 2000.
- Pylkkänen Anu. Pohjoismainen työn ja yksityiselämän yhdistämisen malli. Millaista tasa-arvoa? *Janus* 2007; 15 (3): 200–214.
- Pääkkönen Hannu, toim. *Perheiden ajankäyttö*. Helsinki: Tilastokeskus, 2005.
- Pääkkönen Hannu. Alone at home. *Electronic International Journal of Time Use Research* 2008; 5 (1): 43–64.
- Pääkkönen Hannu. *Perheiden aika ja ajankäyttö*. Helsinki: Tilastokeskus, 2010.
- Raijas Anu, Varjonen Johanna. ”Minä vastaan vaatteista, sinä autosta” – muuttuuko kotitöiden jakaminen suomalaisissa lapsiperheissä. *Janus* 2007; 18 (3): 261–279.

- Ray Rebecca, Gornick Janet C, Schmitt John. Parental leave policies in 21 countries. Assessing generosity and gender equality. Washington, DC: Center for Economic and Policy Research, 2008. Saatavissa: <<http://www.cepr.net/index.php/publications/reports/plp/>>. Viitattu 17.9.2010.
- Rice James Mahmud, Goodin Robert E, Parpo Antti. The temporal welfare state. A cross-national comparison. *Journal of Public Policy* 2006; 26 (3): 195–228.
- Ritakallio Veli-Matti. Vauraudesta osattomaksi jääneet. Köyhyys Suomessa 1995–2005. Julkaisussa: Taimo Heikki, toim. Talouskasvun hedelmät. Kuka sai ja kuka jäi ilman? Helsinki: Työväen Sivistysliitto TSL, 2007: 122–140.
- Robinson John P. Television and leisure time. Yesterday, today, and (maybe) tomorrow. *Public Opinion Quarterly* 1969; 33 (2): 210–222.
- Robinson John P. Television and leisure time. A new scenario. *Journal of Communication* 1981; 31 (1): 120–130.
- Robinson John P, Godbey Geoffrey. Time for life. The surprising ways Americans use their time. University Park, PA: Pennsylvania State University Press, 2000.
- Robinson John P, Martin Steven. Changes in American daily life: 1965–2005. *Social Indicators Research* 2009; 93 (1): 47–56.
- Robinson John P, Martin Steven. IT use and declining social capital? More cold water from the General social survey (GSS) and the American time-use survey (ATUS). *Social Science Computer Review* 2010; 28 (1): 45–63.
- Robinson John P, Yerby Janet, Fieweger Margaret, Somerick Nancy. Sex-role differences in time use. *Sex Roles* 1977; 3 (5): 443–458.
- Rosa Harmut. Social Acceleration. Ethical and political consequences of a desynchronized high-speed society. *Constellations* 2003; 10 (1): 3–33.
- Ross Catherine E. The division of labor at home. *Social Forces* 1987; 65 (3): 816–833.
- Ruuskanen Olli. An econometric analysis of time use in Finnish households. Helsinki: Helsinki School of Economics, 2004.
- Saarinen Henna. Varusmiesten etuustutkimus 2003. Turku: Turun yliopisto, Turun yliopiston sosiaali-politiikan laitoksen julkaisuja B28, 2004.
- Saastamoinen Hannu. Ajankäytön trendit 1999–2000. Helsinki: Valtion Taloudellinen Tutkimuskeskus, VATT muistioita 68, 2005.
- Salmi Minna, Lammi-Taskula Johanna, toim. Puhelin, mummo vai joustava työaika. Työn ja perheen yhdistämisen arkea. Helsinki: Stakes, 2004a.
- Salmi Minna, Lammi-Taskula Johanna. Ulottuvuuksina aika ja elämänvaiheet. Julkaisussa: Salmi Minna, Lammi-Taskula Johanna, toim. Puhelin, mummo vai joustava työaika. Työn ja perheen yhdistämisen arkea. Helsinki: Stakes, 2004b: 29–128.

Saurama Laura. Experience of early exit. A comparative study of the reasons for and consequences of early retirement in Finland and Denmark in 1999–2000. Helsinki: Finnish Centre for Pensions, Studies 2, 2004.

Sayer Liana C. Gender, time and inequality. Trends in women's and men's paid work, unpaid work and free time. *Social Forces* 2005; 84 (1): 285–303.

Sayer Liana C, Bianchi Suzanne M, Robinson John P. Are parents investing less in children? Trends in mothers' and fathers' time with children. *American Journal of Sociology* 2004a; 110 (1): 1–43.

Sayer Liana C, Gauthier Anne H, Furstenberg Frank F Jr. Educational differences in parents' time with children. Cross-national variations. *Journal of Marriage and Family* 2004b; 66 (5): 1152–1169.

Settersten Richard A. Aging and the life course. Julkaisussa: Binstock Robert H, George Linda K, toim. *Handbook of aging and the social sciences*. Boston, MA: Academic Press, 2006: 3–19.

Sipilä Noora, Kestilä Laura, Martikainen Pekka. Koulutuksen yhteys nuorten työttömyyteen. Mihin peruskoulututkinto riittää 2000-luvun alussa? *Yhteiskuntapolitiikka* 2011; 76 (2): 121–134.

Smith Vanessa, Hughes Howard. Disadvantaged families and the meaning of the holiday. *International Journal of Tourism Research* 1999; 1 (2): 123–133.

Sousa-Poza Alfonso, Henneberger Fred. An empirical analysis of working-hours constraints in twenty-one countries. *Review of Social Economy* 2002; 60 (2): 209–242.

Sousa-Poza Alfonso, Sousa-Poza Andrés A. Well-being at work. A cross-national analysis of the levels and determinants of job satisfaction. *Journal of Socio-Economics* 2000; 29 (6): 517–538.

Sullivan Oriel, Gershuny Jonathan. Inconspicuous consumption. Work-rich, time-poor in the liberal market economy. *Journal of Consumer Culture* 2004; 4 (1): 79–100.

Szalai Alexander. Trends in comparative time-budget research. *American Behavioral Scientist* 1966; 9 (9): 3–9.

Takala Pentti. Uuden isyysvapaan ja isän muiden perhevapaiden käyttö. Helsinki: Kela, Sosiaali- ja terveysturvan selosteita 43, 2005.

Tammelin Mia. Working time and family time. Experiences of the work and family interface among dual-earning couples in Finland. Jyväskylä: University of Jyväskylä, Jyväskylä studies in education, psychology and social research 355, 2009.

Tausig Mark, Fenwick Rudy. Unbinding time. Alternate work schedules and work-life balance. *Journal of Family and Economic Issues* 2001; 22 (2): 101–119.

Tilastokeskus. Ajankäyttötutkimus 1999–2000. Helsinki: Tilastokeskus, SVT, 1999–2000.

Tilastokeskus. Ajankäyttötutkimus 2009. Suomalaisten vapaa-aika on lisääntynyt. Helsinki: Tilastokeskus, 2011.

Toivonen Timo. Polarization in time use? Sociodemographic background of the increase in television watching in Finland. Julkaisussa: Toivonen Timo, Virtanen Taru, toim. Ajasta paikkaan. Taloussosiologia tulkintoja. Turku: Turun Kauppakorkeakoulu, Turun Kauppakorkeakoulun keskusteluja ja raportteja 3, 2004: 169–185.

Toivonen Timo. Happy time. Three papers on international and national trends in leisure time. Turku: Turku School of Economics, Publications of the Turku School of Economics, Series Discussions and Working Papers 5, 2006.

Toshiyuki Kobayashi. Working mothers who feel “fun”, even during their “busy” days. Paper presented in the IATUR conference in Lüneburg, 23–25 September 2009.

Townsend Peter. Poverty in the United Kingdom. A survey of household resources and standards of living. Harmondsworth: Penguin Books, 1979.

Tuominen Eila, Pelkonen Janne. Joustava eläkeikä -tutkimus. Esiraportti joustavien ikärajojen valintatilanteeseen vuosina 2005–2007 tulevista yksityisalojen palkansaajista. Helsinki: Eläketurvakeskus, Eläketurvakeskuksen monisteita 45, 2004.

Tuominen Eila, Takala Mervi, Ahonen Kati, Karisalmi Seppo. Palkansaajien eläkeaikomukset 2000-luvulla. Julkaisussa: Tuominen Eila, Takala Mervi, Forma Pauli, toim. Työolot ja työssä jatkaminen. Helsinki: Eläketurvakeskus, Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 2, 2010: 91–132.

Tuominen Kristiina. Mikä askarruttaa ikääntyviä eläketurvassa? Joustava eläkeikä -tutkimuksen avovastauksiin perustuva selvitys. Helsinki: Eläketurvakeskus, Eläketurvakeskuksen monisteita 49, 2004.

Uusitalo Hannu, toim. Eläkkeet ja eläkeläisten toimeentulo. Kehitys vuosina 1990–2005. Helsinki: Eläketurvakeskus, Eläketurvakeskuksen raportteja 2, 2006.

Vaarama Marja, Hakkarainen Anne, Laaksonen Seppo. Vanhusbarometri 1998. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 3, 1999.

Vaarama Marja, Luoma Minna-Liisa, Ylönen Lauri. Ikääntyneiden toimintakyky, palvelut ja koettu elämänlaatu. Julkaisussa: Kautto Mikko, toim. Suomalaisten hyvinvointi 2006. Helsinki: Stakes, 2006: 104–136.

Varjonen Johanna, Pääkkönen Hannu. Johdanto. Perhe- ja kotitalousnäkökulmat ajankäyttötutkimuksessa. Julkaisussa: Pääkkönen Hannu, toim. Perheiden ajankäyttö. Helsinki: Tilastokeskus, 2005: 7–18.

Varjonen Johanna, Aalto Kristiina, Leskinen Johanna. Kotityön markkinat. Helsinki: Sitra, Sitran raportteja 45, 2005.

Vuori Jaana. Isyyden mallit ja isien valinnat. Julkaisussa: Aalto Ilana, Kolehmainen Jani, toim. Isäkirja. Tampere: Vastapaino, 2004: 29–63.

Vuori Jukka, Tervahartiala Tiina. Työttömien työnhakuaktiivisuus ja koettu terveys. Helsinki: Työministeriö, Työministeriön työpoliittinen tutkimus 9, 1995.

Vähätalo Kari. Työttömyys ja suomalainen yhteiskunta. Helsinki: Gaudeamus, 1998.

Välimäki Anna-Leena, Rauhala Pirkko-Liisa. Lasten päivähoidon taipuminen yhteiskunnallisiin murroksiin Suomessa. *Yhteiskuntapolitiikka* 2000; 65 (5): 387–405.

Warren Tracey. Class and gender-based working time? Time poverty and the division of domestic labour. *Sociology* 2003; 37 (4): 733–751.

Waters Lea E, Moore Kathleen A. Reducing latent deprivation during unemployment. The role of meaningful leisure activity. *Journal of Occupational and Organizational Psychology* 2002; 75 (1): 15–32.

Whelan Christopher T, Layte Richard, Maître Bertrand, Nolan Brian. Income, deprivation, and economic strain. An analysis of the European Community Household Panel. *European Sociological Review* 2001; 17 (4): 357–372.

Whelan Christopher T, Layte Richard, Maître Bertrand. Persistent income poverty and deprivation in the European Union. An analysis of the first three waves of the European Community Household Panel. *Journal of Social Policy* 2003; 32 (1): 1–18.

Whiteley Paul F. Economic growth and social capital. *Political Studies* 2000; 48 (3): 443–466.

Wilska Terhi-Anna. Nuorten kulutus ja taloudellinen asema. Julkaisussa: Ritakallio Veli-Matti, toim. Riskit, instituutiot ja tuotokset. Juhlakirja Olli Kankaan täyttäessä 50 vuotta. Turku: Turun yliopisto, Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimus nro 59, TCWR tutkimuksia 1, 2003: 229–250.

Österbacka Eva. Familjers tidsanvändning – fokus på barn och unga. Julkaisussa: Hämmäläinen Ulla, Kangas Olli, toim. Perhepiirissä. Helsinki: Kela, 2010: 170–194.

Österbacka Eva, Mattila-Wiro Päivi. Child perspectives on income and time use in Finnish families in the 1990s. Helsinki: Kela, Social security and health research: Working papers 68, 2009.

ALKUPERÄISET ARTIKKELIT

Virtanen Minna. Kaukosäädin vai lenkitossut? Tutkimus nuorten työttömien ajankäytöstä. Janus 2006; 14 (2): 153–166.

Tutkimus nuorten työttömien ajankäytöstä **Kaukosäädin vai lenkkitosut?**

Minna Virtanen: *VTM, tutkija, sosiaalipolitiikan laitos, Turun yliopisto*
mimvirt@utu.fi

Janus vol. 14 (2) 2006, 153-166

Tiivistelmä

Tarkasteltaessa työttömyyttä yksilötasolla keskitytään usein vain sen taloudellisiin vaikutuksiin. Tässä artikkelissa tutkitaan sitä, miten työttömyys vaikuttaa ajankäyttöön. Tutkimuksen kohderyhmänä ovat suomalaiset 18–25-vuotiaat nuoret. Nuorena etsitään paikkaa yhteiskunnassa ja tällöin koetulla työttömyydellä voi olla kauaskantoiset vaikutukset. Aineistona tutkimuksessa käytetään Tilastokeskuksen vuosina 1987-1988 ja 1999-2000 keräämiä ajankäyttöaineistoja. Tutkimuksessa käytetään analyysimenetelminä keskiarvotarkasteluja ja kovarianssianalyysia. Nuorten ajankäyttöä tarkastellaan jakamalla ajankäytön muodot Siuralaa (1982) mukailleen kolmeen ryhmään: sosiaalisesti ja toiminnallisesti passiiviset toiminnot, aktiivisuutta edellyttävät ilmaisutoiminnot sekä taloudellista panostusta vaativat kaupallis-viihteelliset toiminnot. Tutkimuksen tulokset osoittavat, että työttömyys näkyy työttömän nuoren elämässä passiivisempänä ajankäyttönä. Työ ja opiskelu rytmittävät ajankäyttöä ja antavat nuorelle kannustimen mielekkääseen vapaa-ajan käyttöön.

Abstract

Quite often when analyzing the unemployment in a micro level, concentration is on its economic consequences. In this article I analyze the effect of unemployment to the time-use of 18 to 25 year old Finnish young adults. In this age one is searching her place in the society and the consequences of unemployment may thus be long lasting. The time-use data used in the study is collected in 1987-1988 and 1999-2000 by the Statistics Finland. The differences in the time use are examined by using mean methods and covariance analysis. The forms of time use activities are divided into three categories after Siurala (1982): socially and functionally passive activities, active activities with no economic contribution needed, and commercial-entertainment activities. The results of the study show, that unemployment is connected to the less active time-use. Work and studying give the young adult a rhythm to the everyday life and thus an incentive to a meaningful use of leisure.

Johdanto

Nuoruus on elämänvaihe lapsuuden ja aikuisuuden välissä, jolloin etsitään omaa paikkaa yhteiskunnassa. Palkkatyön yhteiskunnassa työelämään kiinnittymisellä on hyvin suuri merkitys. Työn merkitys näkyy muun muassa siinä, että puhuttaessa nuorisotyöttömyydestä tuodaan

toisinaan esille stereotyyppisiä uhkakuvia "katoavasta sukupolvesta", joka oppii elämään ilman työntekoa (ks. esim. Mustonen 1990; Vähätalo 1998). Työttömyyden nähdään näin tekevän nuoresta yhteiskuntaa rasittavan yksilön ja siksi

“Kaukosäädin vai...”

joutenolo tulisi katkaista mahdollisimman aikaisessa vaiheessa.

Työttömyyden ja erityisesti nuorisotyöttömyyden ongelmallisuus yhteiskunnan toiminnan kannalta on tiedostettu niin kauan kuin työttömyys ilmiönä on ollut olemassa. Laajemmin nuorisotyöttömyydestä alettiin puhua kuitenkin vasta 1970-luvulla, kun taloudellinen taantuma lisäsi kaikkien, mutta erityisesti nuorten työttömien määrää: kun vuonna 1975 suomalaisten 15–24-vuotiaiden työttömyysaste oli 5,5 prosenttia, vuoteen 1978 mennessä työttömyys oli kasvanut lähes kymmenen prosenttiyksikköä korkeammaksi 14,8 prosenttiin (Tilastokeskus 2002, 370). 1970-luvulla käynnistyneessä työttömyyskeskustelussa pelättiin, että työttömyys passivoi nuoria sekä johtaa psyykkisiin ongelmiin, alkoholismiin, rikollisuuteen ja jopa itsemurhiin. (Vähätalo 1983, 13, 98-99.)

Keskustelu nuorisotyöttömyydestä laantui taloudellisen noususuhdanteen aikana 1980-luvulla, mutta sai taas tuulta alleen, kun 1990-luvun lama aiheutti nuorten työttömien määrän lähes räjähdysmäisen kasvun. 1980- ja -90-lukujen vaihteessa 15–24-vuotiaiden nuorten työttömyysaste oli alle 10 prosenttia, mutta se nousi vuoteen 1994 mennessä 34 prosenttiin. (Tilastokeskus 1990, 358; Tilastokeskus 1995, 332.) Nuorten työllistyminen on yhä tänä päivänä vaikeaa. Vaikka vuosituhanteen vaihdetta kohden parantunut työllisyystilanne vähensi nuorten työttömien määrää, on työttömyysaste pysynyt korkeana, noin 20 prosentissa. Viimeaikainen suuntaus on ollut aiempaa parempi ja nuorten työttömyys on jonkin verran vähentynyt. Mitään selvää parannusta nuorten heikossa työmarkkinatilanteessa ei kuitenkaan ole tapahtunut. (Tilastokeskus 2005).

Siitä huolimatta, että nuorisotyöttömyyttä on tutkittu paljon 1970-luvulla alkanen työttömyyskeskustelun jälkeen, nuorten työttömien ajankäyttöä koskeva tutkimus on vähäistä. Jois-

sakin tutkimuksissa ajankäyttö ja sen muutokset on otettu huomioon työttömyyden vaikutuksia tarkasteltaessa, mutta silloinkin ne ovat olleet melko marginaalisessa osassa. Suomessa tehty tutkimus nuorten työttömien ajankäytöstä perustuu pitkälti vuoden 1979 syksyllä Tilastokeskuksen keräämään ajankäyttöaineistoon sekä samaan aikaan suoritettuun työttömien haastattelututkimukseen (ks. esim. Siurala 1982; Vähätalo 1983). Uudempien, vuosina 1987-1988 ja 1999-2000 kerättyjen ajankäyttöaineistojen pohjalta ei vastaavanlaista tutkimusta ole tehty.

Onkin mielenkiintoista tarkastella, miten työn puute näkyy nuorten ajankäytössä. Aiempien työttömyystutkimusten tulokset osoittavat, että työttömyydellä on selvästi passivoiva vaikutus ajankäyttöön. Työttömyys muuttaa ajankäytön rakennetta joko suoraan tai epäsuorasti esimerkiksi heikon taloudellisen tilanteen vuoksi. Työttömän ajankulun hallinta heikkenee ja päivästä katoaa rytmi. Aktiivisuus muuttuu työttömyyden pitkittyessä joutilaisuudeksi. Toisaalta taloudellisten resurssien heiketessä aikaa kulutetaan enemmän kotona puuhaillessa. Aiempi ulospäin suuntautuneisuus vaihtuu kotona oleiluksi. Sosiaalisia suhteita ylläpidetään lähinnä kutsumalla ystäviä kotiin vierailulle tai käymällä itse kylässä tuttavien ja ystävien luona. (Ks. esim. Jahoda 1933; Vähätalo 1998; Julkunen 2002.)

Tässä artikkelissa tarkastellaan nuorten työttömien ajankäyttöä 1980-luvun ja 1990-luvun lopussa kahden uusimman Tilastokeskuksen ajankäyttöaineiston avulla. Artikkelin toisessa osassa keskustellaan työttömyyden ja ajankäytön problematiikasta 1980-luvun nousukauden huumassa ja 1990-luvun laman jälkimainingeissa. Artikkelin kolmannessa osassa esitellään tutkimuksessa käytetyt aineistot ja menetelmät. Artikkelin empirisessä osassa selvitetään onko työttömien nuorten ajankäyttö muuttunut tutkimusajanjaksolla aktiivisempaan vai passiivisempaan suuntaan. Ajankäyttöä tutkitaan jakamalla se toiminnalliseen ja sosiaaliseen aktiivisuuteen.

“Kaukosäädin vai..”

Työtön ja ajan yltäkylläisyys

Kun vapaa-aikaa on rajoitetusti, se koetaan arvokkaaksi ja sen käyttö suunnitellaan siten, että siitä saadaan mahdollisimman suuri nautinto ja hyöty. Teollistumisen alkua ajoista lähtien työläisten päämääränä on ollut vapaa-ajan lisääminen ja työaikojen lyhentäminen. Vaatimusten taustalla on kuitenkin ollut oletus turvatusta toimeentulosta ja ihmisen vapaaehtoisesta valinnasta työn ja vapaa-ajan välillä. Siten vaikka työttömillä vapaa-aikaa on lähestulkoon rajoittamattomasti, työttömäksi jääminen ei suinkaan ole ollut toivottava asia. Marie Jahoda havaitsi tutkiessaan työttömien elämää 1930-luvun Itävallassa, että menetettyään työnsä työttömät menettivät ennen kaikkea aineellisen, mutta myös moraalisen kannustimen mielekkääseen ajankäyttöön ja hyödyn tavoittelu vapaa-ajalla muuttui toimettomaksi joutilaisuudeksi. (Ks. Jahoda et al. 1933.)

Palkkatyön yhteiskunnassa eletään työn ehdoilla, ja se koskee myös ajankäyttöä. Työttömien ajankäyttö on mielenkiintoinen tutkimuskohde ensinnäkin siksi, että työn puute merkitsee tärkeän ajanrytmittäjän puuttumista elämästä. Kortteinen ja Tuomikoski (1998, 167) toteavat, että kysymys on ”elämisen mielestä ja merkityksestä. ...miksi nousta aamulla ylös ellei töihin?” Toisekseen työn puute merkitsee lähes poikkeuksetta tulotason laskua. Ervasti (2003, 128-131) on havainnut, että taloudelliset ongelmat yhdistyvät työttömillä ennen kaikkea alentuneeseen itsetuntoon ja mahdollisiin häpeän kokemuksiin. Ajankäytön kannalta on ongelmallista, jos työtön kokee, että häntä halveksitaan siksi, että hänen toimeentulonsa perustuu työttömyysturvaan ja toimeentulotukeen.

Kun julkisuudessa keskustellaan työttömyydestä, liikutaan usein yhteiskunnan makrotasolla. Keskustelu liittyy usein siihen, millä keinoin työttömyyttä on mahdollista vähentää. Työtön on kuitenkin aina yksilö ja työttömyyden seura-

ukset siten ennen kaikkea yksilöön kohdistuvia. Työttömyyden seuraukset liittyvät usein taloudellisen tilanteen heikkenemiseen, sosiaalisen yhteisön muuttumiseen ja mahdolliseen rikkoutumiseen sekä elämänhallinnan vaikeutumiseen. Elämänhallintaan liittyy keskeisesti ajankäyttö ja ajanhallinta. Sen lisäksi, että työ tarjoaa arvontoa ja taloudellisen vakauden, jäsentää se ajankäyttöä ja antaa sille jatkuvuutta. Siten työn ja sen tuoman taloudellisen turvan lisäksi työajalla on selkeä funktio ihmisen elämässä. Työssä käytetty aika jakaantuu ansiotyössä ja vapaa-aikana käytettyyn aikaan. Työtöntä eivät sido työelämän velvollisuudet, mutta toisaalta hän jää myös työn mukanaan tuomien sosiaalisten suhteiden ja vapaa-ajan toiminnan ulkopuolelle. Lisäksi usein niukat taloudelliset resurssit syövät pohjaa pois vapaa-ajan yltäkylläisyydeltä.

Työttömien, etenkin nuorten, ajankäytössä on haluttu nähdä epämoraalisia piirteitä kuten alkoholin liiallista käyttöä. Lehtikirjoituksissa ja TV-ohjelmissa nuorten työttömien ajankäyttö on toisinaan kuvattu passiivisena ja moraalisesti epäilyttävänä. Ajankäyttö ja ajanhallinta ovatkin työttömyyden kannalta erittäin keskeisiä kysymyksiä, vaikka joutilaisuus ja laiskuus työttömyyden vääjäämättöminä seurauksina eivät tämän päivän työttömyysdiskurssiin kuulu enää niin vahvasti kuin 1970-luvulla. Vaikka työttömyyden vaikutusten yhteydessä harvoin puhutaan suoranaisesti ajankäytöstä, paljon käytetyt termit aktiivisuus ja passiivisuus ovat suoraan yhteydessä ajankäyttöön. Esimerkiksi työvoimapolitiikassa nuorten varhaista aktiivisuutta pidetään tärkeänä, jotta pitkäaikaisen passiivisuuden haitat jäisivät mahdollisimman vähäisiksi. Ajankäytön kannalta on erittäin merkityksellistä, että työttömiä nuoria pyritään ohjaamaan jo työttömyyden varhaisessa vaiheessa koulutukseen ja työhönvalmennukseen. (Norden 2000, 51-53, 80.) Työttömien aktivointi nähdään tärkeänä myös erilaisten yhteisöjen taholta. Ne ovat pyrkinet järjestämään työttömille aktivoivaa tekemistä, jotta he eivät vajoaisi passiivisuuteen ja apatiaan. (Vähätalo

“Kaukosäädin vai...”

1983, 98-99.) Nämä toimenpiteet ovat tärkeitä erityisesti nuorten elämänhallinnan kannalta.

Työttömien nuorten ajankäytön kannalta ongelmallisinta on ehkä se, että vapaa-aika on muuttunut viime vuosikymmenien aikana huomattavan paljon kulutuskeskeisemmäksi. Ihmisten koettu hyvinvointi on yhä selvemmin riippuvainen kylvystä ostaa ja kuluttaa (Wilksa 2003, 229). Työttömien asema kulutusyhteiskunnassa on huono, sillä heillä on kyllä vapaa-aikaa, mutta ei taloudellisia resursseja käyttää sitä hyödyksi. Köyhyys koskettaa usein juuri työttömiä. Työttömillä on keskimäärin alhainen tulotaso, he ovat usein ylivelkaantuneita ja joutuvat turvautumaan muita useammin viimesijaiseen toimeentuloturvaan. Erityisesti 1990-luvun laman jälkeisinä vuosina työttömien suhteellinen asema on ollut erittäin heikko. (Kangas & Ritakallio 2003, 58-59, 69.)

Työttömyyden aikaista taloudellista turvaa tarkasteltaessa nuoret ovat huonommassa asemassa kuin muut työikäiset. Nuoremmissa ikäluokissa riski köyhtyä työttömyyden kohdatessa on suuri, koska ansiosidonnaisen työttömyysturvan ehdot eivät useinkaan täyty ja nuorten toimeentulo koostuu siten pääasiassa työmarkkina- ja toimeentulotuesta. (Julkunen & Malmberg-Heimonen 1998, 70.) Vanhempien taloudellinen tuki voi olla monelle nuorelle mahdollisuus nostaa toimeentulon tasoa. Niemelä (2005) on havainnut, että nuoret ja työttömät lainaavat muita useammin rahaa ystäviltaan ja sukulaisiltaan. Nuoren työttömän taloudellisen toimeentulon kannalta onkin hyvä asia, että hänellä on ympärillään sosiaalinen verkosto, johon turvautua toimeentulo-ongelmien kohdatessa. Kaikilla ei kuitenkaan ole mahdollisuutta turvautua ystävien ja sukulaisten rahalliseen apuun. Jos nuoren vanhemmista toinen tai molemmat ovat työttöminä, rahallinen tuki nuorelle on ymmärrettävästikin vähäisempää (Saarinen 2004, 32). Tällöin työttömyyden aiheuttamat toimeentulovaikeudet kohtaavat nuoren sekä suoraan oman että epäsuorasti vanhempien huonon

taloudellisen tilanteen vuoksi. Taloudellisten resurssien epätasainen jakautuminen asettaa nuoret keskenään eriarvoiseen asemaan: Edellytykset mielekkääseen ajankäyttöön ovat heikot etenkin niillä työttömillä nuorilla, joiden perheissä työttömyys on ylisukupolvista.

Se miten nuori käyttää vapaa-aikansa, riippuu hänen preferensseistään ajankäytön suhteen. Siitä huolimatta, että kaikilla on oikeus käyttää aikaansa vapaasti valitsemallaan tavalla, käytännössä tämä on kuitenkin mahdotonta, sillä taloudelliset ja muut rajoitteet, kuten yhteiskunnalliset arvot ja normit, kaventavat huomattavasti ajankäytön mahdollisuuksia. Vaikka ajankäyttö nähdään pitkälle ihmisten valintoihin liittyvänä toimintana ja näitä valintoja pyritään kunnioittamaan, liittyy niihin voimakas arvolataus. Aktiivisuus nähdään selvästi passiivisuutta parempana lähtökohtana ajankäytölle. Myös se, millainen ajankäyttö on aktiivista ja mikä passiivista, on vahvasti normeerattua. Esimerkiksi television katselua pidetään erittäin passiivisena ajankäytön muotona ja jopa uhkana älyllisen kulttuurin kehitykselle (ks. esim. Bourdieu 1999).

Timo Toivonen (2004, 183) on tarkastellut television katseluun käytetyn ajan muutosta kaikkien suomalaisten keskuudessa Tilastokeskuksen ajankäyttöaineistojen avulla ja havainnut, että television katselu on lisääntynyt muita useammin yhteiskunnan huonompiosaisten, kuten työttömien, keskuudessa. Toisaalta esimerkiksi ikäryhmien ja sukupuolten väliset erot television katseluun käytetyssä ajassa olivat vähentyneet. Toivosen tulosten perusteella myös nuorten keskuudessa työttömien television katseluun käytetyn ajan tulisi olla lisääntynyt enemmän kuin muilla nuorilla, minkä pitäisi näkyä myös tämän tutkimuksen tuloksia tarkasteltaessa.

Julkisuudessa ollaan huolissaan nuorten lisääntyneestä television katselusta ja vähentyneestä liikunnan harrastamisesta, ja maalailaan synkkiä kuvia nuorten passivoitumisesta. Muun muassa

“Kaukosäädin vai...”

Robert Putnam (2000, 246) on tuonut esille huolensa nuorten ajankäytöstä. Hänen mielestään etenkin lisääntynyt television katselu vaikuttaa negatiivisesti yhteisöllisen toiminnan määrään ja sitä kautta sosiaalisen pääoman rakentumiseen. Suoraviivaista yhteyttä television katselun ja ajankäytön aktiivisuuden välille on kuitenkin mahdotonta vetää. Ei ole lainkaan varmaa, että jos paljon televisiota katselevilta nuorilta otettaisiin pois mahdollisuus television katseluun, he aktivoituisivat vapaa-ajallaan. Voi olla, että he vain keksivät jonkin toisen passiivisen ajankäytön muodon kompensoimaan television katseluun aiemmin käytettyä aikaa. Nykyäänhan ollaan huolissaan esimerkiksi nuorten lisääntyneestä tietokoneen käytöstä. Keskustelua voidaan käydä siitä, kuinka aktiivista ajankäyttöä on useamman tunnin mittainen Internetissä ”surf failu” tai tietokonepelien pelaaminen päivittäin.

Aineistot

Tilastokeskus on selvittänyt suomalaisten ajankäyttöä vuosina 1979, 1987-1988 ja 1999-2000. Ensimmäinen ajankäyttöaineisto on kerätty ainoastaan kolmen kuukauden ajalta syksyllä 1979, kaksi jälkimmäistä ovat koko vuoden kattavia aineistoja. Ajankäyttötutkimus perustuu edustavan kohdehenkilöotoksen haastatteluihin ja päiväkirjamerkintöihin. Tutkimuksen kohdehenkilöt ovat pitäneet päiväkirjaa ajankäytöstään kahden vuorokauden ajan kymmenen minuutin tarkkuudella (yöaikaan harvemmin). Tässä tutkimuksessa käytettävät aineistot ovat poikkileikkausaineistoja vuosilta 1987-88 ja 1999-2000. Tarkemmin aineistot on kuvattu Tilastokeskuksen ajankäyttötutkimuksen julkaisuissa (esim. Niemi & Pääkkönen 1992; Niemi & Pääkkönen 2001).

Tutkimuksessa rajoitutaan tarkastelemaan 18-24-vuotiaiden suomalaisten työttömien ajankäyttöä. Rajaus juuri tämän ikäisiin johtuu siitä, että alle 18-vuotiaat ovat pääasiassa vielä

opiskelijoita tai koululaisia ja yli 24-vuotiaat ovat jo kiinnittyneet työelämään. (Ks. esim. Julkunen 2002, 18.) Vertailuryhmiksi valitaan 18-24-vuotiaat työlliset ja opiskelijat. Näin pystytään tarkastelemaan nuorille tyypillisiä työmarkkina-asetusta riippumattomia ajankäytön eroja. Ilman mahdollisuutta tällaiseen vertailuun jotkut ajankäytön piirteet, kuten mahdollinen passiivisuuden lisääntyminen, yhdistetään helposti työttömyyteen, vaikka tosiasiaassa passivoituminen koskisi kaikkia nuoria.

Aineistoista on rajattu pois sellaiset nuoret, joilla on huollettavanaan lapsia. Tämä rajaus on tehty siksi, että lasten saannin voi olettaa muuttavan nuoren ajankäyttöä ja hänen asennoitumistaan työhön, sillä vanhemmuuden myötä ihmiselle syntyy ajankäyttöön olennaisesti vaikuttavia velvollisuuksia perhettään kohtaan (perheiden ajankäytöstä lisää esim. Pääkkönen & Niemi 2002.) Näillä rajauksilla aineistojen koot ovat 1 766 tapausta (1987-1988) ja 907 tapausta (1999-2000).

Vuosien 1987-1988 ajankäyttöaineistossa työttömiä on 6 %, työllisiä 56 % ja opiskelijoita 38 %. Tämä vastaa melko hyvin todellista työllisyystilannetta kyseisinä vuosina, sillä vuonna 1987 työttömiä oli 20-24-vuotiaiden ikäryhmästä 5,9 % ja vuonna 1988 5,2 %. (Tilastokeskus 1988, 335; Tilastokeskus 1989, 327). Vuosien 1999-2000 aineistossa työttömiä on 7 %, työllisiä 39 % ja opiskelijoita 54 %. Opiskelijoiden ja työttömien osuus on siten suurempi ja työllisten osuus pienempi kuin aikaisemmassa aineistossa. Tämä vastaa todellisuutta, vaikkakin 18-24-vuotiaiden työttömien nuorten osuus koko ikäryhmästä oli vuosina 1999 ja 2000 selvästi korkeampi kuin 7 % (15-19-vuotiaista 10,3 % ja 20-24-vuotiaista 11,0 % oli työttömänä vuonna 1999 ja vastavasti 10,2 % ja 11,6 % vuonna 2000) (Tilastokeskus 2005).

Aineistoissa työttömistä vuosina 1987-1988 alle puoli vuotta työttömänä olleita oli 66 % ja

“Kaukosäädin vai...”

puoli vuotta tai kauemmin työttömänä olleita 34 % ja vuosina 1999-2000 vastaavasti 61 % ja 39 %. Pitkään työttömänä olleiden määrä on siten 1980-luvun lopusta jonkin verran kasvanut. Aineistojen rakenne on kuvattu tarkemmin liitetaulukossa I.

Ajankäytön mittaaminen

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan nuorten työttömien ajankäyttöä ja siinä 1990-luvulla tapahtuneita muutoksia. Usein puhuttaessa työttömyydestä ja erityisesti nuorten työttömyydestä esitetään huoli työttömyyden passivoivasta vaikutuksesta (ks. esim. Vähätalo 1983). Onko nuorten työttömien ajankäyttö todella niin passiivista kuin ajatellaan? Tähän pyritään vastaamaan kahden eri ajankohtana kerätyn ajankäyttöaineiston avulla. Kahden poikkileikkausaineiston käyttö antaa mahdollisuuden tarkastella myös ajankäytön muutoksia 1990-luvulla eli ajanjaksolla, jolloin nuorten työttömyys räjähti ennätysmäisiin lukuihin ja yhteiskunta kävi läpi suuria muutoksia johtuen ennen kaikkea taloudellisesta lamasta.

Tutkimus poikkeaa monista aiemmista nuorisotyöttömyystutkimuksista siinä suhteessa, että ajankäyttöaineistojen avulla pystytään tarkastelemaan työmarkkina-asemasta riippumattomia ajankäytön muutoksia nuorten keskuudessa ja siten työttömyyden yhteys ajankäyttöön tulee selvemmin esille kuin subjektiivisen ennen-jälkeen asetelman avulla. Keskiarvotarkastelujen ja kovarianssianalyysin avulla analysoidaan nuorten työttömien ajankäytön rakennetta ja sitä, mitkä tekijät ovat 1980- ja 1990-luvun lopussa olleet merkittäviä ajankäytön kannalta ja etenkin, mikä merkitys työmarkkina-asemalla on ajankäyttöön. Kaikki analyysit on tehty painotetuilla aineistoilla. Se, että kyseessä ei ole paneeliasetus, rajoittaa jonkin verran ajankäytön muutosten tutkimista. Aineistojen erilaisuudesta johtuen niiden yhdistämistä ei tässä tutkimuksessa ole tehty ja siten tarkastelun ulkopuolelle jää esimerkiksi muutosten tilastollisen merkitsevyyden testaus.

Tutkimuksessa käytetyt ajankäytön muodot ovat Tilastokeskuksen ajankäyttöaineistoissa olevia valmiita ajankäyttöä kuvaavia muuttujia. Muuttujien vastaavuus eri ajankohtien aineistoissa on varmistettu Tilastokeskuksen Ajankäyttötutkimuksen toimintoluokituksella. Tarkemmin ajankäyttötutkimuksessa käytetyt eri toiminnot ja toimintoluokitukset löytyvät Ajankäyttötutkimuksen julkaisuista (ks. esim. Niemi & Pääkkönen 2001.)

Kun puhutaan työttömyyden passivoivasta vaikutuksesta, määritellään harvoin tarkemmin, mitä sillä tarkoitetaan. Tutkijan on kuitenkin tehtävä valinta, onko jokin toiminta ajankäytön kannalta aktiivista vai passiivista. Aiemmissä tutkimuksissa ajankäytön muotoja on ryhmitelty eri tavoin (ks. esim. Siurala 1982). Tässä tutkimuksessa ajankäytön muodot ovat Siuralaa (1982) mukailten jaettu kolmeen ryhmään: sosiaalisesti ja toiminnallisesti passiiviset toiminnot, aktiivisuutta edellyttävät ilmaistoinnot sekä taloudellista panostusta vaativat kaupallis-viitteelliset toiminnot (taulukko I). Passiivisiin ajankäytön muotoihin kuuluvat passiivinen oloilu, joutenolo ja television katselu. Sosiaalista ja/tai toiminnallista aktiivisuutta edellyttäviin ilmaisiin tai lähes ilmaisiin toimintoihin kuuluvat liikunnan ja muiden harrastusten harrastaminen, lukeminen ja kirjastossa käyminen, järjestötoiminta sekä sosiaalinen kanssakäyminen kotona ja ystävien luona. Taloudellista panostusta vaativiin toimintoihin kuuluvat puolestaan ravintolassa ja kahvilassa istuskelu (ja siellä ystävien kanssa seurustelu), urheilu- sekä kulttuuri- ja viihdetapahtumissa käyminen.

Aktiivisten toimintojen jakoa kahteen eri ryhmään voidaan perustella sillä, että alempiin tuloiluokkiin kuuluvilla henkilöillä ei välttämättä ole varaa olla aktiivinen, kun kyse on harrastuksista ja toiminnoista, joihin osallistuminen vaatii tuloihin nähden suuren taloudellisen panostuksen. Esimerkiksi jääkiekko-otteluissa tai viikonloppuna ravintolassa käyminen voi olla työttömälle nuo-

“Kaukosäädin vai...”

relle erittäin huomattava taloudellinen satsaus ja menemättä oleminen ei siten välttämättä ole osoitus itsetarkoituksellisesta passiivisuudesta. Tutkimuksessa käytetyssä ajankäytön muotojen jaottelussa harrastukset kuuluvat ilmaisiin tai lähes ilmaisiin toimintoihin, vaikka niistä kaikki eivät välttämättä ole kovin halpoja. Tällaisia ovat muun muassa urheiluharrastukset, jotka vaativat kalliiden varusteiden hankintaa tai soiton harrastaminen, kun aloittamisen edellytyksenä on hintavan soittimen osto. Harrastusten pitämistä ilmaista tai lähes ilmaista toimintojen ryhmässä puoltaa kuitenkin se, että pääosin harrastaminen on kiinni omasta aktiivisuudesta ja kalliimman harrastuksen sijasta on yleensä mahdollisuus harrastaa jotakin vähemmän taloudellista panostusta vaativaa.

Taulukko 1. Ajankäytön muotojen jako aktiivisuuden ja niiden vaatiman taloudellisen panostuksen mukaan.

1. Passiiviset toiminnot

- lepäily ja passiivinen oleilu
- television katselu

2. Ilmaiset tai lähes ilmaiset aktiiviset toiminnot

- liikunta
- harrastukset
- lukeminen ja kirjastossa käynti
- sosiaalinen kanssakäyminen
- osallistuva toiminta

3. Taloudellista panostusta vaativat aktiiviset toiminnot

- ravintolassa tai kahvilassa istuminen
- kulttuuri- ja huvitilaisuudet

Selitettävänä muuttujana mallissa käytetään ajankäytön aktiivisuutta mittavaa summamuuttujaa. Aktiivisiin toimintoihin käytetty aika laskeaan yhteen ja siitä vähennetään passiivisiin toimintoihin käytetty aika, jolloin saatu muuttuja on jatkuva vapaa-ajan ajankäytön aktiivisuutta kuvaava muuttuja (toimintojen luokittelu tarkemmin taulukossa 1). Selittäviksi muuttujiksi

valitaan työmarkkina-asema, sukupuoli, perhevaihe sekä tulot, joka on mallissa jatkuvana muuttujana. Perhevaiheella tarkoitetaan sitä, asuuko nuori kotona vanhempiensa kanssa vai yksin tai yhdessä toisen kanssa omassa kotitaloudessa. Ajankäytössä koko väestön tasolla on havaittu olevan eroja sukupuolen suhteen (ks. Niemi & Pääkkönen 2001). Nuoren ajankäytön kannalta vaikutusta voi myös olettaa olevan sillä, asuuko nuori vanhempiensa kanssa vai omassa kotitaloudessa. Tulomuuttujan (henkilön valtionveronalaiset tulot) kohdalla täytyy ottaa huomioon se, että tulotiedot on yhdistetty ajankäyttöaineistoon jälkikäteen verotusrekisteristä ja eivät siten täydellisesti kuvaa nuoren sen hetkistä taloudellista tilannetta, kun hän on täytännyt ajankäytön päiväkirjaa. Tulotietojen avulla saadaan kuitenkin kuva siitä, millainen toimeentulon taso nuorella on ollut lähimmän vuoden aikana, mikä riittää kuvaamaan toimeentulon tasoa tässä yhteydessä.

Kovarianssianalyysin avulla tarkastellaan eri tekijöiden vaikutusta nuorten työttömien keskuudessa vallitseviin ajankäytön eroihin. Ensimmäisessä mallissa mukana ovat kaikki nuoret ja ajankäyttöä selitetään muun muassa työmarkkina-aseman avulla. Toisessa mallissa rajoitetaan ainoastaan työttömiin nuoriin, jolloin ajankäytön eroja pyritään selittämään muun muassa työttömyyden keston sekä tulojen avulla. Työttömyyden kesto on mallissa kaksiluokkainen muuttuja: Työttömyys on kestänyt joko alle puoli vuotta tai puoli vuotta/kauemmin. Eri tekijöiden yhdysvaikutuksia ajankäytön aktiivisuuteen ei tarkastella, sillä tällöin vertailtavien ryhmien koot menisivät kyseenalaisen pieniksi tilastollisen analyysin luotettavuuden kannalta.

Tulokset

Tarkasteltaessa sekä 1980-luvun lopun että vuosituhaten vaihteen tilannetta nuorten työttömien ajankäytössä havaitaan, että työttö-

“Kaukosäädin vai...”

mien nuorten ajankäyttö on selvästi passivoitunut. Vaikka työttömät nuoret käyttävät puhtaaseen passiiviseen oleiluun vähemmän aikaa kuin aiemmin, television katselu on lisääntynyt tätä huomattavasti enemmän (taulukko 2). Työttömät nuoret käyttävät siihen aikaa keskimäärin puolitoista tuntia enemmän kuin 1980-luvun lopussa. Television katselun lisääntyminen ei ole kuitenkaan yksin työttömiä, vaan kaikkia nuoria koskeva ajankäytön piirre. Myös muut nuoret katsovat televisiota paljon enemmän kuin aiemmin, vaikkakaan eivät yhtä paljon kuin työttömät nuoret. Yksi syy katselun merkittävään muutokseen on varmastikin ohjelmatarjonnan huomattava kasvu 1990-luvulla. Mainostelevision perusti oman kanavansa MTV3:n vuonna 1993 ja vuonna 1997 alkoivat televisiokanava Nelosen

lähetysket. Myös kaapelitelevisioliittymät ovat yleistyneet. (Niemi & Pääkkönen 2001, 34.)

Näkykö Putnamin (2000) huoli television katselun lisääntymisen negatiivisesta vaikutuksesta nuorten sosiaaliseen toimintaan ja järjestöosallistumiseen? Työssäkävien ja opiskelevien nuorten kohdalla huoli on ehkä aiheellinen. Television katselu on lisääntynyt, kun taas järjestötoimintaan käytetty aika vähentynyt. Työttömillä nuorilla osallistuva toiminta on kuitenkin lisääntynyt jonkin verran. Sosiaalista kanssakäymistä on tässä tutkimuksessa tarkasteltu sekä sen vaatiman aktiivisuuden että taloudellisen panostuksen näkökulmasta. ”Ilmaisella” sosiaalisella kanssakäymisellä tarkoitetaan ystävien ja tuttavien kanssa kotona tai ystävien luona seurustelua. Siihen

Taulukko 2. 18-24-vuotiaiden työttömien, työllisten ja opiskelijoiden ajankäyttö eri toimintoihin vuosina 1987-1988 ja 1999-2000 (tunteja.minuutteja/vrk). Vuosien 1999-2000 kohdalla suluisa ajallinen muutos vuosista 1987-1988 (tunteja.minuutteja/vrk).

Ajankäytön muoto	Ajankäyttö tunteja.minuutteja / vrk					
	Työtön		Työllinen		Opiskelija	
	1987-1988	1999-2000 ^a	1987-1988	1999-2000 ^a	1987-1988	1999-2000 ^a
Passiiviset toiminnot						
Nukkuminen	10.03	9.54 (-0.09)	8.39	8.53 (+0.16)	8.51	8.56 (+0.05)
Passiivinen oleilu ja lepäily	0.22	0.15 (-0.07)	0.11	0.13 (+0.02)	0.08	0.13 (+0.05)
Television katselu	2.12	3.38 (+1.26)	1.36	2.06 (+0.30)	1.37	2.05 (+0.28)
Ilmaiset tai lähes ilmaiset aktiiviset toiminnot						
Liikunta	1.01	0.57 (-0.04)	0.35	0.32 (-0.03)	0.37	0.38 (+0.01)
Lukeminen ja kirjastossa käynti	1.14	0.29 (-0.45)	0.38	0.21 (-0.17)	0.42	0.36 (-0.06)
Harrastukset	1.12	0.46 (-0.26)	0.27	0.33 (+0.06)	0.38	1.01 (+0.23)
Osallistuva toiminta	0.06	0.07 (+0.01)	0.05	0.02 (-0.03)	0.06	0.04 (-0.02)
Sosiaalinen kanssakäyminen	1.36	1.38 (+0.02)	1.26	1.09 (-0.17)	1.33	1.20 (-0.13)
Taloudellista panostusta vaativat toiminnot						
Kulttuuri- ja huvitilaisuudet	0.17	0.10 (-0.07)	0.09	0.08 (-0.01)	0.12	0.11 (-0.01)
Ravintolassa ja kahvilassa seurustelu	0.26	0.06 (-0.20)	0.22	0.17 (-0.05)	0.20	0.15 (-0.05)

^a Suluisa ajallinen muutos vuosista 1987-1988

“Kaukosäädin vai...”

käytetty aika on työttömillä toisin kuin muilla tutkimuksen nuorilla lisääntynyt vuosituhannen vaihteeseen tultaessa.

Kun ystävien kanssa seurustellaan ravintolassa tai kahvilassa, vaatii se jo jonkin verran taloudellista panostusta ja siksi se on mukana kaupallisiin viihteellisten toimintojen ryhmässä. Siinä missä nuoret työttömät käyttävät ilmaiseen sosiaaliseen kanssakäymiseen yhtä paljon aikaa kuin aiemmin, ravintoloissa ja kahviloissa käyminen ja siellä ystävien kanssa seurustelu on kymmenessä vuodessa vähentynyt selkeästi. Kokonaisuudessaan taloudellista panostusta vaativien toimintojen osuus ajankäytöstä on vähentynyt, sillä työttömät nuoret käyvät aiempaa vähemmän myös erilaisissa kulttuuri- ja huvitilaisuuksissa. Työttömien sosiaalinen passiivisuus on tulosten perusteella ennemminkin yhteydessä taloudelliseen toimeentuloon kuin television katselun lisääntymiseen.

Vaikka työttömät nuoret ovat selvästi opiskelevia ja työssäkäyviä nuoria passiivisempia vapaa-ajallaan, on otettava huomioon, että työssä käyvät ja opiskelevat nuoret käyttävät osan ajastaan ansiotyöhön ja opiskeluun. Näihin toimintoihin kuluu työllisiltä ja opiskelijoilta keskimäärin neljä ja puoli tuntia aikaa päivässä ja tuo aika on työttömälle tavallaan ”ylimääräistä” vapaa-aikaa. Ei voida olettaa, että työttömät nuoret käyttäisivät kaiken tuon ylimääräisen vapaa-aikansa aktiiviseen toimintaan. Kysehän on nuorista, joilla elämäntilanne ja taloudelliset resurssit eivät välttämättä luo edellytyksiä ajan mielekkääseen käyttöön.

Aktiivisen vapaa-ajan osalta merkittävää on selkeä ero työttömien ja muiden nuorten (opiskelijat ja työlliset) välillä sekä ajankäytön jakautumisessa eri vuosina että ajankäytön muutoksissa. Esimerkiksi lukemisen ja muiden harrastusten osalta työttömät nuoret olivat vielä 1980-luvun lopussa selvästi aktiivisempia kuin työlliset ja opiskelijat. Tultaessa vuosituhannen vaihtee-

seen kummatkin aktiviteetit ovat vähentyneet dramaattisesti. Lukuharrastukseen käytetty aika on enää alle puolet siitä, mitä se oli 1980-luvun lopussa. Vaikka lukemisen väheneminen on television katselun lisääntymisen ohella yhteinen piirre kaikille nuorille, on muutos työttömien keskuudessa huomattavasti suurempi kuin muilla nuorilla. Tosin työttömät nuoret lukevat ja harrastavat muita harrastuksia yhä yhtä paljon kuin muut nuoret, joten ajankäytön erot näiltä osin ovat vain tasoittuneet.

Nuorilla perinteinen harrastaminen, kuten soit-taminen, käsityöt, kirjeenvaihto ja keräily, on vähentynyt selvästi. Huomattava osa harrastuksiin käytetystä ajasta kului 1990-luvun lopussa ATK-harrastukseen ja esimerkiksi työssä käyvien ja opiskelijoiden harrastamiseen käytetyn ajan lisääntyminen johtuu yksinomaan ATK-harrastuksen yleistymisestä. Myös työttömillä aikaa kuluu aiempaa enemmän tietokoneen ääressä; silti harrastaminen on kokonaisuudessaan vähentynyt. Vaikka ATK-harrastuksen lisääntymisen on luonnollista teknologian kehittyessä, on tietokoneen pelätty vievän aikaa aktiivisemmilta harrastuksen muodoilta. Julkisuudessa on yllintä virkamiestahoa myöten oltu huolestuneita esimerkiksi nuorten liikkumisen vähenemisestä ja siihen liittyvästä lisääntyvästä ylipaino-ongelmasta (Opetusministeriö 2006). Vuosina 2000-2001 tehty lasten ja nuorten liikuntatutkimus ei anna kuitenkaan aihetta huoleen. Alle 18-vuotiaiden lasten ja nuorten liikunnan harrastaminen on yleistynyt, vaikka samaan aikaan heidän on arveltu olevan huonokuntoisempia kuin aikaisemmin. (Nuori Suomi ry 2002, 5.) Myöskään tämä tutkimus ei anna tukea esitetuille huolestuneille kannanotoilla. Liikunnan harrastaminen on tutkimuksen 15–24-vuotiailla nuorilla pysynyt keskimäärin samana: Työttömillä nuorilla se on vain jonkin verran vähentynyt, opiskelijoilla jopa lisääntynyt.

Nuorten työttömien ajankäyttöä tarkastellaan seuraavaksi kovarianssianalyysin avulla, jotta saa-

“Kaukosäädin vai...”

daan selville, mitkä tekijät ensisijaisesti määrittävät nuorten työttömien ajankäyttöä. Vaikka eri tekijöillä näyttäisi olevan merkitystä ajankäytön kannalta, eivät ne välttämättä nouse tilastollisesti merkittäviksi ajankäyttöä selittäviksi tekijöiksi. Ensimmäisessä mallissa tarkastellaan työmarkkina-aseman vaikutusta nuorten ajankäyttöön kun sukupuoli, perhevaihe ja tulot on vakioitu. Työmarkkina-asema nousee tilastollisesti merkittäväksi muuttujaksi kummankin tutkimusvuoden kohdalla. Siitä huolimatta, että monet ajankäytön muutokset, kuten television katselun lisääntyminen, ovat tyypillisiä kaikille nuorille, työmarkkina-asema selittää silti merkittävästi ajankäytön eroja nuorten välillä. Työttömät olivat muita aktiivisempia ajankäytön suhteen vielä 1980-luvun lopussa, mutta he ovat kymmenessä vuodessa passivoituneet selvästi sekä opiskelijoihin että työllisiin verrattuna. Aiemmin esitetty oletus siitä, että työttömät nuoret olisivat muita nuoria passiivisempia vapaa-ajallaan saa siis tukea, mutta vain uudemman aineiston valossa. Kun suhteutetaan työttömien nuorten ajankäytön aktiivisuus heillä käytettävissä olevaan vapaa-ajanaan, on ennen kaikkea huomioitava, että työttömien nuorten ajankäyttö on passivoitunut voimakkaammin kuin nuorten keskimäärin.

Sukupuoli selitti 1980-luvun lopussa eroja nuorten ajankäytössä, mutta ei enää kymmenen vuotta myöhemmin. Vaikka erot ajankäytön aktiivisuudessa ovat kaventuneet, ovat nuoret miehet yhä naisia jonkin verran passiivisempia vapaa-ajallaan. Tämä koskee kaikkia, mutta erityisesti työttömiä nuoria miehiä. Työttömien nuorten kohdalla sukupuolen selitysvoima on jopa kasvanut 1990-luvulla. Työttömien nuorten ajankäyttöä analysoitaessa täytyy kuitenkin ottaa huomioon se, että frekvenssit jäävät kovin pieniksi. Tällä voi olla vaikutusta silloin, kun joukossa on ajankäytön suhteen erittäin aktiivisia tai passiivisia nuoria. Merkitsevyydestien mahdollisesta epäluotettavuudesta huolimatta tulokset viittaavat siihen, että työttömien nuorten miesten ajankäyttö on passiivisempaa kuin naisten.

Ajankäytön aktiivisuutta selittävä tekijä on myös nuoren perhevaihe. Perhevaihe on otettu mukaan malliin ennen kaikkea sen vuoksi, että sillä voi olla merkitystä sekä nuoren taloudellisten resurssien että sosiaalisten verkostojen luomien ajankäytön mallien kannalta. Voisi olettaa, että yksin asuvalla nuorelle olisi työttömyyden kohdatessa vaikeampaa löytää jokapäiväistä tekemistä työnteon tilalle kuin kotona tai yhdessä puolison kanssa asuvalle, sillä ympärillä ei ole

Taulukko 3. Työmarkkina-aseman, sukupuolen, iän, perhevaiheen ja tulojen vaikutukset ajankäytön aktiivisuuteen 18-24-vuotiailla työttömillä, työllisillä ja opiskelijoilla vuosina 1987-1988 ja 1999-2000. Kovarianssianalyysi. (F-arvot lihavoitu; *** $p < 0.001$ ** $p < 0.01$ * $p < 0.05$)

	1987-1988	n	1999-2000	n
Työmarkkina-asema	6,41**		12,23***	
Työtön	75,57**	94	-21,74	63
Opiskelija	22,91	658	75,53**	432
Työllinen	Ref.	987	Ref.	312
Sukupuoli	12,20***		0,88	
Mies	-34,03***	785	-14,00	368
Nainen	Ref.	954	Ref.	439
Perhevaihe	3,76*		4,69**	
Kotona asuva	33,03*	1015	42,51**	335
Yksin asuva	37,10*	360	56,23**	221
Avio-/avoliitossa asuva	Ref.	364	Ref.	251
Tulot	1,03		0,75	
R ²	0,02		0,05	

“Kaukosäädin vai...”

Taulukko 4. Työttömyyden keston, sukupuolen, iän, perhevaiheen ja tulojen vaikutukset ajankäytön aktiivisuuteen 18-24-vuotiailla työttömillä vuosina 1987-1988 ja 1999-2000. Kovarianssianalyysi. (F-arvot lihavoitu; *** $p < 0.001$ ** $p < 0.01$ * $p < 0.05$)

	1987-1988	n	1999-2000	n
Sukupuoli	1,17		5,83*	
Mies	-60,99	43	-208,94*	19
Nainen	Ref.	35	Ref.	27
Perhevaihe	0,46		0,83	
Kotona asuva	-83,94	58	101,41	14
Yksin asuva	-48,72	8	63,61	11
Avio-/avoliitossa asuva	Ref.	12	Ref.	21
Tulot	0,33		0,34	
Työttömyyden kesto	1,86		0,61	
Alle 0,5 vuotta	-83,70	52	60,80	29
0,5 vuotta tai kauemmin	Ref.	26	Ref.	17
R ²	0,04		0,23	

läheisiä toimimassa mahdollisina ajankäytön aktiivijoina. Kumpikaan malleista ei kuitenkaan tue tällaista ajatusmallia. Yleisesti nuorten keskuudessa yksin asuvat ovat kummassakin aineistossa ajankäytöltään aktiivisin ryhmä. Työttömien kohdalla tilanne on mielenkiintoinen. Kun vielä 1980-luvun lopussa kotona asuvat olivat ajankäytöltään passiivisimpia ja avio- tai avoliitossa asuvat aktiivisimpia, oli tilanne 1990-luvun loppuun tultaessa muuttunut päinvastaiseksi. Yksin asuvat työttömät nuoret eivät kuitenkaan kummassakaan aineistossa olleet ajankäytöltään passiivisimpia.

Tulojen vaikutus nuorten ajankäyttöön on odotetun kaltainen. Voidaan olettaa, että mitä enemmän henkilöllä on käytettävissä rahaa, sitä aktiivisempi hän on vapaa-ajallaan. Tulot eivät kuitenkaan nouse kummassakaan mallissa tilastollisesti merkittäväksi ajankäytön aktiivisuuden selittäjäksi. Tätä voi osaltaan selittää se, että työmarkkina-asema on mukana samassa mallissa ja se syö tulojen vaikutuksen. Vakioimattomien yhteyksien tarkastelu osoittaa, että ilman työmarkkina-aseman vakiointia tulot nousevat kumpanakin tarkasteluajankohtana tilastollisesti merkittäväksi ajankäytön eroja selittäväksi tekijäksi. Tulotasolla on siten merkitystä, kun tar-

kastellaan nuorten ajankäytön aktiivisuutta ja passiivisuutta.

Myöskään työttömyyden kesto ei nouse tilastollisesti merkittäväksi ajankäytön aktiivisuuden selittäjäksi, tarkastellaan sitten 1980- tai 1990-luvun lopun ajankäyttöä. Työttömyyden kestolla ei siten itsessään ole ajankäytön kannalta merkitystä, vaan merkitystä on ainoastaan sillä, onko nuori työtön vai ei.

Lopuksi

Tutkimuksen tulosten perusteella nuorella on selvästi riski passivoitua, jos hän joutuu työttömäksi. Lisäksi riski ajankäytön passivoitumiseen työttömyydestä johtuen on lisääntynyt tultaessa vuosituhannen vaihteeseen. Muutosta passiivisempaan ajankäyttöön selittää ehkä osittain Jahodan (1982) ja etenkin Fryerin (1986) painottama tulevaisuuden odotusten merkitys työttömän selviytymisessä työttömyystilanteessa. Tämän päivän yhteiskunnassa odotukset työn saannista ja työsuhteen pysyvyydestä ovat monella 1990-luvun laman aikana kasvaneella nuorella heikot ja epävarma tulevaisuus heijastuu nuorten ajankäyttöön luoden turhautuneisuutta ja jopa apatiaa. Vaikka viime vuosisa-

“Kaukosäädin vai...”

dan alun Marienthalista on tultu ajallisesti pitkä matka, työttömyyden vaikutukset ajankäytön suhteen ovat yhä samanlaiset, vain eri aikakauden kulttuuristen piirteiden värittäminä. Portailla istuskelun ja kylän elämän tarkkailemisen sijaan työtön nuori käyttää aikaansa televisiota katsellen, ja mitä pidempään työttömyys kestää, sen päämäärättömämmäksi elämä muuttuu. Se vapaa-ajan yltäkylläisyys, josta työssä käyvät haaveilevat, muuttuu työttömän elämässä ajan runsaudenpulaksi.

Monet sellaiset ajankäytön muutokset, jotka voitaisiin helposti yhdistää työttömyyden passiivoivaan vaikutukseen, kuten lukemisen ja harrastamisen väheneminen, eivät suinkaan koske vain työttömiä nuoria. Tosin vaikka esimerkiksi lukemiseen käytetty aika on vähentynyt kaikkien tutkimuksen nuorten keskuudessa, on väheneminen ollut suurinta juuri työttömien nuorten keskuudessa. Myös liikunnan osuus ajankäytöstä on työttömien nuorten keskuudessa vähentynyt. Nämä yhdistettynä lisääntyneisiin televisiokatseluun ja ATK-harrastukseen eivät anna kovin positiivista kuvaa nuorten työttömien ajankäytön mahdollisista tulevaisuudessa tapahtuvista muutoksista.

Kovarianssianalyysi osoittaa saman kuin deskriptiivinen tarkastelu. Työmarkkina-asetella on merkitystä nuoren ajankäytön kannalta. Muiksi merkittäviksi nuorten ajankäyttöä selittäviksi tekijöiksi nousivat sukupuoli ja perhevaihe. Työmarkkina-asetasta riippumatta nuoret miehet ovat naisia passiivisempia vapaa-ajallaan. Mielenkiintoista on, että työmarkkina-asetan vakioiminen ei nosta tuloja tilastollisesti merkittäväksi ajankäyttöä selittäväksi tekijäksi. Kuitenkin, kun tulojen vaikutusta ajankäyttöön tarkastellaan yksinään suhteessa selitettävään muuttujaan, havaitaan, että tuloilla on merkitystä ajankäytön aktiivisuuden kannalta.

Työttömien keskuudessa myöskään työttömyyden kesto ei selitä eroja ajankäytössä. Tärkeää

ajankäytön kannalta on, onko nuori työtön vai ei. Työllä ja opiskelulla on siten merkitystä ajankäytön hallinnan kannalta. Kun nuoren elämää rytmittävät joko työ tai opiskelu tai molemmat, tuo se mukanaan myös paremmat edellytykset hallita vapaa-ajan ajankäyttöä. Jahodan (1933) jo 1930-luvulla havainnoima työttömyyden passivoiva vaikutus onkin yhä tänä päivänä yksi työttömyyden keskeinen ongelma, johon tulisi kiinnittää huomiota. Etenkin työttömyyden pidentyminen voi muuttaa nuoren ajankäyttöä niin, ettei hän enää myöhemmin sopeudu vallitsevaan ”kahdeksasta neljään” työkuultuuriin.

Työttömyys yhdistetään yhä helposti laiskuuteen ja joutilaisuuteen. Muun muassa nuorten työelämäasennetutkimuksen tulokset osoittavat, että nuoristakin monet mieltävät työttömät laiskoiksi (27 % vastaajista) ja aloitekyvyttömmiksi (37 % vastaajista) (Nurmela 2003, 24). Vaikka työttömyys koskettaa laman jälkeisessä Suomessa useita, työttömällä on vaara leimautua sosiaalivaltion elätkiksi. Nuorisotyöttömyyttä tutkittaessa on kuitenkin syntynyt kuva itsenäisemmästä ja individualisemmasta nuoresta, joka ei enää yhtä helposti kuin aiemmin omaksu laiskan ja joutilaan työnvieroksujan leimaa (ks. Siurala 1994). Osaltaan tämä suuntaus voi johtua siitä, että työn merkitys on muuttunut nuorten keskuudessa instrumentaalisemmaksi: Työ on yhä useammalle nuorelle tärkeää vain sen tuoman taloudellisen turvan takia. Tämä näkyy myös siinä, että nuoret eivät miellä työttömyyskorvauksilla elämistä yhtä kielteisenä kuin aiemmin. (Ks. Siurala 1994.) Suurin osa työttömistä nuorista ottaisi kuitenkin työtä vastaan, jos sitä heille olisi tarjolla (ks. esim. Saarela 2002). Tämä ei ole sinänsä ihmeellistä, sillä tämänkin tutkimuksen tulokset viittaavat tulojen merkitykseen vapaa-ajan kulutuksen kannalta: mitä enemmän vapaa-aika maksaa, sitä varmemmin työttömät nuoret passiivoituvat.

Vaikka sosiaalinen leimautuminen olisikin pienempää kuin vielä muutama vuosikymmen

“Kaukosäädin vai...”

aiemmin ja työ elämän itseisarvona olisi menettänyt merkitystään, on työttömällä nuorella silti yhä käytössään ”ylimääräistä” vapaa-aikaa, jolle pitäisi keksiä työn kompensoivaa tekemistä. Työttömyyden alussa voi tuntua helpolta löytää vapaa-ajalle uusia toiminnan muotoja. Pidempään jatkuessaan työttömän ajankäyttö vaihtuu kuitenkin hyödyn tavoittelusta toimeettomaksi joutilaisuudeksi. (Ks. esim. Jahoda 1933; Jahoda 1982; Vähätalo 1998.) Eryteisesti nuorille työttömille on kehitetty erilaisia työvoimapolittisia aktivointitoimenpiteitä, joilla pyritään estämään nuoren passivoituminen ja syrjäytyminen yhteiskunnasta.

Työvoimapolitiittisten toimenpiteiden tavoitteenä on ennen kaikkea nuorten ammattitaidon kehittäminen ja ylläpitäminen ja sitä kautta syrjäytymisen ehkäiseminen. Niillä on kuitenkin myös laajempi merkitys, kun ajatellaan tämän tutkimuksen tuloksia. Vallitsevassa työolkktuurissa on tärkeää, että pystyy hallitsemaan ajankäyttöään. Aktiivinen ja sisällöltään ”hyväksyttävä” ajankäyttö nähdään hyvän ihmisyyden mittarina. Työn puute ei yksinään syrjäytä yhteiskunnasta, ja siksi työttömän tilanne tulisi nähdä laajemmin ajankäytön kannalta. Kuten Kortteinen ja Tuomikoski (1998, 167) toteavat, kysymys on elämisen mielestä ja merkityksestä. Miksi nousta aamulla ylös ellei töihin?

Kirjallisuus

- Bourdieu, Pierre (1999) Televisiosta. Helsinki: Otava.
- Ervasti, Heikki (2003) Työttömyys elämäntilanteena. Teoksessa Olli Kangas (toim.) Laman varjo ja nousun huuma. Helsinki: Edita Prima Oy, 119-152.
- Fryer, David (1986) Employment Deprivation and Personal Agency During Unemployment. *Social Behaviour* 1 (1), 3-23.
- Jahoda, Marie & Lazarsfeld, Paul. & Zeisel, Hans (1933) Marienthal. The Sociography of an Unemployed Community. (English translation, 1971). Chicago: Aldine.
- Jahoda, Marie (1982) Employment And Unemployment: a Social-psychological Analysis. Cambridge: University Press.
- Julkunen, Ilse & Malmberg-Heimonen, Ira (1998) The Encounter for High Unemployment among Youth – A Nordic Perspective. Työministeriön työpoliittisia tutkimuksia nro 188. Helsinki: Hakapaino Oy.
- Julkunen, Ilse (2002) Being Young and Unemployed. Reactions and Actions in Northern Europe. Publications of Swedish School of Social Sciences. Nr. 14. Helsinki: University Press.
- Kangas, Olli & Ritakallio, Veli-Matti (2003) Moniulotteisen köyhyyden trendit 1990-luvulla. Teoksessa Olli Kangas (toim.): Laman varjo ja nousun huuma. Helsinki: Edita Prima Oy, 49-92.
- Kautto, Mikko (2002) Ikääntyvä väestö. Teoksessa Anu Kantola & Mikko Kautto (toim.) Hyvinvoinnin valinnat. Suomen malli 2000-luvulla. Helsinki: Edita Prima Oy.
- Kortteinen, Matti & Tuomikoski, Hannu (1998) Työtön – Tutkimus pitkäaikaistyöttömien selviytymisestä. Hämeenlinna: Karisto Oy.
- Niemelä, Mikko (2005) Sukulaisten ja ystävien taloudellinen apu – tärkeä osa huono-osaisten toimeentuloa. *Yhteiskuntapolitiikka* 70 (4), 417-420.
- Niemi, Iiris & Pääkkönen, Hannu (1992) Vuotuinen ajankäyttö. Tilastokeskuksen tutkimuksia 183. Helsinki: Hakapaino Oy.
- Niemi, Iiris & Pääkkönen, Hannu (2001) Ajankäytön muutokset 1990-luvulla. Tilastokeskus, Kulttuuri ja viestintä 2001:6. Helsinki: Hakapaino.
- Norden (2000) Työvoiman tarjonta Pohjolassa – Kokeuksia, kehitystä ja poliittisia pohdintoja. Pohjoismaiden ministerineuvoston raportteja 2000:22. Århus: Aka-Print.
- Nuori Suomi ry (2002) Liikuntatutkimus 2001-2002. http://www.nuorisuomi.fi/files/ns/liikuntaharrastuksena/lasten_liikunta_0802.pdf.
- Nurmela, Sakari (2003) Ammattiin valmistuneiden nuorten työelämäasenteet. <http://www.sakinet.fi/doc/tyoelamaasennetutkimus2003.pdf>.
- Opetusministeriö (2006) Opetusministeri Antti Kalliomäki puhe ”Koululaiset liikkeelle”-seminaarissa 25.4.2006. http://www.minedu.fi/opm/ministerio/organisaatio/kalliomaki_puheet/puheet_2006/250406.html.
- Putnam, Robert D. (2000) Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community. New York: Simon & Schuster.
- Pääkkönen, Hannu & Niemi, Iiris (2002) Suomalainen arki. Ajankäyttö vuosituhannen vaihteessa. Tilastokeskuksen tutkimuksia. Helsinki: Yliopistopaino.
- Saarela, Pekka (2002) Nuorisobarometri 2002. Nuorisotutkimuskeskuksen julkaisuja 24. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Saarinen, Henna (2004) Varusmiesten etuustutkimus 2003. Turun yliopiston Sosiaalipolitiikan laitoksen julkaisu. Turku: Painosalama Oy.
- Siurala, Lasse (1982) Nuorisotyöttömyyden vaikutuksia

“Kaukosäädin vai...”

– myytit ja todellisuus. Työvoimapolitiittisia tutkimuksia 1982:31. Helsinki:Valtion painatuskeskus.
 Siurala, Lasse (1994) Vaihtelevia näkemyksiä työttömyyden vaikutuksista nuoriin. Sosiaaliturva 82 (21), 10-15.
 Tilastokeskus: Ajankäyttötutkimus 1987-1988.
 Tilastokeskus (1988) Tilastollinen vuosikirja. Helsinki:Valtion Painatuskeskus.
 Tilastokeskus (1989) Tilastollinen vuosikirja. Helsinki:Valtion Painatuskeskus.
 Tilastokeskus (1990) Tilastollinen vuosikirja. Helsinki:Valtion Painatuskeskus.
 Tilastokeskus (1995) Tilastollinen vuosikirja. Helsinki:Valtion Painatuskeskus.
 Tilastokeskus. Ajankäyttötutkimus 1999-2000.
 Tilastokeskus (2002) Tilastollinen vuosikirja. Helsinki:Valtion Painatuskeskus.
 Tilastokeskus (2005) Statfin-tilastopalvelu. Työvoimatutkimus.

Toivonen, Timo (2004) Polarization in Time Use? Socio-demographic Background of the Increase in Television Watching in Finland. Teoksessa Timo Toivonen & Taru Virtanen (toim.) Ajasta paikkaan: taloussosiologisia tulintoja. Turun Kauppakorkeakoulun julkaisuja: Sarja keskusteluja ja raportteja 3:2004. Raisio: Paino-Raisio Oy, 169-186.

Vähätalo, Kari (1983) Työtön ja yhteiskunta. Helsingin yliopiston Sosiaalipolitiikan laitoksen tutkimuksia. Helsinki.
 Vähätalo, Kari (1998) Työttömyys ja suomalainen yhteiskunta. Tampere: Tammer-Paino.

Wilska, Terhi-Anna (2003) Nuorten kulutus ja taloudellinen asema 1966-2001. Teoksessa Veli-Matti Ritakallio (toim.): Riskit, instituutiot ja tuotokset. Turku: Painosalama Oy.

Liitetaulukko I. Tutkimuksessa käytettyjen rajattujen, vuosien 1987-1988 ja 1999-2000 ajankäyttöaineistojen rakenne.

	1987-1988 / % (n)	1999-2000 / % (n)
Koko aineisto	100 (1 766)	100 (907)
Miehet	46 (819)	45 (412)
Naiset	54 (947)	55 (495)
Työttömät	6 (100)	7 (64)
Työlliset	56 (1 000)	39 (353)
Opiskelijat	38 (666)	54 (489)
Kotona vanhempiensa luona asuvat	58 (1 028)	41 (371)
Ei kotona asuvat	42 (738)	59 (534)
Peruskoulu	62 (1088)	54 (487)
Lukio	38 (676)	46 (420)
Tulot	ka = 5 601 med. = 4 645	ka = 7 669 med. = 5 824
Työttömien osa-aineisto	100 (100)	100 (65)
Miehet	56 (56)	45 (29)
Naiset	44 (44)	55 (36)
Kotona vanhempiensa luona asuvat	76(76)	35 (22)
Ei kotona asuvat	24 (24)	65 (43)
Peruskoulu	69 (76)	67 (43)
Lukio	31 (24)	33 (21)
Tulot	ka = 4 731 med. = 4 090	ka = 4 506 med. = 3 818
Alle puoli vuotta työttömänä olleet	66 (54)	61 (28)
Puoli vuotta tai kauemmin työttömänä olleet	34 (28)	39 (18)

Lähde: Tilastokeskus, ajankäyttötutkimus

Ylikännö Minna. Isien ajankäytöstä: uuden isyyden hidas esiinmarssi. Yhteiskuntapolitiikka 2009; 74 (2): 121–131.

Isien ajankäytöstä: uuden isyyden hidas esiinmarssi

MINNA YLIKÄNNÖ

Johdanto

Työn ja perheen yhteensovittaminen on nous-
sut taas kerran lehtien otsikoihin ja keskustelun
aiheeksi, kun Sari Sarkomaa päätti jättää työnsä
opetusministerinä vedoten siihen, että äitiyttä ei
voi ulkoistaa. Yhä vieläkin keskustelu lastenhoi-
dosta ja lapsen parhaasta keskittyy äitiyden ympä-
rille. Harvoin näissä keskusteluissa nostetaan esil-
le perheen isän roolia tai sitä, miten hoivavastuu
perheessä on jaettu.

Isien vanhempainvapaiden puolesta on puhut-
tu jo pitkään. Tehdyt tutkimuksen osoittavat, että
isät käyttävät aiempaa enemmän hyväksi oikeut-
taan jäädä pienen lapsen kanssa kotiin (ks. esim.
Lammi-Taskula 2003 & 2007; Takala 2005; Hä-
mäläinen & Takala 2007). Työn ja perheen yh-
teensovittamisen näkökulmasta vanhempain-
vapaat ovat vain osa perheiden ajankäyttöä ja sen
jakamiseen liittyvää problematiikkaa (ks. esim.
Salmi & Lammi-Taskula 2004). Siksi tarkaste-
lun kohteeksi pitäisi yhtä lailla nostaa työssäkäy-
vien vanhempien lasten kanssa vapaa-ajalla viet-
tämän ajan määrä ja laatu. Kaikissa perheissä isä
ei käytä oikeuttaan isyys- ja vanhempainvapaisiin,
mutta se ei tarkoita, ettei isä osallistuisi muutoin
lastenhoitoon.

Vaikka suuntana on osallistuvampi isyys, on
vastuu lastenhoidosta yhä pääasiallisesti äideillä
(Nieminen 2008, 46). Isien ajankäyttöä ohjaa-
vat yhtäältä perinteiset arvot, jotka muuttuvat hi-
taasti. Yhä vielä normaalina pidetään perhettä,
jossa äiti hoitaa kodin ja lapset ja isä vastaa per-
heen elatuksesta (Lammi-Taskula 2007, 51). Toi-
saalta ajankäyttöä ohjaavat modernin yhteiskun-
nan odotukset. Uuden ajan isän odotetaan otta-
van äidin rinnalla yhtäläisen vastuun lasten- ja
kodinhoidosta.

Perheiden ajankäyttö perustuu pitkälti puoli-
soiden arvomaailmaan ja näkemyksiin vanhem-
pien rooleista. On myös kiinni perheen sisäisistä
valta- ja neuvottelukuvioista, millaiseksi ajan-
käyttö lapsiperheessä muotoutuu. Tärkeää per-
heen hyvinvoinnin kannalta olisi, että ajankäytös-
sä löytyisi molempia vanhempia tyydyttävä tasa-
paino työn, perhe-elämän ja oman ajan välillä.

Käsillä olevassa tutkimuksessa kiinnostuksen
kohteena on isien ajankäyttö ja se, miten lasten-
hoitoon käytetty aika jakaantuu perheissä. Puhu-
taan paljon ”uudesta isyydestä” ja siitä, että isät
osallistuisivat äitien rinnalla aiempaa aktiivisem-
min lasten ja kodin hoitoon. Isien hiljalleen kas-
vanut kiinnostus vanhempainvapaita kohtaan
antaisi olettaa, että myös työn ohessa vapaa-ajal-
la isät käyttäisivät aiempaa enemmän aikaa las-
tenhoitoon. Tosin tasa-arvobarometrin mukaan
ei perheen sisäisessä vastuunjaossa ole tapahtu-
nut suuriakaan muutoksia viimeisten kymmenen
vuoden aikana (Nieminen 2008, 46), mikä viit-
taisi siihen, että mahdollinen muutos isien ajan-
käytössä on vähäinen.

Aineistona tutkimuksessa käytetään Tilastokes-
kuksen vuosina 1987–1988 ja 1999–2000 kerää-
miä ajankäyttöaineistoja. Sekä kuvailevin että se-
littävin menetelmin tarkastellaan sitä, miten pal-
jon työssä käyvät isät osallistuvat ajallisesti lasten-
hoitoon perheissä ja onko ajankäyttö sen suhteen
muuttunut 1990-luvulla. Vaikka uudempikin ai-
neisto on jo melko vanha, saadaan kuitenkin tär-
keää tietoa siitä, millaisia muutoksia ajankäytössä
on tapahtunut. Oletuksena on, että isät käyttävät
aiempaa enemmän aikaa lastenhoitoon. Mielen-
kiintoista onkin nähdä, miten suuri muutos on,
jos sellainen on tapahtunut, ja miten isien muu
ajankäyttö on sen myötä muuttunut. Onko ai-
kaa käytetty esimerkiksi vähemmän työntekoon,

vai onko oman ajan määrä vähentynyt? Aikaa on vuorokaudessa aina 24 tuntia, ja sen voi käyttää monin eri tavoin.

Isien rooli ja ajankäyttö perheissä aiempien tutkimusten valossa

Isät ovat perinteisesti käyttäneet vähemmän aikaa lasten hoitoon kuin äidit (Leslie & al. 1991; Peterson & Gerson 1992; McBride & Mills 1993; Pleck 1997; Huttunen 2000) Yhteiskunnallisessa keskustelussa isien osallistuminen lastenhoitoon nähdään kuitenkin tärkeänä, ja myös tehdyt tutkimukset osoittavat, että se on hyväksi sekä isälle itselleen että lapsille ja äideille. Isät, jotka osallistuvat aktiivisesti lastenhoitoon, kokevat, että heidän suhteensa lapsiin on kiinteämpi (Russell 1982) ja että he ovat onnistuneet isinä paremmin (Baruch & Barnett 1986). Lapsille isien aktiivisen hoiva merkitsee mm. heikompa perinteisten sukupuoliroolien omaksumista (Carlson 1984).

Kun isä kantaa suuremman osan hoivavastuusta, myös äiti pystyy keskittymään uraansa ja saa lisäksi työn vastapainoksi enemmän omaa aikaa. Noin puolessa suomalaisista perheistä vastuu lastenhoidosta jakautuu sekä isälle että äidille. Tasa-arvobarometrin mukaan pääasiallisesti naisen vastuulla lastenhoito on kuitenkin yhä 40 prosentissa suomalaisperheitä. Yksin miesten vastuulla lastenhoito on vain 1–2 prosentissa perheistä. (Nieminen 2008, 46; Takala 2005, 13.) Miehet ovat kuitenkin naisten kanssa samaa mieltä siitä, että isien tulisi osallistua nykyistä enemmän lastensa hoitoon ja kasvatukseen (Nieminen 2008, 23).

Näkemykset tasa-arvoisemmasta lastenhoidon vastuun jakautumisesta ovat siis ainakin osittain myönteiset. Vallalla on kuitenkin yhä myös perinteisempiä käsityksiä siitä, että lasten hoivavastuu kuuluu ensi sijassa äideille (Lammi-Taskula 2007, 52). Jopa perhevapaita pitäneiden miesten keskuudessa reilusti yli kolmannes on sitä mieltä, että pienten lasten hoito kuuluu ensisijaisesti äidille (Takala 2005, 14). Tällaiset näkemykset eivät voi olla vaikuttamatta lastenhoitovastuun jakautumiseen perheissä.

Voidaan kuitenkin sanoa, että miesten rooli perheissä on muuttunut. Vielä puoli vuosisataa sitten isälle kuuluivat lähinnä perheen suurten päätösten tekeminen ja kurinpito. Vaikka isä oli sitoutunut perheeseensä, konkreettisen vastuun

lapsista ja kodinhoidosta kantoi äiti. 1970-luvulla ”perinteisen” isän rinnalle nousi ”avustava isä”, joka oli aiempaa kiinnostuneempi isyydestä, lastenhoidosta ja kotitöistä. Isästä tuli läsnä olevampi, vaikkakin äidin rooli kotona oli yhä korostuneempi. (Huttunen 1993, 9.)

Tultaessa 2000-luvulle perheet ovat muuttuneet kooltaan ja elämistavoiltaan, eikä nykyään voida enää vetää tiukkaa rajaa kodin sisäpuoliselle äidille ja kodin ulkopuoliselle isälle (Mäkelä 1993, 5). Puhutaan paljon ”uudesta isyydestä”, jossa isä osallistuu perheessä sekä kodin että lasten hoitoon tasapuolisesti äidin kanssa. Hän myös kokee olevansa lapsilleen yhtä tärkeä kuin äiti. (Huttunen 1993, 8, 10; ks. myös Harris & Morgan 2001; Vuori 2004; Takala 2005.)

Äidin ajankäytön kannalta ”uusi isä” on varmasti tervetullut. Isän osallistuessa tasavertaisesti lastenhoitoon ja kotitöihin hän tarvitsee puolisoa vähemmän neuvomaan näihin liittyvissä asioissa. Tällöin äiti saa itselleen aikaa ilman huolta siitä, miten lapset pärjäävät. Naisillahan on erityisesti lapsiperheissä havaittu stressitason nousevan työpäivän jälkeen, kun se miehillä laskee (ks. esim. Lundberg & al. 1994; Lundberg & Frankenhaeuser 1999). Kun vastuulla on lastenhoidon lisäksi suurin osa kotitöistä, töiden jälkeen ei ole mahdollisuutta rentoutua. Hieman kärjistäen voidaan todeta, että kun miehet tulevat työstä kotiin lepäämään ja lataamaan akkuja, naiselle on alkamassa toinen työpäivä (ks. esim. Hochschild & Machung 2003).

On vaikea löytää mitään tiettyä syytä, mistä miesten yhä tänä päivänäkin selvästi vähäisempi osallistuminen perinteisesti naisille kuuluneisiin kodin töihin ja lastenhoitoon johtuu. Jouko Huttusen (1993, 8) mukaan joillekin miehille isyyden löytäminen voi olla vaikeaa. Hän puhuu ”pikkupoikaisista” tai ”poikamiesisistä”, jotka eivät jaksaa kasvaa aikuisiksi ja ottaa vastuuta vanhemmuudesta. Myös vallitsevat mieskäsitteet pitävät yllä maskuliinisuuden traditiota, johon ei kuulu lasten hoivaaminen. Toisaalta myös näiskulttuuri ei ole omalta osaltaan antanut tilaa isyyden kehittyä osallistuvaan suuntaan. Äitiysideologiaan on kuulunut se, että isän rooli on lähinnä avustava äidin ollessa lasta lähellä oleva vanhempi. (Huttunen 2000, 40–43.)

Isien vähäisempi osallistuminen lastenhoitoon voi johtua myös siitä, että isät kokevat jo lapsen syntymästä lähtien itsensä huonommiksi hoivajiksi (Deutsch & al. 1993, 1155). Äiti voi puo-

lestaan herkästi ajatella osaavansa lapsen hoidon isää paremmin, koska hänellä on luontaiset ”äidin vaistot”. Vanhemmuuden taidot ovat kuitenkin kummallakin vanhemmalla pitkälti opittuja. Jos isää ei tueta lapsen hoidossa heti alkumetreistä lähtien, hän voi luovuttaa vastuun äidille eikä myöhemminkään luota kykyihinsä isänä. (Huttunen 2000.) Lisäksi äidin voi olla vaikea antaa tilaa isälle, jos hän kokee olevansa korvaamaton lastenhoidossa ja kotitöissä. Jos äiti mieltää olevansa lähes yhtä kuin koti, voi ”uuden isyyden” löytäminen olla vaikeaa (ks. Mäkelä 1993). Tämä näkyy myös Helinä Mesiäislehto-Soukan (2005) tekemissä perheenisien haastatteluilta. Haastatellut miehet toivat esille, että he eivät pärjäisi kotona lasten kanssa ja että kun perheessä on pieni vauva, on parempi, että äiti on kotona.

Myös perhevapaisten pitämättä jättämissä isät perustelevat sillä, että ”vaimo on parempi tähän hommaan” (Takala 2005, 11). Isyysvapaita on perusteltu sillä, että ne tarjoavat isille mahdollisuuden osallistua lastensa elämään alusta lähtien (Haataja 2004, 29). Nähdään, että varhainen vastuunjako lastenhoidossa takaa sen toteutumisen myös myöhemmin, lasten kasvettua isommiksi. Kuitenkin vain noin neljä prosenttia isistä käyttää mahdollisuutensa isäkuukauteen ja vain kaksi ja puoli prosenttia sitä pidempään vanhempainvapaaseen. (Hämäläinen & Takala 2007, 28.) Suurimmaksi syyksi vanhempainvapaiden käyttämättä jättämiselle isät mainitsevat sen, että vapaan ajalta saatava päiväraha ei korvaisi riittävästi tulojen menetystä. Toisena merkittävänä syynä mainitaan se, että vapaan pitäminen vaikuttaisi haitallisesti työuraan tai työtehtävien hoitoon. (Takala 2005, 12.)

Työssä käyvien isien vähäisempään osallistumiseen lastenhoitoon vapaa-ajalla vaikuttavat varmasti ainakin osittain samat asiat kuin siihen, miksi edelleen kovin harvat isät jäävät isyys- tai vanhempainlomalle. Työssä menestyminen ja uralla eteneminen nähdään usein vastakohtana hoivaavalle isyydelle. Tällainen näkemys voi nousta joko isästä itsestään, tai se voi olla työpaikalla vallitseva asenne. Jälkimmäisessä tapauksessa työntekijän voi olla vaikeaa neuvotella työnantajansa kanssa työtehtävien muutoksista, työaikojen joustoista tai vanhempainvapaiden pitämisestä perheen tarpeiden mukaisesti (Lammi-Taskula 2007, 132). Miesvaltaisilla aloilla voi valita jopa isyyttä vierastava ”poikamieskulttuuri”: perheestä ei puhuta, eikä sitä oteta huomioon

esimerkiksi työvuoroista sovittaessa. Ikään kuin koko perhettä ei olisi olemassakaan. (Huttunen 2000, 46.)

Aiemmissa tutkimuksissa on havaittu, että jos isä on johtavassa asemassa ja työ on henkisesti vaativaa, on hänen osallistumisensa lastenhoitoon vähäisempää (ks. esim. Grossman & al. 1988). Johtavassa asemassa oleminen edellyttää usein pitkiä työpäiviä ja kokouksiin osallistumista myös työajan ulkopuolella. Jos työpäivät venyvät pitkiksi, on selvää, että aikaa lastenhoidolle ja lasten kanssa olemiselle ei jää paljoakaan. (Työnteon ja lastenhoidon yhteydestä enemmän ks. Barnett & Baruch 1987; Deutsch & al. 1993; Aldous & al. 1998.) Koulutuksen on puolestaan havaittu lisäävän isien osallistumista lastenhoitoon (ks. Sayer & al. 2004; Craig 2006). Korkeampi koulutus siis lisää lastenhoitoon käytettyä aikaa, mutta paljon aikaa ja henkisiä resursseja vaativa työ vähentää sitä.

Myös äidin työssäkäynnin on havaittu vaikuttavan siihen, miten paljon isät osallistuvat lastenhoitoon. Ylipäätään sen, että äiti käy töissä kodin ulkopuolella, on todettu lisäävän isän lastenhoitoon käyttämää aikaa. Se, käykö äiti ansiotyössä, kun perheen lapset ovat pieniä, on pitkälti kiinni perheen sisäisistä valta- ja neuvottelu-suhteista. Perheissä, joissa ovat vallalla perinteisemmät näkemykset miesten ja naisten rooleista, äiti on todennäköisemmin lasten kanssa kotona. Miehen roolina on elättää perhe, mikä tarkoittaa usein pidempiä työpäiviä ja siten myös vähempää aikaa osallistua kodin ja lasten hoitoon. Miehen suuremmat tulot tuovat hänelle myös valtaa neuvotella itselleen työn vastapainoksi vapaa-aikaa ilman kodin- ja lastenhoidollisia velvoitteita. (Deutsch & al. 1993, 1155, 1163.)

Tässä tutkimuksessa ei ole mahdollisuutta tarkastella perheen sisäisiä neuvottelu- ja valtasuhteita, vaikka isien lastenhoitoon osallistumisen kannalta oleellista on esimerkiksi se, miten nainen käyttää perheessä äitiyteen perustuvaa valtaansa. Äidin näkemykset vanhemmuudesta voivat hallita vanhempien välistä suhdetta suhteessa lapseen, jolloin mies voi helposti alistua toisen vanhemman rooliin (aiheesta enemmän mm. Lammi-Taskula 2007). Tuloksia tuleekin tarkastella ottamalla huomioon se, että kahden vanhemman perheessä ajankäyttö on aina tasapainoilua molempien vanhempien arvojen ja asenteiden välillä.

Aineistot ja menetelmät

Tutkimuksessa käytetään aineistoina Tilastokeskuksen vuosina 1987–1988 ja 1999–2000 keräämiä ajankäyttöaineistoja. Ne ovat laajoihin haastattelututkimuksiin perustuvia aineistoja, joihin osallistujat ovat pitäneet kahden vuorokauden ajan kirjaa ajankäytöstään. Vastaajien omin sanoin kirjoittamat toiminnot on koodattu 185-luokkaisen toimintoluokituksen mukaisesti. Tietoja osallistujista on kerätty lisäksi haastattelemalla sekä liittämällä tietoja hallinnollisista rekistereistä. Ajankäyttötietojen taustamuuttujia ovat mm. pääasiallinen toiminta, ikä, elinvaihe, koulutusaste ja sosioekonominen asema (Tilastokeskus 2008).

Vanhemmassa, vuosina 1987–1988 kerätystä ajankäyttöaineistossa perusjoukon muodostavat yli 15-vuotiaat suomalaiset. Uudempi aineisto kerättiin vuosina 1999–2000 Eurostatin ohjeiden mukaisesti perusjoukkona kotitaloudet, joista tutkimukseen mukaan tulivat kaikki niiden yli 10-vuotiaat jäsenet. Vuonna 1987–1988 kerätystä aineistossa on yhteensä 15 352 vuorokauden eli 7 800 kohdehenkilön ajankäyttötiedot. Vuoden 1999–2000 aineisto koostuu puolestaan 10 561 vuorokauden ja 5 300 kohdehenkilön ajankäyttö-tiedoista.

Tätä tutkimusta varten ajankäyttöaineistot on rajattu niihin työssä käyviin miehiin ja naisiin, joiden kotitalouksissa asuu vähintään yksi alle 18-vuotias lapsi. Lopullisissa aineistoissa miesten vuorokausia on 1 441 (1987–1988) ja 779 (1999–2000). Vastaavasti naisten vuorokausia on 1 065 ja 601. Tutkimuksessa tarkastelun kohteena on pääasialliseen toimintaan käytetty aika, sivutoimintoja tässä tutkimuksessa ei oteta mukaan tarkasteluun. Havaintoyksikkönä on vuorokausi.

Aineistot asettavat tiettyjä rajoitteita tutkimusongelman lähestymiselle. Ensinnäkin tuorein ajankäyttöaineisto on jo yli kahdeksan vuotta vanha, joten aivan ajantasaista tietoa suomalaisten ajankäytöstä ei ole saatavilla. Ajankäyttö ei kuitenkaan ole niin herkästi ajassa muuttuvaa, ettei tutkimus puolustaisi paikkaansa yhteiskuntatutkimuksen kentällä.

Toisekseen aineistoista ei ole mahdollista selvittää esimerkiksi sitä, onko kyseessä perinteinen ydinperhe, uusperhe tai esimerkiksi sijaisperhe. Tällä voi kuitenkin olla vaikutusta siihen, miten isät isyyden kokevat ja miten he haluavat sitoutua lastenhoitoon. Myöskään lasten sukupuolta ei

aineistossa ole mainittu. Aiemmissä tutkimuksissa on nimittäin havaittu, että isät viettävät enemmän aikaa poikien kuin tyttäriensä kanssa (ks. esim. NICHD 2000, ks. myös Harris & Morgan 2001)

Tutkimuksessa analyysimenetelminä käytetään suoria jakaumia sekä korrelaatio- ja varianssianalyysiä. Empiirisen osan alussa kuvaillaan ajankäytön jakautumista sekä työssä käyvillä isillä että äideillä ansiotyöhön, vapaa-aikaan ja lastenhoitoon. Tämän jälkeen korrelaatioanalyysin avulla tarkastellaan isien lastenhoitoon käyttämän ajan yhteyttä muuhun ajankäyttöön (ansiotyö, koti-työt, järjestötoiminta, television katselu, harrastukset). Tarkoituksena on selvittää, näyttäytyykö aiempien tutkimusten mukaisesti myös tässä tutkimuksessa työn ja lastenhoidon negatiivinen yhteys isien ajankäytössä.

Empiirisen osan lopussa pyritään varianssianalyysin avulla selittämään, mitkä tekijät vaikuttavat isien lastenhoitoon käyttämään aikaan. Selittävänä muuttujina käytetään sekä isän että tämän puolison demografisia ja sosioekonomisia tekijöitä (ikä, koulutus, sosioekonominen asema, tulot), ansiotyöhön käytettyä aikaa ja perherakenteeseen liittyviä tekijöitä (lasten lukumäärä, perheen nuorimman lapsen ikä). Kyseisten tekijöiden on havaittu vaikuttavan isien lastenhoitoon osallistumiseen jo aiemmissä tutkimuksissa (ks. Barnett & Baruch 1987; Deutsch & al. 1993; Aldous & al. 1998; NICHD 2000; Sayer & al. 2004; Craig 2006) Huomioitavaa on, että tutkimuksen isät ja äidit eivät automaattisesti muodosta kotitaloutta ja isien kohdalla puolisoista puhuttaessa ei siten viitata tutkimuksen äiteihin.

Tulokset

Lastenhoitoon käytetty aika ja sen muutokset

Isien lastenhoitoon käyttämä aika lisääntyi jonkin verran 1990-luvulla (taulukko 1). Samanlaisesti äitien lasten kanssa viettämä aika hivenen väheni. Tämä osoittaisi puolisoitten välillä tapahtuneen jonkinasteista tasa-arvoistumista lastenhoidossa, vaikkakin äidit käyttävät siihen yhä isää enemmän aikaa. Näyttäisi siis siltä, että äidit ovat pystyneet lisäämään sekä työhön käyttämäänsä aikaa että ns. omaa aikaa, kun isät ovat ottaneet aiempaa enemmän vastuuta lastenhoidosta.

Vaikka isät viettävät aiempaa enemmän aikaa lastensa kanssa, on heidän ajankäyttönsä myös

ansiotyöhön lisääntynyt. Yhteistä isille ja äideille onkin, että heidän työtaakkansa on kasvanut samalla, kun vapaa-ajan määrä on vähentynyt. Isät käyttivät ansiotyöhön vuorokaudessa keskimäärin 15 ja äidit 38 minuuttia enemmän aikaa kuin kymmenen vuotta aiemmin. Vapaa-ajan määrä puolestaan vähentyi isillä 22 ja äideillä 12 minuuttia. Kun samanaikaisesti lastenhoitoon käytetty aika lisääntyi isillä keskimäärin yhdeksällä minuutilla vuorokaudessa ja äitien vähentyi neljällä minuutilla, viittaisi se perheen sisäisen lastenhoitovastuun aiempaa tasaisempaan jakautumiseen.

Isät käyttivät siis aiempaa enemmän aikaa lastenhoitoon ja työnteekoon, mutta olivat samalla menettäneet ns. omaa aikaansa keskimäärin lähes yhtä monella minuutilla päivässä. Miehet ovat siis vastanneet sekä työelämän lisääntyneisiin vaatimuksiin että yhteiskunnan kasvaneisiin odotuksiin lastenhoitovastuun tasaisemasta jakamisesta perheissä. Samalla isät ovat joutuneet tinkimään vapaa-ajastaan. Jos ajankäytön muutokset pysyvät samansuuntaisina myös 2000-luvulla, tulevat ajankäytölliset erot miesten ja naisten välillä entisestään kaventumaan, mitä tulee lastenhoitoon, ansiotyöhön ja vapaa-aikaan.

Lasten iällä on odotetusti yhteys siihen, miten

paljon isät käyttävät aikaansa lastenhoitoon. Aikaa lastenhoitoon käytetään luonnollisesti enemmän silloin, kun lapset ovat pieniä (taulukko 2). Erot ajankäytössä työssä käyvien isien ja äitien välillä ovat suurimmat puhtaasti pienten lasten hoitoon liittyvissä asioissa, kun taas pienempiä erot ovat mm. lasten kanssa leikkimisessä, ulkoilemisessa ja lasten kuljetuksissa, etenkin kun perheen kaikki lapset ovat jo kouluiässä.

Ei ole mitenkään yllättävää, että lastenhoitoon käytetty aika vähenee, kun lapset kasvavat. Lapset itsenäistyvät ja pärjäävät useammin omillaan ilman vanhemman jatkuvaa valvontaa ja hoivaa. Lapsia ei myöskään tarvitse kuljettaa niin paljon, jos he kulkevat itsenäisesti koulumatkansa. Lasten saavuttaessa kouluikä tarpeet muuttuvat enemmänkin läksyjen kanssa auttamiseksi ja muunlaisiksi tukemiseksi. Tämä näkyy sekä isien että äitien ajankäytössä.

Erityisesti pienten lasten perheiden ajankäytön kannalta on merkille pantavaa, että sekä isien että äitien ansiotyöhön käyttämä aika lisääntyi 1990-luvulla ja äideillä jopa keskimäärin tunnilla vuorokaudessa. Isien lastenhoitoon käyttämä aika on siis lisääntynyt samalla, kun äidit ovat lisänneet työhön käyttämänsä aikaa. Vaikka yhteys näiden kahden asian välillä vaikuttaisi olevan melko

*Taulukko 1. Työssä käyvien parisuhteessa elävien isien ja äitien ajankäytön jakautuminen lastenhoitoon ja muuhun lastenhoitoon sekä ansiotyöhön ja vapaa-aikaan vuosina 1987–1988 ja 1999–2000 (h.min/vrk)**

	1987–1988		1999–2000	
	isät	äidit	isät	äidit
N	1 441	1 065	780	601
Lastenhoito ja auttaminen	0,12	0,27	0,14	0,20
Lukeminen ja leikkiminen lasten kanssa	0,07	0,08	0,10	0,07
Ulkoileminen lasten kanssa	0,02	0,01	0,02	0,04
Lasten kanssa keskustelu	0,02	0,04	0,02	0,06
Muu lastenhoito	0,01	0,02	0,03	0,05
Lastenhoitoon liittyvät matkat	0,05	0,08	0,06	0,08
Lastenhoito yhteensä	0,26	0,47	0,35	0,43
Ansio työ	8,24	7,00	8,39	7,38
Vapaa-aika**	3,56	3,33	3,34	3,21

*) Mukana olevat ajankäytön muodot eivät kata koko vuorokauden ajankäyttöä. Mukana ovat vain ne työlliset, jotka ovat olleet päiväkirjan täyttöpäivänä töissä (eivät esimerkiksi vuosilomalla, muulla vapaalla tai sairaan lapsen kanssa kotona).

**) Vapaa-ajalla tarkoitetaan tässä sitä aikaa, joka jää, kun kaikesta ajankäytöstä vähennetään ansiotyöhön, kotitöihin, lastenhoitoon ja henkilökohtaisten tarpeiden tyydyttämiseen (esim. ruokailu, peseytyminen, pukeutuminen) käytetty aika.

Lähde: Tilastokeskuksen ajankäyttöaineistot 1987–1988 ja 1999–2000; omat laskelmat

Taulukko 2. Työssä käyvien parisuhteessa elävien isien ja äitien ajankäytön jakautuminen lasten hoitoon ja muuhun lastenhoitoon sekä ansiotyöhön ja vapaa-aikaan vuosina 1987–1988 ja 1999–2000 lasten iän mukaan (h.min/vrk)*

	Perheen lapsista vähintään yksi alle kouluikäinen		Perheen lapset kouluikäisiä	
	1987–1988 isät/äidit	1999–2000 isät/äidit	1987–1988 isät/äidit	1999–2000 isät/äidit
N	(766/430)	(407/224)	(675/635)	(373/377)
Lasten hoito ja auttaminen	0,19/0,56	0,24/0,42	0,03/0,08	0,02/0,07
Lukeminen ja leikkiminen lasten kanssa	0,13/0,18	0,19/0,17	0,01/0,02	0,01/0,01
Ulkoileminen lasten kanssa	0,03/0,04	0,03/0,10	0,00/0,00	0,01/0,00
Lasten kanssa keskustelu	0,02/0,06	0,02/0,05	0,01/0,04	0,01/0,06
Muu lastenhoito	0,01/0,04	0,03/0,08	0,01/0,00	0,03/0,03
Lasten hoitoon liittyvät matkat	0,06/0,15	0,06/0,14	0,03/0,03	0,05/0,04
Lasten hoito yhteensä	0,43/1,36	0,55/1,31	0,07/0,13	0,13/0,14
Ansiotyö	8,22/6,31	8,42/7,32	8,47/7,20	8,36/7,42
Vapaa-aika**	3,49/3,07	3,18/2,50	4,04/3,34	3,51/3,39

*) Mukana olevat ajankäytön muodot eivät kata koko vuorokauden ajankäyttöä. Mukana vain ne työlliset, jotka ovat olleet päiväkirjan täyttöpäivänä töissä (ei esimerkiksi vuosilomalla, muulla vapaalla tai sairaan lapsen kanssa kotona).

**) Vapaa-ajalla tarkoitetaan tässä sitä aikaa, joka jää, kun kaikesta ajankäytöstä vähennetään ansiotyöhön, kotitöihin, lastenhoitoon ja henkilökohtaisten tarpeiden tyydyttämiseen (esim. ruokailu, peseytyminen, pukeutuminen) käytetty aika.

Lähde: Tilastokeskuksen ajankäyttöaineistot 1987–1988 ja 1999–2000; omat laskelmat

selvä, on kuitenkin vaikea sanoa, kumpi on syy ja kumpi seuraus.

Joka tapauksessa isät ovat ottaneet lisää vastuuta perheen lasten hoidosta. Samanaikaisesti heidän työtaakkansa ansiotyön osalta on kasvanut ja vapaa-ajan tai ns. oman ajan määrä vähentynyt. Jostain on tingittävä, kun aikaa on rajallisesti. Tänä päivänä puhutaankin paljon aikaköyhyydestä, joka tuntuu vaivaavan yhä useampia. Seuraavaksi tarkastellaan, vaivaako aikaköyhyys isiä ja millaisia toiveita heillä olisi ylimääräiselle vapaa-ajalle.

Isien kokema aikapula

Isien aiempaa suurempi vastuunotto lastenhoidosta on merkinnyt heidän vapaa-aikansa määrän vähenemistä. Samanaikaisesti työelämän lisääntyneet vaatimukset näkyvät lisääntyneenä ajankäytönä työhön. Onkin mielenkiintoista tarkastella, miten isät kokevat kiirettä ja aikapulaa silloin, kun lapset ovat pieniä, tai silloin, kun nämä ovat kasvaneet isommiksi.

Ajankäyttöaineiston haastatteluosiossa tutkimukseen osallistuneilta kysyttiin, olivatko he joutuneet luopumaan asioista aikapulan takia. Jo 1980-luvun lopussa enemmistö isistä koki joutuneensa luopumaan aikapulan takia sellaisista

asioista, joita he olisivat halunneet tehdä. Pienten lasten perheissä aikapulasta kärsivien isien osuus oli tuolloin 59 prosenttia, ja sellaisissakin perheissä, joissa vähintään yksi lapsi oli kouluikäinen, aikapula vaivasi yli puolta isistä (51 %).

Merkille pantavaa on kuitenkin se, kuinka paljon aikapula lisääntyi 1990-luvulla. Vuosituhannen vaihteessa aikapula vaivasi aiempaa huomattavasti useammin isiä etenkin pienten lasten perheissä, joissa kolme neljästä isästä (75 %) ilmoitti joutuneensa luopumaan asioiden tekemisestä aikapulasta johtuen. Kuten jo aiemmin havaittiin, juuri näissä perheissä isät olivat lisänneet merkittävästi sekä lastenhoitoon että työntekoon käyttämänsä aikaa. Heillä myös ns. oma aika oli vähentynyt selvästi. Ei siis ole mikään ihme, että he kärsivät aikapulasta.

Myös perheissä, joissa osa lapsista oli kouluikäissä, isät kärsivät aiempaa enemmän aikapulasta. Niissäkin kaksi kolmesta (63 %) isästä olisi halunnut tehdä asioita, joihin ei yksinkertaisesti ollut löytynyt aikaa. Aiempaa yleisemmät kokemukset siitä, että aikaa ei riitä kaikkeen, voivat johtua monestakin eri syystä. Harrastusmahdollisuuksien määrä lisääntyy jatkuvasti, ja myös taloudelliset edellytykset esimerkiksi matkustami-

selle ovat parantuneet. Ihmiset suhteuttavat ajankäyttöään tietenkin olemassa oleviin ajankäytön mahdollisuuksiin.

Mitä isät sitten tekisivät, jos heillä olisi käytössään enemmän aikaa? Vielä 1980-luvun lopussa toiveita kuvastaa perinteisempi miesmalli. Aikaa toivottiin enemmän kodin huoltotoihin, kuten talon tai auton korjaukseen sekä miehisiin harrastuksiin: metsästykseen ja kalastukseen (taulukko 3). Vuosituhannen vaihteeseen tultaessa toiveet olivat muuttuneet pehmeämpään suuntaan. Sekä lastenhoitoon että lasten ja puolison kanssa yhdessäoloon toivottiin lisää aikaa, mikä osaltaan tukee ajatusta ”uuden isyyden” tulemisesta. Tätä ajatusta vahvistaa vielä se, että isä haluaisi olla aiempaa useammin läsnä keskustelun kautta. Oma aika ja myös fyysinen kunto nähdään kuitenkin tärkeänä ja jopa aiempaa tärkeämpänä, sillä yhä useammat isät olisivat käyttäneet lisää aikaa mieluusti myös esimerkiksi liikunnan harrastamiseen.

Perheen lasten iällä näyttäisi olevan jonkin verran vaikutusta siihen, mihin isät haluaisivat aikaansa käyttää, jos sitä olisi enemmän. Luonnollisesti lastenhoitoon haluttaisiin käyttää enemmän aikaa silloin, kun lapset ovat pienempiä. Myös liikunnan harrastamiseen kaivattaisiin tuolloin enemmän aikaa. Liikunta onkin varmaan ensimmäisiä ajankäytön muotoja, joista tingitään, kun aikaa on vähäisesti. Kun lapset kasvavat, aikaa haluttaisiin enemmän kodin huoltotoihin, eikä liikunnalle silloinkaan tunnu löytyvän tarpeeksi aikaa. Yhtäältä on tietenkin hyvä, että isät haluaisivat liikkua, mutta toisaalta tulos osoittaisi sen, että aikaa liikkumiselle ja urheilulle ei ole tarpeeksi.

Mitkä tekijät vaikuttavat lasten kanssa vietettyyn aikaan?

Seuraavaksi tarkastellaan varianssianalyysin avulla isän ominaisuuksiin, perherakenteeseen sekä työhön liittyvien tekijöiden yhteyttä lastenhoitoon käytettyyn aikaan (taulukko 4). Malliin on otettu mukaan sosiodemografisia tekijöitä: ikä, koulutusaste, sosioekonominen asema ja tulot. Myös isän ansiotyöhön käyttämä aika on mukana riippumattomana muuttujana. Lisäksi mukana on puolisoon liittyvistä tekijöistä työmarkkina-asema ja tulot. Perherakennetta kuvaavat muuttujat ovat perheen lasten lukumäärä ja nuorimman lapsen ikä.

Muuttujista ansiotyöhön käytetty aika ja nuorimman lapsen ikä ovat selvimmän yhteydessä

lastenhoitoon käytettyyn aikaan. Kummankin muuttujan kohdalla yhteys on negatiivinen, eli mitä vanhempia lapset ovat ja mitä enemmän isät työskentelevät kodin ulkopuolella, sitä vähemmän he käyttävät aikaansa lastenhoitoon.

Lasten lukumäärällä on myös tilastollisesti merkitsevä yhteys isien lastenhoitoon käyttämään aikaan, tosin ei läheskään yhtä vahva kuin lasten iällä tai ansiotyöhön käytetyllä ajalla. Kun lapsia on vain yksi, isät osallistuvat lastenhoitoon aktiivisemmin kuin silloin, jos lapsia on useampia. Tämän selittää ehkä osittain se, että ensimmäisen ja siinä vaiheessa ainoan lapsen kanssa hoito vie enemmän aikaa, kun kaikki on uutta. Lisäksi kun lapsia on useampia ja etenkin, kun lapset kasvavat, hoivavastuu jakaantuu useammalle perheenjäsenelle.

Isän oma ikä ei vaikuta oikeastaan lainkaan siihen, kuinka paljon aikaa hän viettää lastensa kanssa. Myöskään tuloilla ei näytä olevan yhteyttä lastenhoitoon käytettyyn aikaan. Tosin puolison tulot selittävät jossain määrin perheen isien osallistumista lastenhoitoon. Yhteys on posi-

Taulukko 3. Mihin työssä käyvät parisuhteessa elävät isät olisivat vuosina 1987–1988 ja 1999–2000 käyttäneet aikaansa, jos sitä olisi ollut enemmän käytössä? Tarkastelu lasten iän mukaan (%)*

	Lapsista väh. yksi alle kouluikäinen 1987–1988/ 1999–2000	Lapset kouluikäisiä 1987–1988/ 1999–2000
N	766/407	674/373
Kodin huoltotyöt	15,0/7,8	15,4/10,3
Lasten hoito	6,1/10,1	0,0/2,8
Muiden perheenjäsenten kanssa keskusteleminen/ seurustelu	7,2/10,5	4,1/8,4
Metsästyksen ja kalastus	7,0/2,1	13,8/6,3
Liikunnan harrastaminen	26,1/35,1	19,5/32,5
Lukeminen	7,9/7,0	2,9/6,0

*) Mukana ovat vain suosituimmat ajankäytön muodot. Mukana ovat vain ne työlliset, jotka ovat olleet päiväkirjan täyttöpäivänä töissä (ei esimerkiksi vuosilomalla, muulla vapaalla tai sairaan lapsen kanssa kotona).

Lähde: Tilastokeskuksen ajankäyttöaineistot 1987–1988 ja 1999–2000; omat laskelmat

tiivinen, eli puolison tulojen noustessa isien lastenhoitoon käyttämä aika lisääntyy. Tulot nousivat äideillä yleensä silloin, kun hän siirtyy äitiys- ja vanhempainvapailta tai hoitovapaalta töihin tai kun hän etenee urallaan. Molemmissa tapauksissa isän panostus lasten- ja kodinhoitoon on välttämätöntä.

Vaikka koulutusaste ei nouse kovinkaan vahvaksi selittäväksi tekijäksi, on sen yhteys lastenhoitoon käytettyyn aikaan kuitenkin selkeän lineaarinen. Mitä korkeampi koulutus, sitä enemmän isä viettää aikaa lastensa kanssa ja jakaa perheen hoivavastuuta. Tämä yhteys on havaittu myös aiemmissa tutkimuksissa (ks. esim. Sayer & al.

Taulukko 4. Varianssianalyysi. Työssä käyvien parisuhteessa elävien isien lastenhoitoon käyttämään aikaan vaikuttavat tekijät (muuttajat ja niiden p-arvot tummennettu)¹

Muuttuja	
Ikä	.68
Koulutusaste	2,46*
ei tutkintoa	-21,28*
keskiaste	-14,2
alin korkea-aste tai alempi korkeakouluaste	-5,31
ylempi korkeakouluaste tai tutkijakouluaste	Ref.
Sosioekonominen asema	3,01*
työntekijä	11,06*
alempi toimihenkilö	-5,45
ylempi toimihenkilö	3,33
maalous- tai muu yrittäjä	Ref.
Tulot	1,62
Ansiotyöhön käytetty aika	52,80***
Puolison työmarkkina-asema	1,43
työllinen	-4,58
ei-työllinen	Ref.
Puolison tulot	4,53*
Lasten lukumäärä	5,58**
1 lapsi	17,98**
2 lasta	13,57**
3 lasta	Ref.
Nuorimman lapsen ikä	62,20***
R2 = 0,22	

* p < 0,05, ** p < 0,01, *** p < 0,001

1. Mukana olevat ajankäytön muodot eivät kata koko vuorokauden ajankäyttöä. Mukana ovat vain ne työlliset, jotka ovat olleet päiväkirjan täyttöpäivänä töissä (ei esimerkiksi vuosilomalla, muulla vapaalla tai sairaan lapsen kanssa kotona).

Lähde: Tilastokeskuksen ajankäyttöaineisto 1999–2000; omat laskelmat

2004; Craig 2006). ”Uuden isyyden” esiin tuleminenkin on siten ainakin osittain seurausta yleisen koulutustason noususta. Vanhat asenteet ja arvot saavat väistyä, kun isien läsnäolon positiivisesta merkityksestä mm. lapsen kehitykselle tiedetään enemmän.

Sosioekonominen asema selittää myös jossain määrin lastenhoitoon käytettyä aikaa. Eniten aikaa lastensa kanssa viettävät työntekijät ja vähiten alemmat toimihenkilöt. Ylemmät toimihenkilöisät viettävät alempia toimihenkilöisiä jonkin verran enemmän aikaa lastensa kanssa, tosin ero ei ole kovinkaan merkittävä. Yksi mahdollinen selitys tähän voi olla, että alemmilla toimihenkilöillä ei välttämättä ole yhtä hyviä mahdollisuuksia vaikuttaa omiin työaikoihinsa kuin ylemmillä toimihenkilöillä, mikä tänä päivänä tuntuu ennen kaikkea merkitsevän pitkiä työpäiviä ja ylitöitä.

Myös yrittäjät, mukaan lukien maatalousyrittäjät, käyttävät vähemmän aikaa lastenhoitoon kuin työntekijät tai ylemmät toimihenkilöt. Ymmärrettävästi yrittäjien aika on rajatumpaa kuin niiden, joiden työaika on säännöllinen ja työ tapahtuu jotakuinkin normaalin viikkotuntimäärän puitteissa. Aiemmissa tutkimuksissahan on havaittu, että isän johtava asema ja työn henkinen vaativuus vähentää hänen osallistumistaan lastenhoitoon (ks. esim. Grossman & al. 1988). Yrittäjien ero alempiin ja ylempiin toimihenkilöihin ei kuitenkaan ole merkittävä.

Eri tekijät siis vaikuttavat siihen, miten paljon isät käyttävät aikaansa lastenhoitoon. Ymmärrettävästi aikaa lastenhoitoon käytetään enemmän silloin, kun perheen lapset ovat pieniä. Myös lasten lukumäärällä on merkitystä ajankäytön kannalta. Koska aika on rajallinen, on lastenhoitoon käytetty aika riippuvainen siitä, kuinka paljon esimerkiksi ansiotyöhön käytetään aikaa. Vuorokausi koostuu kahdestakymmenestä neljästä tunnista, joiden jakautumista eri toimintoihin on tärkeää ja mielenkiintoista tarkastella. On kuitenkin muistettava, että ajankäyttö on vain lopputulema erilaisista valintatilanteista. Lastenhoidon jakautumiseen perheissä vaikuttavat mm. erilaiset valta- ja neuvotteluprosessit, jotka ajankäyttötutkimuksessa jäävät näkymättömiksi.

Keskustelua

Suomessa perhepolitiikan yhtenä tavoitteena on ollut naisten vapauttaminen kotoa työmarkki-

noille ja siten osaltaan naisten ja miesten välisen tasa-arvon lisääminen. Vaikka tavoitteeseen suhtaudutaan myönteisesti, on tasa-arvoon vielä matkaa sekä työmarkkinoilla että kotona. Käsillä oleva tutkimus osoittaa, että isät osallistuvat aiempaa enemmän lastenhoitoon ja hoivavastuu jakautuu aiempaa tasaisemmin. Pääasiallinen vastuu lastenhoidosta on kuitenkin yhä äideillä.

”Uusi isyys” on ehkä tuloillaan, ja on varmasti perheitä, joissa vastuu lasten ja kodin hoidosta jakautuu tasaisesti. On myös perheitä, joissa isällä on päävastuu lastenhoidosta. Tutkimuksen tulokset vahvistavat kuitenkin, että perinteinen isämalli on yhä olemassa. Isät tekevät enemmän töitä kuin äidit ja osallistuvat vähemmän lastenhoitoon. Vaikka erot isien ja äitien välillä ovat 1990-luvulla kaventuneet, on äideillä yhä isää vähemmän omaa aikaa ja suurempi ajallinen vastuu lasten hyvinvoinnista. Yhä vielä monet äidit tekevät oman työnsä ohessa vielä toisen työpäivän kotona (ks. esim. Bittman & Wajzman 2000).

Perheen sisäinen ajankäyttö ei ole tietenkään stabiili koko ajan, vaan riippuu esimerkiksi lasten iästä. Kun lapset kasvavat, ei lastenhoitoon ylipäätään tarvitse käyttää niin paljon aikaa. Tällöin aikaa esimerkiksi omille harrastuksille jää enemmän. Silti ajasta tuntuu olevan pulaa. Reilusti yli puolet isistä koki, että he olivat joutuneet luopumaan joidenkin asioiden tekemisestä, koska aikaa ei ollut riittävästi. Pienten lasten perheissä aikapulasta kärsi jopa kolme neljästä isästä.

Erityisesti pienten lasten perheissä aikaa halutaan lisää juuri lastenhoitoon ja perheen kanssa seurustelemiseen. Selkeä muutos 1990-luvulla on ollut se, että yhä useammin isät halusivat aikaa lisää juuri tällaisiin ns. pehmeisiin asioihin, kun aiemmin aikaa haluttiin enemmän kodin korjaustöihin, auton huoltoon ja muuhun kodin huoltotyöhön. Aikaa kaivattiin lisää myös liikunnan harrastamiseen. Hyvinvoinnin kannalta olisi tärkeää, että aikaa myös omille harrastuksille löytyisi tarpeeksi. Työn ja perheen yhdistämisen lisäksi voitaisiinkin tänä päivänä puhua työn, perheen ja oman ajan yhdistämisen vaikeudesta.

Mitkä asiat sitten vaikuttavat siihen, kuinka paljon isät käyttävät aikaansa lastenhoitoon? Yhdessä merkittäväksi tekijäksi tässä tutkimuksessa nousi perheen lapsien ikä. Mitä nuorempia perheen lapset olivat, sitä enemmän isä käytti lasten-

hoitoon aikaa. Selväähän on, että kun lapsi kasvaa ja itsenäistyy, hän tarvitsee vähemmän hoivaa.

Melko odotetusti ansiotyöhön käytetty aika vaikuttaa siihen, miten paljon isät viettävät tai heillä on mahdollisuus viettää aikaa lastensa kanssa. Mitä enemmän isät tekevät töitä, sitä vähemmän he käyttävät aikaa lastenhoitoon. Selkeä muutos ajankäytössä 1990-luvulla näyttäisi olevan se, että sekä ansiotyöhön että lastenhoitoon käytetään aiempaa enemmän aikaa. Oman ajan osuus on samalla vähentynyt. Ei siis toisaalta ole mikään ihme, että kiireen ja aikapulaa tunne lisääntyi tutkimusajanjaksolla selvästi.

Myös isät elävät ns. ruuhkavuosia juuri silloin, kun lapset ovat pieniä. He tekevät paljon töitä ja pyrkivät silti ottamaan osaa lastenhoitoon tinkimällä omasta ajastaan. Jos työympäristö ei ota huomioon sitä, että miehillä yhtä lailla kuin naisillakin on perhe, joka vaatii läsnäoloa, voi isien olla vaikeaa lisätä lasten kanssa vietettyä aikaa, vaikka he sitä halusivatkin. Jouko Huttusen (2000) kuvailema ”poikamieskulttuuri” työpäiväkoilla ei varmasti edesauta hoivavastuun tasaisempaa jakamista perheissä.

Tällä hetkellä suuntaus näyttäisi oleva hyvä, jos tavoitteena on hoivavastuun tasaisempi jakautuminen perheissä. Jos ajankäytön muutokset jatkuvat samansuuntaisina, erot lastenhoitoon käytetyssä ajassa tulevat kapenemaan entisestään isien ja äitien välillä. Muutosta on kuitenkin vaikea ennustaa, sillä siihen vaikuttavat monet asiat perhepoliittisista valinnoista muutoksiin työmarkkinoilla ja hyvinvointipalveluiden järjestämisessä.

Perheiden ajankäyttö on mielenkiintoinen ja relevantti tutkimusaihe, joka lisää ymmärrystä sekä perheiden hyvinvoinnista että yhteiskunnallisten ja kulttuuristen muutosten vaikutuksesta ajankäyttöön ylipäätään. Käsillä oleva tutkimus on tehty perustuen 1980- ja 1990-lukujen lopussa kerättyihin väestötason ajankäyttöaineistoihin. Uudempikin aineisto on jo melko vanha, joten tutkimuksen tulokset eivät sinällään kerro isien ajankäytöstä tämän päivän Suomessa. Tulokset osoittavat kuitenkin, että isien ajankäytössä ja ajankäytön toiveissa on tapahtunut muutoksia, ja jos muutokset 2000-luvulla jatkuvat samansuuntaisina, merkitsee se ”uuden isyyden” esiinmarssia, vaikkakin hidasta sellaista.

KIRJALLISUUS

- ALDOUS, JOAN & MULLIGAN, GAIL M. & BJARNASON, THORODDUR: Fathering over Time: What Makes the Difference? *Journal of Marriage and Family* 60 (1998): 4, 809–820
- BARNETT, ROSALIND C. & BARUCH, GRACE K.: Determinants of Fathers' Participation in Family Work. *Journal of Marriage and Family* 49 (1987): 1, 29–40
- BARUCH, GRACE K. & BARNETT, ROSALIND C.: Consequences of Fathers' Participation in Family Work: Parents' Role Strain and Well-being. *Journal of Personality and Social Psychology* 51 (1986): 5, 983–992
- BITTMAN, MICHAEL & WAJCMAN, JUDY: The Rush Hour: The Character of Leisure Time and Gender Equity. *Social Forces* 79 (2000): 1, 165–189
- CARLSON, B. E.: The Fathers' Contribution to Childcare: Effects on Children's Perceptions of Parental Roles. *American Journal of Orthopsychiatry* 54 (1984): 123–136
- CRAIG, LYN: Parental education, time in paid work and time with children: an Australian time-diary analysis. *The British Journal of Sociology* 57 (2006): 4, 553–575
- DEUTSCH, FRANCINE & LUSSIER, JULIANNE B. & SERVIS, LAURA J.: Husbands at Home: Predictors of Paternal Participation in Childcare and Housework. *Journal of Personality and Social Psychology* 65 (1993): 6, 1154–1166
- GROSSMAN, FRANCES K. & POLLACK, WILLIAM S. & GOLDING, ELLEN: Fathers and children: Predicting the quality and quantity of fathering. *Developmental Psychology* 24 (1988): 1, 82–91
- HAATAJA, ANITA: Pohjoismaiset vanhempainvapaat kahden lasta hoitavan vanhemman tukena. *Janus* 12 (2004): 1, 25–48
- HARRIS, KATHLEEN M. & MORGAN, S. PHILIP: Fathers, Sons, and Daughters: Differential Paternal Involvement in Parenting. *Journal of Marriage and Family* 53 (1991): 3, 531–544
- HOCHSCHILD, ARLIE & MACHUNG, ANNE: *The Second Shift*. New York: Penguin Books, 2003
- HUTTUNEN, JOUKO: Isä perheessä. Sosiaalinen aikakauskirja 87 (1993): 6, 6–10
- HUTTUNEN, JOUKO: Isästäkö äidin kaltainen vanhempi? Teoksessa: Laurinen, Leena (toim.): *Koti kasvattajana, elämä opettajana*. Juva: WS Bookwell Oy, 2000
- HÄMÄLÄINEN, ULLA & TAKALA, PENTTI: Isien perhevapaat ja tasa-arvo. Teoksessa: Lilja, Reija & Asplund, Rita & Kauppinen, Kaisa (toim.): *Perhevaapaalinnat ja perhevapaiden kustannukset sukupuolten välisen tasa-arvon jarruina työelämässä*. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2007:69. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, 2007
- LAMMI-TASKULA, JOHANNA: Isät vapaalla. Ketkä pitävät isyys- ja vanhempainvapaata ja miksi? *Yhteiskuntapolitiikka* 68 (2003): 3, 293–298
- LAMMI-TASKULA, JOHANNA: *Parental Leave for Fathers? Gendered Conceptions and Practices in Families with Young Children in Finland*. Helsinki: Stakes, 2007
- LESLIE, LEIGH A. & ANDERSON, ELAINE A. & BRANSON, MEREDITH P.: Responsibility for Children: The Role of Gender and Employment. *Journal of Family Issues* 12 (1991): 2, 197–210
- LUNDBERG, ULF & FRANKENHAEUSER, MARIANNE: Stress and Workload of Men and Women in High-Ranking Positions. *Journal of Occupational Health Psychology* 4 (1999): 2, 142–151
- LUNDBERG, ULF & MÄRDBERG, BERTIL & FRANKENHAEUSER, MARIANNE: The total workload of male and female white collar workers as related to occupational level, number of children and age. *Scandinavian Journal of Psychology* 35 (1994): 4, 315–327
- MCCBRIDE, BRENT & MILLS, GAIL: A Comparison of Mother and Father Involvement With Their Preschool Age Children. *Early Childhood Research Quarterly* 8 (1993): 4, 457–477
- MESIÄISLEHTO-SOUKKA, HELINÄ: *Perheenlisäys isien kokemana – fenomenologinen tutkimus*. Oulu: Oulun yliopisto, 2005
- MÄKELÄ, MAIJA: Äiti perheessä. *Sosiaalinen aikakauskirja* 87 (1993): 6, 4–6
- NICHHD EARLY CHILD CARE RESEARCH NETWORK: Factors Associated With Fathers' Caregiving Activities and Sensitivity With Young Children. *Journal of Family Psychology* 14 (2000): 2, 200–219
- NIEMINEN, TARJA: *Tasa-arvobarometri 2008*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, 2008
- PETERSON, RICHARD R. & GERSON, KATHLEEN: Determinants of Responsibility for Child Care Arrangements Among Dual-earner Couples. *Journal of Marriage and Family* 54 (1992): 3, 527–536
- PLECK, JOSEPH H.: *Paternal Involvement: Levels, Sources, and Consequences*. Teoksessa: Lamb, Michael E. (toim.): *The Role of Father in Child Development*. New York: Wiley and Sons, 1997
- RUSSELL, GRAEME: *Shared-caregiving Families: An Australian Study*. Teoksessa: Lamb, Michael E. (toim.): *Nontraditional Families: Parenting and Child Development*. New Jersey: Lawrence Erlbaum, 1982
- SALMI, MINNA & LAMMI-TASKULA, JOHANNA (toim.): *Puhelin, mummo vai joustava työaika. Työn ja perheen yhdistämisen arkea*. Helsinki: Stakes, 2004
- SAYER, LIANA C. & GAUTHIER, ANNE H. & FURSTENBERG, FRANK F. JR.: Educational Differences in Parents' Time With Children: Cross-National Variations. *Journal of Marriage and Family* 66 (2004): 5, 1152–1169
- TAKALA, PENTTI: Uuden isyysvapaan ja isän muiden perhevapaiden käyttö. Sosiaali- ja terveysturvan selosteita 43/2005. Helsinki: Kansaneläkelaitos, 2005
- TILASTOKESKUS: *Tietoa tilastoista. Ajankäyttötutkimus 2008*. Saatavilla: <http://www.stat.fi/meta/til/akay.html>, 23.1.2009
- VUORI, JAANA: *Isyyden mallit ja isien valinnat*. Teoksessa: Aalto, Ilana & Kolehmäinen, Jani (toim.): *Isäkirja*. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy, 2004.

Aineisto

Tilastokeskus: Ajankäyttötutkimus 1987–1988
Tilastokeskus: Ajankäyttötutkimus 1999–2000.

ENGLISH SUMMARY

Minna Ylikännö: Fathers' time use: the rise of new fatherhood (Isien ajankäytöstä: uuden isyyden hidas esiinmarssi)

This article uses Statistics Finland data from 1987–1988 and 1999–2000 to study fathers' time use patterns in two-provider families with children. The question of whether and to what extent fathers today take parental leave has recently received much public debate. However in view of the broader issue of the reconciliation of work and family life it would be equally, if not more important to address the question of how much quality time working fathers spend with their children.

The results show that, despite some movement towards greater gender equality in the 1990s, mothers continue to spend far more time in childcare even in families with two working parents. In the early 2000s fathers spent somewhat more time in childcare than 10 years earlier, whereas among women the opposite was true. It is possible, therefore, that a new kind of fatherhood may slowly be gaining ground where fathers assume equal responsibility with mothers for housekeeping and childcare.

On the other hand, fathers' time use patterns are al-

so being affected by growing pressures in the workplace. As time is a limited resource, the amount of time available for childcare and gainful employment has also been reduced. Yet for reasons of personal well-being it is important that people have enough time to engage in their own leisure activities. During the 1990s the amount of time that fathers had all for themselves showed a tendency to decline, leading to more frequent experiences of lack of time. However, in contrast to the situation in the late 1980s, fathers no longer wanted more time for their own leisure activities or for odd jobs around the house; what they wanted above all was more time to spend with their family.

Overall, then, fathers' time use is moving in an encouraging direction in view of the goal of a more equal distribution of responsibilities within the family. It is obviously difficult to predict how things will change in the future, but the experiences gained with parental leaves suggest that we may indeed be heading towards a more equitable society in terms of parental time use.

KEY WORDS:

fatherhood, time use, childcare

Ylikännö Minna. Employees' satisfaction with the balance between work and leisure in Finland, Sweden, Norway and Denmark – time use perspective. Research on Finnish Society 2010; 3: 43–52.

Employees' Satisfaction with the Balance Between Work and Leisure in Finland, Sweden, Norway and Denmark - Time Use Perspective

Minna Ylikännö

The Social Insurance Institution of Finland

This study aims at investigating the level of satisfaction with the allocation of time between work and leisure, and possible explaining factors, among the employed in Finland, Sweden, Norway and Denmark. Using the European Social Survey (ESS) Round 3 data from 2006, it is possible to make competent quantitative comparisons between the Nordic countries (excluding Iceland which did not participate in the ESS data collection). Multilevel modelling (GLM) was used for data analyses. Only those respondents to the ESS survey who were currently employed were included in the analysis. The results show that the Danish employees are the most satisfied and the Swedish employees the least satisfied with the division of time between work and other aspects of life. In all the four countries, work-related rather than family-related or other leisure-oriented factors predicted the level of satisfaction. Socio-economic and family-related factors predicted satisfaction at the country level, but did not account for common explanatory factors. However, it may be that those who are potentially the most dissatisfied due to difficulties in combining work and family are not at work at all, and thus not involved in the study. The observed differences between the countries are discussed in the present article. To conclude from the results of this study, poor work content reduces temporal commitment to work, and accordingly, time use as a central element of individual well-being should not be ignored.

Keywords: Time use; work-leisure balance; Nordic countries; comparative analysis

Introduction

The relationship between work and leisure has interested researchers from several disciplines throughout the industrialized era. Within economics, the focus has been on the labour supply and the trade-off between work and leisure of a rationally behaving consumer. The question of work-leisure relationship has intrigued the minds of sociologists (e.g. Parker, 1976; Wilson, 1980). In terms of well-being and especially that of families, the relationship between work and non-work time has been widely discussed: How is the non-paid work divided in families, and how can work and childcare be optimally combined in families with children? Implications of time allocation to individual well-being have also raised interest, and the concept of time-poverty has been launched to describe the scarcity of free time (e.g. Warren, 2003; Goodin et al., 2005; Eriksson et al., 2007).

In the beginning of industrialization, a working day ranged from 10 to 16 hours six days a week. There was nei-

ther much free time nor the resources to make the little free time enjoyable. After World War I many European countries introduced eight-hour workday as a response to labour unions' constant demands and violent confrontations. Today, in most European countries a 40-hour working week is a standard regulated by law. Occasionally there is public debate over diminishing the current 8-hour day to 6 hours. This is advocated as a partial solution to the unemployment problem through increased amount of jobs available.

There are employees who actually would like to work fewer hours. Nevertheless, it is increasingly common that employees work long hours. Standard working hours are no longer the norm (Bittman & Wajcman 2000), and for many, a forty-hour week over five working days is something that is written in the contract, but which for some of us never really holds. Working hours have also concentrated into fewer working households, and in Britain, for example, the average contribution of work per person of working age has risen since 1981 by approximately three hours per week. According to Green (2002), this represents a non-negligible increase in the pressure of work on these households' available time.

Both the longer and more unsociable hours and the more demanding work contribute to increasing work pressure (e.g. Green, 2006), which must have, at least, some implications for the well-being of an employee and for the satisfaction one gets from being at work. Not only there is less time left for other aspects of life, but an employee is also more stressed at work. The stress appears to affect female employees in particular, because it is not just the lengthy work-

This is a revised version of a paper presented at the 31st Conference of the International Association for Time Use Research, Lüneburg, Germany, 23-25 September 2009. I am grateful to those who commented on the earlier version of the manuscript.

The author works as a researcher at the Social Insurance Institution of Finland. Address: Research Department, Social Insurance Institution of Finland, Peltolantie 3, FI-20720 Turku, Finland. Email: minna.ylikanno@kela.fi

ing hours, but also the “second shift” at home that fall especially heavily on employed women (for the concept of “second shift”, see Hochschild & Machung, 1989; Hochschild, 1997; Hochschild & Machung, 2003).

This article examines the satisfaction of employees in Finland, Sweden, Norway and Denmark with the balance of time spent on paid work and on other aspects of life, and the factors explaining the differences in the level of satisfaction. Preferences for working time are an important aspect of labour market relations, especially in the period of transition to more flexible work arrangements and varied time schedules (Stier & Lewin-Epstein, 2003, 321). This is also the case in the Nordic countries, which are facing the same challenges of changing labour markets referred to above as the other industrialized countries.

The aim of this article is to provide an insight into the work-leisure balance in the Nordic countries, which are often assumed to produce similar outputs as regards to welfare policies. Although there are common features on the policy level, there are actually also differences concerning the working conditions and employment relations between the Nordic countries. For the researchers and policy-makers it is vital to have knowledge about the outcomes of national policies and the factors mediating the outcomes in those countries that are the most similar to their own countries since, when considering future policy changes, the implications can be predicted with the highest certainty. If other countries outside Scandinavia were included in the study, the elaboration of the possible differences in the satisfaction and the mediating factors would remain at a very general level, and the contribution to the Scandinavian welfare policy agenda would be minor.

The data used in this study derive from the European Social Survey and its Round 3 from the year 2006. Because the satisfaction with the balance between work and other aspects of life is subject to study here, only those respondents to the ESS survey who were currently employed are included in the final data. Linear regression is used as the method of analysis. The article is structured as follows: Section II describes work-leisure relationship from time use perspective and the problematic nature of reconciling work with other aspects of life. Section III presents briefly the four countries included in the study. Section IV describes the data and the methods of analysis used. The results of the study are presented in Section V, and the conclusions along with the discussion in Section VI.

Work, family, and scarcity of time

We have different preferences as regards working hours. However, the time is same for all; we have 24 hours a day and if we work eight hours a day, it leaves the same 16 hours for all of us. In theory, any hour of the day and any day of the week could be used for working in accordance with demands or preferences. However, working 24/7 is not possible for obvious reasons. We need time off from work, firstly, because we need to satisfy our bodily needs (eating, sleeping and otherwise taking care of our body), and secondly, because

we need to satisfy household necessities (cooking, cleaning, taking care of the children etc.) (Goodin et al., 2008, 4-5). Hence, we have obligations that bind our time on a daily basis. Thirdly, we need time just for ourselves. The time that remains after working hours, unpaid work at home, and self-care, is categorically free time, leisure. Parker (1976, 65) defines leisure as time free from obligations to self or to others – time in which to do as one chooses. It is when we can visit our friends, do sports, or engage us to other activities we find enjoyable.

Traditionally work is seen as something we need to do in order to fulfil the financial needs that we have. We have to spend at least a minimal amount of time securing the income that we need for living (Goodin et al., 2008, 5). Yet, it is not just the opportunity to make money that is forcing or inspiring us to work. Work is also essential for individual fulfilment and well-being. Furthermore, personal well-being is highly dependent on the content of one’s job. Warr & Bryan (1987), among others, have attempted to describe the principal features of a good job and has come up with a “vitamin model”, suggesting that certain characteristics of one’s job act much in the same way as vitamins. They see that individual happiness is linearly related to valued social position, money, and physical security.

It is vital for the employees that they feel that they get recognized for the work they perform, they get decent monetary compensation, and they are not in constant fear of losing their jobs. These are not only relevant for individual job satisfaction but most likely also for how much time the employee is willing to allocate to work. From the economic viewpoint, working hours set limits to the earnings and income of an employee (Jacobs & Gerson, 2001, 40). When trying to achieve an optimal balance between work and other aspects of life, an employee has to weigh, on one side, the time preferences he/she has and, on the other side, the economic support he/she ought to provide for living. Jacobs and Gerson (2001, 40) claim that while too much time at work can undermine personal and family well-being, too little time can endanger the family’s economic security and lower its standards of living. Thus, although one would like to work less, it may not be economically possible.

Whatever the reason is, possible dissatisfaction with the time balance between paid work and leisure stems either from willingness to work more, or from not having enough time for other aspects of life. In the first case, an employee is involuntarily working less than preferred, e.g. only part-time instead of a full-time job. Part-time work is quite common in the Nordic countries, with the exception of Finland. According to the OECD statistics, every fourth of all employed persons in Sweden, Norway and Denmark are working part-time. In Finland, the share of part-time workers is much smaller, only one out of seven (OECD, 2009). Taking up a part-time work may, of course, be voluntary and a matter of choice. However, some may be forced to accept part-time work, if there are no alternatives, and accordingly, they are also forced to gain a lower income than they prefer or need (Nätti, 2007, 532).

Jacobs and Gerson (2001) found that those who allocate

relatively few hours to work are more likely to want more hours of work, whereas those working long hours prefer a reduction in their workload. Thus, we could expect that working long hours would contribute negatively to the employees' satisfaction. However, the proper length of a working day from an employee's viewpoint is a highly subjective matter. For some, eight-hour working day may be too long, for some, the limit may be twelve hours. As most employees in the industrialized countries are employed full-time, their working week should amount to 40 hours on average. Yet, a part of the workforce is more or less voluntarily engaged in paid and especially unpaid overtime (Stier & Lewin-Epstein, 2003, 303), which means that their actual hours at work can be much more than 40 hours a week.

Despite the working time regulation, many employees are increasingly spending long hours at work and taking work home, and the average working time has increased (Blyton & Dastmalchian, 2006, 19). For some individuals, working long hours may be the only means to earn sufficiently to maintain an acceptable standard of living. For others, it may reflect either a particular attachment to work, or a pressure to conform to a long hours culture prevailing in the work community (Blyton & Dastmalchian, 2006, 20). On the other hand, there are people who just love to work. They work long hours even when other employees are enjoying their weekend off or well-earned summer vacation. They consider themselves as devoted workers who do not sacrifice themselves for the work, but rather enjoy it (Hochschild, 2001, 36).

If the working hours system is flexible, and the employee has the power to negotiate with the employer as regards optimal working time arrangements, it may not be that big of a problem for the employee to work long hours when required. Also, if the expected compensation for working ten to twelve hour days is sufficient, an employee may well be willing to work overtime and even unpaid (Pannenberg, 2005, 192), and would still be quite satisfied with the situation. Pannenberg (2005) reported on a positive relation between unpaid overtime and long-term real labour earnings. This was, however, applicable to male employees only.

The gender bias concerns not only time devoted to work, but also other temporal aspects of life. Although unpaid work at home, including childcare, is today more equally divided between the genders than before, we are still far from equal division of domestic work (Gershuny et al., 1994; Bianchi et al., 2000; Gershuny, 2000; Sayer et al., 2004). Fathers' more active involvement in household labour may be encouraged by family friendly policies, but at the same time, more flexibility is demanded from the employees, meaning longer working hours and working on shifts and during weekends. It is also difficult to change the deep rooted societal structures that are caused by the long history of male breadwinner model. Men are still expected to commit themselves to work without external responsibilities influencing their behaviour. They are willing to participate in childcare and housework, but at the end of the day, they are unwilling to make any family accommodations that would affect their job (Ranson, 2001, 22-3).

Especially in dual-earner families with small children and

very little personal time, work-family issues may create conflicts. The "rush-hour" phenomenon (Bittman & Wajcman, 2000) is familiar for those with full-time work and caring responsibilities. Reconciling work and care can be challenging, when one is responsible for young children, or for elderly or disabled relatives (see Gerstel & Gallagher, 1993). The caretaker role, including caring work outside home, has traditionally fallen on the women in the families. Gerstel (2000) calls this care giving of next-of-kins and friends outside home the "third shift".

It is not said that in all families with small children or other dependent relatives, reconciliation of family and work would present a problem or that possible difficulties would affect the satisfaction with working hours. For some individuals, the workplace environment is essential for their personal mental and emotional well-being (Gill, 1999, 731), and work itself contributes as a vital counter-balance to home and child care. It is a social arena where they can fulfil their needs for interpersonal contacts and interaction, use their personal skills, and get feedback from the work done. It may well be assumed that if you are satisfied with your job, you would not express dissatisfaction towards the balance between time spent on work and on other aspects of life. Yet, if there are overwhelming obstacles concerning child care or personal time use outside work, satisfaction may be lower, even if one is satisfied with the job itself.

There are both pulling/pushing factors outside the work and at work that make some employees prefer to work more or less hours. If an employee is dissatisfied with the job itself, if the work causes stress, or if it feels nothing but unpleasant and coerced, the employee probably prefers to work fewer hours. On the other hand, an employee who perceives his/her job interesting, has good relations with the management, autonomy at work, and fairly good income, and who can use his/her abilities and skills at work and gets recognition for work well done, is most probably satisfied with the job and has for that part no reason to want to work fewer hours (Brook & Brook, 1989, 178; Sousa-Poza & Sousa-Poza, 2000, 532).

Nordic welfare states – similarities and differences

In this article, satisfaction with the allocation of time between work and other aspects of life is reviewed in four Nordic countries: Finland, Sweden, Norway and Denmark. All these countries represent the Scandinavian welfare model characterised by high participation of women in the labour force, high participation in the labour unions, and a welfare system that makes it relatively easy to combine work and family life.

One of the core ideas in the Scandinavian welfare model is gender equality. With publicly provided childcare, and with a comprehensive maternity and parental pay and leave system, the Scandinavian countries have enabled women to work full time, and made it easier to both women and men to balance work and family life. Fathers are encouraged to take parental leaves, and already since the 1970s, income com-

pendance during the family leaves has been available also for them (Lammi-Taskula, 2007, 46). In the Scandinavian welfare regime, the state is committed to promoting equality among all citizens. When compared to the Anglo-American countries, such as the United States, or to the conservative-corporatist countries like Germany, which have supported a traditional division of labour between the genders, the Nordic countries have been clearly more effective in eliminating gender inequalities.

For those with small children, parental leave schemes are one way to avoid work-family conflicts. However, wanting to share more time with children does not necessarily mean that the parents would prefer staying home instead of working outside home. For many parents, reducing the working hours by one or two hours per day could be enough. In other words, the question is not whether there are public policy schemes enabling parents to stay home with small children, but rather it is the issue of policies and working culture at the workplace, and also of larger societal changes concerning working times.

Over the past two or three decades there has been growing need for non-standard work, such as working in the evenings or nights, in shifts, or during the weekends. One underlying reason is the globalizing economy, which has made it necessary for international companies to run 24 hours a day in order to respond promptly to the clients' demands and to compete with companies operating in different time zones (Glorieux et al., 2008, 64). There is clearly a demand for more flexible work-time arrangements and for a higher flexibility among employees.

This is also true in the Nordic countries, where we can find the most flexible workforce in Europe. For example, according to the European Labour Force Survey, Finland and Sweden have the highest rates of shift work, approximately one quarter of all employees work in shifts. Denmark leads in respect of Sunday work, and Finland scores high in terms of evening and night work (Evans et al., 2001, 23-4). The higher the level of flexibility, the more likely employees perform some of their tasks at non-standard times, such as in the evenings or during the weekends (Dixon 2002 in Glorieux et al., 2008, 65).

According to the European Foundation, the average collectively agreed normal weekly working hours in the Nordic countries varied from 37 in Denmark to 37.8 hours in Sweden in the year 2006 (for full-time workers). In Finland and Norway, the corresponding figure was 37.5, while the average for EU15 + Norway was 37.9 hours. When we look at the actual weekly working hours (of full-time workers; including paid and unpaid overtime work), they exceed the collectively agreed hours in each of the four countries. The actual working hours varied from 38.1 in Finland to 38.6 hours in Norway. The corresponding figure for Denmark and Sweden was 38.5, while the average for EU15 + Norway was 39.3 hours (Eurofound, 2006). All the four Nordic countries fall short of the average, but the figures indicate that some overtime is done, paid or non-paid.

Not only the working hours, but also the pressure experienced at work may influence the preferences employees have

for working time. Gallie (2005) found that work pressure is strongly associated with job insecurity, suggesting that work pressure has increased in the Nordic countries along with the higher unemployment rates due to the economic recession in the 1990s. Gallie (2005, 373) found exceptionally high levels of work pressure in Finland and Sweden, while in Denmark the index for work pressure was clearly lower. Norway was not included in his study.

Another factor possibly affecting the satisfaction with the balance between time spent on paid work and on other aspects of life is the satisfaction with the compensation received for one's supply of work input. From an employee's point of view, it is different to work eight hours or more for an insufficient or a generous compensation. In 2006, the average gross annual earnings (in industry and services) were 48 307 euros in Denmark, 47 221 euros in Norway, 35 084 euros in Sweden, and 34 080 euros in Finland (Eurostat, 2009). There is quite a huge gap between the earnings in Denmark and Norway as compared to Sweden and Finland. Although Denmark and Norway are considered to be more expensive countries as regards to the living costs, the difference is still significant.

When considering the childcare policies, the total hours of work done on a yearly basis, and the wage level as the compensation for the work done in Finland, Sweden, Norway and Denmark, it is difficult to say whether there are significant differences between the four countries in the satisfaction with the time balance and in which of the countries satisfaction is the highest or the lowest. The Danes are often on the whole thought to be happier than their fellow citizens in other Nordic countries, and there is also empirical evidence to prove it. Eskildsen et al. (2004) found that Danish workers are more satisfied with their jobs when compared to workers in Finland, Sweden and Norway. Sousa-Poza & Sousa-Poza (2000) found the same in their comparative research including 21 countries mainly from Europe.

Possible reasons for the higher satisfaction among the Danish employees could be the high quality of work tasks and high level of organizational participation. These aspects of job quality were also found in Sweden, whereas this was somewhat less the case in Finland (Gallie, 2003, 76). As Gallie concludes, there is some distinctiveness of Scandinavian societies with respect to the nature of the work task and to participation, which would be expected, if their policies had been effective in improving employees' everyday experiences of work.

Data and methods

European Social Survey European Social Survey is a biennial multi-country survey covering over 30 nations and funded by the European Science Foundation and academic funding bodies in each participating country. The central aim of the survey is to monitor and interpret changing public attitudes and values within Europe and to investigate how they interact with Europe's changing institutions. The data cover a wide range of social variables, including social and public trust, political interest and participation, governance and

efficacy, political and social values, social exclusion, well-being and health (Jowell, 2007). The data are archived at the Norwegian Social Science Data Services (NSD) and are accessible via the ESS data website at <http://ess.nsd.uib.no>.

Data for the ESS Round 3 were collected in the years 2006 and 2007 in 25 participating European countries. Similar to the preceding Rounds 1 and 2, data were collected by one-hour-long face-to-face interviews including questions on the topics listed above. The interviewees represented all persons aged 15 and over, and residing within private households, regardless of their nationality, citizenship, language, or legal status. The number of valid interviews is 1 896 for Finland, 1 927 for Sweden, 1 750 for Norway, and 1 505 for Denmark (Jowell, 2007).

The four Nordic countries that took part in the ESS data collection, namely Finland, Sweden, Norway and Denmark, are reviewed for this study. Respondents aged from 18 to 64 years whose main activity in the preceding seven days period had been paid work are included in the study. The self-employed are excluded because they constitute only a small minority of all respondents. There are altogether 3 526 employees in the final data, of whom 825 are from Finland, 1 027 from Sweden, 944 from Norway and 730 from Denmark.

Dependent variable The outcome variable in this study is a subjective measure of satisfaction with the allocation of time between work and other aspects of life. The respondents were asked: "How satisfied are you with the balance between time you spend on your paid work and the time you spend on other aspects of your life?" For all the analyses in this study, the original 10-point scale variable is used, with '0' representing extreme dissatisfaction and '10' representing extreme satisfaction.

Independent variables There are numerous studies that have analysed the determinants of job satisfaction and working time preferences. Stier and Lewin-Epstein's (2003) findings underscore the importance of economic aspects in determining the preference for working hours. Those whose standard of living is better secured, that is, persons with higher education, as well as the older employees would prefer to work less. On the other hand, those with lower education would prefer to work more, and according to Clark (1997), they are in the average more satisfied with their jobs. In an earlier study, Clark (1996) found that there is strong positive relationship between self-reported health and job satisfaction.

Sousa-Poza and Sousa-Poza (2000) found that having an interesting job and good relations with management play a significant role in job satisfaction. In Clark's (1997) study with extensive British data, the key finding was that gender predicts job satisfaction: women are more satisfied with their jobs. In addition, as regards reconciliation of work and family life, Moen & Dempster-McClain (1987) found that, irrespective of actual working hours, over one half of the parents with children living at home wished to work fewer hours per week in order to be able to spend more time with their spouse and children.

On the basis of the earlier empirical findings, a number of socio-demographic variables were included in the model at the individual level (i.e., gender, age, years of full-time education, self-rated health, living with a spouse or a partner, and having children under 3 years old). Dummy variables were used to indicate gender (1 = male), self-rated health (1 = good or very good health), living with a spouse or a partner (1 = living with a spouse or a partner), and having children under 3 years old (1 = having at least one child under 3 years old). Continuous variables were used for the respondent's age, and years of full-time education. Years of full-time education was standardised by calculating the individual deviations from the average years of full-time education.

Apart from the socio-demographic variables, work-related, continuous variables were included, covering working time (total hours worked per week including overtime) and subjective experiences of work. For the ESS survey, the respondents were asked, among other things, how satisfied they are with their jobs¹, how much the management allows an employee to decide on the organisation of daily work, and how much influence an employee has on the policy decision about activities of the organisation as a whole², how much of the time the respondent finds his/her work interesting or stressful³, and whether the respondent is getting the recognition he/she deserves⁴.

The economic aspects of the satisfaction are measured with two variables. Firstly, the model includes a variable reflecting the respondents' feelings about household income. A dummy variable was constructed from the original categorical variable with value '1' representing those living comfortably or coping with the present income. Personal or household income as such could have been used as variables as well, but e.g. in Clark's (1996) study, income had a relatively weak effect on overall job satisfaction, which may stem from the higher-paid employees doing harder jobs why they may not be necessarily more satisfied with their jobs than those with lower income. Secondly, the model includes a variable reflecting the respondents' subjective views about whether they personally are getting paid appropriately considering their efforts and achievements. A dummy variable was constructed from the original variable with value '1' representing those who agree that they get paid appropriately or are neutral to the question. It could be assumed that the subjective feeling of getting properly compensated for one's work input would have a higher effect on the satisfaction with the balance of time between work and leisure than the income in absolute terms.

While the interest is here on the similarities and differences within the four Nordic countries, three dummy vari-

¹ On a 10-point scale with '0' representing extreme dissatisfaction and '10' representing extreme satisfaction.

² Both variables were measured on a 10-point scale with '0' representing no influence and '10' representing complete control.

³ Both variables were measured on a 6-point scale with '0' representing none of the time and '6' representing all the time.

⁴ On a 6-point scale with '0' representing not at all and '6' representing a great deal.

ables were constructed from the country variable in the data. Dummy variables were constructed for Sweden, Norway and Finland, with Denmark being the reference group.

Method Linear regression was chosen as the method of analysis because the dependent factor could be treated as continuous⁵, and because the coefficients are easy to interpret. In this article, linear regression is used to statistically assess the impact of socio-economic, family-related, and work-related factors on the satisfaction with the balance between time spent on work and other aspects of life. All variables are entered into the equation as a group, no removal or stepwise entries based on eligibility were applied. The model (Table 3) includes 18 independent variables of which 8 gained statistical significance. The model fits the observed data fairly well, considering that the data are based on national surveys. Of the overall satisfaction, one third ($R^2=.31$) is explained by the independent variables. The linear regression analysis was performed using PASW Statistics 18.0 for Windows.

Results

The Nordic countries constitute a group differing from other European countries, especially when measured by various welfare indicators, and they are considered to represent one unified welfare state model known as the Scandinavian welfare model. However, when we look at the mean values for the satisfaction with the balance between time spent on work and on other aspects of life in 23 European countries included in the ESS (Table 1), we cannot find the traditional division of countries between different welfare models (see Esping-Andersen, 1990). Denmark and Finland perform well, Norway also quite well with slightly lower satisfaction level, and Sweden moderately, with the average slightly above the mean over all the 23 countries. The following analysis aims to find out what explains the differences between the four Nordic countries and causes the small “crack” in the Scandinavian welfare model.

Even if the four Nordic countries are not the “winning team” in the comparison, all the four countries are above the average level of satisfaction among the 23 European countries included in the ESS. Right after Cyprus, the Danish employees with the average score of 6.72 seem to be most satisfied with the time balance, and also Finland stands well with the average score of 6.40. Norwegian employees are somewhat less satisfied, with the average score being 6.24. In Sweden the average level of satisfaction is somewhat lower, 5.83. Although all the employees in these countries are more satisfied than dissatisfied with the time balance, there are differences that call for an explanation. For example, the numeric difference between Sweden and Denmark is almost 1 on the scale from 0 to 10.

We can consider it to be a positive result that not only in the Nordic countries, but in all 23 countries involved the share of employees that are satisfied with the time balance is greater than the share of the dissatisfied. Nevertheless,

Table 1
Country specific means and the total mean for the satisfaction with balance between time at work and on other aspects of life.

Country	Mean	N	Std. Deviation
Cyprus	6,99	24	1,737
Denmark	6,72	211	2,117
Austria	6,59	327	2,329
Finland	6,40	187	2,147
Switzerland	6,39	266	2,234
Netherlands	6,34	585	1,943
Belgium	6,33	354	2,145
Norway	6,24	201	2,072
France	6,22	2456	2,311
Ireland	6,16	115	2,180
Slovenia	6,01	61	2,316
United Kingdom	5,89	2224	2,356
Spain	5,89	1555	2,096
Portugal	5,88	343	1,730
Estonia	5,84	54	2,360
Sweden	5,83	397	2,292
Hungary	5,78	331	2,718
Total	5,69	20709	2,392
Germany	5,59	2643	2,282
Slovakia	5,46	187	2,104
Ukraine	5,45	1381	2,419
Russian Federation	5,21	5417	2,589
Poland	5,20	1155	2,204
Bulgaria	5,17	237	2,473

Source: ESS 2006-2007

from the viewpoint of employee well-being, the average values could be higher. The results indicate that the lives of the employed are affected by such topical phenomena as time poverty, rush hour of the life, and 24-hour society with increasing demands in the working life.

Linear regression analysis is used to reveal the real explanatory power of the factors introduced above in Section “Data and methods”. Table 2 presents the frequencies or the means for the independent factors in total and per country. It seems that, although there are differences between the four countries, they are not that significant. What perhaps raises a question is that Finland stands out from the other countries in respect to subjective health, and to economic aspect of work. It seems that in Finland there are more employees

⁵ In this study, measure of satisfaction with time balance is treated as a continuous variable. Thus, it is assumed that respondents, when answering the question, think of the response scale in numerical terms, considering distances as equal. In ESS, survey question is raised in numerical format, and has relatively large number of categories, eleven. This is different from standard happiness questions, which often have three to five verbal labels. These variables undoubtedly necessitate different techniques, for example ordered logit or probit models.

Table 2

Frequencies and means for the independent factors included in the linear regression model.

	<i>All countries (4)</i>	<i>Finland</i>	<i>Sweden</i>	<i>Norway</i>	<i>Denmark</i>
Age (mean)	43.0	41.6	43.1	42.3	44.5
Years of full-time education (mean)	14.1	14.3	13.7	14.5	14.3
Subjective health (% of those having fair, bad or very bad health)	15.8	19.1	14.9	13.8	16.6
Marital status (% of those living together with a husband/wife/partner)	74.8	72.2	74.9	74.5	77.4
Children (% of those having children under 3 years old living in the same household)	11.1	9.3	12.1	10.7	11.2
Feeling about household's income (% of those having it difficult or very difficult to live with present income)	5.4	7.6	5.0	6.1	3.6
Total hours normally worked per week overtime included (mean)	39.3	39.8	39.6	39.1	38.4
Satisfaction with the job (mean, scale 0...10)	7.5	7.6	7.3	7.4	7.7
Allowed to decide how daily work is organised (mean, scale 0...10)	7.5	7.4	7.5	7.4	7.8
Allowed to influence policy decision in the organisation (mean, scale 0...10)	4.8	4.6	4.5	5.5	4.9
Is job interesting (mean, scale 0...6)	4.5	4.4	4.6	4.4	4.6
Is job stressful (mean, scale 0...6)	3.7	4.0	3.9	3.4	3.3
Getting recognition from the work (mean, scale 0...6)	4.3	4.1	4.2	4.4	4.5
Getting paid appropriately (% of those disagreeing)	37.2	43.5	36.3	33.8	36.5

Source: ESS 2006-2007

with poor subjective health and financial problems than in the other three countries. On the other hand, Denmark stands out more positively: working hours are fewer and work itself is less stressful than in the other three countries, and the employees also have a wider discretion regarding their tasks.

As shown by the results of the linear regression analysis (Table 3), work-related factors explain much of the variance in the satisfaction with the time balance. Total hours worked per week and satisfaction with the job explain much of the variance between the employees, and as independent variables, the experience of stress and motivation in one's work (interesting job, getting recognition for the work done) also gain statistical significance. The more an employee works, the less satisfied he/she is. And, the more satisfied an employee is with the job, the higher the level of satisfaction is. An interesting job increases satisfaction and a stressful job decreases it. Getting the deserved recognition influences positively the level of satisfaction.

Country also explains some of the variance in the satisfaction among employees. When compared to Denmark with the highest average score for satisfaction, only Sweden stands out statistically significantly. Between the Danish, Norwegian and Finnish employees, the differences in the satisfaction are not significant. Thus, there is something particular in Sweden that makes the employees significantly less

satisfied with how time is divided between work and other aspects of life. This variance can not be explained with the variables included in the model, and in order to reveal the factors that explain the lower satisfaction in Sweden, other individual-level or country-level factors should be included into the analyses.

Other statistically significant factors in the model are education in years and subjective health. The relationship between education and satisfaction is negative, indicating that the less educated are more satisfied with the time balance. This may reflect the almost universal phenomenon that those with higher education have ever more sovereignty concerning their working times, and thus they may work longer days and even take work home. After working ten to twelve hours and knowing that there is still some work that must be done at home, dissatisfaction with the time balance is understandably higher than among those working simply the contracted hours.

Subjective health explains also statistically significantly some of the variance in the satisfaction among the employees in the Nordic countries. This is not surprising, given that poor health in terms of chronic illnesses often diminishes the ability to work and even a part-time job may be a challenge. The relationship between subjective health and satisfaction is positive, indicating that better health predicts higher satisfac-

tion. Those with poorer health are thus less satisfied, which according to Clark (1996, 198) could reflect that workers in poor health have a tendency to report low levels of satisfaction with all aspects of life.

Slightly surprisingly, economic factors (feeling about the household's income, getting paid appropriately) do not gain statistical significance in the model. It seems to be more important to the employees that their jobs do not cause stress, and that they are getting the recognition they feel they deserve, than the monetary compensation for the work. Also somewhat surprisingly, having small children or living with a spouse or partner do not explain satisfaction with the time balance. This may reflect the strict legislation in the Nordic countries concerning working hours: Not having time for the family is not the primary issue in terms of working time preferences. When the employees work 40 hours per week on an average, it is the quality of the working hours that in the end defines how satisfied employees are with the balance between time spent on work and on other aspects of life.

As the independent variables included in the model explain only one third of the variation in the satisfaction with time balance, there must exist other factors that explain why

Sweden stands out with a lower level of satisfaction. Although the ESS data include many relevant factors related to work and well-being, there are limitations that leave some questions unanswered. As Clark (1996) put it, "surveys provide a representative picture of the patterns prevailing in particular countries, but necessarily rely on relatively simple indicators of complex phenomena."

Also, it would be interesting to include country-level factors in the analysis. Stier & Lewin-Epstein (2003, 321-2) found that preferences for working hours were affected by both individual-level and country-level characteristics. From a comparative perspective, the effects of macro-level attributes would be interesting because they ultimately reveal the societal context within which individuals make their employment choices.

Conclusions and discussion

The aim of this article was to find out how satisfied employees in the Nordic countries are with the balance between time spent on paid work and on other aspects of life, and whether there are differences between the countries under study (Finland, Sweden, Norway, Denmark) in the level of satisfaction, and if so, what may explain possible differences. The question of work-life balance is central in today's society in which the temporal boundaries instituted by the industrial society are being questioned (Glorieux et al., 2008, 65). Increasing number of employees no longer work in factories with strict working hours. On the contrary, albeit there are laws regulating working times, more and more people are expected to work in non-regular hours, to work overtime, and to take work home.

Another central question is the increased pressure in the work life (e.g. Green, 2002; Gallie, 2005; Green, 2006). Even if working hours do not exceed that of the normal 40-hour working week, work itself may have become more demanding and stressful. And, after a hard first shift at work the second shift is waiting at home, especially for women (Hochschild & Machung, 1989; Hochschild, 1997; Hochschild & Machung, 2003). Having 24 hours a day may seem a lot, but when we divide it to paid and unpaid work and try to have some time of our own, we too often find that we run out of time. Nevertheless, according to the European Social Survey, employees in the Nordic countries are quite satisfied with how their time is divided between work and leisure. Danish employees are the most satisfied in this respect, followed by Finnish, Norwegian, and Swedish employees. The differences in the satisfaction between the four countries are not large, yet they exist and need to be explained.

In order to reveal the factors that could explain the differences in the levels of satisfaction between employees in different Nordic countries, a linear regression analysis was performed. The results show that work-related factors gain statistical significance in explaining the differences. Working hours per week, satisfaction with the job, and satisfaction with the time balance seem to go hand in hand. Also, if one finds his/her job very stressful and not very enjoyable,

Table 3

Results of the linear regression analysis for the satisfaction with balance between time at work and on other aspects of life. Beta-coefficients and significance levels reported.

	β
Sweden	-.10**
Norway	-.05
Finland	.02
Men	.05
Age	.04
Years of education	-.07*
Subjective health good or very good	.06*
Living together with husband/wife/partner	-.05
Having children under 3 years old living in the same household	.00
Feeling about household's income	-.01
Total work hours per week	-.28***
How satisfied with the job	.30***
Allowed to decide how daily work is organised	-.00
Allowed to influence policy decisions about activities of organisation	-.01
Find job interesting, how much of the time	.07*
Find job stressful, how much of the time	-.16***
Feel you get the recognition you deserve for what you do	.10**
Get paid appropriately, considering efforts and achievements	.04
R^2	.31

* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$

dissatisfaction with the time balance is greater. Getting the recognition they feel they deserve from colleagues and superiors is another important aspect for employees.

In line with previous findings about the negative relationship between the education and working time preferences (Stier & Lewin-Epstein, 2003), those with higher education are less satisfied than those with less education. Moreover, quite expectedly, those with better health are more satisfied with the time balance. Perhaps little surprisingly, the economic aspect was not emphasized to the same extent. Although the share of those employees, who feel that they are not getting paid appropriately, is over one third in all the four countries, it does not explain the possible dissatisfaction with the time balance. In addition, when the employees were assessing their satisfaction (or dissatisfaction), having family or small children was not relevant. It indicates that in the Nordic countries it is, if not easy, at least, fairly simple to combine work and family life.

In reality, we are not always able to choose in which country we work. Yet, if choosing to work abroad, it would be quite easy to do so within the Nordic countries due to their similar working cultures and familiar language. One attractive option would be Denmark where employees are the most satisfied with the time balance between work and other aspects of life. The high level of satisfaction is partly due to the facts that the Danish employees are the most satisfied with their jobs, the weekly working hours are the lowest, the work causes less stress, and the employees get more often recognition from the work well done than in other three countries. In addition, in Denmark the earnings are the highest, and the employees are the most satisfied with the pay.

It cannot be concluded that the situation would be much worse in Finland, Sweden or Norway in comparison with Denmark, although in Sweden the satisfaction with the time balance differs statistically significantly from Denmark. However, the average level of satisfaction in Sweden is higher than the average within the 23 countries included in the European Social Survey, and additionally, satisfaction exceeds dissatisfaction. From the cross-sectional data used in the analysis, however, it is possible to conclude that the Nordic countries, Denmark and Finland in particular, are performing relatively well among the European countries, but in order to get a more detailed picture of how satisfaction with the time balance has developed in these countries, we would need comparisons over time.

It would also be beneficial to include country-level factors into the analyses and to investigate their impact on work-related phenomena, as well as on the relationship between individual-level characteristics and labour market behaviour (see Stier & Lewin-Epstein, 2003) (see Stier & Lewin-Epstein, 2003). Even if the study reported in this article has certain limitations, it offers an insight into the aspects of the balance between work and other aspects of life from the time use perspective. At the end of the day, it is essential for personal well-being to be able to manage time without getting too stressed about it.

References

- Bianchi, S. M., Milkie, M. A., Sayer, L. C., & Robinson, J. P. (2000). Is Anyone Doing the Housework-Trends in the Gender Division of Household Labor. *Social Forces*, 79, 191–228.
- Bittman, M., & Wajcman, J. (2000). Rush Hour: The Character of Leisure Time and Gender Equity. *Social Forces*, 79, 165–189.
- Blyton, P., & Dastmalchian, A. (2006). Work-life integration and the changing context of work. In P. Blyton, P. Blundson, K. Reed, & A. Dastmalchian (Eds.), *Work-Life Intergration. International Perspectives on the Balancing of Multiple Roles* (pp. 17–27). New York: Palgrave Macmillan.
- Brook, J. A., & Brook, R. J. (1989). Exploring the meaning of work and nonwork. *Journal of Organizational Behavior*, 10(2), 169–178.
- Clark, A. E. (1996). Job satisfaction in Britain. *British Journal of Industrial Relations*, 34, 189–218.
- Clark, A. E. (1997). Job satisfaction and gender: why are women so happy at work? *Labour Economics*, 4(4), 341–372.
- Eriksson, L., Rice, J. M., & Goodin, R. E. (2007). Temporal aspects of life satisfaction. *Social Indicators Research*, 80(3), 511–533.
- Eskildsen, J. K., Kristensen, K., & Westlund, A. H. (2004). Work motivation and job satisfaction in the Nordic countries. *Employee Relations*, 26(2), 122–136.
- Esping-Andersen, G. (1990). *The three worlds of welfare capitalism*. Cambridge: Polity.
- Eurofound. (2006). *Working time developments – 2006*. Available from <http://www.eurofound.europa.eu/eiro/studies/tn0705019s/index.htm>. (Accessed 4th April 2010.)
- Eurostat. (2009). *Average gross annual earnings in industry and services*. Available from http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/labour_market/earnings/main_tables. (Accessed 4th April.)
- Evans, J. M., Lippoldt, D. C., & Marianna, P. (2001). *Trends in working hours in OECD countries* (OECD Labour Market and Social Policy Occasional Papers No. 45). OECD, Directorate for Employment, Labour and Social Affairs.
- Gallie, D. (2003). The quality of working life: Is Scandinavia different? *European Sociological Review*, 19(1), 61.
- Gallie, D. (2005). Work pressure in Europe 1996–2001: Trends and determinants. *British Journal of Industrial Relations*, 43(3), 351–375.
- Gershuny, J. (2000). *Changing times: Work and leisure in postindustrial society*. Oxford: Oxford University Press.
- Gershuny, J., Godwin, M., & Jones, S. (1994). The domestic labour revolution: a process of lagged adaptation. In M. Anderson, F. Bechhofer, & J. Gershuny (Eds.), *The social and political economy of the household* (pp. 151–197). Oxford: Oxford University Press.
- Gerstel, N. (2000). The third shift: Gender and care work outside the home. *Qualitative Sociology*, 23(4), 467–483.

- Gerstel, N., & Gallagher, S. K. (1993). Kinkeeping and distress: Gender, recipients of care, and work-family conflict. *Journal of Marriage and the Family*, 55(3), 598–608.
- Gill, F. (1999). The meaning of work: Lessons from sociology, psychology, and political theory. *Journal of Socio-Economics*, 28(6), 725–743.
- Glorieux, I., Mestdag, I., & Minnen, J. (2008). The Coming of the 24-hour Economy?: Changing work schedules in Belgium between 1966 and 1999. *Time & Society*, 17(1), 63–83.
- Goodin, R. E., Rice, J. M., Bittman, M., & Saunders, P. (2005). The time-pressure illusion: discretionary time vs. free time. *Social Indicators Research*, 73(1), 43–70.
- Goodin, R. E., Rice, J. M., Parpo, A., & Eriksson, L. (2008). *Discretionary time: a new measure of freedom*. Cambridge: Cambridge Univ Pr.
- Green, F. (2002). It's Been A Hard Day's Night: The Concentration and Intensification of Work in Late Twentieth Century Britain. *British Journal of Industrial Relations*, 39(1), 53–80.
- Green, F. (2006). *Demanding work: The paradox of job quality in the affluent economy*. Princeton: Princeton University Press.
- Hochschild, A. R. (1997). Time in the balance. *Nation*, 264, 11–15.
- Hochschild, A. R. (2001). *The time bind: When work becomes home and home becomes work*. New York: Henry Holt and Company.
- Hochschild, A. R., & Machung, A. (1989). *The second shift: working parents and the revolution at home*. New York: Viking-Penguin.
- Hochschild, A. R., & Machung, A. (2003). *The Second Shift*. New York: Penguin Books.
- Jacobs, J. A., & Gerson, K. (2001). Overworked individuals or overworked families?: Explaining trends in work, leisure, and family time. *Work and Occupations*, 28(1), 40–63.
- Jowell, R. (2007). *European Social Survey: A Technical Report*. City University London: Centre for Comparative Social Surveys.
- Lammi-Taskula, J. (2007). *Parental Leave for Fathers* (Stakes Research Reports No. 166). Helsinki: Stakes.
- Moen, P., & Dempster-McClain, D. I. (1987). Employed parents: Role strain, work time, and preferences for working less. *Journal of Marriage and the Family*, 49(3), 579–590.
- Nätti, J. (2007). Part-time work in the Nordic Countries: a Trap for Women? *Labour*, 9(2), 343–357.
- OECD. (2009). *Incidence of part-time employment*. Available from http://www.oecd.org/document/34/0,3343,en_2649_33927_40917154_1_1_1_1,00.html#workingtime. (Accessed 4th April 2010.)
- Pannenberg, M. (2005). Long-term effects of unpaid overtime. *Scottish Journal of Political Economy*, 52, 177–193.
- Parker, S. R. (1976). *The sociology of leisure*. London: Allen and Unwin.
- Ranson, G. (2001). Men at Work: Change—or No Change?—in the Era of the "New Father". *Men & Masculinities*, 4, 3–26.
- Sayer, L. C., Bianchi, S. M., & Robinson, J. P. (2004). Are parents investing less in children? trends in mothers' and fathers' time with children. *American Journal of Sociology*, 110(1), 1–43.
- Sousa-Poza, A., & Sousa-Poza, A. A. (2000). Well-being at work: a cross-national analysis of the levels and determinants of job satisfaction. *Journal of Socio-Economics*, 29(6), 517–538.
- Stier, H., & Lewin-Epstein, N. (2003). Time to work. A comparative analysis of preferences for working hours, in *Work and Occupations*, 30(3), 302–326.
- Warr, P., & Bryan, P. (1987). *Work, unemployment and mental health*. Oxford: Clarendon Press Oxford.
- Warren, T. (2003). Class and Gender-based Working Time? Time Poverty and the Division of Domestic Labour. *Sociology*, 37(4), 733–752.
- Wilson, J. (1980). Sociology of leisure. *Annual Review of Sociology*, 6(1), 21–40.

Ylikännö Minna. Eläkeläisten ajankäyttö ja sen muutokset 1990-luvulla. Julkaisussa: Tuominen Eila, toim. Näkökulmia eläkeläisten hyvinvointiin – toimeentulosta kulutukseen ja ajankäyttöön. Helsinki: Eläketurvakeskus, Eläketurvakeskuksen raportteja 4, 2008: 65–95.

Minna Ylikännö

Eläkeläisten ajankäyttö ja sen muutokset 1990-luvulla

Johdanto

Siirtyminen työelämän ulkopuolelle vanhuuseläkeläiseksi on käänteentekevä muutos jokaisen elämässä. Monet odottavat eläkkeelle pääsyä, jotta vihdoinkin olisi aikaa tehdä juuri niitä asioita, joista on aiemmin vain ehtinyt haaveilla. Vanhuuseläkeikää lähestyvillä on usein suuriakin suunnitelmia eläkepäivien varalle. He kertovat, kuinka he tulevat nauttimaan kaikesta siitä ajasta, jota ei siihen mennessä koskaan ole ollut tarpeeksi. Haaveena voi olla keskenjääneiden opintojen jatkaminen, puutarhan hoito, matkailu tai uusien asioiden harrastaminen. Mielessä voivat olla myös hieman erikoisemmat unelmat, kuten romaanin kirjoittaminen (Karisto ja Konttinen 2004, 97).

Miksi sitten suurin osa meistä odottaa vanhuuseläkkeelle pääsyä niin kovin? Yksi tärkeä syy on varmaankin juuri se, että eläkkeellä ollessaan ihmisen ajankäyttö ei ole enää sidottu työaikaan. Harrastuksiin ja omiin kiinnostuksen kohteisiin käytettävä aika lisääntyy siltä osin, mikä aiemmin kului työssäoloon, työmatkoihin ja jopa työstä palautumiseen lepäämällä. Useimmilla se tarkoittaa reilusti yli kahdeksan tunnin vapaa-ajan lisäystä vuorokaudessa. Toisaalta innokkuuteen vanhuuseläkkeelle siirtymiseen vaikuttavat varmasti myös muuttuneet työelämän vaatimukset. Työelämässä ihmisiltä vaaditaan yhä suurempaa panostusta myös ajallisesti. Ylitöistä ei välttämättä saada riittäväksi koettua korvausta tai samassa työajassa pitäisi pystyä suoriutumaan entistä suuremmasta työmäärästä (ks. esim. Pelkonen 2005).

Vanhuuseläkkeelle pääsyä odotetaan myös siksi, että siellä olo on aiempaa mielekkäämpää. Eliniän piteneminen ja terveiden vuosien lisääntyminen ovat joutaneet siihen, että nykyiset eläkeläiset ovat selvästi edeltäjiään hyväkuntoisempia, elinvoimaisempia ja aktiivisempia (Parjanne 2004, 8; ks. myös Vaarama ym. 2006). Onkin alettu puhua kolmannesta iästä, joka koittaa silloin, kun elämä ei ole enää työn mutta kylläkin monien muiden toimintojen täyttämää. Vasta neljännen iän nähdään olevan varsinaista vanhuutta, jolloin riippuvuus muista ihmisistä kasvaa

ja autonomia kaventuu. (Karisto 2002, 138.) Uusien ikäkäsitteiden syntyminen kuvastaa myös hyvin sitä, miten eläkkeellä oloon tämän päivän yhteiskunnassa suhtaudutaan. Eläkeläinen nähdään aktiivisena ja osallistuvana toimijana, kunnes hänen toimintakykynsä heikkenee niin, että hänestä tulee muista riippuvainen yhteiskunnan jäsen. Eläkeläiset ry:n kotisivuilla kirjoitetaan seuraavasti:

”Käsitykset ikääntymisestä ovat muuttuneet. Tänään eläkeläinen on osallistuva ja toimiva yhteiskunnan jäsen. Ympäri maata toimivat 250 yhdistystämme tarjoavat hyvät mahdollisuudet monipuoliselle harrastustoiminnalle. Yhdistykset vierailevat toistensa luona ja järjestävät matkoja kotimaahan ja ulkomaille.” (Eläkeläiset ry.)

Vaikka uusien harrastusten aloittaminen ja matkustelu siintävät monen vanhuuseläkeikää lähestyvän mielissä, eivät ne kaikille eläkeläisille ole itsestäänselvyys. Kuten muutoinkin yhteiskunnassamme, myös ajankäytön suhteen huonoimmassa asemassa ovat ne, joiden taloudelliset resurssit ovat niukat. (Kangas ja Ritakallio 2003, 58–59). Tärkeä kysymys onkin, millaiset edellytykset tämän päivän vanhuuseläkkeensaajilla on olla aktiivisia ja osallistuvia. Palkkatyöstä eläkkeelle siirryttäessä tulotaso laskee ja samalla kulutusmahdollisuudet muuttuvat. Vaikka vanhuuseläkeläisten toimeentulo on parantunut 1990-luvulla, on heillä köyhyys yhä yleisempää kuin palkansaajien keskuudessa (Rantala 2006, 108).

Tässä artikkelissa tarkastellaan vanhuuseläkkeensaajien ajankäytössä tapahtuneita muutoksia 1990-luvulla. Tutkimuksen tavoitteena on empiirisen aineiston avulla löytää vastaus siihen, onko vanhuuseläkeläisten ajankäyttö muuttunut aktiivisemmaksi kuten usein oletetaan, ja miten eri tekijät vaikuttavat ajankäytön jakautumiseen. Keskeisiä tekijöitä, kun tarkastellaan juuri vanhuuseläkeläisten ajankäyttöä, ovat ikä ja tulot. Eläkeläisväestössä ikä tuo väistämättä jossain vaiheessa mukanaan fyysisiä rajoituksia toiminnallisuuteen. Tulot puolestaan rajoittavat ajankäytön mahdollisuuksia iästä riippumatta. Iän ja tulojen lisäksi tutkimuksessa tarkastellaan ikäkohortin yhteyttä ajankäyttöön. Tutkimusaineistoina käytetään Tilastokeskuksen vuosina 1987–1988 ja 1999–2000 keräämiä ajankäyttöaineistoja. Aineistot on rajattu vanhuuseläkkeellä oleviin 65–79-vuotiaisiin henkilöihin, joiden Laslettin (1987 ja 1994) määritelmän mukaan voidaan katsoa edustavan kolmatta ikää, itsenäistä ja aktiivista eläkeläisaikaa.

Artikkeli etenee siten, että sen seuraavassa osassa pohditaan, miten ajatukset vanhuudesta ja eläkkeellä olosta erityisesti ajankäytön näkökulmasta ovat muut-

tuneet viime vuosikymmeninä. Artikkelin kolmannessa osassa esitellään käytetyt tutkimusaineistot ja neljännessä osassa tutkimuksen tulokset. Artikkelin viimeisessä osassa kootaan yhteen tärkeimmät tulokset ja huomiot koskien vanhuuseläkeläisten ajankäyttöä ja siinä tapahtuneita muutoksia 1990-luvulla sekä keskustellaan siitä, mitä mahdolliset muutokset kertovat eläkkeellä olosta. Onko se vain joutilaana oloa elämän ehtopuolella, vai onko vanhuuseläkeläinen nyky-yhteiskunnassa aktiivinen ja osallistuva kansalainen?

Muuttunut eläkeläisyys ja ajankäyttö – katsaus aiempaan tutkimukseen

Eläkeläinen vai vanhus – muuttuneet näkemykset ikääntyneistä?

Ajatukset ikääntymisestä ovat muuttuneet paljon viime vuosikymmenien aikana. Vielä 1960-luvulla vanhuuden ajateltiin olevan aikaa, jolloin ihminen ei enää kykene työntekoon. Pekka Kuusikin (1961) näki vanhuuspolitiikan rinnasteisena työkyvyttömyyspolitiikalle. ”Sosiaalipolitiikan suuriin ongelmiin kuuluu, miten turvataan niiden toimeentulo, joiden kädessä kynä hidastuu ja kirves herpoaa”, hän kirjoittaa 60-luvun sosiaalipolitiikka -kirjassaan. (Kuusi 1961, 208.)

Nyky-yhteiskunnassa eläkkeellä olo ei merkitse enää vanhuuden päivien viettoa heikkona ja raihnaisena, vaan pikemminkin vaihetta elämässä, jolloin nautitaan vapaa-ajan mahdollisuuksista ilman työn sitovuutta. Marjo Manner kirjoitti vuonna 1985, vain pari vuosikymmentä Kuusen (1961) jälkeen, että ”eläkeläinen ei ole enää sivustakatsojan roolissa. Yhteiskunta on kyennyt tuottamaan ajanviettomahdollisuuksia ja kannustamaan eläkeläiset yhä enemmän kodin ulkopuolisiin toimintoihin.” (Manner 1985, 88.)

Muutosta ikääntymiseen liittyvissä asenteissa kuvastaa hyvin se, että vanhuuden sijaan kuulee nykyään puhuttavan paljon ikääntymisestä ja vastaavasti ikääntyvistä ja ikääntyneistä ihmisistä. Tämä johtunee siitä, että vanhuus-käsitteeseen liitetään yhä usein fyysisen toimintakyvyn heikkeneminen, ja työelämästä poistumisen lisäksi siirtymistä pois yhteiskunnan täysivaltaisesta toimijuudesta. Suomalaisista yli 60-vuotiaista kolmannes haluaisikin itseään kutsuttavan eläkeläiseksi vanhuksen sijaan. (Vaarama ym. 1999, 4–5; ks. myös Karisto ja Konttinen 2004, 66.)

Yksi suuri syy muutoksiin sekä eläkeläisten omissa että yleensä yhteiskunnan asenteissa eläkeläisyyttä kohtaan on varmasti se, että tämän päivän vanhuuselä-

keläiset elävät huomattavasti terveempinä ja pidempään kuin aiemmin (ks. esim. Vaarama ym. 2006). Tämä on asettanut kyseenalaiseksi perinteisen näkemyksen passiivisesta eläkeläisvanhuksesta. (Walker ja Maltby 1997, 13.) Vielä muutama vuosikymmen sitten oli tyypillistä, että 50-vuotispäivänä lahjaksi annettiin kävelykeppi tai keinutuoli. Nyt lahjaksi annetaan vaihdepyörä, golf bag tai benjihyppy.

Parantuneen toimintakyvyn johdosta etenkin nuorimpien vanhuuseläkeläisten joukossa on niitä, jotka eivät eroa vielä työelämässä olevista muutoin kuin, että heillä on enemmän vapaa-aikaa käytettävään. Monet eläkkeelle siirtyneet elävät usein vielä pitkään riippumattomina omaisten ja yhteiskunnan avusta. He edustavat kolmatta ikää, jolloin työn ja perheen velvollisuuksien väistyttyä tilalle on tullut runsaasti vapaa-aikaa, josta voidaan nauttia hyväkuntoisina ja vireinä. Vasta kun eläkeläinen joutuu turvautumaan yhteiskunnan ja muiden tahojen apuun elämässään, katsotaan vanhuuden alkavan. (ks. Laslett 1987 ja 1994; Jyrkämä 2001; Karisto 2002; Karisto ja Kontinen 2004.)

Kun työ ei sido ajankäyttöä

Työelämässä olevilla ajankäyttö on tiiviisti sidoksissa työaikaan. Tällöin vuorokauden tunnit jakaantuvat kolmeen noin kahdeksan tunnin mittaiseen jaksoon: nukkumiseen, työssä käyntiin ja vapaa-aikaan. Työhön osallistumattomilla, kuten eläkeläisillä, ajankäyttö poikkeaa tästä. Vaikka vanhuuseläkkeelle siirtymistä odotetaan usein juuri siksi, että saataisiin enemmän aikaa perheelle ja omille harrastuksille, voi työstä vapautuneen kahdeksan tunnin ajalle aluksi olla vaikeaa löytää mielekästä tekemistä. Näin voi olla etenkin silloin, jos työstä irrottautuminen tuntuu vaikealta.

Manner (1985) onkin havainnut, että myös eläkkeellä ollessa ajankäyttöä kannattaa suunnitella. Se, että eläkeläinen suunnittelee ajankäyttöään, on osoitus tavoitteellisesta toiminnasta ja tulevaisuuteen orientoitumisesta. Lisäksi se sitoo hänet myös työelämän jälkeisessä elämässä yhteiskunnan eri toimintainstituutioihin. (Manner 1985, 49.) Kaikki vanhuuseläkeläiset eivät välttämättä kuitenkaan halua käyttää aikaansa ajankäyttönsä suunnittelemiseen, kun se ei enää ole niin välttämätöntäkään. Nyky-yhteiskunnassa on kuitenkin olemassa selvästi painetta siihen, että työelämästä eläkkeelle siirryttyäänkin ihmisen tulisi olla aktiivinen ja osallistua täysipainoisesti yhteiskunnan toimintaan. Eläkkeellä ei siis saisi olla vanha ja väsynyt vaan vauhdikas vanhuuseläkeläinen.

Tällaisiin näkemyksiin voi kuitenkin sisältyä vaara. Kuva vanhuudesta saattaa näyttäytyä ”valintatalona, josta trendikkäät vapaa-ajan vieton muodot on valittavissa muotien ja mielihalujen mukaan” (Karisto 2002, 138). Kaikkien vanhuuseläkeläisten ei kuitenkaan ole mahdollista valita ajankäyttöään omien mielihalujensa mukaan. Esteenä voivat olla esimerkiksi pitkäaikaiset sairaudet tai vaikkapa pienet tulot. Artikkelin seuraavassa luvussa tarkastellaan juuri tulojen merkitystä ajankäytön kannalta.

Yleisesti ottaen vallalla olevat mielikuvat siitä, että eläkeläisten ajankäyttö olisi muuttunut aiempaa aktiivisemmaksi, voivat olla harhaanjohtavia. Vanhuuseläkeläisten keskuudessa on varmasti niitä, joiden vapaa-aika on aktiivisista ja suorastaan vauhdikasta, mutta yhtä varmasti on myös niitä, jotka eivät pysty tai halua olla supersuorittavia eläkeläisiä. Vaikka näyttöä ajankäytön muuttumisesta aktiivisemmaksi on (Vaarama ym. 1999, 17), pitäisi tuloksia tarkasteltaessa ottaa huomioon vanhuuseläkkeensaajien heterogeenisuus. Erot toimintakyvyssä ja tuloissa vaikuttavat yhtä lailla eläkeläisten kuin muidenkin ihmisten ajankäytön muotoutumiseen.

Tulojen vaikutus ajankäyttöön

Suomalaisten vanhuuseläkkeensaajien taloudellista tilannetta ja siinä tapahtuneita muutoksia on tutkittu jonkun verran (ks. esim. Uusitalo ym. 2003; Hagfors ym. 2003; Mäkinen 2003; Uusitalo 2006; Rantala ja Suoniemi 2007). Vanhuuseläkeläisväestön osalta köyhyys on sekä lisääntynyt että vähentynyt. Työeläkkeitä saavien köyhyysluvat ovat laskeneet samalla kun kansaneläkettä saavien tilanne on heikentynyt. Kun köyhyysrajana käytetään 50 prosenttia väestön mediaanituloista, pelkkää kansaneläkettä saavista noin 40 prosenttia lukeutuu köyhiksi. (Kangas ja Ritakallio 2008, 21.) Työeläkeläisten suhteellinen osuus kaikista vanhuuseläkeläisistä on kuitenkin koko ajan lisääntynyt, joten keskimäärin eläkeläisten tulisi selviytyä taloudellisesti aiempaa paremmin.

Vaikka köyhyyttä mitataan useimmiten suhteessa yleiseen tulotasoon, ei siinä aina ole kyse vain rahan puutteesta. Kahdella henkilöllä, joilla on saman verran rahaa käytettävissä kulutukseen, voi olla kovinkin erilainen näkemys omasta taloudellisesta asemastaan. Kangas ja Ritakallio (2003) ovat havainneet, että vaikka eläkeläisillä tulojen puolesta köyhyys on yleisempää kuin työssä käyvillä, subjektiivisten kokemusten perusteella he eivät näyttäytykö köyhempinä. Vaikka

vanhuuseläkeläiset ovatkin usein melko pienituloisia, koetut toimeentulovaikkeudet eivät ole silti läheskään yhtä yleisiä kuin työttömillä tai opiskelijoilla. Esimerkiksi juoksevista menoista ja laskujen maksusta eläkeläiset kokevat selviytyvänsä yhtä hyvin kuin työssä käyvätkin. (Kangas ja Ritakallio 2003, 67).

Syynä siihen, miksi vanhuuseläkeläiset eivät pienistä tuloista huolimatta koe olevansa köyhiä, voi olla esimerkiksi se, että vanhuuseläkkeelle siirrytään usein velattomana. Vaikka eläkkeelle siirryttäessä tulot pienenevät, eivät menotkaan ole enää niin suuret, kun rahaa ei mene lainojen hoitoon tai lasten tarpeiden tyydyttämiseen. Omaisuuttakin on ehtinyt kertyä, eikä suuriin investointeihin, kuten auton vaihtoon, ole enää välttämättä välitöntä tarvetta. Tulojen osuutta elintason määrittäjänä ei kuitenkaan sovi vähätellä. Kun suurituloisempi puolikas kaikista eläkkeensaajista saa peräti kaksi kolmannesta maksetuista eläkkeistä (Tuominen ym. 2006, 73), on selvää, että heillä on monipuolisemmat kulutus- ja samalla ajankäyttömahdollisuudet kuin pienituloisemmalla puolikkaalla.

Taloudellisten tekijöiden vaikutusta eläkeläisten ajankäyttöön on Suomessa tutkittu erittäin vähän ja olemassa oleva tutkimuskin on osittain melko vanhaa. Esimerkiksi Manner (1985) on tutkinut työstä vanhuuseläkkeelle siirtyneiden ajankäytön, sosiaalisten suhteiden ja eläkkeellä olon kokemisen välisiä yhteyksiä. Manner ei havainnut tilastollisesti merkitsevää yhteyttä eläkeläisten toimeentulon ja esimerkiksi sosiaalisten kontaktien välillä. Kuitenkin, mitä huonommin vastaaja arvioi eläkkeensä riittävän elämiseen, sitä vähemmän hän piti yhteyttä muihin kuin omiin lapsiinsa. Lisäksi mitä paremmin eläkeläinen koki eläkkeensä riittävän, sitä aktiivisempaa oli yhteydenpito kodin ulkopuolella ja sitä vähemmän vieraantuneeksi yhteiskunnasta eläkeläinen itsensä tunsu. (Manner 1985, 60.)

Tutkimusaineisto

Tilastokeskus on kerännyt vuodesta 1979 alkaen kolme laajaa ajankäyttöaineistoa. Ensimmäisen aineiston keruu toteutettiin syksyllä 1979 ja seuraavien kahden vuosina 1987–1988 ja 1999–2000. Aineistot perustuvat edustavan kohdehenkilöotoksen henkilöhaastatteluihin ja päiväkirjamerkintöihin, jotka kymmenen minuutin tarkkuudella kertovat jokaisen kohdehenkilön ajankäytöstä kahden vuorokauden ajan. Vuoden 1979 aineisto koostuu vain kolmen kuukauden ajanjaksosta, kun taas kaksi jälkimmäistä tutkimusta kattavat koko vuoden.

Kahdessa ensimmäisessä ajankäyttöaineistossa perusjoukon muodostavat yli 15-vuotiaat suomalaiset. Uusin aineisto kerättiin Eurostatin ohjeiden mukaisesti perusjoukkona kotitaloudet, joista tutkimukseen mukaan tulivat kaikki niiden yli 10-vuotiaat jäsenet. Havaintoyksikköinä aineistoissa ovat vuorokaudet. Tässä tutkimuksessa käytetään kahta viimeisintä, vuosina 1987–1988 ja 1999–2000 kerättyä aineistoa.

Vuonna 1987–1988 kerätyssä aineistossa on yhteensä 15 352 vuorokauden eli 7 800 kohdehenkilön ajankäyttötiedot. Näistä 65–79-vuotiaiden eläkeläisten vuorokausia on 1 174, joista naisten 853 ja miesten 321. Vuoden 1999–2000 aineisto koostuu puolestaan 10 561 vuorokauden ja 5 300 kohdehenkilön ajankäyttötiedoista. Näistä eläkeläisten vuorokausia on 692, joista naisten 421 ja miesten 271. Keskimääräiset tulot vuotta kohden olivat tutkimuksen vanhuuseläkeläisillä vuonna 1987 noin 6 700 euroa ja 13 500 euroa vuonna 1999. Elinkustannusindeksillä korjatut vanhuuseläkeläisten vuositulot kasvoivat mainitulla ajanjaksolla keskimäärin noin 4 250 euroa.

Vanhuuseläkeläiset on tässä tutkimuksessa jaettu kolmeen ikäluokkaan, 65–69-vuotiaisiin, 70–74-vuotiaisiin ja 75–79-vuotiaisiin. Näiden ryhmien ajankäyttöä vertaillaan keskenään sekä ikäluokittain että kohorteittain. Kohortti-tarkastelua varten vuoden 1987–1988 ajankäyttöaineistosta otetaan tutkimukseen mukaan ne ikäluokat, jotka vuoden 1999–2000 aineistossa ovat 65–79-vuotiaita. Ikäkohorttiin 1 kuuluvat siten ne, jotka vuoden 1987–1988 aineistossa ovat olleet 53–57-vuotiaita ja ovat vuoden 1999–2000 aineistossa 65–69-vuotiaita. Vastaavasti kohorttiin 2 kuuluvat ne, jotka vuonna 1987–1988 ovat olleet 58–62-vuotiaita ja ovat 70–74-vuotiaita vuonna 1999–2000 ja kohorttiin 3 ne, jotka ovat olleet 63–67-vuotiaita vuonna 1987–1988 ja ovat 75–79-vuotiaita vuonna 1999–2000.

Tuloksia tarkasteltaessa täytyy ottaa huomioon se, että aineistot eivät muodosta paneeliasetelmaa. Näin ollen kaikki tulokset kuvaavat ajankäytön muutoksia väestötasolla. Myöskään esimerkiksi kohorttitarkastelussa ei tutkita samojen ihmisten ajankäyttöä eri aikoina.

Vapaa-ajan toimintojen ryhmittely

Ajankäyttöaineistoissa ajankäytön muodot on ryhmitelty pääluokkiin, joita ovat ansiotyö, kotityö, henkilökohtaiset tarpeet kuten nukkuminen, opiskelu ja vapaa-aika. Tässä tutkimuksessa mielenkiinto kohdistuu näistä ennen kaikkea vapaa-

aikaan. Koska tutkimuksen tarkoituksena on tarkastella vanhuuseläkeläisten ajankäytön aktiivisuutta, ajankäytön muodot on jollain muotoa ryhmiteltävä sen mukaan, miten aktiivisiksi ne mielletään. Ei ole olemassa mitään yleisesti hyväksyttyä tapaa tehdä tällaista ryhmittelyä ja siten onkin vaarana, että tutkijan subjektiiviset näkemykset vaikuttavat ryhmien muodostamiseen. Tässä tutkimuksessa kyseinen riski pyritään minimoimaan käyttämällä hyväksi aiemman tutkimuksen, tässä tapauksessa Siuralan (1982) ajankäytön toimintojen jakoa aktiivisiin ja passiivisiin.

Ensimmäiseen ryhmään kuuluvat toiminnallisesti ja sosiaalisesti passiiviset toiminnot: television katselu ja lukeminen (ks. taulukko 1). Television katselua pidetään ajankäyttötutkijoiden keskuudessa yleisesti passiivisena ajankäytön muotona (ks. esim. Gershuny 2000; Ruuskanen 2004; Toivonen 2004). Sosiologisessa keskustelussa television lisääntyneen katselun nähdään olevan vaarana yhteisöllisyydelle (mm. Putnam 2000) ja jopa älyllisen tiedon tuottamiselle (Bourdieu 1999).

Ryhmittelyssä seurataan muutoin pitkälti Siuralan ajankäytön muotojen jakoa aktiivisiin ja passiivisiin, mutta lukemisen kohdalla tehdään poikkeus. Tässä tutkimuksessa lukeminen määritellään passiiviseksi toiminnaksi, vaikka sen usein ajatellaan olevan aktiivista (vrt. esim. Siurala 1982; ks. myös Ruuskanen 2004). Kirjojen lukeminen tapahtuu kuitenkin pääasiassa kotona ja on sekä toiminnallisen että sosiaalisen aktiivisuuden näkökulmasta verrattain passiivista toimintaa. Siksi se on sijoitettu passiivisten toimintojen ryhmään.

Taulukko 1. *Vapaa-ajan toimintojen ryhmittely (mukailtu Siuralan (1982) pohjalta).*

Vapaa-ajan toimintojen ryhmittely		
Toiminnallisesti ja sosiaalisesti passiiviset toiminnot	Aktiivisuutta edellyttävät ilmaistoiminnot	Kaupallis-viihteelliset toiminnot
Television katselu Lukeminen	Ruoan valmistaminen Asunnon siivous ja järjestely Vaatteiden valmistaminen Puutarhan hoito Sosiaalinen kanssakäyminen kotona Vapaa-ajan opiskelu Järjestötoiminta Sosiaalinen kanssakäyminen kodin ulkopuolella Liikunta	Ostokset ja asiointi Elokuvat Teatteri, konsertit, museo Urheilutapahtumat Matkustaminen

Toiseen ryhmään kuuluvat sellaiset aktiivisuutta edellyttävät ajankäytön muodot, jotka eivät vaadi merkittävää taloudellista panostusta. Tällaisia ovat muun muassa ruoan valmistus, puutarhan hoito ja liikunta. Kaikille tämän ryhmän toiminnoille on yhteistä se, että ne vaativat joko toiminnallista ja/tai sosiaalista aktiivisuutta. Sekä kotona että kodin ulkopuolella tapahtuva sosiaalinen kanssakäyminen on mukana tässä ryhmässä.

Kolmanteen ryhmään kuuluvat puolestaan niin sanotut kaupallis-viihteelliset harrastukset kuten kulttuuritapahtumissa käyminen ja matkustaminen. Näihin käytetty aika on enemmän sidoksissa tuloihin kuin aiempien ryhmien ajankäytön muodot. Etenkin matkustelu vaatii vähintäänkin kohtuullista tulotasoa. Kuten aiemmin jo mainittiin, ryhmittely on verrattain subjektiivinen näkemys siitä, millainen ajankäyttö on aktiivista ja millainen passiivista. Joidenkin ajankäytön muotojen kohdalla voidaan olla montaa mieltä siitä, mihin ryhmään ne oikeastaan kuuluisivat.

Menetelmät

Tutkimuksen empiirinen osuus etenee siten, että aluksi vanhuuseläkeläisten ajankäytössä tapahtuneita muutoksia tarkastellaan ikäluokittain. Tämän jälkeen muutoksia tarkastellaan kohorteittain ja viimeisenä tulojen mukaan. Jokaisen osion kohdalla ajankäytön muutoksia tarkastellaan sekä absoluuttisina lukuina eri toimintojen osalta että erityisen aktiivisuusindeksin avulla.

Indeksi on rakennettu erityisesti tätä tutkimusta varten siten, että ajankäytön toiminnoista on valittu toiminnallisesti ja sosiaalisesti selvästi aktiivisia toimintoja, joihin käytetty aika on jokaisen vanhuuseläkeläisen kohdalla laskettu yhteen. Ajankäyttöaineistossa mukana olevista ajankäytön muodoista aktiivisuusindeksiin on valittu mukaan vapaa-ajan opiskelu, järjestötoiminta, sosiaalinen kanssakäyminen kodin ulkopuolella, liikunnan harrastaminen, kulttuuri- ja huvitilaisuuksissa käynnit (elokuvat, teatteri, museo, urheilutapahtumat) sekä matkustaminen.

Aktiivisuusindeksin avulla saadaan selkeä kuva siitä, miten aktiivista vanhuuseläkeläisten ajankäyttö on ollut 1980-luvun lopussa ja vuosituhaten vaihteessa. Huomioitavaa on, että indeksiin on otettu mukaan rajattu määrä ajankäytön muotoja. Kuva aktiivisuudesta saattaisi olla tämän tutkimuksen tuloksista poikkeava, jos mukaan otettaisiin lisäksi muita toimintoja tai joitain toimintoja korvattaisiin toisilla. Aktiivisuusindeksiin on kuitenkin pyritty valikoimaan sellaisia ajankäytön muotoja, jotka kuvastaisivat parhaiten vanhuuseläkeläisten ajankäytön aktiivisuutta.

Viimeiseksi vanhuuseläkeläisistä valitaan nuorimmat ja hyvätuloisimmat ja tarkastelleen heidän ajankäytössään 1990-luvulla tapahtuneita muutoksia. Koska tulevaisuudessa eläkeläisten tulotaso tulee nousemaan parempien työeläkkeiden johdosta ja samalla heidän fyysinen toimintakykynsä paranee, on mielenkiintoista analysoida erikseen tutkimuksen ylimpään tulokvintiiliin kuuluvien 65–69-vuotiaiden ajankäyttöä.

Eläkeläisten ajankäytön muutokset 1990-luvulla

Ikä ja ajankäytön aktiivisuus

Taulukkoon 2 on koottu vanhuuseläkeläisten eri ajankäytön muotoihin käyttämä aika aktiivisuusluokituksen mukaisesti (ks. taulukko 1). Ensimmäisenä ovat passiivisiksi luokitellut toiminnot: televisionkatselu ja lukeminen. Seuraavana taulukossa ovat aktiivisuutta edellyttävät ilmaistoiminnot ja viimeisenä kaupallis-viihteelliset toiminnot. Luvut ovat aineistoista laskettuja keskiarvoja (min/vrk) eri toiminnoille.

Vanhuuseläkeläisten ajankäytössä on yksi selkeä piirre iästä riippumatta. Television katseluun käytetty aika on lisääntynyt merkittävästi kaikissa ikäryhmissä. 1980-luvun lopussa eniten televisiota katsoivat nuorimmat, 65–69-vuotiaat eläkeläiset. Heillä aikaa television katseluun kului vuorokaudessa noin kaksi ja puoli tuntia. Vuosituhannen vaihteeseen tultaessa television katseluun käytetty aika oli lisääntynyt jokaisessa ikäryhmässä ja vanhempien eläkeläisten keskuudessa jopa lähes tunnilla. Tutkimuksen vanhimmat eläkeläiset ovatkin ottaneet nuoremmat kiinni television katseluun käytetyssä ajassa ja erot ikäluokkien välillä ovat tasoittuneet. Vuonna 2000 vanhuuseläkeläiset katsoivat televisiota iästä riippumatta noin kolme tuntia vuorokaudessa.

Television katselun lisääntyminen ei suinkaan koske ainoastaan vanhuuseläkeläisiä, vaan koskee yhtäläisesti kaikkia suomalaisia (Niemi ja Pääkkönen 2001, 35). Syyt tähän ovat melko selvät. Television ohjelmatarjonta on kasvanut 1990-luvun alusta huomattavasti ja uusia kanavia on tullut lukuisia. Lisäksi 1990-luvulla televisioon tulivat ensimmäiset joka ilta esitettävät saippuasarjat, joiden seuraaminen on monille tärkeä ajanvieton muoto.

Passiivisista toiminnoista lukeminen on vähentynyt sekä 65–69-vuotiailla että 70–74-vuotiailla eläkeläisillä. Vain vanhimmassa ikäryhmässä lukemiseen käytetty aika on lisääntynyt ja heilläkin vain muutamalla minuutilla päivässä. Lukemisen

vähentymiseen on vaikuttanut varmastikin se, että television katseluun käytetään huomattavan paljon aiempaa enemmän aikaa. Vaikka lukeminen onkin vähentynyt, kokonaisuudessaan passiivisten toimintojen ajallinen lisäys oli jokaisessa ikäryhmässä selkeä johtuen juuri television katselun ajallisesta lisääntymisestä.

Taulukko 2. Vanhuuseläkkeensaajien ajankäyttö vuosina 1987–1988 ja 1999–2000 sekä muutokset ajankäytössä ikäryhmittäin (min/vrk).

	65–69-vuotiaat			70–74-vuotiaat			75–79-vuotiaat		
	87/88	99/00	Muutos	87/88	99/00	Muutos	87/88	99/00	Muutos
Passiiviset toiminnot									
Televisio katselu	151	180	29	140	185	45	134	186	52
Lukeminen	89	76	-13	88	68	-20	76	81	5
Yhteensä	240	256	16	228	253	25	210	267	57
Aktiivisuutta edellyttävät ilmais-toiminnot									
Ruoan valmistaminen	34	49	15	41	48	7	42	57	15
Asunnon siivous ja järjestely	29	37	8	34	34	0	35	41	6
Vaatteiden valmistaminen	4	4	0	4	5	1	7	1	-6
Puutarhan hoito	13	13	0	12	16	4	7	13	6
Sosiaalinen kanssakäyminen kotona	28	15	-13	34	17	-17	35	24	-11
Vapaa-ajan opiskelu	2	1	-2	1	3	2	0	0	0
Järjestötoiminta	7	14	7	7	6	-1	1	3	2
Sosiaalinen kanssakäyminen kodin ulkopuolella	34	18	-16	30	15	-15	34	15	-19
Liikunta	39	57	18	40	44	4	32	35	3
Yhteensä	190	208	18	203	188	-15	193	189	-4
Kaupallis-viihteelliset toiminnot									
Ostokset ja asiointi	41	41	0	46	41	-5	41	41	0
Elokuvat	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Teatteri, konsertti, museo	0	1	1	1	1	0	0	2	1
Urheilutapahtumat	0	1	1	2	0	-2	0	2	2
Matkustaminen	10	9	-1	7	8	1	4	3	-1
Yhteensä	51	52	1	56	50	-6	45	48	3

Lähde: Tilastokeskuksen ajankäyttötutkimukset.

Kotioloissa tapahtuva aktiivinen toiminta (ruoan valmistaminen, siivous, vaatteiden ompelu ja puutarhan hoito) on lisääntynyt jonkin verran koko vanhuuseläkeläisväestössä. Näistä eniten oli lisääntynyt ruoan laittoon käytetty aika. Siihen käytettiin vuosituhannen vaihteessa päivittäin kymmenisen minuuttia enemmän aikaa kuin kymmenen vuotta aiemmin. Muista aktiivisista ajankäytön muodoista vanhuuseläkeläisillä on lisääntynyt muun muassa liikunnan harrastaminen ja tämä etenkin nuorimmilla, 65–69-vuotiailla eläkeläisillä. Kymmenessä vuodessa nuorimpien eläkeläisten liikunnan harrastamiseen käytetty aika lisääntyi reilusta puolesta tunnista tuntiin vuorokaudessa. He olivatkin vuosituhannen vaihteessa selvästi aktiivisempia liikunnan harrastajia kuin vanhemmat eläkeläiset, vaikka näilläkin liikuntaan kului päivittäin aikaa noin 40 minuuttia.

Nuorimpien, 65–69-vuotiaiden vanhuuseläkeläisten keskuudessa myös järjestötoimintaan käytetty aika lisääntyi 1990-luvulla. Vaikka myös vanhimmassa ikäryhmässä järjestötoimintaan käytettiin vuosituhannen vaihteessa enemmän aikaa kuin kymmenen vuotta aiemmin, on ero nuorimpaan ikäryhmään huomattava. Kun 65–69-vuotias käytti vuorokaudessa keskimäärin 14 minuuttia aikaa järjestötoimintaan, oli vastaava määrä 70–74-vuotiailla 6 minuuttia ja 75–79-vuotiailla 3 minuuttia.

Sekä liikunnan harrastamiseen että järjestötoimintaan käytetty aika onkin selvästi yhteydessä eläkeläisen ikään. Mitä vanhemmasta vanhuuseläkeläisestä on kyse, sitä vähäisempää on molempiin käytetty aika. Yhteys näyttäisi myös vahvistuneen, sillä nuoremmilla eläkeläisillä näihin käytetty aika myös lisääntyi enemmän. Vaikkotaisikin siltä, että nuorimpien vanhuuseläkeläisten ajankäyttö on vanhempiin ikäluokkiin verrattuna muuttunut jossain määrin aktiivisemmaksi.

Vapaa-ajan opiskelu on vanhuuseläkeläisväestössä vähäistä. Todennäköisesti eläkeläisissä on joukko aktiivisia itsensä kehittäjiä, jotka osallistuvat esimerkiksi työväenopistojen kursseille. Joukko on kuitenkin niin pieni, että vapaa-ajan opiskeluun keskimäärin käytetyt ajat näyttävät pieninä.

Koska ajankäyttö on rajallista, täytyy esimerkiksi lisääntyneen television katselun olla pois jostain muusta ajankäytöstä. Vanhuuseläkeläiset kuitenkin liikkuvat enemmän kuin aiemmin. Samoin muihin aktiivisiin ilmaistoimintoihin käytetään aiempaa enemmän aikaa. Näyttäisikin siltä, että ainakin osittain television katselu olisi korvannut sosiaaliseen kanssakäymiseen käytettyä aikaa. Vielä 1980-luvun lopussa sekä kotona että kodin ulkopuolella tapahtuvaan sosiaaliseen kanssakäymi-

seen käytettiin aikaa noin puoli tuntia päivässä. Vuosituhannen vaihteessa näihin käytettiin aikaa enää yhteensä puoli tuntia. Sosiaaliseen kanssakäymiseen käytetty aika on siten puolittunut kymmenessä vuodessa.

Kaikissa ikäluokissa sosiaaliseen kanssakäymiseen käytetty aika on vähentynyt huomattavasti. Vaikka ajankäyttö olisikin toiminnallisesti muuttunut aktiivisemmäksi, sosiaalisen aktiivisuuden osalta ajankäyttö näyttäisi passivoituneen. Sosiaalinen aktiivisuus ei myöskään ole muuttanut muotoaan. Kotoa ei olla lähdetty kahviloihin tai tuttavien luo, vaan kodin ulkopuolella tapahtuva sosiaalinen kanssakäyminen on vähentynyt siinä missä kotona perheen tai ystävien ja tuttavien kanssa seurustelukin.

Kaupallis-viihteellisten ajankäytön muotojen osalta muutos oli 1990-luvulla vähäinen. Ostoksiin ja asiointiin käytettiin saman verran aikaa kuin aikaisemminkin. Samoin matkustamiseen käytetyssä ajassa ei näytä olleen suuria muutoksia. Elokuviissa, teattereissa, konserteissa, museoissa ja erilaisissa urheilutapahtumissa vanhuuseläkeläiset viettivät jo 1980-luvun lopussa erittäin vähän aikaa, eikä tilanne juurikaan muuttunut tultaessa vuosituhannen vaihteeseen.

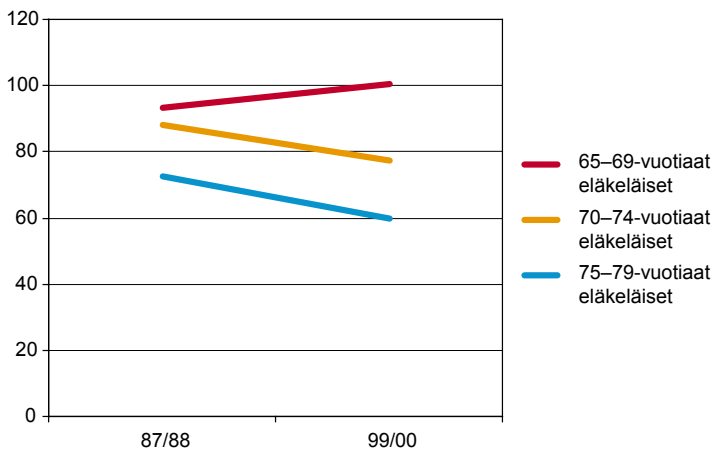
Se, että vanhuuseläkeläiset eivät käytä aiempaa enemmän aikaa taloudellista panostusta vaativiin vapaa-ajan toimintoihin, ei tue sitä olettamusta, että yleinen tulotason nousu eläkeläisten keskuudessa vaikuttaisi ajankäytön suuntautumiseen kulutuskeskeisemmäksi. Ennemminkin vaikuttaisi siltä, että kaupallis-viihteelliseen ajankäyttöön käytetty aika on pysynyt melko muuttumattomana ja että se olisi jossain määrin tuloista riippumatonta. Oletettu aiempaa aktiivisempi eläkeläisyys ei siis ainakaan vielä tarkoittaisi kuluttamiseen käytetyn ajan merkittävää lisääntymistä.

Kaiken kaikkiaan vaikuttaa siltä, että etenkin nuorimpien vanhuuseläkeläisten ajankäyttö olisi toiminnallisesti aktivoitunut. Tosin television katselu on koko vanhuuseläkeläisväestössä lisääntynyt selvästi, mikä osaltaan osoittaa ajankäytön myös passivoituneen. Television katseluun käytettyä aikaa ei kuitenkaan ole otettu pois esimerkiksi liikunnan harrastamisesta tai järjestötoiminnasta, vaan ennemminkin sosiaaliseen kanssakäymiseen käytetystä ajasta. Putnamin (2000) huoli television sosiaalista pääomaa rappeuttavasta vaikutuksesta ei siten ole välttämättä ainakaan eläkeläisväestön keskuudessa aiheeton.

Kuviossa 1 eläkeläisten ajankäytön aktiivisuutta eri ikäryhmissä tarkastellaan vielä aktiivisuusindeksin avulla. Siinä havainnollistuu hyvin se, mitä jo todettiin aiemmin: nuoremmat vanhuuseläkeläiset ovat television katselun lisääntymisestä

huolimatta aktivoituneet vapaa-ajallaan, kun taas vanhemmissa ikäluokissa ajankäyttö on passivoitunut.

Kuvio 1. Vanhuuseläkkeensaajien aktiivinen ajankäyttö ikäryhmittäin vuosina 1987–1988 ja 1999–2000 (min/vrk) aktiivisuusindeksillä mitattuna.

Lähde: Tilastokeskuksen ajankäyttötutkimukset; omat laskelmat.

Onko kohorttien välillä eroja?

Seuraavaksi tarkastellaan vanhuuseläkeläisten ajankäyttöä kohorteittain. Vuoden 1987–1988 aineistossa nuorinta ikäluokkaa (vuoden 1999–2000 aineistossa olevat 65–69-vuotiaat) edustavat 53–57-vuotiaat. Vastaavasti keskimmäistä ikäluokkaa edustavat vanhemmassa aineistossa 58–62-vuotiaat ja vanhinta ikäluokkaa 63–67-vuotiaat. Nuorimmasta kohortista vuoden 1987–1988 aineistossa suurin osa tutkimukseen osallistuneista oli yhä mukana työelämässä. Myös keskimmäisen kohortin edustajat olivat pääsääntöisesti vielä työikäisiä. Vanhimmasta kohortista osa oli jo 1980-luvun lopussa siirtynyt vanhuuseläkkeelle.

Kaikissa kohorteissa television katselu on lisääntynyt selvästi (taulukko 3). Nuoremmissa kohorteissa television katselu on lisääntynyt eniten, mikä selittynee sillä, että työelämässä vielä 1980-luvun lopussa olleilla television katseluun ei ole ollut yhtä paljon aikaa kuin silloin jo eläkkeellä olleilla. Mitään selvää kohorttivaikutusta ei ole havaittavissa; eläkkeelle siirryttäessä ja iän lisääntyessä television katselu lisääntyy kohortista riippumatta.

Taulukko 3. Vanhuuseläkkeensaajien ajankäyttö vuosina 1987–1988 ja 1999–2000 sekä muutokset ajankäytössä kohorteittain (min/vrk).

	Kohortti 1			Kohortti 2			Kohortti 3		
	(synt. v. 1934–1938)			(synt. v. 1929–1933)			(synt. v. 1924–1928)		
	87/88	99/00	Muutos	87/88	99/00	Muutos	87/88	99/00	Muutos
Passiiviset toiminnot									
Television katselu	108	180	72	123	185	62	148	186	38
Lukeminen	65	76	11	75	68	-7	80	81	1
Yhteensä	173	256	83	198	253	55	228	267	39
Aktiivisuutta edellyttävät ilmaistoiminnot									
Ruoan valmistaminen	26	49	23	32	48	16	35	57	22
Asunnon siivous ja järjestely	26	37	11	29	34	5	31	41	10
Vaatteiden valmistaminen	3	4	1	4	5	1	4	1	-3
Puutarhan hoito	4	13	9	9	16	7	10	13	3
Sosiaalinen kanssakäyminen kotona	26	15	-11	28	17	-11	31	24	-7
Vapaa-ajan opiskelu	2	1	-1	2	3	1	3	0	-3
Järjestötoiminta	6	14	8	6	6	0	9	3	-6
Sosiaalinen kanssakäyminen kodin ulkopuolella	29	18	-11	35	15	-20	37	15	-22
Liikunta	34	57	23	42	44	2	43	35	-8
Yhteensä	156	208	52	187	188	1	203	189	-14
Kaupallis-viihteelliset toiminnot									
Ostokset ja asiointi	42	41	-1	39	41	2	41	41	0
Elokuvat	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Teatteri, konsertti, museo	2	1	-1	1	1	0	1	2	1
Urheilutapahtumat	2	1	0	1	0	-1	0	2	2
Matkustaminen	9	9	0	6	8	2	7	3	-3
Yhteensä	55	52	-2	47	50	3	49	48	0

Lähde: Tilastokeskuksen ajankäyttötutkimukset.

Lukemisen osalta voidaan puolestaan havaita kohorttivaikutus. Nuorimman kohortin lukeminen on lisääntynyt eläkkeelle siirryttäessä, kun taas keskimmäisen kohortin kohdalla on tapahtunut päinvastoin. Myös vanhimmassa kohortissa lukemiseen käy-

tetty aika on lisääntynyt mutta vain minuutilla päivässä. Yleisesti ottaen suomalaisten lukuinto on tutkimusperiodin aikana laantunut (ks. Niemi ja Pääkkönen 2001), joten siinä suhteessa erityisesti nuorin kohortti on poikkeuksellinen.

Kaikissa kohorteissa kotona tapahtuva aktiivinen toiminta oli lisääntynyt. Työelämästä eläkkeelle siirryttyään tutkimuksen henkilöt käyttivät selvästi enemmän aikaa ruoan valmistamiseen, siivoukseen ja puutarhan hoitoon. Vaikka eroja kohorttien välillä on, ei erityistä kohorttivaikutusta ole nähtävissä. Näyttäisikin siltä, että vanhuuseläkkeelle siirryttäessä yksinkertaisesti osa aiemmin työssä käytetystä ajasta suunnataan kodinhoitoon. Myöskään sosiaaliseen kanssakäymisen käytetyssä ajassa ei kohortilla näyttäisi olevan merkitystä. Sekä kotona perheen että kodin ulkopuolella ystävien ja tuttavien kanssa seurusteluun käytettiin kaikissa kohorteissa vähemmän aikaa kuin aiemmin. Sosiaaliseen kanssakäymiseen käytetty aika oli vähentynyt kohortista riippumatta noin puolesta tunnista kahteenkymmeneen minuuttiin vuorokaudessa.

Liikunnan harrastamiseen käytetyn ajan kohdalla kohortit eroavat toisistaan. Nuorimman kohortin edustajat (65–69-vuotiaat) käyttivät liikunnan harrastamiseen huomattavasti enemmän aikaa vuosituhannen vaihteessa kuin kymmenen vuotta aiemmin. Keskimmaisessä kohortissa samanlaista innostusta liikunnan lisäämiseen ei ole havaittavissa. Tosin koska kohortteja tarkastellaan eri ikäisinä, ei voida täysin varmasti sanoa, etteivätkö keskimmaisen kohortin edustajat olisi lisänneet liikuntaan käyttämäänsä aikaa heti siirryttyään eläkkeelle. Jonkinlaista tukea tällainen näkemys saa siitä, että vanhimmassa ikäkohortissa liikunnan määrä oli vähentynyt.

Liikunnan harrastamisen kohdalla voikin olla niin, että siihen käytetty aika lisääntyy siirryttäessä vanhuuseläkkeelle, mutta sen jälkeen se vähitellen vähenee. Tämä on jokseenkin luonnollista iän karttuessa ja toimintakyvyn heiketessä. Koska nuoremmat ikäluokat kuitenkin käyttävät edeltäjiään enemmän aikaa liikunnan harrastamiseen, ovat muutokset siihen käytetyssä ajassa riippuvaisia siten sekä iästä että kohortista.

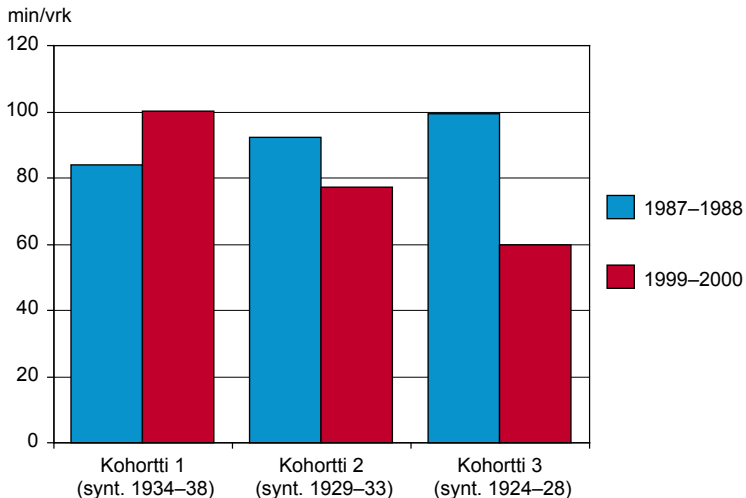
Liikunnan kaltainen ”elinkaarimalli” näyttäisi olevan myös järjestötoiminnassa. Siirryttäessä vanhuuseläkkeelle järjestötoimintaan käytetty aika lisääntyy, mutta iän karttuessa se taas vähenee. Tosin saattaa olla myös niin, että nuorin ikäkohortti on aiempia ikäluokkia kiinnostuneempi järjestötoiminnasta eikä järjestötoimintaan käytetty aika heillä vähenekään iän mukana. Vapaa-ajan opiskelun osalta näyttäisi siltä, että joko kiinnostus vapaa-ajalla opiskeluun olisi hiipumassa tai siinäkin on

jonkinlainen nousu ja lasku eläkeläisaikana. Tällöin nousu osuisi vähän myöhemmälle iälle kuin järjestötoiminnassa, vasta tuonne 70 ikävuoden paikkeille.

Kaupallis-viihteellisistä toiminnoista ostoksilla käynteihin ja asiointiin käytetty aika oli kohortista riippumatta sekä 1980-luvun lopussa että vuosituuhannen vaihteessa noin 40 minuuttia vuorokaudessa. Elokuvissa käymiseen ei käytetty keskimäärin lainkaan aikaa ja myös muihin kulttuuritapahtumiin käytetty aika oli kohortista riippumatta erittäin vähäistä. Matkustaminen sen sijaan näyttäisi olevan suosittumpaa nuorempien kohorttien eläkeläisten, joissa taloudelliset ja terveydelliset edellytykset siihen ovat parhaat.

Vaikka kohorttien välillä onkin eroja siinä, miten ajankäyttö on 1990-luvun aikana muuttunut, ei aktiivisiin toimintoihin käytetyn ajan määrä sinänsä näyttäisi olevan yhteydessä kohorttiin. (kuvio 2). Vanhin kohortti oli yhtä aktiivinen 1980-luvun lopussa kuin vuosituuhannen vaihteessa jotakuinkin samassa iässä ollut nuorin kohortti. Ajankäytön aktiivisuudessa tapahtuneet ajalliset muutokset liittyvät siten ennemminkin elämänvaiheeseen. Eläkkeelle siirryttäessä ajankäyttö aktivoituu, mutta iän karttuessa se vähitellen passivoituu.

Kuvio 2. Vanhuuseläkkeensaajien aktiivinen ajankäyttö ikäkohorteittain vuosina 1987–1988 ja 1999–2000 (min/vrk).

Lähde: Tilastokeskuksen ajankäyttötutkimukset; omat laskelmat.

Tulot ja ajankäyttö

Iän ja kohortin lisäksi tarkastellaan sitä, miten eläkeläisten tulotaso näkyy heidän ajankäytössään. Tulotarkastelua varten tutkimuksen vanhuuseläkeläiset jaetaan tulokvintileihin eli viiteen yhtä suureen ryhmään tulojen mukaan. Taulukosta 4 nähdään, että vanhuuseläkeläisten keskimääräiset elinkustannusindeksillä korjatut valtionveronalaiset tulot ovat nousseet, mikä ei sinänsä yllätä. Pienimmillään kasvua tuloissa on ollut 27 ja suurimmillaan 61 prosenttia. Keskimäärin tulojen kasvu on ollut 44 prosenttia. Ylemmissä tulokvintileissä ikäryhmään katsomatta tulotaso on noussut suhteellisesti enemmän kuin alemmissä tulokvintileissä. Vanhuuseläkeläistenkin keskuudessa tuloerot ovat siis kasvaneet.

Taulukko 4. 65–79-vuotiaiden vanhuuseläkkeensaajien keskimääräiset valtionveronalaiset tulot ja tulojen muutos tulokvintileittäin (suluissa prosentteina). Markat muutettu euroiksi. Vuoden 1987–1988 tulot muutettu elinkustannusindeksillä vuoden 1999–2000 hintatasoon.

65–69-vuotiaat		1987–1988	1999–2000	Muutos
koko ikäluokka		9260	13635	4375 (47)
kvintiilit	1	4261	5960	1699 (40)
	2	5934	8408	2474 (42)
	3	7198	10743	3545 (49)
	4	9371	14164	4793 (51)
	5	17610	27689	10079 (57)
70–74-vuotiaat		1987–1988	1999–2000	Muutos
koko ikäluokka		9883	14003	4120 (42)
kvintiilit	1	4704	5969	1265 (27)
	2	5963	8361	2398 (40)
	3	7057	10849	3792 (54)
	4	9139	14110	4971 (54)
	5	21764	28878	7114 (33)
75–79-vuotiaat		1987–1988	1999–2000	Muutos
koko ikäluokka		8410	12514	4104 (49)
kvintiilit	1	4640	6082	1442 (31)
	2	5957	8100	2143 (36)
	3	7207	10354	3146 (44)
	4	8920	14402	5482 (61)
	5	19266	27863	8597 (45)

Lähde: Tilastokeskuksen ajankäyttötutkimukset; omat laskelmat.

Passiivisista toiminnoista television katseluun käytetty aika on lisääntynyt kaikissa kvintiileissä (taulukko 5), joskin ylimmässä kvintiilissä selvästi vähemmän kuin muissa. Yleensä ottaen näyttäisi siltä, että mitä suuremmat tulot vanhuuseläkeläisellä on, sitä enemmän hän käyttää aikaa sekä television katseluun että lukemiseen. Ylin kvintiili eli kaikkein hyvätuloisimmat eläkeläiset ovat kuitenkin television katselun osalta poikkeus. Heillä siihen käytetty aika oli lisääntynyt vain keskimäärin seitsemän minuuttia päivässä, kun muissa tulokvintiileissä vastaava lisäys oli puolesta tunnista tuntiin. Keskimäärin ylimmän kvintiilin eläkeläiset katsoivat vuosituhannen vaihteessa televisiota noin kaksi ja puoli tuntia päivässä. Seuraavaksi eniten televisiota katsottiin kahdessa alimmassa kvintiilissä, noin kolme tuntia päivässä. Kolmannessa ja neljännessä kvintiilissä television katseluun käytettiin vuorokaudessa aikaa jopa kolme ja puoli tuntia.

Tulot vaikuttaisivat lisäävän television katselua tiettyyn tulotasoon asti. Korkeimmat tulot omaavat eläkeläiset katsovat jostain syystä kuitenkin huomattavasti vähemmän televisiota kuin muut eläkeläiset. Yksi syy voi olla se, että heillä aikaa kuluu muita selvästi enemmän lukemiseen. Kun muissa kvintiileissä lukemiseen käytettiin kumpanakin tutkimusajankohtana aikaa noin tunnin verran vuorokaudessa, käyttivät hyvätuloisimmat vanhuuseläkeläiset lukemiseen aikaa reilusti yli puolitoista tuntia. Eräs selitys tälle voi olla se, että ylimmässä kvintiilissä olevat eläkeläiset ovat usein korkeammin koulutettuja, jolloin heidän ajankäyttönsä heijastaisi opintojen ja työelämän mukanaan tuomaa lukeneisuutta.

Aktiivisista toiminnoista ruoanlaittoon ja kodin siivoukseen käytettiin kumpanakin tutkimusajankohtana jonkin verran enemmän aikaa alemmissa kuin ylemmissä kvintiileissä. Erot eivät kuitenkaan ole merkittäviä. Puutarhan hoitoon käytettiin puolestaan enemmän aikaa ylemmissä kvintiileissä. Vaikka ajankäyttöaineistoissa varakkain eläkeläisväestö asuu muita useammin kerrostalossa, on heillä kuitenkin selvästi muita useammin kesämökki, jossa puutarhan hoitoa ainakin kesäaikaan tulee harrastettua varmasti paljon.

Taulukko 5. Vanhuuseläkkeensaajien ajankäyttö vuosina 1987–1988 ja 1999–2000 sekä muutokset ajankäytössä tulokvinttiileittäin (min/vrk).

	1. kvintiili			2. kvintiili			3. kvintiili			4. kvintiili			5. kvintiili		
	87/88	99/00	Muu- tos	87/88	99/00	Muu- tos	87/88	99/00	Muu- tos	87/88	99/00	Muu- tos	87/88	99/00	Muu- tos
Passiiviset toiminnot															
Television katselu	121	176	55	146	180	34	156	206	50	141	200	59	149	156	7
Lukeminen	73	67	-6	73	58	-15	83	78	-5	77	69	-8	119	102	-17
Yhteensä	194	243	49	219	238	19	239	284	45	218	269	51	268	258	-10
Aktiivisuutta edellyttävät ilmais-toiminnot															
Ruoan valmistaminen	53	65	12	42	52	10	42	52	10	30	43	13	27	42	15
Asunnon siivous ja järjestely	38	45	7	33	31	-2	32	40	8	29	33	4	30	38	8
Vaatteiden valmistaminen	7	2	-5	4	3	-1	7	1	6	6	4	-2	0	7	7
Puutarhan hoito	5	12	7	12	14	2	10	16	6	14	15	1	15	14	-1
Sosiaalinen kanssakäyminen kotona	42	17	-25	39	22	-17	27	18	-9	21	19	-2	31	15	-16
Vapaa-ajan opiskelu	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	-1	5	6	1
Järjestötoiminta	6	12	6	3	4	1	1	3	2	8	7	-1	11	16	5
Sosiaalinen kanssakäyminen kodin ulkopuolella	28	12	-16	27	18	-9	31	24	-7	39	13	-26	37	12	-25
Liikunta	37	32	-5	37	41	4	38	49	11	41	63	22	37	47	10
Yhteensä	216	197	-19	197	185	-12	188	203	15	189	197	8	193	197	4
Kaupallis-viihteelliset toiminnot															
Ostokset ja asiointi	35	31	-4	36	41	5	38	35	-3	50	50	0	55	48	-7
Elokuvat	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Teatteri, konsertti, museo	0	0	0	0	1	1	0	3	3	0	2	2	1	4	3
Urheilutapahtumat	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	5	5	3	1	-2
Matkustaminen	1	5	4	1	6	5	12	4	-8	20	8	-12	5	14	9
Yhteensä	36	36	0	37	49	12	50	42	-8	70	65	-5	64	67	3

Lähde: Tilastokeskuksen ajankäyttötutkimukset.

Vapaa-ajan opiskelu on vanhuuseläkeläisillä selvästi riippuvainen tulotasosta. Sekä 1980-luvun lopussa että vuosituhtanteen vaihteessa ylimmässä kvintiilissä eläkeläiset opiskelivat vapaa-ajallaan keskimäärin viitisen minuuttia päivässä, kun alemmissa kvintiileissä vapaa-ajan opiskelu oli niin vähäistä, ettei keskiarvo noussut edes minuuttiin päivässä. Järjestötoiminnan osalta tulokset ovat sikäli mielenkiintoisia, että tulojen ja aktiivisuuden välillä näyttäisi olevan yhteys, mutta se ei ole lineaarinen. Ensinnäkin kaikissa kvintiileissä järjestötoimintaan käytetty aika oli lisääntynyt. Eniten se oli lisääntynyt alimmassa ja kahdessa ylimmässä tulokvintiilissä. Näissä kvintiileissä järjestötoimintaan myös käytettiin eniten aikaa kumpanakin tutkimusajankohtana. Näyttäisikin siltä, että huono- ja hyväosaisimmat käyttävät aikaansa tältä osin aktiivisemmin kuin ”keskituloiset” eläkeläiset, joilla aikaa kuluu enemmän esimerkiksi television katseluun.

Sosiaaliseen kanssakäymiseen käytetty aika on vähentynyt merkittävästi kaikissa kvintiileissä. Tosin eroja on siinä, onko aikaa nipistetty kotona vai kodin ulkopuolella tapahtuvasta sosiaalisesta kanssakäymisestä. Keskimäärin eniten aikaa perheen ja tuttavien kanssa seurusteluun käyttivät paikasta riippumatta keskituloiset vanhuuseläkeläiset. Vähiten aikaa sosiaaliseen kanssakäymiseen käyttivät alimman ja ylimmän kvintiilin edustajat. Aiempaan verrattuna kotona tapahtuvaan perheen ja ystävien kanssa seurusteluun käyttivät vähiten aikaa huonotuloisimmat eläkeläiset, noin puoli tuntia päivässä vähemmän kuin kymmenen vuotta aiemmin. Kahdessa ylimmässä kvintiilissä sosiaalinen kanssakäyminen ystävien ja tuttavien kanssa kodin ulkopuolella puolestaan väheni 1990-luvulla lähes puoli tuntia vuorokaudessa.

Sosiaalisen kanssakäymisen väheneminen niinkin merkittävästi johtunee ainakin osittain television katseluun käytetyn ajan lisääntymisestä, joka etenkin alimmissa kvintiileissä oli huomattavaa. Tosin ylimmässäkin kvintiilissä perheen ja ystävien kanssa seurusteluun käytettiin aiempaa selvästi vähemmän aikaa, vaikka television katseluun käytetty aika ei merkittävästi lisääntynytäkään. Yksiselitteisesti ei voida siten sanoa, että juuri television katselu olisi vienyt aikaa perheen ja ystävien kanssa seurustelulta.

Kaupallis-viihteellisistä toiminnoista ostoksilla käymiseen ja asiointiin käytetty aika on selvästi yhteydessä tuloihin. Mitä suuremmat tulot, sitä enemmän aikaa käytetään ostoksilla käymiseen. Myös teatterissa, konserteissa ja museoissa käyntien ja tulojen välillä on nähtävissä yhteys. 1980-luvun lopussa ainoastaan hyvätuloi-

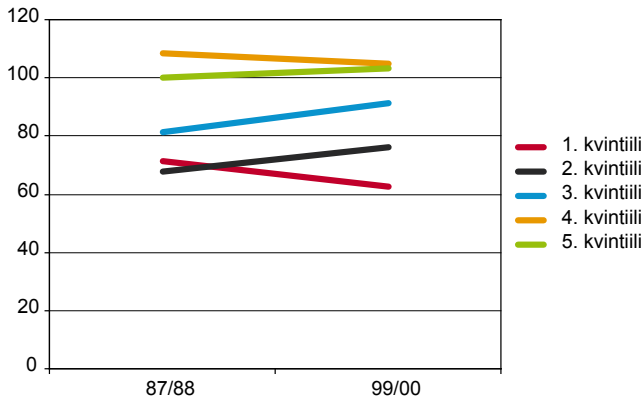
simmat vanhuuseläkeläiset käyttivät aikaansa erilaisiin kulttuuritapahtumiin, mutta hekin vain keskimäärin minuutin päivässä. Kymmenen vuotta myöhemmin myös alemman tulotason omaavat kävivät teattereissa, konserteissa ja museoissa, tosin selvästi vähemmän kuin parempituloiset eläkeläiset.

Tulosten perusteella ei voida sanoa, että paremmat tulot automaattisesti merkitsisivät aktiivisempaa ajankäyttöä. Kuitenkin kun verrataan alimman ja ylimmän kvintiilin eläkeläisiä havaitaan, että ajankäyttö poikkeaa niissä toisistaan. Tutkimusajankohdasta riippumatta ylimmässä tulokvintiilissä eläkeläiset opiskelivat vapaa-ajallaan, olivat aktiivisesti mukana järjestötoiminnassa ja käyttivät muita enemmän aikaa erilaisissa viihde- ja kulttuuritilaisuuksissa käynteihin. He myös katsoivat selvästi vähemmän televisiota päivässä.

Keskituloiset eläkeläiset puolestaan olivat aktiivisia liikunnan harrastajia ja käyttivät muita enemmän aikaa sosiaaliseen kanssakäymiseen perheenjäsenten ja ystävien kanssa. Tosin heillä television katseluun kului päivittäin aikaa yli kolme tuntia, joka on lähes tunnin enemmän kuin ylimmässä kvintiilissä ja puoli tuntia enemmän kuin alimmassa kvintiilissä. Alhaisimmankaan tulotason omaavat eläkeläiset eivät näyttäydä mitenkään merkittävästi muita passiivisempina, vaikka heillä aktiivinen ajankäyttö oli vähentynyt eniten. Esimerkiksi kodin ylläpitoon he käyttivät muita enemmän aikaa.

Kuvion 3 perusteella tulojen ja ajankäytön aktiivisuuden välillä olisi jopa melko lineaarinen yhteys. Tosin neljännen kvintiilin ajankäyttö oli aktiivisempaa kumpanakin tutkimusajankohtana kuin viidennen kvintiilin. Ero oli kuitenkin pienentynyt tutkimusajankohtien välissä. Samoin alin kvintiili oli 1980-luvun lopussa ajankäytöltään aktiivisempaa kuin toinen kvintiili, joten täysin lineaarinen yhteys ei ole. Selkeästi kuitenkin ylemmissä tulokvintiileissä ajankäyttö oli aktiivisempaa kuin alemmissa kvintiileissä.

Kuvio 3. Vanhuuseläkkeensaajien aktiivinen ajankäyttö tulokvintileittäin vuosina 1987–1988 ja 1999–2000 (min/vrk).

Lähde: Tilastokeskuksen ajankäyttötutkimukset; omat laskelmat.

Näkykö toimentulon nousu aktiivisempänä ajankäyttönä?

Nuorimpien vanhuuseläkeläisten keskuudessa on tänä päivänä huomattavasti enemmän hyvää työeläkettä nauttavia kuin vielä 1980-luvun lopussa. Mielenkiintoista onkin tarkastella, miten lisääntyneet tulot ovat vaikuttaneet nuorimpien, fyysisiltä toimintakyvyiltä parhaimpien vanhuuseläkeläisten ajankäytön aktiivisuuteen. Kuten vanhuuseläkeläisten keskuudessa keskimäärin, myös nuorimpien, ylimpään tulokvintiliin kuuluvien eläkeläisten keskuudessa television katseluun käytetty aika on lisääntynyt (taulukko 6). He eivät kuitenkaan käytä television katseluun läheskään yhtä paljon aikaa kuin heidän ikäluokkansa keskimäärin. Lukemiseen käytetty aika on puolestaan vähentynyt huomattavasti ja jopa enemmän kuin ylimmässä kvintilissä keskimäärin.

Aktiivisista ilmaistoinnoista sekä ruoan valmistamiseen että vaatteiden valmistamiseen käytetty aika on lisääntynyt noin vartilla päivässä. Ruoan valmistamiseen hyvätuloisimmat 65–69-vuotiaat vanhuuseläkeläiset käyttivät silti selvästi vähemmän aikaa kuin vanhuuseläkeläiset keskimäärin. Mielenkiintoista on se, että vaatteiden valmistamiseen ei käytetty keskimäärin lainkaan aikaa 1980-luvun lopussa. On vaikea sanoa, mistä tällainen innostus vaatteiden valmistamiseen on virinnyt 1990-luvun aikana.

Taulukko 6. Ylimpään tulokvintiiliin kuuluvien 65–69-vuotiaiden ja kaikkien 65–79-vuotiaiden vanhuuseläkkeensaajien ajankäyttö vuosina 1987–1988 ja 1999–2000 (min/vrk).

	65–69- vuotiaat, ylin tulo- kvintiili N = 94	65–69- vuotiaat, ylin tulo- kvintiili N = 50		Kaikki 65–79- vuotiaat vanhuus- eläkeläiset N = 1174	Kaikki 65–79- vuotiaat vanhuus- eläkeläiset N = 692	
	87/88	99/00	Muutos	87/88	99/00	Muutos
Passiiviset toiminnot						
Television katselu	126	142	16	142	183	41
Lukeminen	124	99	-25	85	75	-10
Yhteensä	250	241	-9	227	258	31
Aktiivisuutta vaativat ilmaistoiminnot						
Ruoan valmistaminen	22	36	14	39	51	12
Asunnon siivous ja järjestely	26	33	7	32	37	5
Vaatteiden valmista- minen	0	16	16	5	3	-2
Puutarhan hoito	28	13	-15	11	14	3
Vapaa-ajan opiskelu	9	2	-7	1	1	0
Sosiaalinen kanssa- käyminen kotona	40	14	-26	32	18	-14
Järjestötoiminta	11	31	20	6	8	2
Sosiaalinen kanssa- käyminen kodin ulko- puolella	38	17	-21	32	16	-16
Liikunta	33	47	14	38	46	8
Yhteensä	157	144	-13	196	194	4
Kaupallis-viihteelliset toiminnot						
Ostokset ja asiointi	47	46	-1	43	41	-2
Elokuvat	0	0	0	0	0	0
Teatteri, konsertti, museo	1	1	0	0	1	1
Urheilutapahtumat	0	1	1	1	1	0
Matkustaminen	7	15	8	8	7	-1
Yhteensä	8	17	9	52	50	-2

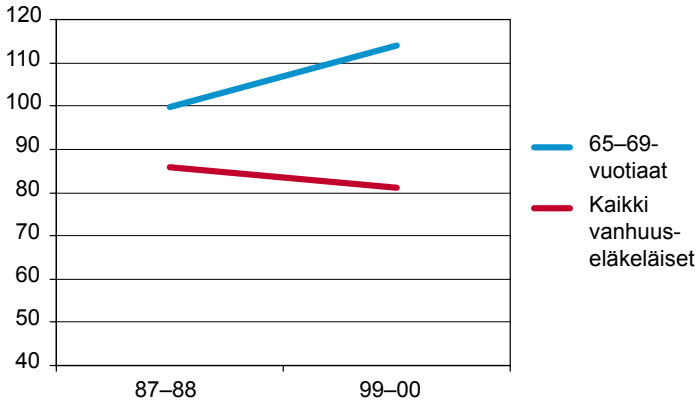
Järjestötoimintaan nuorimmat ja hyvätuloisimmat vanhuuseläkeläiset käyttivät vuosituhannen vaihteessa 20 minuuttia enemmän aikaa vuorokaudessa kuin kymmenen vuotta aiemmin. Kun vielä 1980-luvun lopussa järjestötoimintaan käytettiin aikaa keskimäärin 11 minuuttia vuorokaudessa, oli vastaava aika vuosituhannen vaihteessa 31 minuuttia. Koska keskimäärin vanhuuseläkeläisillä lisäys oli vain kaksi minuuttia, näyttäisi siltä, että järjestötoiminta on alkanut enenevässä määrin kiinnostaa nuoria ja hyvätuloisia vanhuuseläkeläisiä. Myös liikuntaan käytettiin aiempaa enemmän aikaa. Nuorimmat hyvätuloisimmat vanhuuseläkeläiset eivät kuitenkaan käytä liikunnan harrastamiseen sen enempää aikaa kuin vanhuuseläkeläiset keskimäärin.

Eniten aktiivisiin toimintoihin käytetystä ajasta on vähentynyt sosiaalinen kanssakäyminen. Se on vähentynyt jopa enemmän kuin vanhuuseläkeläisväestössä keskimäärin. Sosiaaliseen kanssakäymiseen käytetyn ajan väheneminen vanhuuseläkeläisillä on mielenkiintoinen tulos, sillä sille on vaikea keksiä mitään erityistä syytä. He eivät esimerkiksi voi vedota työssäkäyvien tapaan töiden aiheuttamiin kiireisiin.

Kaupallis-viihteellisten toimintojen osalta suurin ajallinen muutos on ollut matkustamisessa. Vaikka aiemmissa tarkasteluissa ei saatu viitteitä siitä, että matkustelu olisi lisääntynyt merkittävässä määrin vanhuuseläkeläisten keskuudessa, muutos on huomattava, kun tarkastellaan ainoastaan nuorimpia ja tuloiltaan suurimpia vanhuuseläkeläisiä. Heidän keskuudessaan matkusteluun käytetty aika oli lisääntynyt yli puolella. Matkustaminen vaatii sekä taloudellisia edellytyksiä että vähintään kohtalaista fyysistä toimintakykyä, joten sinänsä tällainen tulos ei ole yllättävä. Onhan matkustelu muutoinkin kasvattanut suosiotaan.

Kuviosta 4 nähdään, miten ylimpään tulokvintiiliin kuuluvien 65–69-vuotiaiden ajankäyttö on selvästi muuttunut aktiivisemmaksi 1990-luvulla, kun taas keskimäärin vanhuuseläkeläisten keskuudessa ajankäyttö on muuttunut jonkin verran passiivisemmaksi. Jo 1980-luvun lopussa nuoret hyvätuloiset vanhuuseläkeläiset olivat selvästi aktiivisempia ajankäytön suhteen kuin vanhuuseläkeläiset keskimäärin. Ero oli tuolloin noin 15 minuuttia vuorokaudessa. Se on kasvanut 1990-luvun aikana ja on vuosituhannen vaihteessa jo yli puoli tuntia.

Kuvio 4. Kaikkien vanhuuseläkkeensaajien ja 65–69-vuotiaiden ylimpään tulokvintiiliin kuuluvien vanhuuseläkkeensaajien ajankäytön aktiivisuus vuosina 1987–1988 ja 1999–2000 (min/vrk).

Lähde: Tilastokeskuksen ajankäyttötutkimukset; omat laskelmat

Keskimäärin vanhuuseläkeläisten osalta ajankäytön passivoituminen ei kuitenkaan ole yhtä voimakasta kuin varakkaimpien nuorimpien vanhuuseläkeläisten kohdalla ajankäytön aktivoituminen. Tämänsuuntainen tulos osoittaa, että ainakin hyvätuloisten nuorten vanhuuseläkeläisten kohdalla ajankäyttö aktivoituisi tulevaisuudessa. Jos ajankäytön aktivoitumiseen vaikuttaa vahvemmin ikä kuin tulotaso, niin ajankäytön aktivoitumista tapahtunee koko vanhuuseläkeläisväestössä. Jos vahvempana vaikuttajana on puolestaan tulotaso, aktivoitumista tapahtuisi ainoastaan parempituloisten eläkeläisten keskuudessa. Jälkimmäisen kohdalla ajankäyttö tulisi nykyisestään eriytymään eri tuloryhmissä. Kahden poikkileikkausaineiston perusteella on kuitenkin erittäin vaikeaa ennustaa, mihin suuntaan vanhuuseläkeläisten ajankäyttö muuttuu tulevaisuudessa.

Yhteenveto ja johtopäätökset

Tänä päivänä vanhuuseläkkeelle siirtyvät ovat useimmiten hyväkuntoisia ja taloudellisesti muista riippumattomia. Eläkeläisten parantunut fyysinen toimintakyky ja kohentunut toimeentulo näkyy myös heidän ajankäytössään. Tässä tutkimuksessa tarkasteltiin vanhuuseläkeläisten ajankäyttöä ja sen muutoksia 1980-luvun lopusta

vuosituhannen vaihteeseen. Lähtöajatuksena oli, että ajankäyttö olisi aktivoitunut, koska parantunut toimintakyky ja toimeentulo sen mahdollistavat.

Ajankäyttö olikin aktivoitunut nuorimpien vanhuuseläkeläisten keskuudessa. Heillä ajankäyttö oli muuttunut toiminnallisesti aktiivisemmaksi, mutta myös passivoitumista oli tapahtunut. Sosiaalinen aktiivisuus oli vähentynyt selvästi, kun sitä mitataan ensisijaisesti sosiaaliseen kanssakäymiseen käytetyllä ajalla. Tämä koskee kaikkia vanhuuseläkeläisiä iästä riippumatta. Tulokset antavat jossain määrin aiheita huoleen, sillä etenkin vanhusten yksinäisyydestä ja siihen liittyvästä masenuksesta on puhuttu viime aikoina paljon. Vastaavasti aikaa kuluu aiempaa selvästi enemmän television katseluun. Televisiosta on tullut monelle vanhuuseläkeläiselle aiempaa tärkeämpi ajankäytön muoto, mikä merkitsee sitä, että muihin vapaa-ajan toimintoihin on käytettävissä vähemmän aikaa.

Nuorimpien 65–69-vuotiaiden vanhuuseläkeläisten ajankäyttö oli television katselun lisääntymisestä huolimatta aktivoitunut 1990-luvulla. Tämä johtuu ennen kaikkea siitä, että he olivat lisänneet päivittäistä liikunnan harrastamista vanhempia ikäryhmiä huomattavasti enemmän. Mielenkiintoista onkin, että 70–79-vuotiaiden eläkeläisten ajankäytössä ei tapahtunut aktivoitumista 1990-luvulla, vaikka voisi olettaa, että myös heidän kohdallaan fyysinen toimintakyky olisi kymmenessä vuodessa parantunut ja siten ainakin edellytykset ajankäytön aktiivisemmalle käytölle olisivat olemassa. Voikin olla, että paljon puhuttu ”aktiivinen ikääntyminen” koskettaa vasta nuorimpia eläkeläisiä, kun taas vanhempien eläkeläisten keskuudessa muutokset eivät vielä näy.

Iän lisäksi myös tuloilla on selkeä yhteys ajankäytön aktiivisuuteen. Parhaimman tulotason omaavat eläkeläiset ovat selvästi aktiivisempia, mitä tulee esimerkiksi järjestötoimintaan ja liikunnan harrastamiseen. Ero on vielä suurempi, kun tarkastellaan ainoastaan nuorimpia ja hyvätuloisimpia vanhuuseläkeläisiä. He käyttävät myös alempien tuloluokkien eläkeläisiä enemmän aikaa viihde- ja kulttuuritilaisuuksiin sekä matkustamiseen. Tulos ei ole yllättävä, sillä onhan heillä siihen usein paremmat fyysiset ja taloudelliset edellytykset.

Tutkimuksessa tarkasteltiin myös mahdollisia eroja ajankäytössä kohorttien välillä. Vanhimmat tutkimuksen vanhuuseläkeläisistä ovat syntyneet vuosina 1924–1928 ja nuorimmat kymmenen vuotta myöhemmin. Mitään selvää kohorttivaikutusta ei ajankäytön aktiivisuudessa voitu havaita. Se, miten aktiivisia vanhuuseläkeläiset

vapaa-ajallaan ovat, riippuu pitkälti iästä, joka jossain vaiheessa alkaa rajoittaa osallistumista kodin ulkopuoliseen toimintaan.

Tulokset antavat kuitenkin osviittaa siitä, että tulevaisuuden vanhuuseläkeläiset olisivat aiempaa aktiivisempia etenkin, jos edellytykset siihen edelleen paranevat. Toimintakyvyn ja eläkkeen riittävyden lisäksi kaikenlaiseen kodin ulkopuoliseen toimintaan vaikuttaa myös se, millaisia mahdollisuuksia siihen on esimerkiksi kunnan ja muiden tahojen puolesta järjestetty. Esimerkiksi liikunnan harrastaminen lisääntyy varmasti, jos eläkeläisille tarjotaan juuri heille suunnattuja liikuntapalveluja. Samaten hyvät kulkuyhteydet ja toimiva joukkoliikenne takaavat sen, että myös vanhempi väestö pystyy osallistumaan ja harrastamaan kodin ulkopuolella.

Kirjallisuus

- Bourdieu, P. (1999) *Televisiosta*. Otava, Helsinki.
- Eläkeläiset ry. <http://www.elakelaiset.fi/>. Luettu 13.8.2008.
- Gershuny, J. (2000) *Changing times. Work and Leisure in Postindustrial Society*. Oxford University Press, Oxford.
- Hagfors, R. ja Hellsten, K. ja Ilmakunnas, S. ja Uusitalo, H. (toim.) (2003) *Eläkeläisten toimeentulo 1990-luvulla. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 2003:1*. Hakapaino Oy, Helsinki.
- Jyrkämä, J. (2001) *Vanheneminen ja vanhuus. Teoksessa Sankari, A. ja Jyrkämä, J. (toim.): Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa. Vastapaino, Tampere.*
- Kangas, O. ja Ritakallio, V.-M. (2003) *Moniulotteisen köyhyyden trendit 1990-luvulla. Teoksessa Kangas, O. (toim.): Laman varjo ja nousun huuma. Edita Prima Oy, Helsinki.*
- Kangas, O. ja Ritakallio, V.-M. (2008) *Köyhyyden mittaustavat, sosiaaliturvan riittävyys ja köyhyyden yleisyys Suomessa. Sosiaali- ja terveysturvan selosteita 61/2008. Kansaneläkelaitos, Helsinki.*
- Karisto, A. (2002) *Kolmannen iän käsitteestä ja käytöstä. Gerontologia, 16(3): 138–142.*
- Karisto, A. ja Kontinen R. (2004) *Kotiruokaa, kotikatua, kaukomatkailua. Tutkimus ikääntyvien elämäntyyleistä. Yliopistopaino, Helsinki.*
- Kuusi, P. (1961) *60-luvun sosiaalipolitiikka. WSOY, Porvoo.*
- Laslett, P. (1987) *The emergence of third age. Ageing and Society, 7(2): 133–160.*
- Laslett, P. (1994) *The third age, the fourth age and the future. Ageing and Society, 14(3): 436–448.*
- Manner, M. (1985) *Työ ja eläkkeelläolo. Tutkimus työssäoloajan ja työstä vanhuuseläkkeelle siirtyneiden ajankäytön, sosiaalisten suhteiden ja eläkkeelläolon kokemisen välisistä yhteyksistä. Sosiaaliturvan tutkimuslaitos, Helsinki.*
- Mäkinen, T. (2003) *Eläkeläiset tulonjaossa. Eläketurvakeskuksen monisteita 42. http://www.etk.fi/Dynagen_attachments/Att16566/16566.pdf. Luettu 18.10.2005.*
- Niemi, I. ja Pääkkönen, H. (2001) *Ajankäytön muutokset 1990-luvulla. Hakapaino Oy, Helsinki.*

- Parjanne, M-L. (2004) Lisää terveyttä ja toimintakykyä – vähemmän sosiaalimeinoja. *Socius* 10(2): 7–8.
- Pelkonen, J. (2005) Vanhimpien palkansaajien työssä jatkaminen työeläkeuudistuksen jälkeisessä valintatilanteessa. Eläketurvakeskuksen raportteja 2005:1. Hakapaino Oy, Helsinki.
- Putnam, R. (2000) *Bowling Alone. The collapse and revival of American community*. Simon and Schuster, New York.
- Rantala, J. (2006) Eläkeläiskotitalouksien toimeentulo. Teoksessa Uusitalo, H. (toim.): *Eläkkeet ja eläkeläisten toimeentulo. Kehitys vuosina 1990–2005. Eläketurvakeskuksen raportteja 2006:2*. Hakapaino Oy, Helsinki.
- Rantala, J. ja Suoniemi, I. (2007) Eläkeläisten toimeentulo tulonjaon kokonaisuudessa. Eläketurvakeskuksen julkaisuja 2007:2. Eläketurvakeskus, Helsinki.
- Ruuskanen, O-P. (2004) *An Econometric Analysis of Time Use in Finnish Households*. Helsinki School of Economics – HeSE Print, Helsinki.
- Siurala, L. (1982) Nuorisotyöttömyyden vaikutuksia – myytit ja todellisuus. Työvoimapolitiittisia tutkimuksia 1982:31. Valtion painatuskeskus, Helsinki.
- Tilastokeskus. Ajankäyttötutkimus 1987–1988.
- Tilastokeskus Ajankäyttötutkimus 1999–2000.
- Toivonen, T. (2004) Polarization in time use? Sociodemographic background of the increase in television watching in Finland. Teoksessa Toivonen, T. ja Virtanen, T. (toim.): *Ajasta paikkaan: taloussosiologisia tulkintoja – From Time to Place: Interpretations from Sociology*. Paino-Raisio Oy, Raisio.
- Tuominen, E. ja Kannisto, J. ja Nyman, H. (2006) Eläkkeiden reaalikehitys ja taso suhteessa ansioihin. Teoksessa Uusitalo, H. (toim.): *Eläkkeet ja eläkeläisten toimeentulo. Kehitys vuosina 1990–2005. Eläketurvakeskuksen raportteja 2006:2*. Hakapaino Oy, Helsinki.
- Uusitalo, H. ja Sallila, S. ja Hagfors, R. (2003) Eläkeläiskotitalouksien toimeentulo. Teoksessa Hagfors, R. ja Hellsten, K. ja Ilmakunnas, S. ja Uusitalo, H. (toim.) *Eläkeläisten toimeentulo 1990-luvulla. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 2003:1*. Hakapaino Oy, Helsinki.
- Uusitalo, H. (toim.) (2006) *Eläkkeet ja eläkeläisten toimeentulo. Kehitys vuosina 1990–2005. Eläketurvakeskuksen raportteja 2006:2*. Hakapaino Oy, Helsinki.
- Vaarama, M. ja Hakkarainen, A. ja Laaksonen, S. (1999) *Vanhusbarometri. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen selvityksiä 1999:3*. Oy Edita Ab, Helsinki.

- Vaarama, M. ja Luoma, M.-L. ja Ylönen, L. (2006) Ikääntyneiden toimintakyky, palvelut ja koettu elämänlaatu. Teoksessa Kautto, M. (toim.): Suomalaisten hyvinvointi 2006. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus, Helsinki.
- Walker, A. ja Maltby, T. (1997) Ageing Europe. Biddles Limited, Guildford and Kings Lynn.

VIIMEISIMMÄT KELAN SOSIAALI- JA TERVEYSTURVAN TUTKIMUKSET

- 116 Mattila Y.** Suuria käännekohtia vai tasaista kehitystä? Tutkimus Suomen terveydenhuollon suuntaviivoista. 2011. ISBN 978-951-669-853-6 (nid.), ISBN 978-951-669-854-3 (pdf).
- 115 Sinokki M.** Social factors at work and the health of employees. 2011. ISBN 978-951-669-851-2 (nid.), ISBN 978-951-669-852-9 (pdf).
- 114 Saarinen A.** Suomalaiset lääkärit ja Suomen Lääkäriliitto osana hyvinvointivaltiota ja sen terveyspolitiikkaa. 2010. ISBN 978-951-669-847-5 (nid.), ISBN 978-951-669-848-2 (pdf).
- 113 Suoyrjö H.** Kelan järjestämän kuntoutuksen kohdentuminen ja vaikutukset työkykyyn kunnallisilla työpaikoilla. 2010. ISBN 978-951-669-845-1 (nid.), ISBN 978-951-669-846-8 (pdf).
- 112 Hinkka K, Karppi S-L, toim.** IKÄ-kuntoutus. Heikkokuntoisten ikäihmisten verkostomallisen kuntoutuksen toteutuminen ja vaikuttavuus. 2010. ISBN 978-951-669-842-0 (nid.), ISBN 978-951-669-843-7 (pdf).
- 111 Grönlund R.** Pitkään kotona – kuntoutuksen avullako? Tutkimus ryhmämuotoisesta vanhuskuntoutuksesta. 2010. ISBN 978-951-669-832-1 (nid.), 978-951-669-833-8 (pdf).
- 110 Saarikallio-Torp M, Wiers-Jenssen J, eds.** Nordic students abroad. Student mobility patterns, student support systems and labour market outcomes. 2010. ISBN 978-951-669-834-5 (print), 978-951-669-835-2 (pdf).
- 109 Linnakangas R, Lehtoranta P, Järvikoski A, Suikkanen A.** Perhekuntoutus puntarissa. Kelan psykiatrisen perhekuntoutuksen kehittämishankkeen arviointi. 2010. ISBN 978-951-669-829-1 (nid.), 978-951-669-830-7 (pdf).
- 108 Kallio J.** Hyvinvointipalvelujärjestelmän muutos ja suomalaisten mielipiteet 1996–2006. 2010. ISBN 978-951-669-821-5 (nid.), 978-951-669-822-2 (pdf).
- 107 Haavio-Mannila E, Majamaa K, Tanskanen A, Hämäläinen A, Karisto A, Rotkirch A, Roos JP.** Sukupolvien ketju. Suuret ikäluokat ja sukupolvien välinen vuorovaikutus. 2009. ISBN 978-951-669-818-5 (nid.), 978-951-669-819-2 (pdf).